

horec

— O D —
VZHODNE FRONTE
— D O —
SLOVENIJE

Slovenci v enotah NOVJ, ustanovljenih v ZSSR

Urednik: JOŽE DEŽMAN

532-533 REVIJA ZA ZGODOVINO, LITERATURO IN ANTROPOLOGIJO *julij 1994*

Dr. Božidar Jezernik**NON COGITO ERGO SUM**

Arheologija neke šale

Delo *Non cogito ergo sum* dr. Božidarja Jezernika obravnava Poglavje 1948, senčno stran komunistične revolucije. To je čas, o katerem so sicer odgovorni zagotavljali, da poznamo resnico o njem. Dr. Jezernik pa v svojem besedilu dokaže, da to ne drži. V njem celovito obravnava razne vidike vsakdanjega življenja v procesu "prevzgoje" tako imenovanih informbirojevcev v zaporih in taboriščih po Jugoslaviji od 1948 do 1954.

Stalin gor, Stalin dol • Politična in imaginarna geografija • Oče pokvarjenec, mati kurba • Stroj za umivanje rok • Vertikalna struktura družbenega dna • Nož za rezanje kruha • Neznosna moč nemočnih • Bitje opredeljuje zavest • Ljudje z repi • Goethejeva luč od jazbine do Panmundžoma • Potemkinova vas "R-101" • Marksistični dogmatizem jedilnega lista • Sultan v haremu • Sizifi na družbeno koristnem delu • Zverinjak v kletki • Leteči krožniki nad Golim otokom • Vse mine, razen preiskave • Z glavo skozi zid • Na koncu brez konca • Od kod je kaj •

Delo je nastalo na podlagi gradiva, objavljenega v nekdanji Jugoslaviji ter drugod po svetu in shranjenega v knjižnicah na Dunaju, v Londonu in Pragi ter na podlagi ustnih podatkov nekdanjih žrtev represije.

Dr. Božidar Jezernik je izvrsten poznavalec ustroja in delovanja taborišč države. To je že dokazal z analizo fašističnih (*Boj za obstanek*, 1983) in nacističnih (*Spol in spolnost in extremis*, 1992) taborišč. Z *Non cogito ergo sum* posega še v tretji pol totalitarizmov tega stoletja. Delo je zanimivo tako zaradi izvirnosti, ki jo v našem prostoru pomeni antropološka analiza, kot zaradi teme, ki omogoča kristalizacijo odnosa do razmerij, ki nas spremljajo še dandanes.

barec

B O R E C

UVODNA BESEDA

- Jože Dežman, Janez Železnik** V senci mednarodne diplomacije • 483
Iris Hertiš 1. jugoslovanska brigada NOVJ, ustanovljena v ZSSR
Kronologija • 497
Bogomil Budič 2. pehotna brigada • 526
2. tankovska brigada • 534
Valentin Dežman Vezisti • 535
Ludvik Smonker Vstop na Vojaško letalsko akademijo v ZSSR • 542
Stane Butolen Ranjenci 1. pehotne brigade • 545
Ivan Sršen Kronika godbe na pihala
1. pehotne brigade • 549
Miha Kozole Moja »anabeza« preko Knina, Štetina in Kolomne • 559
Ivan Račnik Od nemškega mobiliziranja do borca NOVJ • 569
Stanko Hajšek Vojak dveh armad • 572
Alojz Zorin Na vzhodni in sremski fronti • 575
Milan Šoštar PESMI
Umik • 581
Prihod v brigado • 583
Sličice iz Čačka • 584
Ripači • 586
Popotnik • 587

IZ DNEVNIKOV 1. PEHOTNE BRIGADE

- Ante Vajs** O življenju in delu odreda • 590
Juraj Spevak Od Kolomne do sremske fronte • 611
Milan Šikić Operacijski dnevnik I • 627
Nikola Tomić Operacijski dnevnik II • 632

AVTORSKI IZVLEČKI

B O R E C

UVODNA BESEDA

Ta številka revije Borec je posvečena 50. obletnici nastanka enot Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije (odslej NOVJ), ki so bile v letih od 1943 do 1945 ustanovljene v tedanji ZSSR. V njih nas je bila skoraj polovico moštva Slovencev. Od oktobra 1944 smo sodelovali v bojih proti okupatorju in njegovim sodelavcem na jugoslovanskem ozemlju. Imeli smo hude izgube in zato posvečamo to izdajo spominu padlim in vsem, ki jih rane spremljajo vse življenje, kot tudi vsem borcem teh enot.

Med Slovenci, ki jih je okupator vpoklical, vojaško izuril in poslal na vzhodno fronto, se nas je veliko odločilo za tvegan prebeg čez fronto, nekateri pa tudi za prostovoljen vstop v vrste Rdeče armade in zaledne partizanske enote. Veliko jih je bilo ujetih. Del ujetnikov se je odločil počakati konec vojne v ujetništvu. »Dovolj imam vojne in njenih grozot,« je bilo racionalno vodilo pri takih odločitvah. Drugi pa smo se takoj, ko smo zvedeli, da v ZSSR ustanavljajo jugoslovansko enoto, prostovoljno javili v 1. samostojni jugoslovanski odred v ZSSR. Zavedali smo se, da s tem stopamo iz ene vojne vihre v drugo, da bi tako prispevali k osvoboditvi domovine. Zdelo se nam je, da domovini s tem vračamo svoj dolg.

V objavljenih prispevkih opisujemo predvsem bojno pot enot NOVJ, ustanovljenih v ZSSR, in ne tudi množice osebnih usod. Mnogi borci so morali prenašati očitke, krivice in neprestana sumničenja. Nemci nam niso zaupali, v Rusiji so nas preverjali, boleče pa je bilo, da od časov informbiroja nismo uživali zaupanja celo v domovini, pa naj je bilo to v enotah jugoslovanske armade ali pa v domačih krajih. Mnoge naše borce so zasliševali, nas sumili kot vzhodno agenturo, nam odvzeli vojna odlikovanja in jih nikoli vrnili, nekateri so bili tudi nekaj časa v zaporih. Spremljal nas je boleč vzdevek »švabski vojak«. Zato je bilo med našimi borci le malo vidnih političnih delavcev, pa tudi delovnih napredovanj je bilo razmeroma manj. Kljub vsemu je bila večina naših borcev včlanjena v Zvezo borcev.

1. pehotno in 2. tankovsko brigado je Tito sicer odlikoval, vendar se o njiju in drugih enotah, ki so prišle iz ZSSR, skoraj ni govorilo. V Enciklopediji Jugoslavije iz leta 1956 je o naših enotah piše, da so bile sestavljene iz ujetnikov iz fašističnih vojaških formacij, pri prekomorcih pa te pripombe ni. Korektno enciklopedično obravnavo sta obe pehotni brigadi doživeli šele v Enciklopediji Slovenije (avtor Milan Ževart).

Prvič smo lahko javno nastopili poleti 1969 na partizanskem slavlju v Velenju. Pod tablo z napisom 1. jugoslovanska brigada, ustanovljena v ZSSR se nas je zbralo okoli 50 v zanosu, pomešanem z neugodjem. In res je moralo miniti kar nekaj let, da smo se lahko enakopravno postavili ob bok ostalim partizanskim enotam. Okrog 700 tedaj še živečih borcev v Sloveniji je želelo tako kot druge enote NOV organizirati svojo skupnost. Želja se je uresničevala polnih 16 let, tja do poletja leta 1984. Nekateri borci, omenim naj Toneta Poljanška iz Luč v Sa-

vinjski dolini, Janeza Orehka iz Kranja, Lojzeta Logarja iz Domžal, Valentina Dežmana in Ivana Račnika iz Ljubljane, so na lastno pobudo mimo organizacij Zveze borcev, ki ni pokazala zanimanja, organizirali naš srečanja. Tone Poljanšek je 1. septembra 1968 na Lučah zbral šest borcev 1. pehotne brigade, izvolili so ga za predsednika in ga zadolžili, da se poveže z glavnim odborom Zveze borcev v Ljubljani. Ugotovil naj bi, »če je v tej situaciji dovoljen moment za organiziranje srečanja«. Vendar do srečanja ob 25. obletnici ustanovitve odreda ni prišlo. Branko Ivnik je dal pobudo, da naj bi napisali kroniko 1. pehotne brigade in je odšel v Beograd poiskat potrebno gradivo. Dne 14. novembra 1970 se je odbor sestal na sedežu glavnega odbora Zveze borcev. Na sestanku sta bila tudi tajnik republiškega odbora zveze borcev Tone Turnher in Milan Peroci, ki je bil s Slovenskim bataljonom v 1. pehotni brigadi na sremski fronti. Odbor je želel dobiti domicil v Velenju, pa zaman. Zbrali so naslove 136 borcev, a ker odbor ni imel podpore, je prenehal delovati.

Lojze Logar iz Domžal je 13. oktobra 1979, ob 35. obletnici prihoda brigade v Jugoslavijo (6. oktobra 1944), organiziral srečanje borcev. Zelo uspešno je bilo srečanje 31. julija 1983 na Kokrici pri Kranju, saj se ga je udeležilo čez 200 borcev. Prvič jih je v imenu slovenske Zveze borcev pozdravil Franci Puhar-Aci.

V tistem času je Janez Orehek začel zbirati pisne prispevke, sezname borcev in poskrbel za oblikovanje in tiskanje knjige Bojna pot brigad ustanovljenih v SZ (Maribor 1984). Branko Ivnik je na podlagi gradiva iz Vojnogodovinskega arhiva pripravil tehtne prispevke za knjigo. Več borcev je napisalo svoje spomine na bojno pot. Knjiga je izšla v tisoč izvodih v samozaložbi. Bila je razprodana. Kljub resnim ugovorom nekaterih je zagledal beli dan prvi večji tiskani prispevek o naših enotah.

Odbor je 4. julija 1984 pripravil še eno srečanje v Domžalah. Okoli 230 borcev je predstavnikom Zveze borcev izrazilo željo, da bi jim ena od slovenskih občin podelila domicil. Spet zaman, morda tudi zaradi našega premalo taktnega nastopa. Čeprav smo bili borci NOVJ z vsemi pravicami, nam edinim v Sloveniji ni uspelo dobiti domicila. Svetovali so nam, naj se obrnemo na občino Šid, kjer smo se borili na sremski fronti.

Leta 1984 je bil odbor razširjen in dopolnjen. S podporo republiškega odbora zveze borcev smo iskali občino, ki bi prevzela domicil. Izbrali smo Celje, ker se je tam končala vojna pot naše brigade. Skupščina občine Celje in tedanje družbenopolitične organizacije so našo prošnjo in utemeljitev sprejele. Odbor je pripravil pravilnik skupnosti, se dogovoril z občino Celje za domicilni prapor, dali smo izdelati spominske medalje in značke skupnosti. V soboto, 19. julija 1986, na občinski praznik, se je na 1. skupščini skupnosti borcev 1. jugoslovanske pehotne brigade zbralo v Celju okoli 450 borcev. Sprejeli smo pravila skupnosti in izvolilo 28-članski odbor. Stali smo postrojeni, z redkimi vojnimi odlikovanji, vsi pa s spominsko medaljo skupnosti na prsih.

Skupščina občina Celje je brigadi podelila domicil, razvili smo prapor s spominskim trakom. Tedaj sem kot predsednik skupnosti dejal: »Globoko smo vam hvaležni za sklep o podelitvi domicila, ki je obenem prvi domicil tej brigadi v vseh 41 povojnih letih. Nikoli niste imeli za tako priznanje tako hvaležnih borcev. Upravičeno ste ga podelili, saj je ta brigada, sestavljena iz borcev, ki so prostovoljno vstopali vanjo v ZSSR, prve dni maja 1945 prišla v Celje, varovala objekte v mestu in vojaško čistila teren tja do Velenja in Šoštanj.«

Tone Zrimšek, predsednik občinske skupščine, pa je dejal: »V imenu skupščine in vseh občanov pa lahko rečem, da se mi zahvaljujemo vam, da smo

vaši dolžniki. Ostali nam boste vzorniki v vseh sedanjih in bodočih prizadevanjih, kako se je treba, tudi za ceno največjih žrtev in samoodpovedovanja, boriti za ideale nove družbe.«

Slovesnosti so se udeležili tudi predstavniki jugoslovanske federacije in republike Slovenije ter generalni konzul ZSSR v Jugoslaviji Viktor Neskubo. Brigada je končno stopila iz anonimnosti.

Enote NOVJ iz ZSSR so bile omenjene v epizodi Boj izza žice in meja v televizijski seriji Ko se zavemo korenin, ki je nastala leta 1986. Scenarij zanjo sta pripravila Milan Ževart in Stane Mrvič.

Četrtega junija 1988 je bila v Ljubljani druga skupščina skupnosti. Podpredsednik skupnosti Ivan Račnik je zbral podatke o 45 borbcih, ki so bili ali v Rdeči armadi ali med ruskimi partizani in ki jih je odbor predlagal organom ZSSR za podelitev vojaških odlikovanj. Slovesno podelitev odlikovanj smo skupaj s sovjetskim veleposlaništvom (veleposlanik Vadim Loginov) pripravili na tretjo skupščini skupnosti, ki je bila 29. septembra 1990 v Mariboru. Na njej smo dopolnili ime, tako da se od takrat imenujemo Skupnost borcev brigad in enot NOVJ, ustanovljenih v ZSSR - za Slovenijo. Mednje štejemo 1. pehotno brigado, skupino 450 borcev učnega centra, ki jih imenujemo tudi 2. nepopolna pehotna brigada, 2. tankovsko brigado, veziste in letalce.

Spominsko medaljo skupnosti smo ob tej priložnosti izročili tudi Milanu Kučanu, takrat predsedniku predsedstva SRS in sicer za njegovega očeta Kolomana. Koloman Kučan, narodno zavedni prekmurski učitelj, je bil rezervni podporočnik starojugoslovanske vojske. Kot naprednega intelektualca so ga madžarske okupacijske oblasti konfinirale in poslale z delavskimi bataljoni na vzhodno fronto gradit utrdbe. V 1. pehotni brigadi je bil Koloman Kučan poročnik, adjutant 2. bataljona. V bojih za Čačak je bil hudo ranjen in je po štirih dneh umrl. Milan Kučan je tedaj dejal:

»S to podelitvijo medalje ste me na neki način sprejeli v svojo bratovščino, v tovarišijo te, močnejše nenavadne in zato nič manj slavne enote NOV. Nenavadne, ker je nastala daleč od domovine, daleč od domovine zato, da bi si izkrčila skozi številne bitke pot do domovine takrat, ko vas je ta domovina najbolj potrebovala; ne samo zaradi tega, ker je krvavela, ampak ker je šlo za njen obstoj. Časten in velik je bil vaš prispevek k osvoboditvi naše domovine in zmagi nad fašizmom. Nenavadna je ta enota tudi zaradi osebnih usod vsakega od vas, tudi tistih, ki jih ni več. Bili ste nasilno mobilizirani v okupatorsko vojsko, prvo priložnost ste izporabili za to, da ste se lahko začeli boriti proti tem vojskam. Morali ste v ujetništvo in že po tem, ko ste se izognili vsem krvavim nevarnostim fronte, ste znova šli na fronto, brez najmanjše garancije, da boste kdaj dosegli domovino. Nenavadna je konec koncev ta enota tudi zaradi tega, ker v nobeni enoti ni bilo toliko ljudi, ki so pretrpeli toliko krivic in sumničenj kot ste jih vi: najprej doma, potem ko ste bili mobilizirani v okupatorskih vojskah, kjer vam niso zaupali, nekateri niste dobili niti orožja, ampak ste bili v delavskih bataljonih. Nezaupanje v ujetništvu, nezaupanje v drugih enotah NOV, ko ste prišli nazaj, nezaupanje po vojni, nezaupanje po 1948. letu. Težko je živeti z nezaupanjem in dvomi, s krivico, pa vendar ste zdržali, ker ste vedeli, da ste se določili za pravo pot. Ta odločitev vas je postavila na stran vašega naroda, na stran tistih sil, ki so se borile za njegovo svobodo, postavila vas je na stran velike koalicije demokratičnih narodov. Ti narodi in vsi posamezniki, ki jih je na to stran postavila njihova odločitev, so na to ponosni. Vsi Slovenci se med vojno niso odločali tako, eni so stali ob strani, majhen del pa je bil na drugi strani. To je žal neprijeten, neprijazen del naše zgodovine. Mi ga nimamo

ne namena ne pravice popravljati. O tem je svojo sodbo dala tudi svetovna zgodovina. Dolžni pa smo storiti vse, da se iz našega življenja odstranijo tiste posledice, ki zaradi vojnih ravnanj preprečujejo, da bi danes Slovenija ne bila domovina svojih sinov.«

Borci smo mu bili za te besede globoko hvaležni. Celile so rane. 1. junija 1992 je bila četrta skupščina v Celju. Na njej smo se odločili za pripravo zbornika o naših enotah. V sodelovanje so privolili nekateri zgodovinarji. Kljub oviram, ki so nastale, nam je Sašo Krajačević, nekdanji komisar 1. pehotne brigade, iz Beograda poslal več kopij dokumentov brigade. Z Muzejem novejšje zgodovine iz Celja smo ob 40. obletnici ustanovitve 1. jugoslovanskega odreda (8. december 1943), 9. decembra 1993, pripravili okroglo mizo z naslovom Udeležba prisilno mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko v enotah NOVJ, ustanovljenih v ZSSR. S prispevki so sodelovali zgodovinarji in nekateri borci teh enot.

25. junija 1994 smo imeli v Celju 5. skupščino skupnosti in srečanje z borci skupnosti 5. prekomorske brigade, ki ima prav tako domicil v Celju. Ob petdesetletnici ustanovitve teh enot je bilo to naše prvo skupno srečanje in borci so to toplo pozdravili. 24. junija 1994 je pripravil Muzej novejšje zgodovine v Celju odmevno razstavo bojnih poti brigad in enot NOV, ustanovljenih v ZSSR in 5. prekomorske brigade. Sestavljali so jih borci, ki so imeli enako usodo, prihajali pa so osvobajati domovino od nacifašizma, vsak s svoje strani. To je bila prva razstava take vrste.

Na naši skupščini se je zbralo 155 borcev, sorodnikov in gostov, med slednjimi so bili Ivan Dolničar, predsednik izvršnega odbora Zveze združenj borcev in udeležencev NOB Slovenije, sekretar ruskega veleposlaništva in predstavniki občine Celje. Milan Kučan je v pozdravni brzojavki, s katero je opravičil svojo odsotnost, med drugim zapisal: »Veš, da bi iz vrste razlogov, ne nazadnje tudi zaradi tega, ker je moj oče z Vami delil vso tragičnost in ves pogum, ki so ga ti naši ljudje imeli, da so ohranili svoje človeško dostojanstvo in svojo ljubezen do slovenske domovine in njene svobode. Žal se morate za dokazovanje pravičnosti tega boja boriti še danes.«

Skupščina skupnosti se je izrekla za pravično oceno medvojnega dogajanja, za zaščito pravic borcev, za pravice prisilno mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko in za dokončanje zbornika.

Po skupščini smo s praporom na čelu odšli v športni park ob Savinji na tovariško srečanje z borci 5. prekomorske brigade. Skupaj nas je bilo več kot 1100. V svojem pozdravu sem poudaril, da je to prvo organizirano srečanje »z borci 5. prekomorske brigade, Povezuje nas ista usoda, razlika je le v straneh neba'. Eni smo se vrčali z vzhoda, drugi z zahoda.« Sprejeli smo skupno izjavo o zaščiti borcev NOV, o ureditvi pravic prisilno mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko in zahtevali konec vojne morije na ozemlju nekdanje Jugoslavije.

Decembra 1993 je bilo na posvetu v Celju predstavljenih 12 prispevkov, ki so, dopolnjeni, podlaga za tukaj objavljena besedila. Dodali smo jim kronologijo in dnevnik 1. pehotne brigade. Vemo, da objavljeno še ni končna resnica o naših enotah. Delali bomo naprej. Zbirali spomine, obrnili smo se tudi na Komite vojnih veteranov in naše veleposlaništvo v Moskvi s prošnjo, da nam pomagajo poiskati dokumente o naših enotah.

Zahvaljujemo se vsem avtorjem prispevkov, muzejem v Celju, Kranju in Ljubljani za njihovo pomoč. Posebej pa še uredniku Borca Jožetu Dežmanu, ki je uredil besedila za objavo in nam pomagal pri njihovem dopolnjevanju. Hvaležni smo vsem, ki so denarno pomagali pri izidu tega zbornika.

Naj bo ta zbornik nam borcem in vsem bralcem v opomin, da čas ne more izbrisati vojnih grozot, in naj obnovi večno sporočilo, da se za svobodo splača boriti. Naj pripoveduje našim otrokom, vnukom in pravnukom, kako so del mladosti preživeli njihovi očetje, dedje in pradedje.

Predsednik Skupnosti: *Janez Železnik*

Spominska medalja

V SENCI MEDNARODNE DIPLOMACIJE

PRISPEVEK K ZGODOVINI ZLOMLJENEGA POGLEDA

Največ Slovencev v uniformi med drugo svetovno vojno je bilo v uniformah okupatorskih armad, kamor so bili mobilizirani Primorski Slovenci pod Italijo, Štajerci, Korošci in Gorenjci pod Nemčijo ter Prekmurci pod Madžarsko. Resnica o njihovi usodi prihaja v javnost šele v zadnjih letih.

Vse bolj jasno postaja, da je bila državno-partijska obsodba, ki je doletela mobilizirance v nemško vojsko, neumestna. To dokazuje Milan Ževart, ko piše o različnih oblikah odpora predvsem štajerskih mobilizirancev proti nacizmu. Jože Dežman je dokazal za Gorenjsko, da je le manjšina mobilizirancev dočakala konec vojne v nemški vojski in da so se tudi gorenjski mobiliziranci aktivno vključevali v boj proti nacizmu.

Med mobiliziranci v okupatorske armade so bili tudi tisti, ki so se vključili v jugoslovanske enote, ki so nastajale v zaledjih front tako na vzhodu kot na zahodu.

Vendar vse niso dobile prostora v javnem spominu v drugi Jugoslaviji. Prekomorske brigade, ki so nastajale na zahodu, so imele svoje proslave, postavili so jim spomenike, o njih so pisali knjige. S tistimi z vzhoda je bilo drugače. V Sovjetski zvezi je nastala 1. pehotna brigada (pehota, motorizacija, topničarji, inženirci), t. i. 2. nepopolna pehotna brigada, 2. tankovska brigada z delom moštva, ki so ga pripeljali iz zahoda, v Sovjetski zvezi so se šolali tudi letalci in vezisti.

1. pehotno in 2. tankovsko brigado je Tito po vojni odlikoval podobno kot druge partizanske brigade. O 2. tankovski brigadi se je pisalo zato, ker so jo prištel med tankiste prekomorce. Okoli 600 njenih borcev je namreč prišlo iz Barija, okoli 900 (poimensko jih je znanih okoli 750) pa iz Sovjetske zveze. Vendar slednji v besedilu o tankistih prekomorcih niso bili deležni pozornosti.

Prvi poskusi organiziranja odbora skupnosti borcev 1. pehotne brigade segajo v leto 1967.

Šele leta 1981 je nastal odbor skupnosti borcev 1. pehotne brigade, ki je od leta 1990 Skupnost borcev brigad in enot NOVJ, ustanovljenih v ZSSR-za Slovenijo. Po dolgoletnih prizadevanjih so 1. pehotni brigadi leta 1986 podelili domi-
cil v Celju.

Leta 1984 je izšel zbornik Bojna pot brigad ustanovljenih v ZSSR. Če so knjige o prekomorskih brigadah izhajale v »uradni« borčevski Knjižnici NOV in POS, je ta zbornik izšel v samozaložbi. Skupaj so prekomorci in borci iz Sovjetske zveze nastopili leta 1986 v televizijski epizodi Boj iz za žice in meja, letos pa je bila otvoritev razstave, na kateri je skupaj prikazana zgodovina 5. prekomorske brigade in jugoslovanskih enot, ustanovljenih v Sovjetski zvezi in prvo uradno skupno srečanje borcev teh enot.

Vstopanje teh enot v javni spomin in njihovo priznanje s strani Zveze borcev in državnih organov je po svoje vpleteno tudi v jugoslovanske delitve. Ko je leta

1990 Milan Kučan za svojega v 1. pehotni brigadi padlega očeta sprejel spominsko priznanje teh enot, je osebno in kot državni in partijski voditelj prispeval k (po)spravi z zgodovino.

Manj spravno pa je bilo na slovanskem jugu. Vse do konca jugoslovanske zgodbe je bila zgodovina teh enot sredstvo za obtoževanja. Tako je v Narodni armiji 20. septembra 1990 Ivan Matović napadel Stipeta Mesića zaradi tele izjave: »Povezujejo me z ustaškim generalom Mesićem, s katerim sem sicer v sorodu, ne povedo pa, da je ta domobranski oficir s svojo enoto pri Stalingradu prestopil na stran sovjetske armade in da je pričakal konec vojne kot sovjetski general, njegova enota pa je bila zdesetkana v boju z Nemci.« Mesić je v svoji izjavi res pretiraval, vendar je tudi Matović ob opozarjanju na faktografske netočnosti politično zabelil svoj ugovor: »Marko J. Mesić, rojen 1901 leta, aktiven oficir od leta 1922, ni prišel dlje kot do podpolkovnika, tako da v njem vidijo generala samo tisti, ki v neprizanesljivi besedni vojni poskušajo spraviti na nacionalno prizorišče tudi take junake in vzore, ki pa so v resnici v škodo in v sramoto resničnih nacionalnih osebnosti; s pomočjo teh mračnih osebnosti in na podlagi njihovih zanemarljivih in nepomembnih zaslug poskušajo ustvariti svoj politični image. Temu izzivu se ni znal izogniti niti Stjepan Mesić, pravnik, ki mu sicer ni treba poznati zgodovine, vendar mora kot osebnosti iz političnega vrha vedeti, kaj govori v javnosti in za javnost.«

Kljub temu, da so ostre ocene, ki vejejo iz gornjega Matovičevega odgovora, prisotne tudi v knjigi narodnega heroja, generala in nekaj časa politkomisarja 1. pehotne brigade Djure Lončarevića Tajna misija, ki je izšla leta 1991 v Beogradu, pa je to najbolj tehtno delo o teh enotah. Izšla je posthumno, besedilo je priredil za objavo Ivan Matović. Govori o mednarodnih razmerjih, v katerih so nastajale enote NOVJ v Sovjetski zvezi, in predvsem o 1. pehotni brigadi do prihoda v Beograd novembra 1944. Matović posebej poudarja, da je 1. pehotna brigada v najtežjih pogojih opravila več kot 4800 km dolgo pot. Iz dnevnikov, ki jih objavljamo, se da razbrati vse napore, ki so jih morali prestajati pripadniki 1. pehotne brigade. Mnogokrat so prehodili več kot 50 km dnevno, na sremski fronti so opravili neštete premike, zalezovanja sovražnika, stražarjenja . . . Komaj najdemo partizansko enoto, v kateri bi naši rojaki prestali tako epopejo kot ravno v 1. pehotni brigadi.

Pričujoči uvodni prispevek je napisan na podlagi zgoraj omenjenih besedil in podatkov o Gorenjcih, ki so bili v teh enotah. Ker v slovenskih knjižnicah ni knjige Djura Lončarevića in Ivana Matovića, na kratko povzemamo njune osnovne ugotovitve.

DIPLOMACIJA

Zgodba o jugoslovanskih enotah, ustanovljenih v Sovjetski zvezi, posega v visoko mednarodno politiko. Na ustanovitev in značaj teh enot je vplivala usmeritev sovjetske zunanje politike. Sovjetska zveza je, da bi poudarila sodelovanje Slovanov in svojo vodilno vlogo, organizirala Vseslovanski komite in začela v Sovjetski zvezi ustanavljati slovanske vojaške enote. Odločitev o nastanku jugoslovanske enote, ki je nastala po vzoru čeških in poljskih, je sovjetska vlada sprejela 17. novembra 1943. 8. decembra 1943 pa je bil blizu Kolomne, južno od Moskve, ustanovljen 1. samostojni jugoslovanski odred v ZSSR.

Stiki Vseslovanskega komiteja z jugoslovansko enoto so bili vseskozi intenzivni. 23. januarja so odred obiskali podpredsednika Vseslovanskega komiteja Jugoslovan Božidar Maslarić in Zdenek Nejadli ter več njegovih članov, med njimi tudi Slovenec Ivan Regent. Dne 23. in 24. februarja 1944 je bil velik slovanski

miting v čast obletnice Rdeče armade. Govorilo je 16 predstavnikov nacionalnih vojska in organizacij. V imenu odreda so govorili pravoslavni duhovnik, major Rdeče armade Dimitrije Cvetkov, kapetan Milutin Perišić (Srb), podpolkovnik Marko Mesić (Hrvat) in vojak Anton Štornik (Slovenec iz Prevalj, ki je padel 18. januarja 1945 pri Berkasovu v Sremu, op. p.), ki je govoril predzadnji. Poudaril je, da Slovenci v nemških enotah želijo čimprej pobegniti. Na koncu svojega govora je dejal:

»Naša vojaška enota se bo borila za prihodnost demokratične svobodne Jugoslavije, za svobodo moje domovine - Slovenije. Slovenski narod je vstopil v enotno narodnoosvobodilno fronto slovanstva. Te narodne moči Slovanov Nemci ne morejo premagati ne z orožjem, niti s prevaro, niti s pomočjo izdajalcev, kot je Rupnik. Slovenskega naroda ne bodo podjarmili. Slovenci vedo, da lahko svobodo dobe samo z orožjem v rokah.«

Odred je sodeloval še v kulturnem programu mitinga. Med drugim so zapeli slovensko narodno Le sijaj, sijaj sončece.

Miting je sprejel tudi poziv Slovanom, v katerem so poudarili:

»Velika močatost in junaštvo brez primere narodov Sovjetske zveze navdušujejo vse Slovane - bojevnike v neusmiljenem boju proti nemškim izrodkom. Z nesmrtno slavo v bojih proti sovražnikom so pregnili svoje zastave Českoslovaška vojaška enota generala Ludviga SVOBODE in Prvi poljski korpus (sedaj Poljska armada) generala Zigmunda BERLINGA. V boj vstopa Jugoslovanska prostovoljska enota podpolkovnika Marka MESIĆA.«

Te vseslovanske povezave jugoslovanskih enot so bile živahne vse do odhoda enot v Jugoslavijo. Tako je bilo 29 predstavnikov odreda na radijskem mitingu Jugoslovčanov v Moskvi 5. aprila 1944. Na njem sta med drugimi predstavniki Vseslovanskega komiteja govorila Slovenca Dragotin Gustinčič in Ivan Regent.

Od maja do novembra 1941 so bili diplomatski odnosi med Sovjetsko zvezo in kraljevino Jugoslavijo zamrznjeni, nato pa spet vzpostavljeni. Stalin se je pri odnosih z Jugoslavijo držal t. i. kontinuitete legalnosti. Zato je bila jugoslovanska enota organizirana kot enote kraljeve vojske.

Sovjeti o oblikovanju enote niso obvestili predstavnikov nastajajoče Titove Jugoslavije. Zahtevali so le soglasje k nastavitvi Dimitrija Georgijeviča, ki je tedaj delal v Kominterni, za politično delo v enoti. Ta je potem obvestil Veljka Vlahovića, predstavnika KPJ v kominterni, da enota nastaja kot enota kraljeve jugoslovanske vojske. Verjetno ne vedoč tega ali pa ne glede na to sta maršal Tito in predsednik Avnoja Ribar v začetku 1944 poslala navdušene pozdravne telegrame odredu.

V brigado je decembra 1943 prišel Titov sin Žarko Broz. Bil je vojni invalid iz bojev za obrambo Moskve. Delal je v prosvetnem oddelku. Po zaprisegi brigade 27. julija 1944 se je sprl z nekim ruskim oficirjem, češ da je ta fašist. Če ne bi v spor posegla vodja Informacijskega biroja Nikitin in poročnik Branko Jevremović, bi prišlo celo do streljanja. Žarko Broz je nato odšel iz brigade v Moskvo in od tam v osvobodjeni Beograd.

Kljub intervencijam pri sovjetskih oblasteh in kljub temu, da je jugoslovanski odred 12. marca 1944 prejel zastavo NOVJ, se je začel spreminjati v enoto NOVJ šele po prihodu vojne misije NOV in POJ v Moskvo aprila 1944 in po preoblikovanju Samostojnega jugoslovanskega odreda v ZSSR v 1. brigado NOVJ, formirano v ZSSR 1. junija 1944.

Duhovni (katoliški, pravoslavni, muslimanski) so delovali v enoti do vse do

odhoda 1. pehotne brigade na fronto konec julija 1944, nato pa so nadaljevali delo v učnem centru.

Odred je bil pod popolno kontrolo sovjetskih oblasti. V odredu sta vladala stroga hierarhija in drill, kombinacija metod kraljeve vojske in Rdeče armade. Več vojakov je bilo obsojenih na smrt. Nekaj obsojenih so ustrelili, nekatere pa so pomilostili.

Lončarevič poudarja, da je status odreda ustrezal sovjetskim namenom in je bil »manifestacija dolgoročne politike sovjetske vlade proti slovanskim državam«.

Od 20. aprila 1944 so namesto ogovarjanja z gospodi uvedli tovariše, 4. maja so uskladili čine s čini v NOV in POJ ter uvedli politične komisarje. Politično delovanje, ki je bilo tako značilno za partizanske enote v domovine, v odredu in tudi kasneje v brigadi ni bilo sistematično. Priložnostno, tedensko ali štirinajstdnevno so imeli politično informiranje o položaju na fronti. Na podlagi časopisnih in radijskih informacij so to opravljali oficirji, pa tudi podoficirji, zlasti tisti z malo več šolske izobrazbe. Komisarje od čete navzgor so uvedli s 4. majem 1944. Poslej je bilo politično delo in dnevno informiranje borcev v odredu intenzivnejše.

23. avgusta 1944 je v Sovjetsko zvezo odletelo 7 oficirjev NOVJ, od katerih jih je 29. avgusta 5 prišlo v 1. pehotno brigado, dva sta ostala v učnem centru. Prevzeli so politkomisarske naloge. Kljub formalno izenačenemu položaju z oficirji so politkomisarji dobili dejansko enakopraven položaj z oficirji šele po prihodu 1. pehotne brigade v Jugoslavijo oktobra 1944. Zaradi takih odnosov in dejstva, da Rusi niso posebej vzpodbujali partijskega dela, je značilno, je v začetku septembra 1944 partijska organizacija v brigadi imela le štiri celice z okoli 15 člani in skojevski aktiv.

MOŠTVO

Jugoslovanske enote v Sovjetski zvezi so bile nekaj posebnega zaradi moštva, iz katerega so bile sestavljene. Lončarevič omenja seznam, ki je datiran s 1. aprilom 1944. Opozarja, da so pa vanj nekatere podatke dopisali tudi kasneje - npr. o skupini Jugoslovancev, ki je prišla iz Teherana. Upravičeno lahko sklepamo tudi, da je bilo 1. aprila več Slovencev, ki so prišli iz Rdeče armade in ne samo eden kot je navedeno v seznamu. Kljub temu pa so podatki ilustrativni. Tako je bila po tem seznamu v učnem centru pri Kolomni 2401 oseba, med njimi pa 1616 pripadnikov odreda oz. kasneje 1. pehotne brigade in 785 pripadnikov učnega centra. Iz nemške vojske prišlo 1362, in to 16 Srbov, 310 Hrvatov, 119 muslimanov in 917 Slovencev. Iz italijanske vojske je prišlo 400 mož, med njimi 2 Srba, 266 Hrvatov, 115 Muslimanov in 17 Slovencev. Iz madžarske vojske je prišlo 435 mož, med njimi pa 361 Srbov, 53 Hrvatov in 21 Slovencev. Med t. i. »teheranci«, ki so prišli iz Irana, je bilo 30 Srbov, 65 Hrvatov in 1 Slovenec. Iz Rdeče armade je prišlo 8 Srbov, 6 Hrvatov in 1 Slovenec, iz drugih armad pa 17 Srbov in 2 Hrvata. Poleg njih je bilo v odredu še 41 državljanov Sovjetske zveze.

	Nem. voj.	Ital. voj.	Madž. voj.	Iran	Rdeča armada	Razno	Skupaj	Odst.
Srbi	16	2	361	30	8	17	434	18
Hrvati	310	266	53	65	6	2	702	30
Muslimani	119	115					234	9.9
Slovenci	917	17	21	1	1	957		40

Državljeni SZ							41	1. 7
Skupaj	1362	400	435	96	15	19	2368	100
Odstotkov	57.5	16. 9	18.4	4.1	0.6	0.8	100	

Hrvatje in muslimani, ki so prišli v ujetništvo z nemškimi in italijanskimi enotami, so bili ujeti pred Stalingradom, kjer so se borile enote, ki jih je nemški in italijanski vojski dala Neodvisna država Hrvaška. Endehajevski kadri so bili v večini tudi med oficirji in podoficirji. 1. aprila 1944 jih je bilo okoli 60 odstotkov in sicer je bilo med 101 oficirjem 46 endehajevcev, med 389 podoficirji pa 243.

Madžari so v delovne bataljone poslali predvsem politične ujetnike z oku-piranega dela Srbije in tudi nekaj Slovencev iz Prekmurja.

Večina Slovencev, ki so se znašli v odredu, so bili Štajerci, Gorenjci in Korošci, ki so bili vpoklicani v nemško vojsko in poslani na vzhodno fronto. Njihov število v brigadi in učenm centru se je spomladi in poleti 1944 zelo povečalo.

Posebni skupini so sestavljali Jugoslovani, ki so prišli z delovišč v Iranu, in Jugoslovani, ki so živeli v Sovjetski zvezi.

Sestava moštva, v katerem so bili tako ustaški prostovoljci kot ljudje, ki so jih Madžari poslali v delavske bataljone kot nasprotnike nacizma, je povzročila nekaj napetosti. Vsekakor je bila sestava moštva eno od obremenjujočih dejstev, ki je določalo slabo povojno oceno brigade.

Za komandanta odreda je bil določen podpolkovnik Marko Mesič, nosilec visokih Paveličevih in Hitlerjevih odlikovanj, topniški oficir, ki je bil zadnji mesec pred zajetjem komandant endehajevske legije pred Stalingradom. Po nekaterih izjavah so Mesiča že julija 1943 premestili v oficirsko taborišče v Suzdan in nato v Svjatogorsk. Septembra 1943 je njega in nekaj oficirjev v Moskvi sprejel general Žukov, jih je namestil v neki vili in jih tam obiskoval. Mesič je tudi pripravil kroj uniform, ki so jih nato sešili posebej za jugoslovansko enoto.

Mesič in drugi endehajevski oficirji so šli vodstvu NOVJ močno v nos. Partizanski oficirji, ki so bili poslani v 1. brigado in učni center za politkomisarje, so nekaj časa čakali v Bariju. Djuro Lončarevič se spominja kosila s Kardeljem in Rankovićem 24. julija 1944. Kardelj je tedaj vprašal Rankovića, kam ga pošilja. Ko mu je odgovoril, je Kardelj to komentiral približno z naslednjimi besedami: »A, bogme, v tej enoti je zagotovo precej ustašev; dobro bi bilo to prečistiti-preden pridejo v državo.«

Najverjetneje 2. oktobra 1944 je Tito v Craiovi sprejel Lončarevića in Mesiča. Tito je prekinil Mesiča, ko mu je ta raportiral, mu povedal, da ve, da je bil v ustaških enotah. Očital mu je izdajstvo in ga opozoril, da mu je dana priložnost, da se opere in pridobi zaupanje.

Lončarevič sam se je hotel še, ko je bila brigada v Romuniji, dogovoriti s podpolkovnikom Kuprijanovim, predstavnikom Rdeče armade v brigadi, da bi zamenjali endehajevske oficirje. Kuprijanov pa je bil odločno proti. Rekel je, naj potem, ko bodo Rusi predali brigado Jugoslovanom, ti delajo, kar hočejo.

Ocena, ki je spremljala 1. pehotno brigado, je bila, da njeno moštvo ni pokazalo dovolj domoljubja, borbenosti, da ni bilo solidarno in požrtvovalno.

Bitka pri Čačku je bila zanjo hud udarec. Brigada, ki je ob prihodu v Jugoslavijo štela 1950 ljudi in je v boje pri Čačku verjetno vstopila z okoli 1500 borci, je po medvojnih poročilih v štirih dneh bojev imela 137 padlih, 330 ranjenih, 72

mož pa je bilo pogrešanih in so predvidoma dezertirali (med njimi so bili večinoma nekdanji ustaški legionarji) ali bili ujeti. Saša Krajačević pa navaja za bitko pri Čačku 162 mrtvih in 349 ranjenih. Izgubili so tudi skoraj 500 kosov orožja.

Kljub dejstvu, da je brigada opravila svoje naloge in da so jo na cedilu pustile sosednje sovjetske in jugoslovanske enote, so bile po mnenju vodstva korpusa izgube posledica slabega poveljevanja (npr. enotam v prvi bojni črti je tik pred zmago zmanjkalo streliva) in panike med moštvom. Štab 23. udarne divizije je celo poročal, da je nekaj borcev brigade bežalo iz boja in so se uprli, da bi šli nazaj v boj, zato so jih partizanski oficirji na kraju samem postrelili. Poročilo pa skoraj zanesljivo ni točno, saj se živeči borci takega dogodka ne spomnijo.

Prva posledica ocene vodstva korpusa je bila zamenjava poveljnikov brigade. Ko je brigada prišla iz Čačka v Beograd, so zamenjali vodilne oficirje, po izjavah je bilo nekaj nekdanjih ustašev tudi usmrčenih. Tako je bil kot gestapovski agent obtožen in ustreljen podporočnik Šabski, ki je bil dotedaj načelnik brigadne obveščevalne službe. Nekateri pripadniki brigade pa so bili obsojeni še kasneje, med njimi komandant učnega centra in pozneje 2. nepopolne pehotne brigade Egon Žitnik ter katoliški duhovnik Ante Vajs.

V OGNJU INTERESOV

Marko Mesić je raportiral Stalinu in Titu, da je odred v določenem roku, do 20. februarja, opravil bojno urjenje. 19. maja 1944 ob 21. 15 je vojaškoo misijo NOVJ v Moskvi sprejel Stalin, ki je odobril, da se odred spremeni v brigado, ki se jo bojno opremi in pošlje na fronto.

Po prvotnem sovjetskem načrtu naj bi brigada skupaj z Rdečo armado osvobajala Banat in Novi Sad in pri tem prerasla v divizijo. Tito pa se je odločil in dosegel pri sovjetskih oblasteh, da je 1. pehotna brigada prešla v sestavo 23. Srbske udarne divizije XIV. korpusa NOVJ. Razlog je bil, da bi se borila v vrstah NOVJ in ne v vrstah Rdeče armade.

1. pehotna brigada se je na bojni poti v Jugoslaviji znašla na najtežjih odsekih fronte. Lončarević piše. K Čačku je napotil brigado Tito osebno, na sremsko fronto pa preko Arse Jovanovića, načelnika Vrhovnega štaba NOV in POJ.

NKVD

NKVD je vplivala že na izbor moštva za enoto. Npr. v t. i. antifašističnem taborišču v Krasnogorsku je o tem, kdo bo šel v jugoslovanski odred in kdo ne, odločala komisija: »Na čelu je sedel komisar taborišča, levo in desno od njega oficirji NKVD in ostali člani komisije.«

Jugoslovansko enoto v Sovjetski zvezi so dejansko vodili sovjetski inštruktorji in posebej izpostava NKVD v enoti, ki se je imenovala Informacijski biro. Aprila 1944 je bilo v Informacijskem biroju 11 oficirjev in 2 podoficirja, imeli so svoj strelski vod, vozila, zveze in drugo opremo.

Svoje sodelavce je sovjetska obveščevalna služba dobila med prostovoljci ali tako, da jih je izsiljevala z obremenjujočimi podatki. Po kartoteki, ki je prišla v Jugoslavijo skupaj s 1. pehotno brigado, je bilo v njej več kot 238 sodelavcev NKVD, kar je krepko več kot 10 odstotkov pripadnikov brigade. Veliko so jih pridobili za sodelovanje že v ujetniških taboriščih, posebej v taborišču Krasnogorsk, kjer je bil za izbrane ujetnike organiziran protifašistični tečaj. Ta je bil po mnenju nekaterih predvsem usposabljanje za obveščevalno delo. Do konca leta 1943 ga je končalo 33 pripadnikov brigade. To pomeni, da so sovjeti dejansko lahko učinkovito nadzirali življenje v brigadi. Vse do odhoda sovjetov iz brigade jugoslovanski oficirji niso imeli vpogleda v zbrane podatke. Sovjetski

inštruktorji, sanitejci in pripadniki informacijskega biroja so brigado zapustili 29. oktobra 1944 v Kragujevcu.

Položaj vseh, ki so vstopili v jugoslovanske enote v Sovjetski zvezi oz. so bili tam na šolanju, se je temeljito spremenil leta 1948, potem ko je prišlo do spora med Titom in Stalinom. Slovenski pripadniki so ocenili poinformbirojevska razmerja takole: »Čeprav ni znan noben primer, da bi se kak borec izrekel za resolucijo informbiroja, je vendar ravnanje z brigado zapustilo v borbah neprijetne sledove in grenkobo. Postala je brigada, ki se o njej ni govorilo.«

Ni znano, da bi se bil kdo od Slovencev iz teh enot izrekel za resolucijo informbiroja in da bi bil zaradi tega kazensko obravnavan. Drugod pa ni bilo tako. Omenimo samo primer Dragana Ozrena. Dragan Ozren, imenovan Miler, je bil v 1. pehotni brigadi oficir v propagandnem oddelku, urejal je brigadni časopis. Ozren, po rodu iz Travnika, je prišel v Sovjetsko zvezo iz Češkoslovaške, kjer je študiral tehniko. Bil je izobražen, govoril je rusko, nemško in češko. Dolgo je delal v komunistični mladinski internacionali. Leta 1938 sta s Titom prevajala zgodovino VKP(b) v srbohrvaščino. Ko je Tito odpotoval v Jugoslavijo, ga je Ozren obtožil, da je v prevod namerno vpletal nekatere trockistične formulacije. Tito je po vrnitvi v Moskvo dokazal neutemeljenost obtožb. Ozren je bil nekaj časa zaprt, nato je naprej delal v komunistični mladinski internacionali. Veljko Vlahovič je v Moskvi od Djure Lončarevića izrecno zahteval, daj Ozrena ne smejo sprejeti v Komunistično partijo. Kljub vsemu so ga sprejeli, saj je bil po mnenju partijcev priden, odgovoren, sposoben oficir. Lončarević ga je po prihodu v brigado izključil iz partije. Po vojni je Ozren delal v nekem založniškem podjetju. Pod obtožbo, da se je opredelil za resolucijo informbiroja, je bil obsojen na večletno kazen na Golem otoku. Tam so ga pretepli do smrti, ker je menda ukradel slanino, ko je čistil stražarsko pisarno.

Tudi med zapisniki zaslišanj, na katera so mobilizirance v nemško vojsko v Sloveniji klicali še po letu 1960, je pri nekaterih omenjeno, da so imeli enkavedejevski dosje. Sumničenje preživelih se je torej vleklo do zadnjih let.

Diskriminatoren je bil tudi odnos do nekaterih padlih in invalidov. Zveza združenj borcev ni upoštevala vseh, ki so padli v brigadi. Tako na Gorenjskem v življenjepisih padlih, ki jih je zbirala Zveza združenj borcev, manjka več kot polovica padlih v enotah, ki so prišle iz Sovjetske zveze. Znani so primeri, ko niso upoštevali žrtev in niso svojcem priznali pravice do odškodnine niti, če so bili podatki dokazani z uradnimi dokumenti. Podobne težave so imeli nekateri invalidi s priznanjem invalidnosti.

SLOVENC

O številu Slovencev v jugoslovanskih enotah, ustanovljenih v Sovjetski zvezi, je več podatkov. V knjigi o bojni poti brigad, ustanovljenih v Sovjetski zvezi, je zapisano: »V teh brigadah, ustanovljenih v Sovjetski zvezi, je bilo 3000 Slovencev. kar 2000 jih je padlo na dolgi poti, polni zmag in težkih bitk.« Ta podatek je pretiran in kaže na težnjo k poveličevanju moči in žrtev.

S 1. pehotno brigado je prišlo v Jugoslavijo 1950 borcev. Med njimi je bilo po ohranjenih seznamih 931 Slovencev. Se pa pripadniki brigade spominjajo posameznih soborcev, ki so bili v brigadi, pa jih v teh seznamih ni. Po spominskih virih je prišlo z 2. nepopolno pehotno brigado v Jugoslavijo okoli 450 borcev, po nekaterih navedbah pa okoli 600. Verjetno je bila med njimi več kot polovica Slovencev. Na nepopolnem seznamu borcev 2. tankovske brigade, ki so prišli iz taborišč po Sovjetski zvezi, je 750 imen. Med njimi je bilo 375 Slovencev. Med 81 letalci je bilo več kot 15 Slovencev, med 90 vezisti pa 52. Skupaj je bilo torej med

nekako 3500 borci več kot 1600 ali slaba polovica Slovencev. Slovencem, ki so se v enote prijavili v Sovjetski zvezi, pa moramo dodati še okoli 300 borcev 2. tankovske brigade, ki so prišli iz taborišča Gravine v Italiji in 105 borcev Slovenskega bataljona, ki so bili 5. januarja 1945 vključeni v 1. pehotno brigado. Skupaj je bilo torej v enotah, ki jih opisujemo, več kot 2000 Slovencev.

Milan Ževart navaja, da so poveljstva partizanskih enot na Štajerskem dobro ocenjevala dezerterje iz nemške vojske. Omenjajo jih kot vzorno disciplinirane, pogumne, dobro vojaško izurjene. Mnogi so se uveljavili kot poveljniki, bili sprejeti v Komunistično partijo, veliko jih je bilo tudi v varnostno-obveščevalni službi. Njihov pomen je bil bistveno večji kot v partizanskih enotah na Gorenjskem, kjer so lahko bolj upoštevali navodila, naj dezerterji iz nemške vojske ne prevzemajo pomembnejših funkcij in naj ne bodo v varnostno-obveščevalni službi in politični delavci. Se pa tudi Gorenjci spominjajo dezerterjev iz nemške vojske kot dobrih, discipliniranih borcev.

Podobne so ocene Slovencev v enotah, ustanovljenih v Sovjetski zvezi. Lončarevič jih opisuje kot zelo mlade, »niso imeli časa, da bi opravili normalno vojaško urjenje, niti da bi si pridobili večje bojne izkušnje, ker so bili takoj po mobilizaciji poslani na fronto in hitro ujeti«. Z drugimi oficirji, ki so prišli iz Jugoslavije, je opazil, »da Slovenci, čeprav razporejeni po vseh enotah, predstavljajo posebno skupino, ki uživa ugled zelo marljivih, vestnih in discipliniranih borcev. Tak vtis je botroval oceni, ki se je na podlagi drže teh ljudi v bojih potrjevala na vsej bojni poti vse do Beograda.«

Med Slovenci jih je bilo le malo s čini. V seznamu iz aprila 1944 je bil 101 oficir in 389 podoficirjev. Od teh je bilo med oficirji 5 Slovencev, med podoficirji pa 37.

Podpolkovnik Egon Žitnik je bil Slovenec. V rusko ujetništvo je prišel decembra 1942 kot komandant endehajevske vozaške enote, ki je bila pred Stalingradom v sestavi italijanske vojske. V Jugoslavijo je kot komandant pripeljal 2. nepopolno pehotno brigado in bil nato obsojen na smrt.

Koloman Kučan, ki je prišel na rusko fronto z madžarskim delovnim bataljonom, je bil rezervni poročnik jugoslovanske vojske.

Sašo Krajačević navaja, da je bilo od 1950 ljudi, ki so s 1. pehotno brigado prišli v Jugoslavijo, 377 padlih in 877 ranjenih. Po Ivanu Matoviču pa jih je padlo okoli 280, dvakrat toliko je bilo ranjenih, okoli 150 pa »jih je na bojni poti, v glavnem samovoljno, izginilo neznano kam«.

Po bitki pri Čačku so brigado dopolnjevali z novinci, ki jih je bilo vseh okoli 2476. Med temi jih je padlo 393, ranjenih pa je bilo 865.

Če seštejemo moštvo, ki je prišlo iz Sovjetske zveze, in novomobilizirance, dobimo po Krajačevićevih podatkih 4374 ljudi. Med njimi jih je padlo 770 in bilo ranjenih 1742. Torej več kot polovica moštva brigade.

Slovenci so delili usodo s soborci in so bili sorazmerno zastopani med padlimi in ranjenimi. Po Krajačevićevih podatkih je v 1. pehotni brigadi padlo 187 Slovencev, 381 pa jih je bilo ranjenih. Nimamo pa podatkov o žrtvah med Slovenci, ki so prišli v Jugoslavijo z 2. nepopolno pehotno brigado.

Bistveno manjše so bile izgube drugih enot, ki so prišle iz Sovjetske zveze. Tako imamo za 2. tankovsko brigado podatke o 74 padlih, med njimi je bilo 29 Slovencev.

O GORENJCIIH ALI O BODOČIH RAZISKAVAH

V zbirki podatkov o Gorenjcih, ki so bili v jugoslovanskih enotah, ustanovljenih v Sovjetski zvezi, je Jože Dežman zbral podatke o več kot 320 pripadnikih enot, ki so vojno preživeli, in približno stotih, ki so padli med vojno.

Viri, v katerih je dobil podatke, so:

1. Knjiga Bojna pot brigad, ustanovljenih v ZSSR
2. Arhiv Društva prisilno mobiliziranih Gorenjcev v nemško vojsko v Kranju sem
3. Seznami pripadnikov 1. pehotne brigade, ki so bili sestavljeni po dokumentaciji v arhivih v Beogradu, katerih kopije so v Muzeju novejših zgodovine v Celju
4. Arhiv Ministrstva za notranje zadeve v Ljubljani
5. Podatki o žrtvah vojne, ki so jih zbrale organizacije Zveze združenj borcev, v arhivu Gorenjskega muzeja v Kranju.

Vir	Podatki o padlih	Podatki o preživelih
1	75	116
2	3	77
3	61	180
4	6	128
5	38	

Zbirnih podatkov o Gorenjcih, ki so se borili v jugoslovanskih enotah, ki so nastale v Sovjetski zvezi, ni. Za popolnejšo podobo in dopolnitev zbranih podatkov bo treba pregledati še druge vire.

Vendar že zbrani podatki omogočajo nekaj sklepov. Nemška mobilizacija je zajela celotno Gorenjsko, zato so bili fantje, ki so prehajali v enote v Sovjetski zvezi, doma iz več kot 220 gorenjskih krajev.

Prav tako so v te dogodke zajeti fantje vseh vpoklicanih letnikov razen letnika 1926, ki je prišel z urjenja v enote v glavnem v začetku leta 1944.

Leto rojstva	Padli	Preživeli
1916	5	12
1917	3	11
1918	5	7
1919	4	13
1920	10	19
1921	11	36
1922	14	29
1923	11	39
1924	5	46
1925	11	49
1926	1	0
Skupaj	80	261

Malo imamo še podatkov o tem, kako so živeli naši fantje v nemški vojski in kako so prišli v rusko ujetništvo. Veliko jih je bilo ujetih, številni pa so dezertirali

na rusko stran, čeprav je bil vsak prebeg tvegano dejanje. Prav tako je le malo podatkov o tem, kako se jim je godilo v ruskem ujetništvu. Nekatere so uporabili za razne naloge (prepričevanje rojakov, ki so ostali na nemški strani, naj pobegnejo; razne funkcije v ujetniških taboriščih; delo za obveščevalno službo), mnogi so v ujetništvu pretrpeli hudo gorje. Razmere v ruskih ujetniških upravičeno primerjajo s tistimi v nemških koncentracijskih taboriščih. Mnogi so shujšali za več deset kilogramov. O smrtnosti Slovencev v ruskih taboriščih nimamo podatkov. Čeprav drži, da so se mnogi v prijavljali jugoslovanske enote prostovoljno, pa drži tudi, da je bila za mnoge takšna prijava za enote rešitev iz neznosnih razmer v ujetniškem taborišču.

Nimamo podatkov o tem, koliko Gorenjcev je bilo ujetih na vzhodni fronti. V zapisnikih zaslišanj mobilizirancev v nemško vojsko, ki jih hrani Ministrstvo za notranje zadeve, je omenjenih še okoli 400 Gorenjcev, ki so bili ujeti na vzhodu pa niso prešli v jugoslovanske enote. Za skoraj 300 od teh vemo, od kdaj so bili v ruskem ujetništvu. Do junija 1944 jih bilo takih okoli 70, okoli 80 od julija do decembra 1944. Večina pa jih je bila ujeta 1945 in niti niso imeli možnosti vstopiti v jugoslovanske enote.

Prav tako za več oseb manjkajo podatki o tem, v kateri enoti so bili.

Enota	Padli	Preživel
1. pehotna brigada	81	209
2. pehotna brigada		3
2. tankovska brigada	8	10
Vezisti		5

Očitno je, da so predvsem pomanjkljivi podatki o borcih 2. nepopolne pehotne brigade.

Čepravo so Gorenjci napisali nekaj spominov, bi se še dalo več zvedeti o vsakdanjem življenju v brigadi, o medsebojnih odnosih. Pa tudi o odnosu do borcev po vojni. Upamo pa, da bodo to nalogo opravili ali raziskovalci ali pisci spominov in da jih bo morda k temu spodbudila tudi pričujoča objava. Seveda je treba pri tem upoštevati dejstvo, da je pot do arhivov tako v Beogradu kot v Moskvi še precej negotova.

Bojna pot brigad, ustanovljenih v ZSSR, Maribor 1984.

Jože Dežman: Jeseniško okrožje: vsak tretji (usoda moških, rojenih med leti 1916 in 1926), v tisku.

Jože Dežman: Zbirka podatkov o Gorenjcih, ki so bili v jugoslovanskih enotah, ustanovljenih v Sovjetski zvezi, arhiv Gorenjskega muzeja.

Sašo Krajačević: Podatki o brigadi, rokopis, kopija v arhivu Muzeja novejše zgodovine v Celju.

Đuro Lončarević (priredil Ivan Matović): Tajna misija, Beograd 1991.

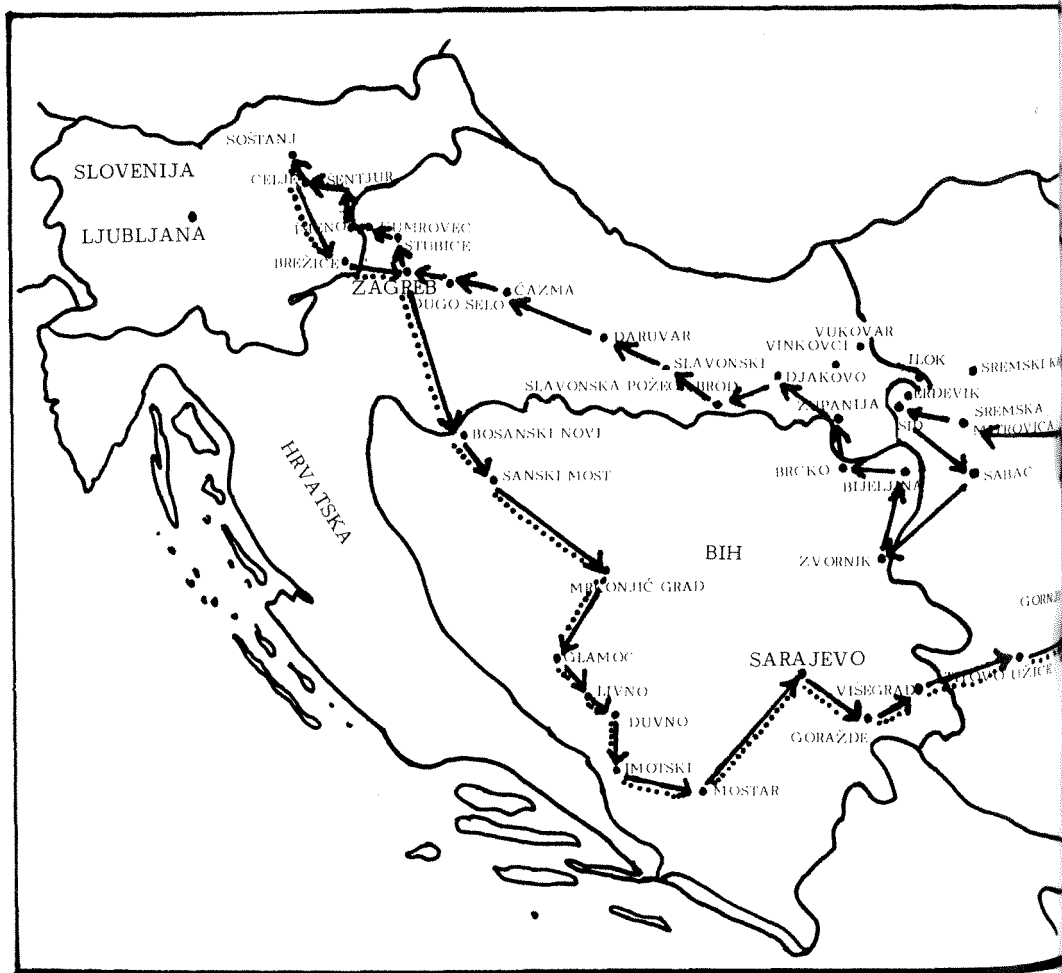
Milan Peroci: Kratek oris bojne poti borcev Slovenskega bataljona I. krajiške proletarske udarne brigade, v: Slovenski bataljon prve krajiške proletarske uradne brigade, Ljubljana 1980.

Ustni viri: Sašo Krajačević, Mile Budič, Ivan Račnik, Franjo Skačej.

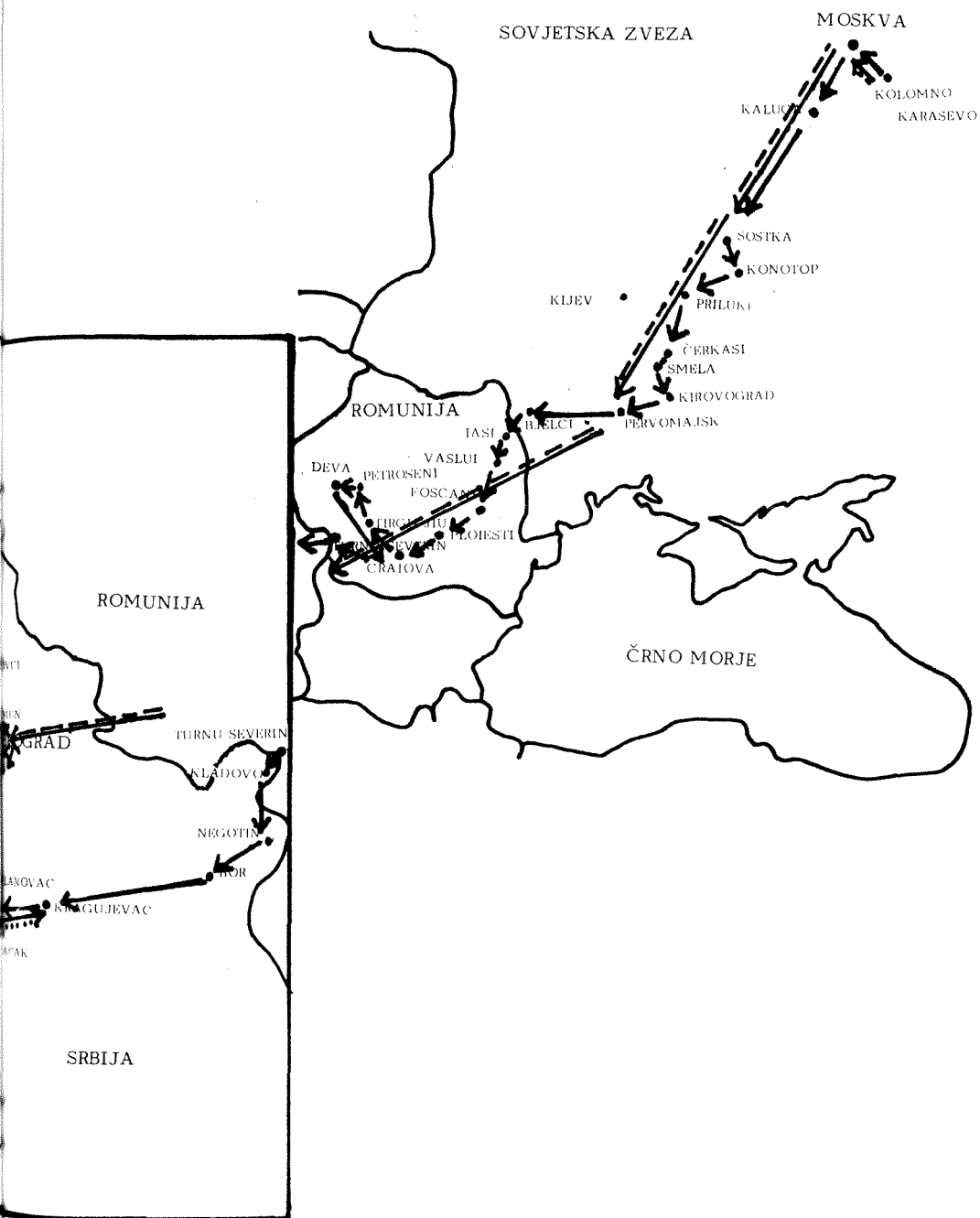
Milan Ževart: Prisila in odpor (pobegi prisilno mobiliziranih Slovencev iz nemške vojske), v tisku.

BOJNA POT

- POHOD 1. JUGOSLOVANSKE PEHOTNE BRIGADE, KOLOMNO - ŠOŠTANJ
-→ VRAČANJE V KRAGUJEVAC
- ==> POHOD 2. JUGOSLOVANSKE PEHOTNE BRIGADE V BEOGRAD

1. IN 2. JUGOSLOVANSKE PEHOTNE BRIGADE

Iz vojaške karte Rdeče armade

1. JUGOSLOVANSKA BRIGADA NOVJ, USTANOVLJENA V ZSSR

KRONOLOGIJA

BOJNA POT 1. JUGOSLOVANSKE PEHOTNE BRIGADE

1943

17. novembra je sovjetska vlada sprejela odlok o formiranju jugoslovanske vojaške enote. Istočasno so se sovjetske državne in vojaške oblasti zavzemale za principe jugoslovanske kraljeve vojske (oznake na kapah, čini, načini imenovanja, uniforma, hierarhična nadrejenost). Z ustanovitvijo odreda so bili ustvarjeni pogoji, da so Sovjeti imeli vpliv na vsebino in obliko celotnega dela in življenja v odredu. Povsem naravno je, da so bile vojaške priprave zasnovane na sovjetski vojaški doktrini in sovjetskih borbenih pravilih (operatni, taktični), tretmanu političnega dela, njegovi vsebini in oblikah.

V antifašističnem taborišču Krasnogorsk, 27 km od Moskve, je že leta 1943 bilo zbranih veliko Jugoslovancev.

8. december

V taborišču Karasevo blizu Kolomna (120 km od Moskve) je bil ustanovljen Samostojni jugoslovanski odred v ZSSR. Odred so sestavljali:

a) Jugoslovanska emigrantska skupina, ki je že pred vojno zapustila Jugoslavijo (*)

b) Slovenci iz Štajerske in Gorenjske, ki so bili prisilno mobilizirani v nemško vojsko in so se znašli na vzhodni fronti (39,5 %)

c) Skupina Hrvatov in Bosancev, ki jih je Pavelić poslal na vzhodno fronto (35,2 %)

d) Srbi iz Vojvodine, ki so jih Madžari mobilizirali v madžarsko vojsko (11,2 %)

e) »Teheranci«, ki so bili po večini Dalmatinci in Makedonci, ki so v predvojnih letih iskali zaslužek v Iranu (*)

Hkrati je začel delovati pihalni orkester, ki je soborcem v brigadi na svoji poti v domovino dvigal moralo.

Opomba:

skupni seštevek a(*) in e(*) je 13,5 %

Deleži, izraženi v procentih so približni in so prepisani iz zapiskov brigadnega komisarja polkovnika Saše Krajačevića in se ujemajo s podatki Vojnoistijskega instituta Beograd.

1944

12. marec

General Terzić, šef vojaške misije v ZSSR, je odredu izročil bojno zastavo NOVJ, borci so dali zaprisego.

1. april

Odred je skupaj z Učnim centrom (12. maja 1944 se je preimenoval iz Centra

formiranja, organiziran kot posebna vojaška formacija, ki se je pripravljala za ustanovitev nove večje enote) štel 2401 borca. Večina jih je prišla iz:

- nemške vojske 1362 (16 Srbov, 310 Hrvatov, 119 Muslimanov, 917 Slovencev)

- italijanske vojske 400 (2 Srba, 266 Hrvatov, 115 Muslimanov, 17 Slovencev)

- madžarske vojske 435 (361 Srbov, 53 Hrvatov, 21 Slovencev)

- Irana, imenovani »Teheranci« 96 (30 Srbov, 65 Hrvatov, 1 Slovenec)

- Rdeče armade 15 (8 Srbov, 6 Hrvatov, 1 Slovenec)

Nacionalna sestava je bila naslednja:

- Slovencev 958 oz. 40 % (5 oficirjev, 37 podoficirjev)

- Hrvatov 701 oz. 29 % (49 oficirjev, 147 podoficirjev)

- Muslimanov 234 oz. 9,7 % (2 oficirja, 49 podoficirjev)

- Srbov 434 oz. 18,3 % (22 oficirjev, 117 podoficirjev)

- ostalih (Makedonci, Slovaki, Židi. . .) 74 oz. 3 % (23 oficirjev, 14 podoficirjev)

23. maj

Odred se je preimenoval v Jugoslovansko vojaško enoto na ozemlju ZSSR, nato je dobil naziv 1. samostojna brigada na ozemlju ZSSR.

Organizacija: poveljevanje, štab, propagandni biro, brigadni klub, načelniki rodov vojske in služb, oddelek zaledja, poveljniški vod, vojaško-poštna postaja, konjeniška izvidnica, pehotna izvidnica, glasbeni vod, informburo, samostojni strelski vod informburoja, četa za zvezo, jurišna četa, inženirska četa, dva strelska bataljona, topniška divizija, sanitetni vod, avtotransportna četa, poljska pekarna, topniška delavnica, brigadna delavnica. Imeli so 141 konjev.

Oborožitev: 8 topov 76 mm ZIS, 30 minometalcev 32 in 50 mm, 32 protitankovskih pušk, 1329 pušk in karabinov, 344 avtomatov, 74 puškomitraljezov, 24 težkih mitraljezov, 13 radijskih postaj in sprejemnik.

Transport: 4 osebni avtomobili, 54 tovornih vozil, 6 specialnih avtomobilov, 71 vozov, 6 motorjev, 2 motorja s prikolico, 13 telefonov, 11 poljskih kuhinj, 2 sanitetni vozili.

1. junij

Brigada se je preimenovala v 1. brigado NOVJ, ustanovljeno v ZSSR in ta naziv obdržala do danes.

27. julij

Borci brigade so dali zaprisego pred odhodom na fronto.

29. julij

1. jugoslovanska pehotna brigada je krenila iz taborišča Karasevo na železniško postajo v Kolomno, odkoder so pričeli svojo bojno pot.

Z vlakom so potovali skozi naslednje kraje v ZSSR: Moskva (29. 7.), Kaluga, Šostka, Konotop (31. 7.), Priluki, Čerkasi (1. 8.), Smela, Kirovograd, Per-vomajsk (2. 8.), Bjelci.

4. - 25. avgust

Po prekoračitvi reke Dnester in meje z Besarabijo, se je vlak ustavil na postaji Kobilja Veke, 20 km za fronto. Borci so se v taborišču pripravljali na spopad s

sovražnikom. Naslednji dan so brigado obiskali sovjetski oficirji in je prišla pod okrilje 2. ukrajinske fronte.

29. avgust

Prestopili so sovjetsko-romunsko mejo na mostu čez Brut.

1. do 19. september

Brigada je v začetku meseca prikorakala na ukaz štaba 2. ukrajinske enote v mesto Vaslui. Pot so nadaljevali skozi kraje v Romuniji: Foscani (5. 9.), mimo naftnih polj, Ploiesti (8. 9.), Craiovo (9. 9.), kjer so dobili ukaz za pot na sever. V Transilvanskih Alpah je tako bila brigada prva zavezniška vojaška enota, ki je osvojila mesto Tirgu Jiu (9. - 11. 9.). Nato so osvojili Petrosene (12. 9.), in Devo (13. - 15. 9.), ter so se na povelje vrnili proti jugu. Ustavili so se v Isalnici (21. 9.), kjer so se zadrževali do začetka oktobra. Obiskala jih je delegacija Vrhovnega štaba NOV in POJ.

6. do 7. oktober

Brigada se je z vlakom peljala skozi Karpate do mesta Turnu Severin, od koder jih je jugoslovanski parnik prepeljal čez Donavo v Jugoslavijo. V Kladovem so jim domačini pripravili veliko slavnost.

8. do 10. oktober

Borci so nadaljevali pohod skozi vas Mihajlovac, v Negotinu (9. 10.) so jih pričakali predstavniki 14. korpusa NOVJ. 1. jugoslovanska pehotna brigada je prešla v sestav 23. divizije 14. korpusa. Ob prehodu je štela 1898 borcev, od tega 108 oficirjev in 303 podoficirje.

Oborožitev in transport: 1187 pušk, 346 avtomatov, 74 puškomitraljezov, 24 mitraljezov tipa »maksim«, 169 pištol, 32 protioklepnih pušk, 8 protitankovskih topov 76 mm, 12 minometalcev 82 mm, 18 minometalcev 50 mm, 1949 plinskih mask, 63 tovornjakov, 2 specialni vozili, 8 tovrnih avtomobilov, 71 vozov, 2 motorja, 76 telefonov, 3 avtokuhinje, 9 poljskih kuhinj, 155 konjev.

12. do 29. oktober

Po prehodu Homoljskih planin so nekaj dni počivali v Boru. Bojno pot so nadaljevali skozi Kragujevac (27. 10.), Gornji Milanovac (29. 10.), proti fronti nad Čačkom. V Čačku in okolici se je utrdila skupina nemške vojske; 117. divizija in SS divizija Prinz Evgen, ki so se skušali prebiti v Sremu.

30. oktober do 2. november

Borci so zavzeli borbene položaje nad Čačkom in začeli z napadom. Njihova naloga je bila »očistiti« vasi Ljubić, Trbušane in Prijedor ter zavzeti Čačak. Štiridnevni boji brez odmora so borce izčrpali. Imeli so velike izgube: 139 mrtvih (med njimi 89 Slovencev), 340 ranjenih in 72 pogrešanih.

9. november

Brigada se je premaknila v Gornji Milanovac.

12. november do 7. december

Iz Gornjega Milanovca so se odpeljali v Beograd, kjer so se namestili v kasarne bivše kraljeve garde na Topčideru. Brigada je zapustila sestav 23. divizije in

postala podrejena neposredno Vrhovnemu štabu. 17. novembra je brigada stopila v sestav I. proletarskega korpusa.

8. december

Borci brigade so sprejeli povelje za odhod na Sremsko fronto ter zapustili Beograd.

9. december

Po prekoračitvi Save, preko Zemuna, so prispeli v Sremsko Mitrovico.

10. do 19. december

V Šidu so ostali nekaj dni ter svoje enote izpopolnili z domačimi rekruti. Oblikovali so tretji bataljon. Prišli so v sestav 5. udarne divizije 1. proletarskega korpusa ter se približevali fronti.

20. december

Dobili so nalogo, da v sodelovanju z drugimi enotami 5. udarne divizije zasedejo dve močni sovražni oporišči, Otok in Privlako. Hudi boji so trajali nekaj dni. Z njimi je bila končana decemberska ofenziva enot 1. proletarskega korpusa.

1945

Od januarja do konca marca je na Sremski fronti v spopadih izgubilo življenje 46 borcev, ranjenih je bilo 150 in pogrešanih 107. Brigada je bila v prvi vrsti bojne linije. Zadrževala se je v sremskih krajih: Bapska, Novak, Berkasovo, Erdevik, Ilok, Kompletinci, Kukujevci, Mikluševci, Nijemci, Sotin, Šarengrad, Tompojevci, Tovarnik.

7. februar

V sestav brigade je kot četrti bataljon prišel slovenski bataljon, ki je v začetku decembra 1944 bil ustanovljen v Beogradu iz slovenskih fantov, izseljenih v Srbijo. Na fronti pred Otokom je bil - ne po svoji krivdi - obkoljen in utrpel hude izgube. Ostalo je 106 mož, ki so bili dodeljeni kot 4. bataljon v brigado.

V prvi etapi pomladne ofenzive je bilo predvideno, da bo v 1. armadi (bivši 1. proletarski korpus), sestavljena operativna skupina treh divizij, katerih naloga je bila: iz Srema v vzhodno Bosno, kjer osvobodijo Bijeljino in Brčko ter se čez Savo vrnejo v Srem. To naj bi bil signal za pričetek velike spomladanske ofenzive. Bosanska operativna skupina je bila sestavljena iz treh divizij. Ena od njih je bila 5. krajiška divizija, v kateri je bila 1. jugoslovanka brigada. Na bojno pot so krenili iz Erdevika.

31. marec

Brigada je prispela v Šabac.

2. april

Prekoračili so Drino in zasedli Zvornik.

5. april

Osvobodili so Bjeljino.

6. do 7. april

Prispeli so do predmestja Brčkega ter v zadnjem napadu zlomili sovražnika in prodrli v samo mesto. Ob umiku so Nemci porušili most čez Savo. Zato je brigada čakala na gumijaste čolne iz Beograda.

11. april

Po padcu Županije so prišli v stik z borci 11. divizije sremske fronte. S tem je bila zveza z glavnino dosežena in naloga opravljena.

12. april

Izdan je bil končni ukaz štabom 1. armade o pričetku velike ofenzive. Že jutraj so začeli z napadom, v katerem so sodelovale pehotne in tankovske enote, letalci.

19. do 21. april

Po osvoboditvi Djakova so enote 1. armade bile hude boje za osvoboditev Slavonskega Broda in boj dobile.

Nadaljni boji so potekali v smeri Slavonska Požega, Kapela, Batrina.

24. do 25. april

Ponoči je prišel ukaz generalnega štaba jugoslovanske armade o odhodu 77 slovenskih mož in fantov iz 1. jugoslovanske pehotne brigade, ki bodo sodelovali pri osvoboditvi Pomurja in Štajerske.

25. april

Padel je Daruvar.

Po podatkih iz operacijskega dnevnika kapetana Nikola Tomića je razvidno, da je od 1. aprila do 1. maja izgubilo v borbah življenje 316 naših borcev, ranjenih 1089 in pogrešanih 71.

4. do 8. maj

Potekal je preboj »Zvonimirove« linije, ki je potekala ob železniški progi v prostoru Drava, Koprivnica, Križevci, Vrbovec, Karlovac.

8. maj

Prve enote 1. armade so že osvobodile Zagreb. Isti dan so nadaljevali pohod skozi Hrvaško Zagorje.

9. maj

Severno od Sljemena so prispeli v Marijo Bistrico ter se ustavili v Stubiških Toplicah.

10. do 11. maj

1. jugoslovanska pehotna brigada je prekoračila hrvaško slovensko mejo in prispela v prvo slovensko vas Imeno.

12. do 15. maj

Bojno pot so nadaljevali skozi Podčetrtek, Pristavo, Šmarje pri Jelšah, Grobelno, Šentjur, Štore, Teharje do Celja, kjer je 15. maja potekala svečana parada.

Pot jih je vodila naprej v Šoštanj, kjer so sodelovali pri razorožitvi nemških enot.

konec maja do novembra

Po nekaj dneh počitka se je brigada vračala nazaj proti jugu Jugoslavije, kjer je sodelovala pri uničevanju manjših sovražnikovih ostankov. Vračala se je po poti: Brežice, Zagreb, Bosanski Novi, Sanski Most, Mrkonjić grad, Glamoč, Livno, Duvno, Imotski, Mostar, Sarajevo, Goražde, Drino je prestopila pri Višegradu, Titovo Užice, Arilje, Sandžak. 28. 6. so prispeli v Kragujevac. Nekaj mesecev so delovali v JZ Srbiji. Oktobra je na paradi v Kragujevcu Tito pozdravil borce ob obletnici osvoboditve tega kraja. V Kragujevcu se je večina borcev demobilizirala in s tem je 1. jugoslovanska brigada končala svojo borbeno pot.

***V ERDEVIKU KOMANDANT MILUTIN MORAČA DELI
BORCEM ODLIKOVANJA, konec januarja 1945***

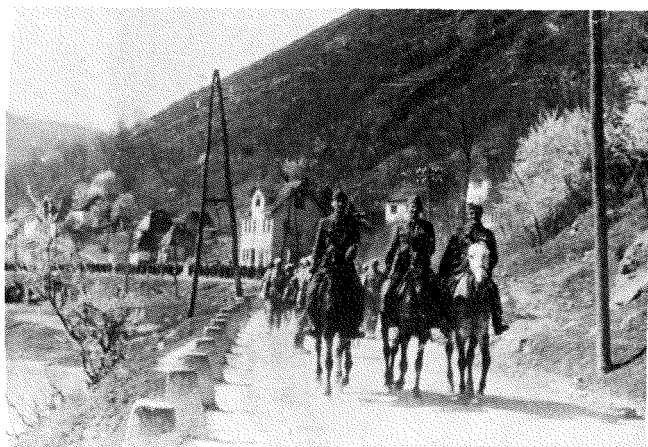
NA SREMSKI FRONTI, marec 1945

NA SREMSKI FRONTI, marec 1945

**IZVIDNIŠKI VOD 1. JUGOSLOVANSKE BRIGADE NOVJ, USTANOV-
LJENE NEKJE OB BOSUTU V SREMU, januar 1945**

MARŠ PRED BRČKIM, prva polovica aprila 1945

V BJELINJI, začetek aprila 1945

PRIPRAVE ZA NAPAD NA BRČKO, 6. april 1945

POMOČ RANJENCU ZA FRONTO V BRČKEM, 6. april 1945

PRIHOD BRIGADE V OSVOBOJENE VINKOVCE, 14. april 1945

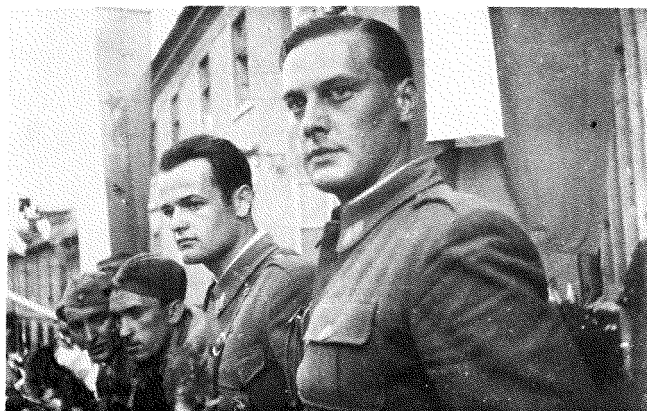
***ODHOD BORCEV NA PRVO BOJNO ČRTO PRED SLAVONSKIM
BRODOM, 21. april 1945***

V SLAVONSKI POŽEGI, konec aprila 1945

PRED ROJSTNO HIŠO JOSIPA BROZA V KUMROVCU, 11. maj 1945

MANIFESTACIJE OB OSVOBODITVI CELJA, 15. maj 1945

POLJANA PO BITKI, 13. maj 1945

V DRVARJU, 27. maj 1945

TABORJENJE NA ŠUMARICI, avgust 1945

VOLITVE V GUČI, 11. november 1945

V KRAGUJEVCU, jesen 1945

BOJNA POT 2. JUGOSLOVANSKE PEHOTNE BRIGADE

1944

julij

Število borcev je v taborišču Karasevo preseglo formacijo pehotne brigade. 1. jugoslovanska pehotna brigada je odšla na fronto. Iz ostalih borcev je bila v omenjenem taborišču po sklepu predstavništva NOV v Moskvi ustanovljena 2. jugoslovanska pehotna brigada.

do sredine decembra

V sestav brigade je bilo vključenih cca 600 mož, kar je za samostojno delovanje na fronti bilo premalo.

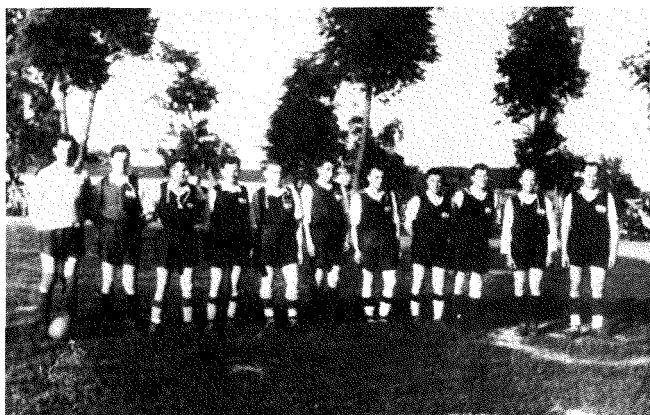
1945

januar

Borci brigade so bili po prihodu v Beograd razformirani; razporejeni v različne enote NOVJ, največ v 6. ličko divizijo NOVJ in 5. krajiško brigado.

***V ROMUNIJI PRI CRAIOVI SO SEPTEMBRA 1944
ŽE PRIPRAVLJALI DRVA ZA KURJAVO***

***MED POČITKOM V KOLOMNI LETA 1944 SO BORCI IGRALI TUDI
NOGOMET***

BOJNA POT 2. TANKOVSE BRIGADE

1944

april

Osnovana je bila tankovska enota pri 1. jugoslovanski pehotni brigadi. Iz vrst te brigade so izstopili tisti, ki so že imeli nekaj znanja o tankih, približno 300 mož. Te so urili sovjetski inštruktorji.

september

Marca 1943 so tankisti odpluli iz Italije na šolanje, ki je potekalo po predmetih in formacijskih enotah, pod vodstvom angleških inštruktorjev v Egipt. Po šolanju so se vrnili v Italijo, najprej v prehodno taborišče Taranto, junija pa v Gravino.

Medtem, ko se je 1. tankovska brigada po formiranju izkrcala na Visu, je odšla skupina nad 600 borcev in starešin iz Italije v Sovjetsko zvezo, da tam ustanovijo 2. tankovsko brigado. Z letali so jih prepeljali iz Barija do letališča Vinica v Ukrajini. Polet je potekal v dveh skupinah. Z vlakom so preko Kijeva in Moskve prispeli v Kolomno. 2. septembra je bila ustanovljena šolska, kasneje preimenovana v 2. tankovsko brigado. Vsi borci, tankisti, so odšli na poligon Tesnickoje pri Tuli, kjer so pozimi vežbali na sovjetskih tankih T-34.

1945

konec januarja

2. tankovska brigada se je odpeljala po železnici skozi kraje: Tula, Ploiesti, Dobrudža, Sofija, Dimitrovgrad, Niš.

8. marec

Formalno je bila ustanovljena 2. tankovska brigada, ki je štela 65 tankov T-34. V brigadi je bila več kot polovica Slovencev, večinoma iz Primorske, Istre, Gorenjske in Štajerske. Štela je približno 1500 borcev.

26. marec

Tankisti so prispeli v Beograd, kjer so se začeli pripravljati za Sremsko fronto, kamor so odhajali po enotah. Dodeljeni so bili v sestav 1. jugoslovanske armade.

1. armada je dobila ukaz, da z glavnino svojih sil prebijejo utrjeno fronto, s pomožnimi silami pri Brčkem prekoračijo Savo in začno ofenzivo proti Vinkovcem. Razvrstitev za preboj je bila naslednja: na desnem krilu 1. armade je 1. proletarska divizija in 1. tankovski bataljon, na levem krilu pa 21. divizija in 3. tankovski bataljon. V smeri glavnega udara je določena glavnina 2. tankovske brigade.

28. marec

Iz Topčidera v Beogradu je krenil na fronto prvi tankovski bataljon. Čez Savo jih je prepeljala vojna rečna flota 1. JA.

9. april

2. tankovski bataljon je po izkrcanju v Šabcu nadaljeval pot proti Zvorniku, preko Drine na bojišče pri Brezovem polju in Čačku, kjer so se bili hudi boji.

12. do 13. april

Na Sremski fronti je brigada zavzela borbene položaje. 2. tankovski bataljon je prekoračil Savo in osvobodil Županjo ter se usmeril proti Slavonskemu Brodu. 1. in 3. tankovski bataljon so usmerili na sever proti Vukovarju in Vinkovcem in ju osvojili.

14. do 16. april

Prodrejo do Djakova.

17. april

Glavnina 2. tankovske brigade je krenila iz Vinkovcev proti Pleternici.

18. april

V vasi Buk so se pripravljali za napad na Pleternico, ki je uspel šele naslednji dan.

22. april

Glavnina 2. tankovske brigade je prodirala v Lužane.

23. april do 5. maj

Brigada je nujno morala v armadno rezervo v vas Oriovci. Tukaj so se oskrbeli za nadaljno bojno pot z gorivom, mazivom, strelivom in rezervnimi deli. Že 4. maja je odšel na fronto 1. tankovski bataljon, okrepljen s četo avtomatičarjev in četo motodesantnega bataljona, v smer Okučani, Novska, Lipovljani, kjer so prenočili.

5. maj

Na fronto je krenil 2. tankovski bataljon.

6. maj

Iz armadne rezerve je krenil še 3. tankovski bataljon. Glavnina je delovala v smeri proti Čazmi.

7. do 8. maj

Bojno pot so nadaljevali proti Dugemu Selu, odkoder je prodirala 2. tankovska brigada z enotami 21. srbske divizije v smeri Sesvete, Dubrava, Zagreb.

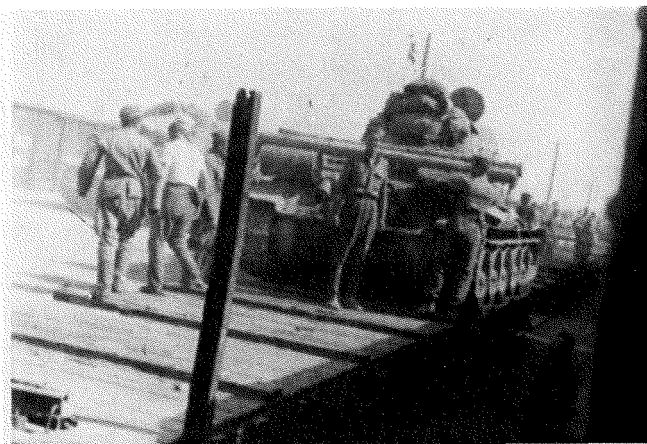
9. maj

Prispeli so v Zagreb. Glavnina se je namestila v Vrapčah, ostali v vojašnici na Il-ici. 3. tankovski bataljon je ostal v Zagrebu, ostali so nadaljevali pot v Slovenijo v smeri Brežic.

12. maj

Tankisti so prišli v Celje.

Bojno pot so nadaljevali skozi Ljubljano, kamor je bil poslan še 3. tankovski bataljon iz Zagreba, Vrhniko, Postojno, Sežano, v Trst, kjer so sodelovali v zaključnih akcijah na Primorskem.

**IZTOVARJANJE TANKOV NA ŽELEZNIŠKI POSTAJI V ZEMUNU,
marec 1945**

**TANKISTI SE PELJEJO ČEZ BEOGRAJSKE ULICE K SAVI,
konec marca 1945**

PRIHOD 2. TANKOVSKJE BRIGADE V ZAGREB, 5. maj 1945

KOLONA TANKOV V SEŽANI, maj 1945

BOJNA POT VEZISTOV - RADIOTELEGRAFISTOV

1944

15. maj

V sestavu 1. jugoslovanske pehotne brigade v Karasovu pri Kolomnu je bila formirana četa za zveze, radiotelegrafska četa. Ta je kasneje opravljala specialne naloge. V sestavu te enote se je urilo približno 100 mož za potrebe Vrhovnega štaba NOVJ. Večinoma so bili Slovenci, ker so bili za te naloge potrebni pismeni in šolani vojaki.

Konec maja do začetka junija

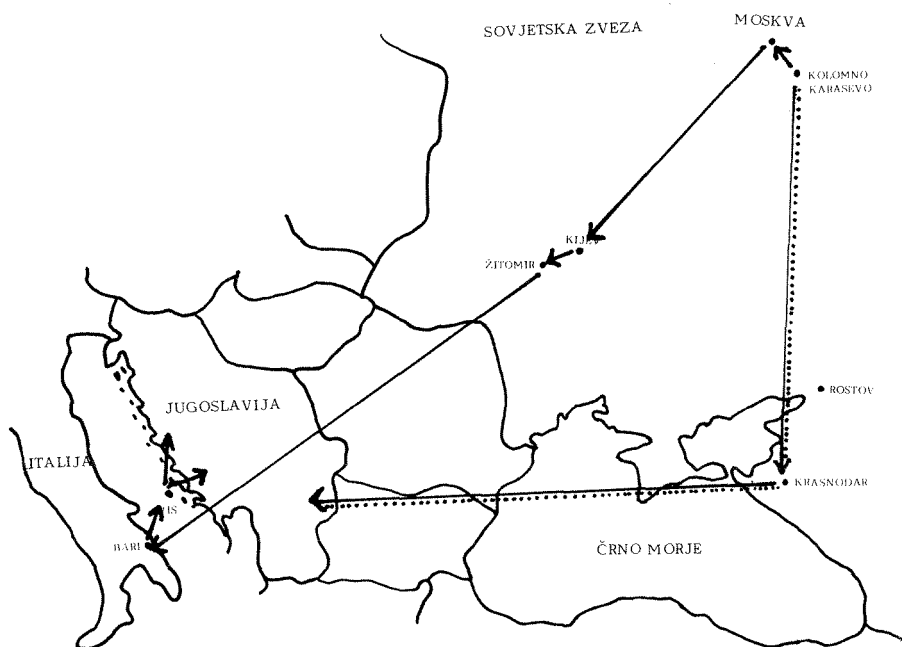
Obiskala jih je posebna delegacija iz Jugoslavije.

25. avgust

Borci so uspešno končali radiotelegrafski tečaj, kjer so se usposabljali po posebnem učnem načrtu in programu. Za nagrado so jim organizirali 4-dnevni izlet v Moskvo.

september

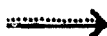
Po končanem urjenju so se borci te čete z vlakom odpeljali do Moskve, prestopili in se peljali proti Kijevu, od tam s tovornjaki do vojaškega letališča (blizu mesta Žitomir), odkoder so poleteli v Bari. Po pristanku so jih odpeljali v znano zbirališče prekomorskih brigad v mesto Gravina. 24. je del čete bil razporejen v določene jugoslovanske brigade. Drugi del so z ladjo prepeljali na Vis. Na Visu je bila šola za zveze Vrhovnega štaba NOV in POJ. Iz teh borcev se je oblikoval poseben oddelek z označbo »G«. Po urjenju so bili razporejeni v brigade po Jugoslaviji.

BOJNA POT VEZISTOV – TELEGRAFISTOV

BOJNA POT LETALCEV

BOJNA POT LETALCEV

1944

začetek maja

V jugoslovanskem odredu v taborišču Karasovo se je vršilo prijavljanje borcev za jugoslovansko aviacijo, za pilote in avtomehanike.

12. do 14. junij

Zdravniška komisija iz Moskve je prijavljene borce pregledala.

V strogem postopku je bilo izbranih 81 kandidatov, od tega 15 Slovencev, 16 Hrvatov, 17 Srbov, 6 Vojvodincev, 6 Makedoncev, 7 Črnogorcev, 9 Muslimanov in 5 drugih narodnosti. Ti so najprej opravili 6-mesečni tečaj ruskega jezika. Šolanje so pričeli v letalski šoli v Krasnodarju, južno od Rostova, kjer so si pridobili teoretičnih znanj. V učnem centru severno od Krasnodarja so spoznavali tehniko letal. Vadili so na šolskih letalih UF-2, PO-2, Jak-1, Jak-9U, na lovskih letalih JK-1 in Jak-3.

1946

20. junij

Po končanem šolanju so bili izročeni generalnemu štabu v Beogradu, nato pa prišli pod poveljstvo jugoslovanskih letalskih sil v Zemunu. Razporejeni so bili v letalske garnizone: Zemun - Batajnica, Novi Sad, Pančevo, Sombor, Pula, Zadar, Zagreb, Ljubljana, Brežice, Niš, Skopje, Titograd.

**JUGOSLOVANSKI LETALCI V VOJNI AKADEMIJI V BLIŽINI
KRASNODARJA V ZSSR, 1. julij 1946**

**JUGOSLOVANSKI LETALCI V VOJNI AKADEMIJI V BLIŽINI
KRASNODARJA V ZSSR, 24. julij 1946**

-
- Bojna pot brigad, ustanovljenih v ZSSR
 - 1. del, Bojna pot 1. jugoslovanske pehotne brigade, Maribor 1984
 - 2. del, Bojna pot 2. tankovske brigade, Kranj, 1984
 - Manojlo Babić, Miroslav Luštek, Tankisti - Prekomorci, Knjižnjica NOV in POS, Nova Gorica, 1969

Predlog načrta sestavljanja monografije - Zgodovina 1. jugoslovanske pehotne brigade, ustanovljene v ZSSR

- Zapiski brigadnega komisarja polkovnika Saše Krajačevića, Podatci o brigadi, rokopis
- Janez Železnik, Udeležba prisilno mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko, v enotah NOVJ, ustanovljenih v ZSSR, referat z okrogle mize 9. decembra 1993 v Celju

Valentin Dežman, Moja življenjska pot in resnica o ljudeh imenovanih »Po sili nemški vojaki«, referat - spomini

Račnik Ivan, Od nemškega mobiliziranca do partizanskega borca NOV, referat - spomini

Đuro Lončarević, Specijalna misija, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd 1991

Don Ante Vajs, II. del o »življenju in delu« odreda, dnevniški zapiski, 12. marec 1944 do 27. julij 1944

Jurij Spevak, dnevniški zapiski, 28. julij do 20. december 1944

podporočnik Milan Šikić, operacijski dnevnik, 30. oktober do 16. december 1944

kapetan Nikola Tomić, operacijski dnevnik, 1. januar do 27. junij 1945

Ludvik Smonker, poročilo o vojaško-letalski šoli v ZSSR in njegovem povojnem življenju

2. PEHOTNA BRIGADA

Doma sem iz Šentvida nad Ljubljano. Leta 1941 sem končal drugi letnik državnega učiteljišča v Ljubljani. Med okupacijo sem do 1943. leta delal pri gradbenem podjetju »Slavec« na gradbišču v Smledniku in na Jezerskem ter pri trgovskem podjetju »Hinterman« v Kranju.

Pišem o dogodkih iz obdobja od 12. januarja 1943 do 20. avgusta 1946. Postaje moje poti so bile:

- od 12. 1. 1943 do srede aprila 1943 nemška delovna služba v Lipnici na Avstrijskem spodnjem Štajerskem,
- vojak nemške vojske od srede aprila 1943 do 12. februarja 1944,
- vojni ujetnik (vojenнопленji) v ujetniškem taborišču Boksitogorsku vzhodno od Leningrada, od 12. februarja 1944 do 5. avgusta 1944,
- pisarniška moč v intendaturi (protfuražni sklad) v Jugoslovanskem učnem centru v Kolomni od 6. avgusta 1944 do 24. decembra 1944.
- borec NOV in jugoslovanske armade do demobilizacije 20. avgusta 1946.

V NEMŠKI DELOVNI SLUŽBI

V nemško vojsko vpoklicani letniki 1923 in 1924 z Gorenjske smo se zbrali 12. januarja 1943 v Kranju. Rečeno je bilo, da nas je 400. Odpeljali so nas v Lipnico na Južnem Štajerskem. Po treh mesecih so nas premestili v mesto v južnovzhodnem delu Bavarske. V vojašnici so nas zadržali toliko, da so nas preoblekli. Nato so nas odpeljali v Dijon v Francijo. V času urjenja smo bili v veliki vojašnici v središču mesta sami Slovenci. Določen sem bil za tolmača. V drugi polovici avgusta se je večina vojakov vrnila v Lenggries na Bavarsko. Mene so poslali na tritedenski oostrostrelski tečaj v Besanson. Po kapitulaciji Italije se nas je peščica vojakov iz Dijona znašla v Embrunu, okraj Gap v južni Franciji v bližini meje z Italijo. Vloga naše male enote nam ni bila znana. Verjetno smo bili tam zaradi števila. Komandni kader nas je občasno zapustil. Po njihovi vrnitvi smo ugotavljali, da so sodelovali v akcijah proti partizanom. Izraz na njihovih obrazih nam je dokazoval, da akcije niso bile uspešne. Potem so nas poslali v konjeniško vojašnico v Lenggriesu.

Vedeli smo, da nam po urjenju pripada dopust. Po času čakanja in med čakanjem nanj smo spoznali, da pravzaprav že preživljamo. Obiskovali so nas domači. To je bil čas pričakovanja, premišljevanja, brezdelja. Trem Slovencem so domači prinesli civilno obleko. Neko nedeljo so ob 4. uri zjutraj sedli na vlak v Lenggriesu in ob 21. uri izstopili v Črnučah pri Ljubljani. Dopoldne, v času različnih dolžnosti, smo si izbrali skrite kotičke, na primer za balami sena v skladišču. J. Ž. * je ugotovil, da je velika dvorana za urjenje konj polna težkih motorjev Zunndap, s tanki, polnimi goriva, in s ključi, vse pripravljeno za akcijo. Nihajna vrata je bilo možno odmakniti. Zanimivo bi bilo ugotoviti, koliko motorjev je bilo po odhodu J. Ž. še sposobnih za vožnjo. Nenavadno pa je bilo, da kljub vsej budnosti nihče ni preverjal stanja v konjušnicah. Ko sva se z J. Ž. kasneje srečala, sva govorila tudi o »vozniški šoli« in rekel mi je: »Vojno sodišče mi ne bi ušlo. Vsi smo vedeli za akcijo, a me nihče ni izdal«.

Od nadrejenih smo poznali le »špisa«, danes bi mu rekli četni starešina. Komandirja čete, podporočnika, smo zelo redko videvali. V drugi polovici januarja 1944 so začeli izbirati vojake za fronto. Vsi smo upali na jug, a smo doživeli severovzhod. Prve dni v februarju sem prišel tudi sam na vrsto. Najprej smo morali preskusiti opremo. Pri preskusu s plinsko masko smo v plinski komori izvajali ritmične vaje, odvijali filter in ga zopet nameščali, zamenjavali filter s sosedom, snemali plinsko masko in jo zopet natikali z globokim izdihom.

Kljub vsemu je bilo bivanje v Lenggriesu prijetno. Odtod smo šli z marškompanijo v Augsburg in nato s transportom proti vzhodu: Varšava, Pskov in končna postaja Luga. Devetega februarja 1944 so nas ob izstopu z vlaka mitraliralci Rdeče armade iz nemških letal. Na povelje smo se skrili pod vagoni. Obenem so trosili male lističe z besedilom v nemščini in ruščini, naj se prostovoljno predamo borcem Rdeče armade. Večkrat sem prebral rusko besedilo in se prej za šalo kot zares podpisal nanj v cirilici. Še najmanj sem si mislil, da mi bo ta listič kdaj rešil življenje. Kar tako sem ga vtaknil v žep in pozabil nanj.

Proti večeru smo v majhni enoti krenili iz naselja v gozd, proti severu. Srečevali smo begunce, težko topništvo. Jasno je bilo, da se enote umikajo. Naša enota pa je korakala naprej in naprej. Sredi noči smo imeli na jasi kratek počitek. Pozdravil nas je oficir, rekoč, da upa, da se bomo hrabro borili. Nato smo nadaljevali pot in se ustavili ob reki Lugi, ki se izliva v Finski zaliv, kakor sem kasneje ugotovil. Vkopali smo se. J. V., ki ni prenesel tišine in nestrpnega pričakovanja, se je »po nesreči« ustretil v roko. Peljali so ga v zaledje, rešen je. Iz oddaljenosti smo zaslišali nekaj strellov, nato je bila spet tišina. Čez čas smo spet zaslišali posamezne strele, tokrat bližje in bolj proti desni. Potem smo se spet vkopavali, tokrat v gozd proti desni, proč od reke. Tretji večer, 12. februarja 1944, je bilo dano povelje za umik, zaradi nevarnosti obkolitve. V zmedu sem se hitro odločil. Skril sem se v gostejši gozd in počakal, da se je vse umirilo. Odvrgel sem novo puško z daljnogledom in vojaško knjižico. V oddaljenosti nekaj sto metrov sem v snegu opazil temne premikajoče se postave rdečearmejcev. Zbral sem pogum in s kašljem in dvignjenimi rokami nakazal svoj položaj. Vojaki so me opazili in naperili orožje proti meni. Nekdo med njimi jih je miril. Spomnil sem se na listič in ga dal vojaku, ki se mi je približal. Moj podpis je zbudil splošno zanimanje. A ni bilo časa, kolona je nadaljevala pot in jaz sem dobil spremstvo. Vsi so se zanimali zame, moj spremljevalec je pojasnjeval, da sem se predal. Spraševali so me: »Fric? Njet, skazal Jugoslavc.«

Ko sem kasneje razmišljal, sem ugotovil, da mi je bil v prid položaj na obeh straneh. Na nemški strani razburjenje, nevarnost obkolitve, vsak si je sam reševal glavo, na ruski strani stroga tišina in čim hitrejše zasledovanje sovražnika. Po uri hoje ali več so usmerili mojega spremljevalca na veliko jaso s senikom na sredi. Vstopila sva med same oficirje. Sklonjeni nad mizo so ob oljenkah preučevali karte. Moj spremljevalec je poročal: »Vojennoplenji, skazal Jugoslavc.« Uspešna akcija, zadovoljni obrazi. Nek oficir me vpraša v lepi francoščini, razumem, a ne znam odgovoriti. Drugi ponovi vprašanje v slabi nemščini: »Zakaj je nemška artilerija zadnji dan tako napadala?« Odgovorim: »Učili so nas, da s topniškim ognjem ščitimo umik«. Na obrazih sem videl, da so bili z odgovorom zadovoljni. Ker sem se prostovoljno predal, sem bil še naprej deležen določene pozornosti. Izročili so me vojakinji s sanmi. Kmalu se nam je pridružila skupina Nemcev. Po pogovoru in njihovih obrazih sem sklepal, da so bili deležni spodbude s pestmi in palicami. Vodili so nas do pomembnejše ceste. Spremstvo je ustavilo prvi kamion, ki je pripeljal v naši smeri. Naložili so našo

skupinico, vojakinja je dodala vrečo krompirja. Čez čas smo se ustavili, da se nam je pridružil ruski vojak. V lepi nemščini je želel navezati pogovor. Pretepeni Nemci niso pokazali zanimanja zanj. Zvedeli smo, da je demobiliziran pevec leningrajske opere. Podeželju je sledilo predmestje in nato mesto Leningrad. Najprej nas je zapustil operni pevec, nato tudi vreča krompirja. Pripeljali smo se do zgradbe, verjetno je bila to šola, z visoko žično ograjo in stražarskimi stolpi. Spremstvo nas z naperjenimi brzostrelkami nažene v notranjost. S tem sem izgu-bil prednosti, da sem se prostovoljno predal Rdeči armadi.

Naproti nam je prišel ujetnik. Opazili smo ga šele, ko je spregovoril: »Je med vami kdo Slovenec?« Bil je zdaj že pokojni G. P. iz Kamnika. V spomin mu vsako leto prižgem svečko na grobu. To je bilo presenečenje in pomiritev obenem. Laže bo, če sva dva. V Leningradu, tako daleč od doma in v tako negotovem položaju. Takoj mi je dal prva navodila. Vsi pogradi so bili zasedeni, zato sem moral spati pod pogradom. Novice smo dobivali sproti, ni bilo časa razmišljati o brezpravnem položaju. Po nekaj dneh so nas začeli seliti. Zbor je bil ob neobičajnem času, preštevali so nas poimensko. Kolona je krenila ob Finskem zalivu do železniške postaje. Izstopili smo v Boksitogorsku, tovarni glinice. Rusom je uspelo pred fronto preseliti pomembnejše obrate za Ural. Tovarniško poslopje je kazalo žalostna rebra.

V BOKSITOGORSKU

Napotili so nas v staro barako s pogradi, brez ogrevanja, sprva brez zaposlitve. Ždeli smo, poležavali, razmišljali. Zbori so bili pred barako v mrazu, nenehno poimensko in nikoli točno preštevanje, 150 gramov ovsenega kruha, opoldne ribja juha. Edino obliko življenja so kazali pogovori med sosedi na pogradu, o domačih, o idili, o jedi. Zaloge energije v telesu so hitro kopnele. Moj sosed, nizozemski mornar na južnih morjih, se je zvečer slabo počutil, zjutraj je bil med pokojnimi. Bolničar je pogledal pod zglavje, morda si je pokojni prihranil košček kruha. Bolničar G. mi je sporočal novice. Najprej o delu. Kmalu so v zboru izbirali voditelje delovnih brigad. Nemci so bili nezaželeni, zato mi je G. svetoval, naj se javim. Čistili smo teren, izkopavali smrekove šore v tundri. Čez teden dni nova vest: taborišče bodo razširili, postavljajo nove barake, v sosesčini tudi bolnišnico s kuhinjo. Nova vest: bolniško kuhinjo je treba prebeliti. G. me je spet nagovoril, da sem se javil, češ da je to stalno delo. Naslednji dan, ko je komandant taborišča vprašal zbor, kdo je »hudožnik«, sem pokazal kretnjo pleskarja, saj drugi niso razumeli, kaj je vprašal. Dobil sem vedro, čopič, apno. Poleg tega mi je G. priskrbel, da sem pred zajtrkom znosil 40 veder vode iz 200 m oddaljene jame v tundri. Dvakratnemu, trikratnemu beljenju je sledilo barvanje, štiridesetim vedrom vode je sledilo pomivanje posode. In nato odločitev, da ne bom zapustil kuhinje.

Kuhar je bil Nemec, pred vojno vaški gostilničar. Kuhinjo je vodila seržantka Rdeče armade. G. mi je sporočil, da s kuhinjo niso bili zadovoljni in da bodo vse zamenjali. Pregled so opravili zdravniki. Za vodjo je bil postavljen mlajši hotelir iz Strassburga. Zame se je potegnila seržantka, ker sem razumel rusko. Novi vodja v resnici ni znal po rusko niti besede, sam pa sem proučil vsako dobavnico, ki mi je bila dosegljiva. Novi vodja je predlagal korenite spremembe. Kotličkom so kovinarji izdelali dva pekača, vodovodne cevi so napeljali nad vsak kotliček. Slikar je poslikal jedilnico z grbi nemških mest. Jedilnik se je izboljšal. Med jedmi smo naenkrat dobivali ameriške Źnrine hrenovke, mleko v prahu, več vrst masla in sirov. Vsi smo se hranili v centralni kuhinji. Vsak dan pred kosilom je hrano pregledal zdravnik. V njegovi prisotnosti sem izpraznil lončke z vzorci hrane iz

prejšnjega dne in jih napolnil z novim jedilnikom. Na predlog G. smo komandantu taborišča puščali v pekaču ali v kotličku palačinke ali piroške.

Zima je polagoma zapuščala tundro, znanilke pomladi divje gosi so se vračale v svoja gnezdišča. Za nas je bila neprecenljive vrednosti mlada kopriiva. Zdravnik je bil navdušen, kuhar pa je z njimi napolnil celo palačinke. Nekoč so stražarji ubili divjo svinjo. Boljše kose smo spekli za vodstvo taborišča in stražarja, slabši deli, glava in drobovina pa so oplemenitili jedilnik bolniške kuhinje.

V taborišče so prihajali novi in novi ujetniki. Med bolnimi je G. zasledil tudi Španca. Posebno zanimivi so bili za nas finski oficirji. Zanje so postavili posebej ograjeno barako. Vsak dan so vadili tek. Po neki konvenciji so dobili vsak dan cigarete in kekse. Rusinja ni hotela imeti opravka z njimi, zato sem jim nosil priboljške navadno jaz. Za vsak primer sem cigarete preštel v prisotnosti Rusinje. »Puskaj, ničevol!« je bil odgovor. Seveda so jih tudi Finci preštevali. Prepričal sem jih, da jih jaz nisem vzel. Rusinji sem pojasnil, da se bodo pritožili komandantu taborišča.

Poleg jedilnika, nove opreme, vseh novosti, pridobitev ameriškega Rdečega križa so skrb za bolne in onemogle ujetnike dokazovale pogoste inšpekcije. Običajno so bili to višji oficirji, rekonvalescenti s fronte. Prihajali so nenajavljeni, na njihov pomen je kazalo spremstvo. Prve so povzročile določeno tremo, potem smo se navadili. Moja naloga je bila poročati o številu obrokov, na posebno vprašanje tudi o jedilniku. Ob neki taki inšpekciji me je neki letalski podpolkovnik vprašal, od kod sem. Ko sem s poudarkom odgovoril, da sem Jugoslovan, me je zasul z vprašanji, kaj sploh še delam tu, ali ne vem, da se Tito bori v Jugoslaviji. Premislil sem in odločno odgovoril, da nas je Jugoslovanov 18, in da vemo, da se Francozi pripravljajo na vrnitev domov, da imajo Nemci svojo antifašistično organizacijo, da pa mi nimamo teh pravic. Nato je povedal, da v ZSSR deluje jugoslovanski učni center in mi svetoval, naj napišemo prošnjo na jugoslovansko vojaško misijo v Moskvi. Čez mesec in pol smo dobili odgovor, da je prošnja ugodno rešena. Preoblekli so nas v ruske uniforme. Na poti nas je spremljal ruski vojak. Na južni moskovski postaji smo se vsedli v napačen vlak za Rjazan.

Šestega avgusta 1944 smo končno dospeli v Kolomno. Po odhodu 1. pehotne brigade v Jugoslavijo julija 1944, smo se imenovali kot 2. pehotna brigada, čeprav ta po kasnejših ugotovitvah ni bila uradno ustanovljena. Komandant naše brigade je bil podpolkovnik, Egon Žitnik, Slovenec, komisar pa španski borec, invalid, po narodnosti Makedonec. Poveljevali so večinoma oficirji Rdeče armade, državljani Jugoslavije, ujetniki iz prve svetovne vojne. Kapetan, katerega priimka se ne spominjam, je bil brez prstov na roki, ki so mu zmrznili v bojih pri Vladivostoku leta 1918. Pisarno štaba je vodil Slovenec, podporočnik Ž. Blagajnik brigade je bil poročnik, ki naj bi bil pred vojno šef policije v Rumi.

V učni center so prihajali tudi borci iz Jugoslavije. Živo se spominjam Slovencev, ki so bili namenjeni v letalske šole na Krimu. Nosili so angleške uniforme, k nam v zemljanko so prihajali po tobak (papirosi, če pa teh ni bilo, so bili zadovoljni z mohorko). Pogovor o domovini mi je veliko pomenil. Njih pa je zanimala naša pot. Prvi dan so bili brez oznak na rokavih. Na naše začudenje so si kasneje prišli epolette samih višjih oficirjev - majorjev, polkovnikov.

Poleg pehote se je postopno izoblikovala tankovska enota. Njihova radijska postaja nam je redno sporočala novosti z ruske fronte in o uspehih partizanskih enot v domovini. Kmalu so tankisti odšli na urjenje v Tulo in z njimi tudi soborec iz ujetništva G. Iz intendature sta odšla Ž. in F. B. S slednjim sva se kasneje

srečevala v Ljubljani, ko je bil že kapetan. S tankisti sem se srečal pozneje pred Pakracom v Slavoniji. Med njimi je bil tudi borec iz sosednje vasi. Dobil je priložnost za obisk domačega kraja in tako je njegov oče obvestil naše domače, da sem živ in zdrav. Po mojem prehodu na rusko stran so domači prejeli obvestilo, da sem pogrešan.

V INTENDATURI

Vlak je ustavil kar sredi proge, iztopili smo. Vojak ob progi nas je pozdravil z vprašanjem: »Je kdo iz Kranja?« Nikjer ni bilo vojašnic, le izhrojene poti med drevjem. Podporočnik Ž., Slovenec, ki nas je sprejel, je želel vedeti, ali je med nami kak trgovski pomočnik. Javila sva se s F. B. Določili so naju za delo v intendaturi.

Naslednji dan naju je sprejel starejši podporočnik Ž., Ličan, nekdanji ujetnik iz prve svetovne vojne. Kasneje sva z F. B. ugotovila, da verjetno ni imel interesa za politično šolanje, zato je bil le podporočnik. Želel pa se je vrniti domov v Jugoslavijo. Odpeljal naju je do zemljank. Te so služile kot tretja bojna črta proti Nemcem pred Moskvo. Na sprednji strani so imele provizorično okno, na zadnji so vodile vanje stopnice. Za razsvetljavo nam je služila žarnica, ki jo je napajal tankovski akumulator.

Tako sem zasedel podoficirsko mesto s 15 rublji mesečne plače, moja naloga pa je bila vsakodnevna priprava dobavnic za prehrano na podlagi številčnega stanja vojakov in predlaganega jedilnika. Vojakom, ki so odhajali iz centra, sem napisal potrdilo, da so do navedenega datuma, napisan je bil z besedo, prejemali toplo hrano in do tega in tega datuma suho hrano. Ta t. i. »bumaška« je bila izpolnjena v šestih izvodih. En izvod je bil poslan v centralno skladišče Rdeče armade v Moskvi. O pomenu »bumaške« in dobavnice me je podporočnik Ž. večkrat opozarjal z besedami: »Pazi, Rusi za gram jajca režu.« Nekega večera me je poklical komandant centra in zahteval, naj mu prinesem čaj, kekse in cigarete za nekega obiskovalca. Nisem mu hotel prinesiti brez dobavnice. Tudi, ko je imel podobne zahteve major NKVD, mu nisem hotel usteči brez dobavnice, nakar me je poslal k vragu.

Spominjam se, da smo dobivali močno prekajene ovčje polovice in debelo mleto žito, največ ajdo, redkeje pšenico. Običajni jedilnik je bila zeljna juha (šči), v kateri se je kuhalo ovčje meso ter ajdova kaša. Pogosto smo jedli kislo zelje v različnih oblikah, oplemeniteno s korenjem in kumaricami. Hrano je redko pregledoval ruski zdravnik. Bolj ga je zanimal lovorov list in poper v juhi kot pa meso ali kruh. Spominjam se, da je po tablici borcu pripadlo 0,01 gr. lovorja. Prehrambene artikle sta podporočnik Ž. in vodnik K. nabavljala v vojaških skladiščih v Moskvi. Ker je bilo skladišč veliko, je nabava trajala po nekaj dni. Prenočevala sta v Moskvi, vedno pri isti družini. Jugoslovanom so domači odstopili lastne postelje. Zelje smo nabavili iz obvezne oddaje ob reki Oki.

Svinčnik in radirka sta bila iskana predmeta. Naša nabavljачa sta k našim obrazcem priložila radirko. In zato se je (ob tem, da so se mnogi nabavljachi vračali praznih rok) za Jugoslovane marsikaj našlo.

Na začetku meseca je prihajal kapetan instruktor in skupaj sva izdelala mesečni obračun vseh artiklov. S seboj je prinesel leseno računalno s kroglicami. Z njim je spretno opravljal vse štiri računske operacije. Njegova žena je bila zdravnica, major v Rdeči armadi, in je padla na fronti. Zelo se je zanimal za razmere v Jugoslaviji. Ni verjel fotografiji, da je enonadstropna predmestna hiša privatna last. Ni verjel, da oče v družini služi kruh, mati pa je doma pri otrocih in vodi gospodinjstvo.

V JUGOSLAVIJO

Dne 24. novembra ob prvem snegu je krenil iz Kolomne proti Jugoslaviji vlak z okoli 450 borci v popolni bojni opremi, za še eno brigado pa je bilo oblačil in orožja. Na poti smo bili točno mesec dni. Na nekaterih postajah, zlasti v Romuniji, smo stali po več dni. Prednost so imeli transporti operativnih enot, ki so delovale v ofenzivi pred Budimpešto. Na naši poti smo dvakrat pretovarjali opremo. Prvič iz širokotirne železnice na ruski meji in drugič v Pančevu iz vagonov na rečni vlačilec na Donavi. Železniški most Pančevo-Beograd je bil namreč porušen. V Romuniji smo na postajah lahko kupili bel kruh in čokolado.

Med potjo je prišlo do kadrovskih sprememb. Ob vlaku smo vedno pogostejše videvali nove obraze poveljujočih. V Kolomni sem bil določen za čuvarja prehrambenih artiklov. Na zadnjem delu vožnje je mojo nalogo prevzel nekdo drug.

Ob prihodu v Pančevo sem se prostovoljno javil za nočno stražo na rečnem vlačilcu, na sveti večer 24. decembra 1944 in po srečni vrnitvi v domovino.

Že med potjo smo zvedeli, da bo enota po prihodu v Beograd razformirana. Borce so priključili elitni 6. Liški proletarski diviziji Nikola Tesla. Ustanovljena je bila v Liki, komandni kader so bili Ličani, po narodnosti Srbi. Komandant divizije je bil general Čuić, kasneje pomočnik zveznega ministra za narodno obrambo.

Na nekem trgu v Beogradu nas je sprejel načelnik štaba divizije major L. R. Po 40 borcev nas je bilo izbranih za posamezno brigado. Dodeljen sem bil v prvo brigado.

Po vojni mi je soborec I. K. , ki je v štabu Jugoslovanskega učnega centra v Kolomni delal v pisarni, povedal, da je med transportom iz Rusije skrbel za zaboj z arhivom brigade. V beograjskem pristanišču so zaboj postavili na obalo. Na povelje nekega oficirja ga je moral zapustiti. Tako se je za arhivom zgubila vsaka sled.

V BOJIH ZA OSVOBODITEV

Bili smo prepričani, da je naša vključitev v elitno VI. Liško proletarsko divizijo Nikola Tesla za nas priznanje, da bomo lahko sodelovali v bojih s starimi borci. Toda stari borci so bili le poveljujoči, večina vojakov pa je bila novincev iz beograjske okolice. Ti še nikoli niso imeli puške v roki. Kaj bo z njimi v boju, sem se spraševal in jim skušal pomagati po svojih močeh.

Ker sem imel dva letnika učiteljišča, me je komisar čete, beograjski študent, določil, da bom učil nepismene pisati. Prva ura pouka, tabla, kreda in osem vse prej kot pripravljenih za šolo. Saj so se prišli borit, ne pa šolat. Sam ne vem zakaj, pričel sem z latinico. Sledil je revolucionaren ugovor enega od učencev, da se že ne bo učil »švabsko«. Znašel sem se in odvrnil, da sem hotel najprej pokazati, kako pišejo na zahodu, da pa se ne bomo učili latinice, marveč cirilico.

V pripravah za boj je imelo spoznavanje orožja, rokovanje z njim in spoznavanje vojskih veščin prednost pred političnimi urami in opismenjevanjem. Z razstavljanjem puške in mitraljeza z zavezanimi očmi, z znanjem in pripravljenostjo sem si, četudi nekdanji švabski vojak, pridobil ugled pri komandirju čete. Med bivanjem v Beogradu smo imeli tudi večerne mitinge na terenu.

Prve dni 1945 smo zapustili Beograd. Na vlak smo stopili v Zemunu. V kotu tovornega vagona se je vnel kupček smodnika. Fantje so v paniki drli proti vratom, potem pa je nekdo na srečo razmetel kupček, ga pokril in zadušil požar.

Na prvi frontni črti nedaleč od Šida v Sremu smo zasedli položaje bolgarske enote. Ognjeni krst. Nihče nam ni pojasnil, kje in kdo je naš sovražnik. Na naši desni je bilo ostreje. Naša desetina se je rešila z umikom preko zamrznjene reke Bosut. Več borcev je padlo.

Sremska fronta je mirovala. Naša bojna črta je potekala ob železniški progi Šid - Tovarnik - Vinkovci. Enote na fronti so bile v stalni pripravljenosti. Stražarji so bili dve uri v strelskem gnezdu, dve uri pred tem budni in dve uri prosti. Le na mrtvi straži je bilo drugače. Stražar se je zvečer s puškomitraljezom odplazil na določeno razdaljo do sovražnika in ostal celo noč buden. Tudi v snegu. Ob sovražnem napadu je s streljanjem opozoril svoje. Svetleča zrna, naša ali pa sovražnikova, so ponoči v pravih lokih potovala proti Fruški gori. Nemci so imeli na opazovalnicah šolane pse. Javljal sem se na mrtvo stražo, saj komandir ni mogel za to zadolžiti novincev. Nepisano pravilo je bilo, da si bil po določenem številu prostovoljnih mrtvih straž sprejet v Zvezo komunistične mladine (Skoj).

Ponoči smo se v jarkih kurili železniške pragove, bili so prepojeni z oljem. Oljne saje so se nam vsedale na opremo in obraze, tako da smo se zjutraj komaj prepoznali. Na ognju smo si kuhali sladkorno peso. Sladkobna melasa nam je popestrila zajtrk. Enote so bile po tri dni na frontni črti in tri dni na odmoru v vasi z obveznim kopanjem in vsemogočimi tekmovanji. Spomnim se streljanja s šarcem na 500 metrov. Ob takih priložnostih smo se srečevali tisti, ki smo prišli iz SZ.

V začetku marca so nas štirideset najboljših borcev poslali v novoustanovljeno topniško enoto. Komandir druge baterije in komandant topniškega divizijona sta bila Slovenca. Teoretični del izpita za komandirja topniškega voda sem opravil zato, ker sem znal izračunati paralakso.

Podatke o položajih sovražnega topništva so nam redno prinašali civilni sodelavci. Vsak dan točno ob 11. 30 nas je obstreljevalo nemško topništvo. Zato smo po vsakem našem streljanju zamenjali borbeni položaj. Časa smo imeli dovolj. Tako smo v temi s topovi vred prestavili celo njivo koruze.

Opremljeni smo bili s tremi topovi 76 mm, dva z gumijastimi kolesi, tretji s kovinskimi platišči. Na frontni črti smo imeli lastno opazovalnico. Nasprotnik je imel svojo opazovalnico v zvoniku cerkve v Mali Vašici. Dobili smo nalogo onesposobiti opazovalnico. Prva granata je bila predolga, druga nekoliko desno, tretja je zadela v polno. Tega so bili v pehoti zelo veseli. Komandant pehotnega bataljona, Ličan po rodu, ni verjel, da lahko zadenemo cilj, čeprav ga ne vidimo. Z našim komandirjem sta sklenila stavo za komandantovega konja, ki je bil med najlepšimi v diviziji. Naš komandir je dobil konja in z njim si je bistveno skrajšal pot k dekletu, medicinski sestri v vojaški bolnišnici v sosednjem Gibarcu. O tem dogodku se je po enotah veliko govorilo.

Med mirovanjem fronte pri Šidu sem bil predlagan za starejšega vodnika. V bateriji smo se zelo dobro razumeli. Kolikor sem v pehotni enoti kot bivši nemški vojak še imel slab občutek, sem na to med topničarji lahko pozabil.

Žal nam je prehitro zmanjkalo granat, in najbrž jih tudi Rdeča armada ni imela v izobilju. Po preboju sremske fronte smo tako capljali za pehoto brez vsake koristi.

V Pakracu je prišlo obvestilo komandanta armade generala Peka Dapčevića, da gredo vsi Slovenci v Prekmurje. Tam so ustanavljali novo brigado. Dapčević nas je sprejel ob 2. uri zjutraj, njegova teta nam je postregla s čajem. Vsakega posebej je vprašal, kakšno nalogo opravlja. Brez izjeme smo bili vsi na strokovnih položajih. »Vas pa res ne morem pogrešati, vrnite se v svoje enote,« nam je ukazal.

Postopno smo se bližali Zagrebu in koncu vojne. 9. maja 1945 je bil miting na Ilici. Po njem smo izpolnili obljubo kmetu iz zahodnega Srema in mu vrnili par

belcev. Med potjo se je v skrbi za svoja konja večkrat oglasil pri nas in se prepričal, da smo za konje bolje skrbeli kot zase. Imeli smo odličnega dobavitelja konjske krme, bil je branjevec na beograjski tržnici. Trdil je, da je v Slavonskem Brodu »obiskal« Paveličevo vilo in da so bili naši konji deležni Paveličeve pšenice.

V Zagrebu smo ostali le nekaj dni. Nato smo se z vlakom odpeljali do Karlovca, odtod peš preko Ogulina, Otočca do Gospića. V Gospiću je bila v počastitev vrnitve divizije predvidena parada. Naša baterija se je pripravljala zanjo v borovem gozdičku v predmestju Gospića. Na poti v mesto je tretji top z železnimi platišči naletel na tankovsko mino, en vojak je oslepel na obe oči, dva sta bila ranjena, top uničen, parada odpovedana.

Nato smo odšli na čez Liko, Velebit, Obrovac, Zemunik in do Zadra. V Zadru je ob našem prihodu domovala enota zahodnih zaveznikov. Komandant mesta je postal komandant naše brigade. Vselili smo se v nekdanje italijanske kasarne in se postopno privajali na mirnodobno vojaško življenje. Povezali smo se s prebivalci zunaj mesta. Okoliškim kmetom smo posojali konje za kmečka dela. Doživeli smo prve volitve v novembru 1945. Kot nekdanji nemški vojak nisem smel več opravljati oficirske dolžnosti, bil sem premeščen za četrtega starešino. Moj namen je bil demobilizacija in nadaljevanje študija na učiteljišču v Ljubljani. Brezdelje je bilo zame mučno, zato sem prevzemal nekatere naloge, na primer risanje skic vojaških položajev. Najbolj zanimiva pa je bila izdelava reliefa okoli Zadra. V zaboji, katerega tloris je bil 4 krat 4 metre, sem iz vojaške karte prenašal relief. Plastnice sem zakopal v mivko in prelil z mavcem. Dela še nisem končal, ko se je prikazal komandant divizije general Djoko Jovanić s celotnim štabom. Ob obisku sem se držal bolj ob strani.

Marca 1946 smo se preselili v Karlovac in 20. avgusta 1946 sem bil demobiliziran iz vojske, izpolnil sem vojaško obveznost.

* Ker za objavo imen in priimkov nimam soglasij, jih navajam z začetnicami.

2. TANKOVSKA BRIGADA • V pričujoči publikaciji ne posvečamo posebne pozornosti 2. tankovski brigadi. Njena zgodovina je dobro opisana v prispevku Manojla Babića, ki je bil objavljen v knjigi Tankisti prekomorci (1969) in prirejen ponatisnjen v knjigi Bojna pot brigad, ustanovljenih v ZSSR (1984). V tem prispevku je razmeroma malo napisanega o borcih, ki so prišli v brigado iz sovjetskega ujetništva. Zato so jim več pozornosti posvetili v Bojni poti brigad, ustanovljenih v ZSSR. Tam so objavljeni spomini borcev, seznam borcev in poveljniškega kadra brigada. Posebej so navedeni padli borci. K tem prispevkom nismo mogli dodati kaj novega. Osnovna dejstva o brigadi je v kronologiji povzela Iris Hertiš, objavljamo pa še šest fotografij o brigadi.

VEZISTI

Vsak od nas, ki smo bili prisilno mobilizirani v nemško vojsko, ima svojo zgodbo. Leta 1936 sem prišel na Jesenice z namenom, da se izučim za mesarja, pa čeprav to ni bila moja želja, toda razmere doma so odločale o tem. Bilo nas je sedem otrok. Oče železničar z majhnim zaslužkom, kmetija beraška, ni bilo kruha in vsakdanjih potrebščin za vse, zato sem kot najstarejši sin moral oditi od hiše s trebuhom za kruhom.

Ko se je pričela vojna, sem bil že mesarski pomočnik in pri mesarju sem ostal vse do 31. marca 1943. Medtem sem spoznal dekle, se poročil in dobil dva sinova. Odločilen razlog, da sem odšel v nemško vojsko so bile možne represalije Nemcev nad mojo družino, družino mojih staršev in družino ženinih staršev. Drugi razlog je bil, da na Jesenicah nisem imel možnosti za povezavo s pripadniki OF, kar pomeni, da smo bili mladi prepuščeni sami sebi. Tako sem raje sam postal žrtev fašističnega nasilja. Menim, da je bila odločitev povsem utemeljena in logična, čeprav sem vedel, da se podajam v nevarnost in splošno negotovost. Bil pa sem trdno prepričan, da bom dobil možnost in prilžnost obrniti stvari v svojo korist.

Dne 31. marca 1943 je bil dan, ki ga nihče od mobiliziranih letnikov ne more pozabiti, kajti ta dan smo odšli v nemško vojsko neznano kam. Zbrali smo se na športnem igrišču v Kranju. Bilo nas je nekaj sto ali celo tisoč mobilizirancev z vse Gorenjske. Nemci so nas po svojih seznamih razvrstili v več skupin in nas odpeljali na železniško postajo Kranj. Lokomotiva je odsopihala iz Kranja proti Jesenicam, kjer je bil kratek postanek. Tam so nas pričakali naši najdražji, med njimi tudi ljubeča žena Lojzka s prijatelji. Po kratkem postanku in zadnjem slovesu je vlak potegnil skozi karavanški predor in naprej čez Avstrijo in Nemčijo do Grajfenberga ob Baltiškem morju.

Po usposabljanju v raznih mestih na Nemškem in Poljskem (Tuhel-Katovice) so formirali transport za odhod na fronto. Nihče od nas ni vedel kam nas bodo odpeljali - na vzhod ali na zahod; bolj smo si želeli na zahodno fronto, da bi tam lahko prebegnili na zavezniško stran. Na žalost vseh nas je naš transport sopihal proti vzhodu, kar je pomenilo rusko fronto. Potovanje je bilo zelo mučno in negotovo, od Katovic preko Varšave do Minska smo se vozili deset dni ali več. Medtem smo doživeli bombardiranje in napade ruskih partizanov.

Na rusko-nemški fronti nisem bil dolgo. Slovenci smo želeli čimprej prebegniti. Vendar za tako zamisel niso bili navdušeni vsi Slovenci, saj so se nekateri z dušo in telesom borili za nemški rajh. Večina teh je padla v bojih z Rusi ali so bili ranjeni. Nemci so kmalu ugotovili, da je med Slovenci vsak dan več dezerterjev in tistih, ki se prostovoljno predajajo Rusom. Zbrali so nas na posebnem zbirališču, nas razorožili in nam zagrozili, da nas bodo kot dezerterje poslali v nemška koncentracijska taborišča. Odpeljali so nas v zaledje in nato v kazenski bataljon, kjer smo se morali od jutra do večera uriti v vojaških veščinah. Na našo srečo to ni trajalo dolgo, kajti Rusi so v novemberskih dneh 1943 pripravljali

ofenzivo na ukrajinski fronti. Ker je bilo nemških vojakov premalo, so nas Nemci ponovno vključili v njihove bojne enote. Nepozaben dan je bil 11. november 1943, ko so ruske enote začele splošno ofenzivo in sem se dokončno odločil, da napravim konec svojemu trpljenju in negotovosti. Sskupaj s tovarišem sva se kljub strahotnemu ognju z ene in druge strani prebila do ruskih enot. Ko so naju Rusi zagledali, sem vzkliknil: »Nisva Nemca, temveč Jugoslovana!« Ruski oficirji so bili seznanjeni s tem, da je med Nemci tudi veliko Jugoslovancev, Slovencev. Zato so z nama ravnali drugače kot z Nemci, rekoč, da bi tako kot midva morali storiti vsi, ki se borijo proti Rusom. Tako sem srečno prešel najtežjo pot do vrnitve v svojo drago Slovenijo.

V ruskem ujetništvu smo preživeli in doživeli še veliko hujše in življenjsko težje trenutke, kot prej. Pet mesecev ujetništva in življenja v ruskih taboriščih, ki so bili nepopisno mučeniško boleči, je preživel le tisti, ki je bil trdno odločen kljubovati vsem mukam in trpljenju, ki so nam jih zadali ruski poglavarji taborišč. Režim v teh taboriščih se ni v ničemer razlikoval od mučenja ljudi v nemških taboriščih, le s to razliko, da v ruskih taboriščih ni bilo plinskih celic. Odnos Rusov do Slovencev je bil enak kot do nemških ujetnikov. Mučenje in trpljenje po ruskih taboriščih je trajalo vse do konca marca 1944, ko smo končno prišli v taborišče Krasnogorsk, oddaljeno od Moskve 30 km. Tu so bili pogoji za bivanje in življenje znosnejši. Tudi odnosi ruskih predstavnikov do nas so bili povsem drugačni. Krasnogorsk je bilo zbirno taborišče za ujetnike različnih narodnosti. Nekaj dni po prihodu v taborišče so nam povedali, da je v Rusiji ustanovljen jugoslovanski odred. Kdor je želel priti v ta odred, je moral napisati prošnjo, da vstopa prostovoljno vstopa in da se bo z vsemi močmi in znanjem boril proti nacizmu oziroma fašizmu. Zame je bil nepopisno vesel dan 13. april 1944, ko sem po tolikih mukah in preizkušnjah srečno prispel v jugoslovanski odred.

Po prihodu sem bil razporejen v tečaj za desetarje, vendar tečaja nisem končal, ker so medtem 15. maja 1944 ustanovili novo enoto - radiotelegrafsko četo 15. 5. 1944. V tečaj za radiotelegrafiste smo bili sprejeti samo dobro pisemeni in izšolani vojaki. Tako smo prišli v poštev večinoma Slovenci.

V četi nas je bilo 92. Komandir čete je bil podporočnik Mirko Hrzenjak, po rodu Hrvat. Tudi drugi poveljniški kader in predavatelji so bili večinoma hrvaški oficirji in podoficirji iz Paveličevih enot, ki so bili ujeti pred Stalingradom.

Učni načrt za radiotelegrafiste je bil za nas nekaj novega. Nihče od nas ni vedel, kaj pomeni postati radiotelegrafist. Majprej smo se morali naučiti obvladati Morsejevo abecedo, slišati znake te abecede in jih preko posebnega tipkala prenesti v eter. Kmalu smo spoznali, da to ni tako enostavno in da bomo morali vložiti veliko truda, da bi obvladali vse veščine. Naš delovni dan se je začel zjutraj ob sedmi uri, končal pa ob petnajsti. Ko smo sprejemali in oddajali 60 in več Morsejevih znakov v minuti, se je pričel drugi del usposabljanja. Teoretično znanje je bilo treba prenesti na posebne radijske postaje, jih spoznati in se naučiti ravnati z njimi. Za to smo imeli na razpolago razne tipe radijskih postaj in to: RB, RBM, A7A, kasneje pa tudi angleške in ameriške postaje, ki so bile prilagojene za uporabo v ruskih enotah: dvajsetvatne V100A in V100B. Ameriške postaje so imele za pogon ročne generatorje, ruske pa suhe baterije in akumulacije. Vsi tečajniki smo se zavedali, da bomo v domovini razporejeni v bojne enote ter da bomo morali vzdrževati radijske zveze med njimi. Zavedali smo se odgovornosti pri takem delu, kajti od nas naj bi bilo odvisno, ali bodo komandanti pravočasno dobili ukaze in poročila o delovanju njihovih enot. Poseben

poudarek pri usposabljanju in urjenju je bil na časovni točnosti del, povsem točnemu sprejemu in oddaji sporočil oziroma telegramov. Telegrami so bili vsi šifrirani. Večina šifer je bila sestavljena iz števil, nekatere pa tudi iz posameznih črk. Na vseh radijskih postajah je bilo napisano opozorilo: POZOR, SOVRAŽNIK POSLUŠAJ!

Življenje v enoti je bilo strogo po ruskih vojaških predpisih, brez posebnega druženja med nad- in podrejenimi. Vsak dan je bilo delo in usposabljanje programirano točno po urah. Po večerji je bil zbor celotne enote. Brali so povelja, zvedeli smo kratke informacije o dogodkih na fronti, predvsem o ruskih zmagah in napredovanjih. O položaju na jugoslovanskih bojiščih, o uspehih partizanskih in zavezniških enot smo slišali bore malo ali pa zelo površno. Tudi odgovori na naša vprašanja so bili skromni in velikokrat površni ter celo netočni. Kontrolo in nadzor nad delom naše enote so opravljali posebni ruski inštruktorji, njihova naloga pa ni bila dajati samo strokovno pomoč, temveč so opravljali tudi drugo, predvsem politično-obveščevalno delo. Osebnost nisem opazil, niti ne vem, da bi bil kdo od mojih najbližjih kolegov povezan s kakršnikoli obveščevalno dejavnostjo, niti ni bilo opazno komunistično oziroma boljševistično delovanje.

Konec maja ali v začetku junija 1944 je prišla k nam delegacija iz Jugoslavije, katero je vodil Moša Pijade. V delegaciji so bili poleg njega še: Milovan Djilas, Veljko Vlahović, general Milovan Terzić in drugi. Tega obiska smo bili zelo veseli, od njih smo veliko zvedeli o položaju v domovini in vse to nam je dalo še več veselja do usposabljanja za naloge, ki so nas čakale po vrnitvi v domovino. Na koncu pogovora nam je Moša Pijade rekel tudi tole: »Dragi tovariši! Napišite pisma svojim dragim doma, ne glede na to, kje so. Zagotavljam vam, da ne bodo padla v sovražne roke, temveč jih bodo naši kurirji osebno prinesli na poslano naslove. Napišite vašim dragim, kje ste, da ste živi in zdravi ter, da se pripravljate na zadnjo bojno pot v domovino.« Z velikim veseljem in zaupanjem smo sprejeli te besede in priporočila, toda v nas pa je bil kanček negotovosti, kajti vedeli smo, predvsem mi, Slovenci, da so v naših krajih še vedno Nemci in da želijo uničiti vse, kar jim je bilo na poti. Ni se bilo lahko odločiti in marsikateri od naših fantov se ni. Jaz pa sem se! Napisal sem pismo svoji ženi na naslov, kjer je bila rojena - Črnivec pri Brezjah. Vsebina pisma je bila kratka in jasna: kje sem, kako sem in da se kmalu vrnem v domovino z upanjem, da bom srečen in zdrav po končani vojni prišel domov. In res, to moje pismo je žena dobila po kurirskih zvezah čez pol leta, 25. decembra 1944. Kurir, ki ga je prinesel, je še danes živ. V tem času pa sem bil jaz že v Jugoslaviji na otoku Visu. Nepopisno je bilo veselje doma, ko so izvedeli, da sem še živ, kajti Nemci so sporočili, da sem pogrešan. Škoda, da pisma nismo ohranili. Žena, ki se je bala nemških represalij, ga je sežgala.

Radiotelegrafski tečaj smo uspešno končali 25. avgusta 1944. Za nagrado so nas poslali na štiridnevni izlet v Moskvo. To je bilo za nas enkratno doživetje. Stanovali smo v vojašnici vojne letalske šole. Hrana in življenje sta bila povsem drugačna kot v barakah, kjer smo bili prej. Ogledali smo si veliko znamenitosti, predvsem podzemno železnico, vozili smo se vse povprek, občudovali prekrasne postaje, ki so bile izdelane iz posebnega okrasnega kamna. Obiskali smo tudi Boljšoj teater in si ogledali baletno predstavo Labodje jezero. Izleta je bilo prehitro konec.

Po vrnitvi v naše taborišče smo iz dneva v dan čakali na povelje za odhod v Jugoslavijo. Dne 9. septembra 1944 je končno prišel dolgo pričakovani dan. Za pripravo na odhod smo imeli samo dve uri časa. Že so prihurmeli tovarnjaki, ki

so nas popeljali na železniško postajo Kolomna. Poleg svoje osebne vojaške opreme smo peljali s seboj tudi dvajset novih radijskih postaj V100A. Iz Kolomne smo se z vlakom odpeljali do Moskve, kjer smo prestopili na drugi vlak, ki je po nekajurnem postanku odpeljal proti Kijevu. Tam so nas že čakali tovornjaki, s katerimi smo se odpeljali do vojaškega letališča, ki je bilo oddaljeno od Kijeva nekaj deset kilometrov. Letališče je bilo v bližini mesta Žitomir. Na letališču so že bila pripravljena letala DC-6. Iz neznanih razlogov smo čakali tri dni. Rečeno nam je bilo, da vreme ni primerno za polet. Leta 1948, po resoluciji informbiroja, smo izvedeli, da smo čakali zaradi tega, ker naj bi Stalina odločil, ali nas bodo poslali k zahodnim zaveznikom ali v Jugoslavijo. Po treh dneh je le prišlo do odločitve za polet iz Žitomira do Barija. Polet je trajal polnih pet ur. Med poletom nismo doživeli nobenih protiletalskih napadov, čeprav smo bili seznanjeni, kako ravnati v takem primeru. Po prihodu v Bari so nas že čakali tovornjaki in po nekajurnem postanku odpeljali v zbirališče prekomorskih brigad v mestu Gravina. Po prihodu v taborišče so nas z velikim veseljem pričakali borci iz različnih krajev in vsi so želeli zvedeti, kako je v Sovjetski zvezi, češ da smo mi tisti srečneži, ki smo nekaj časa preživeli v prvi deželi socializma. Naši odgovori na njihova vprašanja niso bili povsem iskreni, kajti zavedali smo se, da če bi odkrito govorili o vsem, kar smo doživeli in videli v Sovjetski zvezi, nam vsega prav gotovo ne bi verjeli. Naši obveščevalci in politični komisarji bi zagotovo ustrezno ukrepali. V taborišču smo preživeli deset dni, čez dan smo malo vadili na radijskih postajah in se seznanjali z novimi tipi radijskih postaj, kot sta: SCR-248 in SET-48. Čas, preživet v tem taborišču, je bil za nas čas oddiha. Del naše čete je že dobil razpored v naše brigade, drugi del pa je 24. septembra 1944 odšel na otok Vis. Med slednjimi sem bil tudi jaz. Iz Gravine smo potovali smo do pristanišča v Bariju in se tam vkrcali na ladjo, ki je nosila ime Ljubljana.

Na Visu je v tem času bila šola za zveze vrhovnega štaba NOVJ. Ustanovili so posebn oddelek z oznako G. V njem nas je bilo okoli 35. V oddelku smo nadaljevali pouk po posebnem urniku in učnem načrtu. Seznanili smo se z osnovnimi pojmi iz radijske in elektro tehnike ter motoristike. Poleg tega smo spoznali nove angleške in ameriške radijske postaje, kot so bile: SET 22, 13R in PRIMA-38. Kaj vse je zajemal učni načrt in kaj vse smo morali obvladati in znati na pamet, da bi postali sposobni in dobri manipulant na radijskih postajah, je razvidno iz originalnih zapisov, ki jih hranim. Po končanem šolanju smo imeli izpite, na katerih so preverjali hitrost sprejema znakov s poslušanjem in nato predaje teh znakov preko radijske postaje. Drugi del izpita pa je bil preizkus praktičnega znanja - ravnanje različnimi tipi radijskih postaj, njihova uporaba, viri njihovega napajanja. Vsak tečajnik je dobil posebno spričevalo. Svojega še hranim.

Potovanje do Dubrovnika preko otoka Korčule je trajalo dva dneva. Med potovanjem od Korčule do Dubrovnika smo doživeli hude in skoraj usodne trenutke. Zajelo nas je hudo neurje, morje je bilo močno razburkano, z druge strani pa so nam prihajale nasproti grozeče pošasti - morske mine. Na srečo in z veliko spretnosti smo končno le srečno pristali v Dubrovniku. V Dubrovniku so nas že čakali kurirji in nas odpeljali po razporedu v posamezne enote. Skupaj s petimi tovariši sem bil razporejen v II. Črnogorski udarni korpus. Štab korpusa je bil v Gatskem v Hercegovini. Pot do štaba nas je peljala preko Nevesinja in Trebnjega s tovornjakom, od tam pa po visokem snegu in hudem mrazu peš do Gatskega. Pri štabu sva ostala samo jaz in Roman Mazi s Štajerske. Bila sva takoj razporejena k dvema radijskima postajama. Moj šef je bil Nikola Dabelić, doma iz Lokruma pri Dubrovniku. Bila sva tudi na sprejemu pri komandantu korpusa

generalmajorju Svetozarju Vukanoviću. Pripovedovala sva mu, kako sva prispe-la do sem, kako je bilo v Sovjetski zvezi, od kod sva doma in še o drugih podrob-nostih. Opozoril naju je na naloge in odgovornosti, ki jih sprejemava kot radio-telegrafista v njegovem štabu. Drugi tečajniki iz naše radiotelegarfske čete so iz Dubrovnika odpotovali preko Trebinja, Nikšića, Mojkovca, Prijepolja, Nove Va-roši, Bugojna, Cajnića in Užic do Beograda, kamor so prispeli 6. februarja 1945. Večino poti so prehodili peš. V Beogradu so večina razporedili v bojne enote.

Enote II. črnogorskega korpusa so od konca januarja 1945 zelo hitro in uspešno napredovale, osvobajale Široki breg, Mostar, Kalinovnik in v jutranjih urah 6. aprila 1945 osvobodile Sarajevo. Radiotelegrafisti smo delali tako rekoč noč in dan, predajali ukaze in sprejemali poročila korpusnih enot. Sprejem, ki so nam ga priredili prebivalci Sarajeva, je bil nekaj nepopisnega in predvsem zelo prisrčnega. V Sarajevu se nismo zadrževali dolgo, saj je bilo treba sovražnika ne-prestano gnati naprej in ga čimprej izgnati iz naše domovine. Med pohodom, borbami in operacijami smo se za kratek čas ustavili še v Ogulinu in Dugi Resi. Kapitulacijo Nemčije smo pričakali v Dugi Resi. Kapitulacija Nemčije za nas še ni pomenila končne zmage, temveč so nas čakali še hudi in težki boji do končne osvoboditve. Z oblikovanjem novih bojnih operativnih enot (armad) se je hitrost napredovanja enot zelo povečala. Drugi korpus je prišel v II. armado. Njen po-veljnik je bil generalpolkovnik Koča Popović, ki je imel poseben in dober odnos do radiotelegrafistov, govoreč, da brez našega dela ne bi dosegal s svojimi eno-tami takih uspehov. Rekel je tudi : »Vi morate biti preskrbljeni z vsem, kar potrebujete, saj boste le tako uspešno opravljali svoje delo!« Iz Duge Rese smo hiteli osvobajati Karlovac, Sisak in končno še Zagreb. Tu je bila zadnja postaja moje bojne poti. To je bilo 15. maja 1945.

V Zagrebu nisem ostal dolgo. Moral sem se vrniti z bivšim komandantom II. Črnogorskega korpusa nazaj v Sarajevo. Prvo pošto od žene in domačih sem dobil šele 15. avgusta 1945, oni pa od mene v začetku junija 1945.

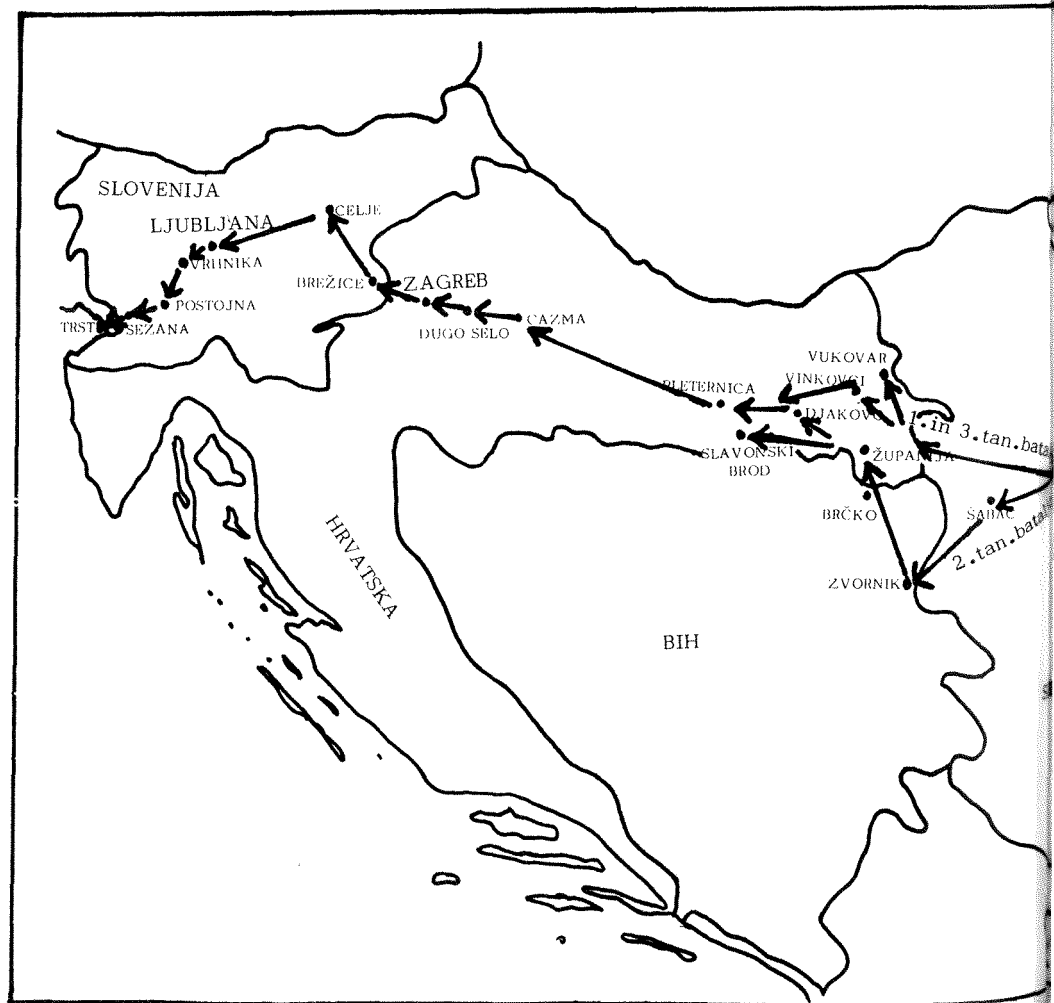
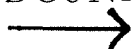
Prvega novembra 1945 sem dobil petnajstdnevni dopust. To je bil težko pričakovani dan. Po 48-urni vožnji in po dveletni odsotnosti sem se živ in zdrav vrnil med svoje najdražje. Po dopustu sem se moral vrniti nazaj v Sarajevo. Medtem je nastala brigada za zveze. V njej sem kmalu postal komandir voda in nato komandir radiotelegarfske čete. Leta 1946 se je začela demobilizacija in vsak izmed nas je komaj čakal, da sleče vojaško uniformo ter se vrne domov, da v miru začne novo življenje. Meni to ni uspelo, kajti moral sem ostati v vojski, saj sem tedaj že opravljal pomembne poveljniške naloge. Tako sem ostal v aktivni službi vse do upokojitve. Upokojen sem bil kot podpolkovnik 15. januarja 1967.

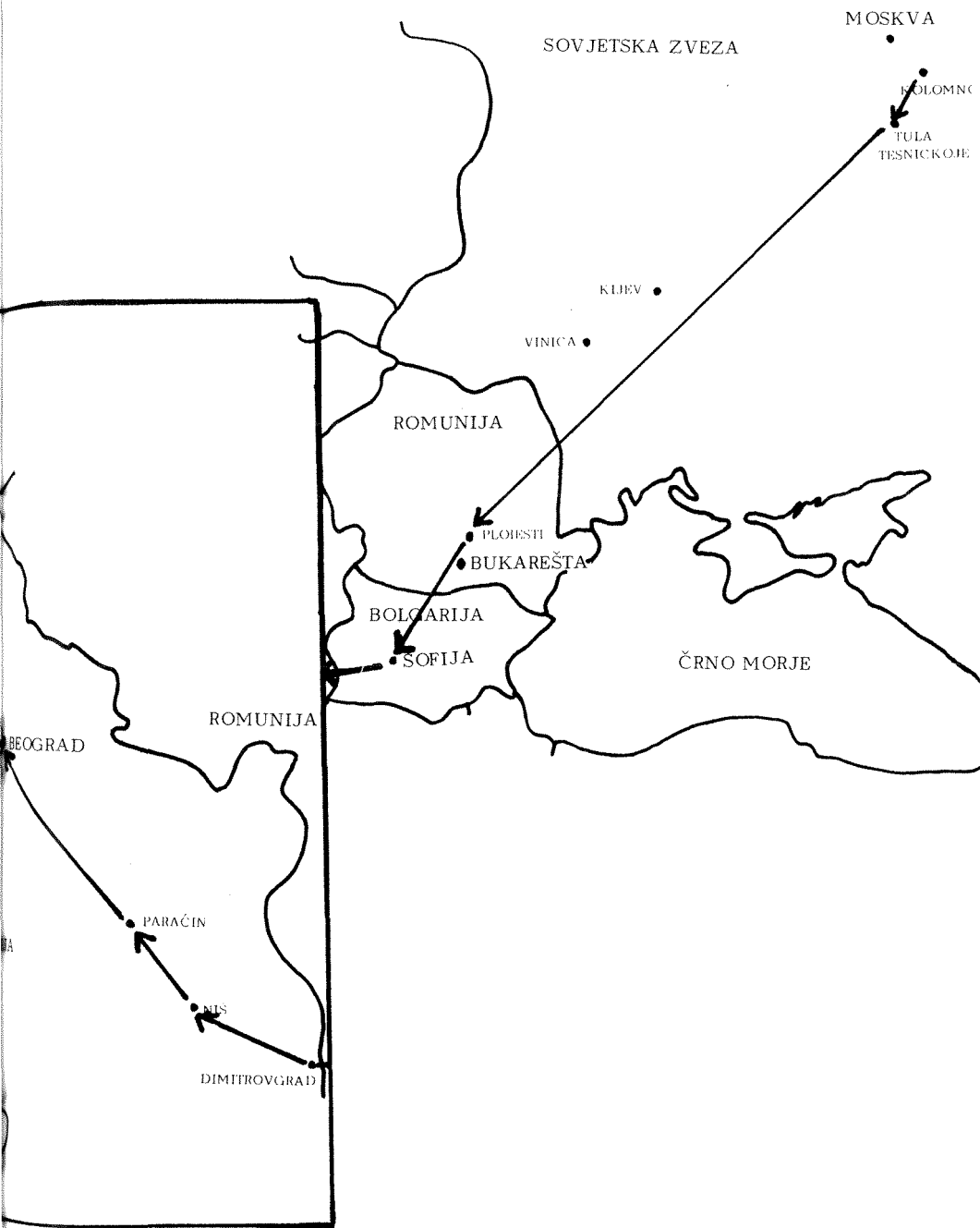
Naj povem še, da mi ni znano, kako so bile organizirane zveze v 1. pehotni brigadi. Prepričan pa sem, da so bile organizirane po ruskem sistemu. V brigadi je bila četa za zveze, v njej pa so bili radijski vod, telefonsko-telegrafski vod, vod za žične zveze in kurirski vod.

S tem končujem zapis o svoji prehojeni poti, ki je bila polna negotovosti in nevarnosti, presenečenj in tudi sreče, saj se je srečno iztekla. Žal pa mislim, da v sedanjem življenju in teh časih vse premalo cenijo in spoštujejo, kar smo preživeli.

BOJNA POT 2. TANKOVSKKE BRIGADE

VSTOP NA VOJAŠKO LETALSKO AKADEMIJO V ZSSR

Rojen sem bil 26. julija 1921 v Spodnjem Doliču v občini Slovenj Gradec. Po osnovni šoli sem se šel učiti v Velenje za krojača. Od tam sem bil 15. oktobra 1942 vpoklican v nemško vojsko.

Po postanku v Celju so nas poslali v Salzburg in nato v Kempten. Bili smo gorski lovci. Bili smo že določeni za afriško fronto, pa so nas nato preoblekli in okoli velike noči leta 1943 nas je okoli 500 Slovencev prišlo na ukrajinsko fronto. Tam so nas razpršili po enotah, tako da smo bili v vodu običajno le dva do trije Slovenci. Na fronti smo imeli še kak mesec zimskega urjenja. Kmalu so me poklicali na raport k poveljniku brigade, in sicer zato, ker je bilo moje pismo zaročenki cenzurirano. General me je zmerjal, jaz pa sem mu rekel, da ne morem biti dober nemški vojak, ko pa so ravno takrat poslali v taborišče v Nemčijo stričevo družino. Po raportu me je za tri dni spustil v enoto. Dne 6. ali 7. julija 1943 sem pri Krasnopolju prebegnil na rusko stran. Moral sem prečkati kakih 500 metrov zaminiranega ozemlja do ruske strani. Približno sem vedel, kje so mine, pa vendar sem se previdno plazil in pretipaval teren pred sabo, da sem začutil mino (te so zdržale do 5 kg pritiska, ne da bi jih razneslo). Naletel sem na mrtvega nemškega vojaka in mu dal svojo razpoznavno značko. To so potem pri vojaku našli in nemške oblasti so uradno obvestile mojo družino, da sem padel.

Rusi so me dobro sprejeli. Vzeli so me za bolničarja. V poljski bolnišnici je bilo vroče, zaudarjalo je. Prosil sem za rusko obleko, saj so me ranjenci zaradi nemške uniforme suvali in mi, »fricu«, psovali mater. Nato so me premestili k partizanom. Udeležil sem se nekaj akcij, zbirali smo podatke o sovražniku. Z mano je bil tudi Janez Slapar iz Gornjega Grada. V partizanih sem bil lažje ranjen in sicer dan zatem, ko je na istem odseku izgubil roko Titov sin Žarko.

Po nekaj tednih sem prosil za premestitev v Rdečo armado. V taborišče Jugoslovanskega odreda pri Kolomni sem prišel s prvo skupino 8. decembra 1943. V 1. oddelku 1. voda 1. čete 1. bataljona smo bili skupaj Jurij Gustinčič (po vojni znani novinar) in Leo Franklin. Slednji je bil iz Trbovelj. Po vojni je delal pri zunanjem ministrstvu v Beogradu. Spomnim se tudi španskega borca Imreta Kokalja, ki je živel v Moskvi. Po vojni je bil na Ravnah.

Ob prvi priložnosti, ki se je ponudila, sem se prijavil v letalstvo. Skupaj nas je bilo sprejetih 81. Po mojih zapiskih nas je bilo 15 Slovencev, 16 Hrvatov, 6 Vojvodincev, 8 Makedoncev, 7 Crnogorcev, 9 Bosancev in 3 drugi.

Poslali so nas v Krasnodar. Tam smo se učili ruščino. V Krasnodaru so bili tudi Jugoslovani, ki so prispeli iz Kaira, Italije (rafovci) in celo iz jugoslovanskih partizanskih enot.

Razdelili so nas po polkih. Komandant mojega, 1. polka, je bil Radević (po vojni general), politkomisar Buban (tudi general po vojni) in načelnik štaba Šantić.

Ruski inštruktorji so bili ves čas navzoči in so nas tudi pripeljali v Jugoslavijo ter nas nadzirali vse do informbiroja. Rusko šolanje je bilo prav tako ostro kot v

nemški vojski, samo da je bilo na ruski način. Včasih je bilo celo huje. Npr. pri Nemcih smo poleg obveznih nemških lahko peli tudi slovenske pesmi.

Septembra 1944 smo imeli izpite iz ruščine in nato smo šli na črnigorsko vojaško šolo. V razredih, v zboru in pri gimnastiki smo bili skupaj z Rusi. Dopolodne so v šolske klopi sedli tudi jugoslovanski oficirji, popoldne pa so poveljevali.

Določen sem bil za pilota lovca. Leteti smo začeli na šolskih letalih UT-2, PO-2, Jak-1, Jak-9u. Lovci smo leteli na letalih Jak-1, Jak-3. Imeli smo bazo v Korenovski, jurišniki, mislim, da pri Vorošilovu, bombniki pa v Tuli.

Letali smo z inštruktorji po določenem razporedu po skupinah. Kdor je kdo položil izpit, je lahko začel leteti sam. Šolanje smo uspešno opravili, le primorski Slovenec Vlado Kobula ne, in to zaradi zdravstvenih težav. Po koncu šolanja smo bili vsi podporočniki.

Usposabljali so se tudi mehaniki, orožarji, specialisti za radio, električno, instrumente, padalci. Nekdo iz Trbovelj, ki smo ga klicali Biba, se ni mogel sprijazniti s tem, da bo mehanik in ne pilot, in je iz obupa skočil pod eliso Bubanovega letala.

Letala, na katerih smo se učili leteti, so bila zelo iztrošena, s fronte, zato je bilo več nesreč. Tudi meni je odpovedal motor pri Utvi. Porinil sem krmilno palico od sebe in srečno pristal v koruzi. Piloti, ki so spremljali začetnike, so poklicali mehanike, da so me prišli iskat. Bilo je tudi nekaj smrtnih nesreč. Visočnik s Ptuja je skupaj z inštruktorjem strmoglavil z velike višine. Oba sta se ubila.

Političnega življenja se ne spominjam posebno, niti ne vem, da bi nas kdo pridobival za delo za NKVD. Družabno življenje je bilo razmeroma pestro. Vnelo se je nekaj ljubezni z Rusinjami, prišlo je tudi do porok.

Obvestil sem domače, da sem živ. Vendar so sporočila potovala dolgo časa. Obvestilo, da je oktobra 1945 umrlo dekle, s katerim sem se zaročil decembra 1942, ko sem bil na dopustu iz nemške vojske, sem dobil šele tik pred odhodom iz ZSSR v Jugoslavijo.

Prva letalska brigada je šla v Jugoslavijo že leta 1945 in prišla še na srem-sko fronto. Drugi smo ostali na šolanju in se postopoma vračali. Mojo skupino so 20. junija 1946 predali generalštabu v Beogradu in nato komandi letalstva v Zemun. Skoraj vsi, ki smo se šolali v Rusiji, smo ostali v letalstvu, Čeprav so nas po informbiroju precej nadzorovali, mi ni znano, da bi se kdo od nas znašel na Golem otoku. Je pa nekaj pilotov, predvsem Hrvatov, z letali pobegnili v Italijo in na Madžarsko.

Razporejeni smo bili na različna letališča: Zemun, Batajnica, Novi Sad, Pančevo, Sombor, Pula, Zadar, Zagreb, Ljubljana (staro letališče), Brežice oz. Cerklje pri Krškem, Niš, Skopje, Novi Sad. Moje prvo letališče je bilo Novi Sad, nato Sombor, Pula, Zagreb in Brežice oz. Cerklje pri Krškem. Tu sem se ustalil za nekaj let, dobil stanovanje in se poročil.

Tudi po vojni je bilo letenje na iztrošenih letalih zelo nevarno, pa naj je šlo za ruska ali zahodna letala. Nesreč je bilo veliko. Tako so se pri Zagrebu v enem dnevu zaradi prenizkega leta raztreščila ob hribu tri letala z 9 člani posadke, naslednji dan pa se je smrtno ponesrečil še komandant enote.

Po vojni sem letel tudi na bombnikih. Nad Fruško goro sem imel hudo nesrečo. Letel sem kot drugi pilot in navigator z Branimirjem Stankovićem kot prvim pilotom in z radiooperaterjem-strelcem, ko je zagorelo na obeh krilih. Trdo smo pristali. Stanković je bil opečen do smrti, ubil se je tudi radiooperater. Sam sem bil nezavesten, doživel sem živčni zlom, izgubil spomin in več mesecev nisem govoril.

Hudo sem bil poškodovan tudi v Cerkljah. Kot pomočnik inženirja polka sem čakal na vrnitev letal. V zadnje letalo je zaradi zlomljene ozemljitvene žice udarila strela in šinila tudi skozme. Nezavesten sem se znašel v Zagrebu v bolnici.

Po vojni sem nadaljeval šolanje na letalski tehnični akademiji v Rajlovcu. Upokojil sem se kot major, nato pa sem bil 10 let v službi na občini Ravne in 8 let v Slovenj Gradcu načelnik Odseka za ljudsko obrambo. Napredoval sem v podpolkovnika, bil sem aktiven član različnih organizacij. Prejel sem 10 odlikovanj.

RANJENCI 1. PEHOTNE BRIGADE

V dosedanjih objavah in prispevkih, ki so jih napisali posamezni borci, je sicer podano skupno število ranjenih borcev I. Jugoslovanske brigade, formirane v ZSSR, ni pa bilo širše obravnave, kje, kdaj in v katerih bitkah smo bili ranjeni borci te brigade.

Po dosedaj zbranih podatkih je bilo od več kot 940 Slovencev, ki so bili v brigadi, ranjenih 625 borcev. To pomeni, da je brigada v devetih mesecih bojev dala velik krvni davek. Ali drugače povedano: od 940 Slovencev je bil ranjen vsak drugi, nekateri tudi po trikrat. Ta podatek kljub temu, da je štab brigade vodil dokaj točno evidenco, še ni popoln. Tako vem za borce, ki so bili ranjeni, pa niso zajeti v uradni evidenci. Zlasti gre tu za ranjence z lažjimi poškodbami ki so se zdravili kar v četnih in bataljonskih ambulantah. Če upoštevamo še to, da smo domala vsi imeli za seboj nemško in rusko vojaško urjenje ter borbene izkušnje z ruske fronte, nekateri tudi iz ruskih partizanov, pomeni to ponovno potrditve ocene, da je brigada na svoji dolgi bojni poti bila velike in hude boje.

O tem pričajo podatki o krajih, dnevih in številu ranjenih:

- Čačak, od 30. oktobra do 2. novembra 1944, 179 ranjenih
- Otok, od 23. do 26. decembra 1944, 77 ranjenih
- Mikluševci, Grabovo, Tompojevci, Šid, Perkasovo, gozd Cerje, od 17. do 23. januarja 1945, 54 ranjenih
- Bapska - Šarengard, od 9. februarja do 17. marca 1945, 10 ranjenih
- Brčko, od 6. do 7. aprila 1945, 94 ranjenih
- Ruševo selo, 11. aprila 1945, 4 ranjeni
- železniška postaja Gunja - vas Bošnjaci, 12. in 13. aprila 1945, 2 ranjena
- Beravci, od 14. do 16. aprila 1945, 31 ranjenih
- Slavonski Brod, od 18. do 20. aprila 1945, 44 ranjenih
- Hercegovac, Klakočevac, reka Ilova, Krestelovac, Sokolovac, od 25. do 28. aprila 1945, 30 ranjenih
- Daruvar, Trnovica, reka Česna, Kobal, Srpska Kapela, Pavlovac, Kolenica, od 3. maja do 8. maja 1945, 18 ranjenih
- Celje, 15. maja 1945, 1 poškodovan.*

Na sremski fronti je v času od 23. decembra 1944 do 1. marca 1945 21 Slovencev imelo ozeblino na nogah.

V navedenih bitkah je bilo ranjenih skupaj 565 Slovencev, to pa pomeni, da od skupnega dosedaj ugotovljenega števila ranjenih borcev manjkajo podatki za 60 ranjencev. Podatke o njih bo treba še zbrati. Menim, da gre za ranjene borce v krajih Nijemci, Komletinci in Tovarnik, kjer so tudi potekali hudi boji.

Poleg brigadne evidence o ranjencih so vodili svoje dnevnike tudi posamezniki. Tako imamo ohranjen zapis Petra Kogelnika, bolničarja 2. bataljona, ki je vodil seznam ranjenih svoje čete od Čačka pa vse do Zagreba, dokler tudi sam ni bil ranjen. Na njegovem seznamu je 54 borcev, ki jih je reševal in jim dal prvo pomoč.

Posebej moram poudariti, da so bili naši bolničarji po vodih, četah in bataljonih sposobni, hrabri in požrtvovalni fantje. Njim gre zahvala vsakega izmed nas, ki smo bili ranjeni, zlasti tistih, ki so imeli hude poškodbe, da smo ostali pri življenju.

Sodim, da je bila oskrba ranjencev dobra. Hudo ranjeni po letu 1944 oziroma v letu 1945 smo imeli to srečo, da smo bili po najkrajši poti prepeljeni v divizijsko bolnišnico in od tam naprej glede na težo ran v bolj organizirane bolnišnice. Ranjeni borci so se zdravili v bolnišnicah v Gornjem Milanovcu (nastanjena je bila v gimnaziji), Vojni bolnišnici v Beogradu, Zemunu, Petrogradu, Sremski Mitrovici, Pančevu, Indiji, Vinkovcih, Brčkem, Zagrebu.

Ko na splošno ugotavljam, da je bila zdravstvena oskrba dobra, mislim pač na takratne možnosti in razmere, ki se vsekakor niso mogle primerjati z zdravniško in zdravstveno oskrbo, ki so jo imeli ranjenci armad zahodnih zaveznikov.

Po pripovedovanju ranjenih soborcev in po lastnem doživetju so težje ranjence, če se jim je zdravstveno stanje poslabšalo, premeščali v večje in bolj organizirane bolnišnice. Sam sem bil v bolnišnicah v Sremski Mitrovici, Indiji, Zemunu. Končno sem pristal v vojni bolnišnici v Beogradu z močnim prisadom (gangreno). Veliko ranjencem so se nam zastрупile rane v slabo vzdrževanih bolnišnicah, posledica pa so bile hude bolečine in dolgotrajno zdravljenje.

Borci so bili ranjeni v različne dele telesa, zanimiv pa je podatek, da je bilo največ ranjenih v noge, roke in prsa. Tudi to dokazuje, da so borci preživeli hude boje in bili ranjeni v neposrednih spopadih in napadih na sovražnika.

S seznama padlih Slovencev, borcev I. pehotne brigade je razvidno, da naj bi za posledicami ran umrli v bolnišnicah samo štirje Slovenci. Ta podatek prav gotovo ni točen. Sam vem, da so v vojni bolnišnici v Beogradu, kjer sem ležal več mesecev v sobi, v kateri nas je bilo 43 ranjencev, umrli trije Slovenci iz naše brigade.

Poglavje zase pa je, kako so naši borci pridobivali status vojaških vojnih invalidov in uveljavljali pravice, ki izhajajo iz zakona o vojaških vojnih invalidih. V kratkem navedimo, s kakšnimi težavami so ranjenci dokazovali izvor svoje invalidnosti.

Za tiste, ki smo bili hudo ranjeni (amputacija okončin ali druge trajne deformacije telesa) in se nismo več vrnili v brigado oziroma smo ostali v bolnišnici še po osvoboditvi in bili tam ocenjeni kot trajno nesposobni za vojno službo, ni bilo težav z dokazovanjem izvora invalidnosti. Imeli pa so jih borci, ki so bili spoznani za začasno nesposobne za vojno službo, in tisti, ki so se vrnili v enote in so se jim posledice ran pokazale šele z leti.

Do leta 1970, ko je zakon o vojaških vojnih invalidih še dovoljeval dokazovanje izvora ranitve z dvema pričama, so si borci pomagali na ta način. Ko pa je bila ukinjena možnost dokazovanja s pričami, se je zapletlo in pri tem je v škodo invalidov posebej vplivala že tolikokrat omenjena prisiljena anonimnost naše brigade. Borci sploh niso imeli možnosti po uradni poti priti do izvirnih podatkov iz arhiva brigade, če pa jim je to že uspelo, so morali pri zbiranju podatkov čez marsikatero oviro.

Soborci, ki so imeli to srečo, da niso bili ranjeni in so sodelovali v vseh bojih I. pehotne brigade, se bodo strinjali, da smo najhujše boje bojevali pri Čačku. To dokazujejo tudi uradni podatki o padlih in ranjenih. Sam teh hudih bojov ne bom nikdar pozabil in spomin se mi nenehno vrača v tiste dni, saj je samo v mojem 1. vodu 1. čete 1. bataljona padlo 12 borcev.

Vsi preživeli smo globoko prepričani, da je naša brigada v polni meri izpolnila svojo prisego, da se bomo tudi za ceno svojih življenj in zdravja borili vse do končne zmage nad fašizmom in izgonom okupatorja iz domovine.

Svoj prispevek končujem s priporočilom, da bo v pripravi na monografijo brigade treba še veliko postoriti, da bomo izpopolnili evidenco o padlih in ranjenih borcih 1. pehotne in 2. tankovske brigade ter 2. nepopolne pehotne brigade. Vem, da bo za slednjo to težko, saj so bili njeni borci po prihodu v domovino razporejeni v druge brigade, vendar se bomo morali potruditi, kajti čas teče, z leti pa nam peša tudi spomin. Smo pa to dolžni storiti do naše zgodovine, zlasti še danes, ko hočejo tisti, ki so se borili na strani okupatorja, izničiti resnico o našem narodnoosvobodilnem boju proti okupatorju in domačim izdajalcem.*

* Podatki so povzeti po brigadnem seznamu ranjenih in seznamu, ki ga je pripravil pripadnik brigade Dušan Marinković po dokumentaciji Inštituta za vojnomedicinske znanstvene informacije in dokumentacijo v Beogradu.

Tale oglas je v resnici 3x večji

EUROIN FOND

Del denarja, namenjenega za reklamno akcijo, bomo porabili za darila, ki jih lahko dobite vi, ki boste certifikat zamenjali za delnice Krone Krone ali Krone Seniorja, zato pohitite do 31. 10. 94!

Med darili so tudi igrače. Če ne veste, komu bi jih podarili, se jim lahko odpravite v korist slovenskih otroških bolnic. Podarjene prispevke bomo bolnicam v vašem imenu vročili ob koncu akcije.

**ČAS JE,
DA SE ODLOČITE**

Odločite se lahko tudi drugače. Svojemu darilu se lahko odpravite v korist razširitve Kronine akcije čiščenja obrežij slovenskih rek in morja, ki bo v teku do sredine novembra.

Pokličite (061) 9788. Tudi ob koncu tedna lahko dobite vse informacije o Kroninih skladih, najpreprostejšem načinu zamenjave certifikatov za delnice in seveda o darilih za vlagatelje.

KRONIKA GODBE NA PIHALA 1. PEHOTNE BRIGADE

V taborišču 1. samostojnega jugoslovanskega odreda v ZSSR so bivali v zemljankah izkopanih poldrugi meter v zemljo, visokih dva metra in različne velikosti. Prekrite so bile z brezovimi in borovimi debli, po vrhu pa je bila zemlja s travnato rušo. V taborišču je bilo organizirano kulturno življenje. Poleg knjig so dobili od Rdeče armade stari gramofon s ploščami, na katerih je bila posneta ruska glasba. Imeli so tudi predavanja. Odsek za kulturo je vodilo šest borcev, ki so končali glasbeno šolo v Vršču. Hodili so od čete do čete, predvajali glasbo in tako vzpodbujali borce k boljšemu razpoloženju. Na njihovo pobudo je komanda odreda poslala štabu Rdeče armade pismo s prošnjo za pihalne instrumente. Iz štaba so jim kmalu poslali 20 malo rabljenih instrumentov. Med borci, ki so vodili ta odsek, je zavladalo veliko veselje, in nasploh je to dvignilo moralo. Po četah so začeli iskati amaterske glasbenike, ki so igrali v pihalnih orkestrih v civilu. Kmalu so jih našli še 7, tako da je bil organiziran 13-članski godbeni vod. Godbeniki z glasbeno šolo so bili:

podporočnik Milan Spiridonov, Črnogorec, ki je bil tudi kapelnik, starejši vodnik Stevo Kolarevič, Hrvat, flavta,

vodnik Josip Vošnjak, Slovenec, 1. klarinet,

vodnik Hergula Jakob, Slovenec, 1. krilovka (Flugelhorn),

starejši vodnik Stevo Anđel, Hrvat, bariton,

vojak Franjo Skačej, Slovenec, Es bas.

Amaterski godbeniki so bili vojaki:

Feliks Ploj, Slovenec, borec, 1. krilovka

Karol Viraj, Slovenec, 2. krilovka

Peco Petrovič, Bosanec, 1. evfonij

Franjo Vrbnjak, Slovenec, 1. trobenta

Edi Strafela, Slovenec, 2. rog

Franc Čeh, Slovenec, 2. rog

Pavel Knehtel, Slovenec, veliki boben in činele

Člani voda so pridno vadili. Note koračnic in koncertnih komadov so dobili od rdečearmejske vojaške godbe, ki je tedaj še bila v Kolomni. Kmalu so začeli spremljati odred na vsakodnevni pohodi na vaje v okolico taborišča. Prve koračnice, ki so se jih naučili, so bile: Boj pod Lojanom, Fanfarni, Vse više, Anđulka.

Ker se je odred iz dneva v dan večal, je bilo tudi več kulturnega življenja, več prireditev, zborovanj in mitingov, tako v taborišču kot v Kolomni. Vselej pa je nastopal tudi godbeni vod s koračnicami.

Ob vseh obiskih gostov v brigadi je godba igrala koračnice v pozdrav. Ob obisku generala Terzića, vodje jugoslovanske vojaške misije v ZSSR, je naš kapelnik skomponiral koračnico, ki se je imenovala po njem. Ko je o je bil odred preimenovan v 1. jugoslovansko brigado, formirano v ZSSR, je bila prvič igrana himna »Hej Slovani«.

V Kolomno sem prišel s skupino prostovoljcev 17. julija 1944 in v komisiji za sprejem je bil tudi kapelnik. Posebej je vprašal vsakega borca, ali zna igrati kak instrument. Iz naše skupine je izbral šest borcev in nas odredil v zemljanko godbenega voda. Tam nas je vsakega posebej preiskusil in nas vseh šest obdržal. Bili smo amaterski godbeniki. Zdaj smo dobili v roke instrumente in puške. Bili smo razen zadnjega navedenega vsi Slovenci:

Jurij Ulaga, 1. evfonij
Ivan Sršen, 2. evfonij
Vlado Resman, 1. trobenta
Rudi Capuder, 2. trobenta
Srečo Mesarič, 2. klarinet
Đorđe Đorđević, mali boben.

Tako smo postali člani godbenega voda. Za administracijo in arhiv je bil zadolžen Stevo Kolarevič, jaz pa sem skrbel za oborožitev in opremo instrumentov.

Vsak za svoj instrument smo si prepisali nekaj koncertnih skladb in koračnic od vojaške godbe iz Kolomne. Potem smo vsak zase vadili nove skladbe. Po nekaj dneh smo imeli skupno vajo, da bi videli, ali smo pravilno prepisali skladbe. Vadili smo vsak dan. 26. julija pa smo priredili prvi koncert v taborišču. Igrali smo naslednje skladbe: ANDULKO (koračnica), PESNIK IN KMET (koncertna skladba), HUMORESKA (koncertna skladba), CAVALERIA RUSTICANA (koncertna skladba), ORFEJ POD ZEMLJO (koncertna skladba), PREBUJENJE (koračnica) in FANFARNI (koračnica).

Na koncertu smo poželi dolgotrajen aplavz in kapelniku je čestital tudi komandant brigade. Ob tej priložnosti nam je komandant sporočil, da bo naslednji dan prisega brigade.

Zgodaj zjutraj smo zaigrali budnico. Potem smo očistili instrumente. Ob 10. uri je bil zbor brigade. Godba se je ustopila na njeno čelo. Po ukazu mirno smo odkorakali na športno igrišče. Kapelnik je dvignil roko, zadonela je koračnica. Ustavili smo se desno od tribune, prapor in spremstvo pa točno pred njo. Vojaki so se razvrstili po bataljonih levo in desno. Na tribuno so začeli prihajati člani štaba brigade, komandant, za njimi pa vojaški atašeji v Moskvi. Pestrojeni vojski so jih pozdravili s ploskanjem, mi pa smo zaigrali koračnico Prebujenje. Nato je brigadni oficir raportiral komandantu Mesiču, da je brigada postrojena za prisego. Komandant je pozdravil in imel kratek govor. Zatem smo zaigrali himno in vsi skupaj zaprisegli pod Titovo zastavo. Po končani slovesnosti smo igrali koračnice, nato pa je začela zabava. Po kosilu pa smo imeli prosto. Tega dne je bilo res praznično razpoloženje.

Dne 29. julija 1944 je popoldan prišel težko pričakovani ukaz za odhod iz Kolomne. Med borci nastalo veliko vznemirjenje. Brigada je bila hitro pripravljena za odhod. Na njeno čelo se postavila godba. Kapelnik je dvignil roko in zaigrali smo koračnice: Vse više, Andulko in Fanfarni. Začelo se je temniti, v srcih smo se poslavljali od taborišča. Tiho smo korakali. Pričelo je deževati. Celo noč je neusmiljeno deževalo. Premočeni smo bili do kože. Proti jutru smo prišli na železniško postajo Kolomna. Na nas sta že čakali dve kompoziciji tovornih vagonov. Brigada se je začela vkrcavati v vagone, godbeniki pa smo igrali koračnice. General Terzić nam je zaželel srečno pot. Končno smo vstopili tudi mi.

Vožnja od Kolomne do sovjetsko-romunske meje je trajala šest dni. Med vožnjo smo večkrat čakali na železniških postajah, da so lokomotive dobile hrano. Kadar smo stali podnevi, smo godbeniki izstopili in igrali koračnice, do-

kler vlak ni odpeljal. Četrtega avgusta se je vlak ustavil na železniški postaji Kobilje Veka. Dano je bilo povelje za izstop iz vlaka. Hitro smo se izkricali raztovorimo in krenili na čelu brigade s postaje skozi vas. Zaigrali smo koračnico. V bližnjem gozdu se je brigada ustavila in utaborila. Drugi dan so nas obiskali sovjetski oficirji na čelu z maršalom Malinovskim, komandantom II. ukrajinske fronte, v sestavo katere je prišla naša brigada. V taborišču je bil takoj zbor, godba je igrala koračnice. Maršal nam je zaželel dobrodošlico.

V tem taborišču smo ostali 14 dni. Brigada je imela vsakdanje vaje, mi godbeniki pa smo imeli dopoldne vaje, popoldne pa koncerte v taborišču in v bližnji vasi. Po 14-dnevem bivanju v taborišču smo krenili proti Karpatom. Med potjo je naša brigada osvobodila mestece Focsani. Naprej nas je vodila pot mimo naftnih polj v Ploiesti. Ljudstvo nas je navdušeno pozdravljalo. Podnevi nismo šli skozi noben kraj, ne da bi igrali koračnice. Po dolgih kilometrih smo končno prispeli v mestece Craiova, prekorakali smo ga kakor ostala mesta - z igranjem koračnic. Po večdnevni poti smo se ustavili ob reki Jiu. Tu smo ves dan počivali, se umili, očistili opremo. Zvečer smo krenili naprej. Tokrat pa so godbeni vod razdelili. Polovica nas je ostala, da smo nakladali opremo na avtomobile, ki so vozili na železniško postajo v Petrosani. Druga polovica pa je stražila na vlaku in razkladala avtomobile. Drugi borci so hodili celo noč v močnem dežju. Ko je zadnji konvoj avtomobilov peljal proti železniški postaji, je spotoma pobiral izmučene, premočene in prezeble borce. Pehota je proti jutru pripešala pred Petrosani. Prvi jutranji žarki sonca so sušili uniforme na telesih izmučenih borcev. Pred mestom so malo počili in si oddahnili. Godbeni vod se je potem, ko je pretovoril material, odpravil naproti brigadi. Med igranjem koračnice smo pospremili borce skozi mesto na železniško postajo. Po nekaj dneh vožnje in počitka smo prispeli v Turnu Severin.

Borci so hitro raztovorili vlak, mi pa smo jim igrali koračnice. Nato smo krenili proti pristanišču. Tam sta nas čakala dva vlačilca. Natovorili smo ju in ob 7. uri zvečer odrinili od obale Romunije. Parnik je zapiskal znak odhoda, in godbeniki smo z velikim veseljem zaigrali koračnico Fanfarno. Pričelo se je mračiti, sonce je zašlo. Vožnja čez reko je trajala eno uro, v večerni meglici smo videli luči in množico ljudi, ki nas je čakala. Vlačilca sta počasi pristala drug za drugim.

V pristanišču spet raztovarjanje, godba je igrala v spodbudo utrujenim borcem. Na obali je bila kratka slovesnost, nato smo korakali skozi mesto. Ljudstvo nas je pozdravljalo z velikimi ovacijami, ljudje so nam metali cvetje, bilo je resnično nepozabno. Pohod se je nadaljeval. Po dveh dneh hoda smo prišli v mesto Negotin. Pred mestom smo se za trenutek ustavili, si malo odpočili, da se je brigada zbrala, potem pa smo ob igranju koračnic krenili v mesto. Tu so nas pričakali predstavniki 23. divizije 14. korpusa NOVJ, nam zaželeli dobrodošlico. Še isti dan je brigada odkorakala proti Boru. V Boru smo ostali nekaj dni, da smo si malo odpočili in se uredili. Dan po našem prihodu je brigada priredila mimo-hod brigadnemu štabu in gostom. Na čelu je bil prapor, godba, ki je igrala koračnice, za njo pa je strumno korakala vojska. Za njimi so se pridružili še delavci, kmetje in mladina iz bližnje in dalnje okolice. V Boru so nam pripravili tudi kosilo, po kosilu pa smo jim izvedli koncert za naslednjimi skladbami:

1. Koračnica: Borcem za svobodo
2. Odlomek iz Rigoleta
3. Odlomek iz Pikove dame
4. Ero z onega sveta

5. Pesnik in kmet

6. Koračnica general Terzić

Prebivalci so bili zelo presenečeni, s ploskanjem so nas prosili, da še igramo. Mi pa smo jim pričeli igrati kola in začela se je »igranka«. Veselje je trajalo dolgo v noč, kajti medtem je prišla vest, da je osvobojen Beograd.

Naslednji dan je brigada krenila naprej in po šestih dneh smo prišli v Šumadijo. Pred Kragujevcem smo se ustavili za kratek čas. Malo smo se očedili, medtem pa je prišla vest, da nam pripravljajo lep sprejem. Po dobrih dveh urah smo zopet krenili na pot. Kakor vedno smo se pripravili za paradni pohod skozi mesto v naslednji razporeditvi: štabni oficir na konju, prapor, godba, brigada, motorizacija. Ko je prišla mimo brigada, so se za nami priključili v mimohod domačini. Vse ljudstvo, ki je bilo v špalirju na pločnikih, nas je navdušeno pozdravljalo, ploskalo in metalo cvetje. V Kragujevcu smo ostali en dan. Nato je izšlo povelje za premik proti fronti.

31. oktobra 1944 smo prevzeli frontno linijo pri Čačku. Nas godbenike so takrat razporedili takole: 10 nas je odšlo v pomoč pri ambulantah, preostalih 9 pa je bilo razporejenih v transport za nakladanje in razkladanje vojnega materiala in hrane. Takoj smo oddali instrumente v zaledje in prevzeli puške, maske in nahrbtnike ter šli vsak na določen položaj. Po štirih dneh so nas zamenjali in nas po kratkem počitku poslali v Beograd. Namestili so nas na Topčiderju v bivši kraljevi kasarni. Tu smo po kratkem oddihu začeli redno vaditi igranje. Vojsko pa je dobila popolnitev in pričela je z vajami. Vojaške godbe, ki je bila takrat v Beogradu, nam je poslala v prepis tele skladbe: Tosca, Traviata, Aida, Nabuco, Cavaleria Rusticana, Seviljski brivec, Kalif Bagdadski, Dunajski valčki.

V nekaj dneh smo vsak za svoj instrument prepisali navedene skladbe. Potem smo čez dan vadili, zvečer smo imeli koncerte. 8. decembra je prejela brigada povelje za odhod na sremsko fronto. Ob koračnicah smo odkorakali preko Save v Zemun. Med potjo smo srečali s kolono avtomobilov, s katero se je maršal Tito vračal iz obiska fronte v Sremu. Oboji smo se ustavili. Titova kolona, ko je zagledala brigado na čelu z godbo, in mi, ko smo zagledali maršala, ki je izstopal iz avtomobila. Tito je obšel celo kolono, ustavljal se je ob posameznih četah, se pogovarjal z borci in jih vzpodbujal. Godba je igrala ves čas srečanja z vrhovnim komandantom. To srečanje je naredilo na nas globok in nepozaben vtis. Po dveh dnevih pohodov smo v dežju in blatu prišli v Sremsko Mitrovico in naslednji dan v Šid. Iz Šida smo krenili do reke Bosut. Dne 20. decembra 1944 je dobila brigada nalogo, da v sodelovanju z drugimi enotami zasede vasi Otok in Privlako, močni sovražnikovi oporišči. Godba je tokrat ostala v zaledju v neposredni bližini brigadnega štaba. Prevzela je stražo štaba in skladišč. Po enem tednu na položaju smo dobili ukaz za razbremenitev straže. Spet smo vsak dan vadili, zvečer pa smo prirejali koncerte v bližnjih mestih. Igrali smo tudi na pogrebih padlih borcev. Zapadel je prvi sneg in prekril vsa minska polja ter znamenja, ki so kazala nanje, tako da je bilo več žrtev. Dne 23. decembra 1944 je brigada šla v drugo frontno linijo in z njo tudi godba. Namestili smo se v vasi Njemci in Tompojevci. 17. januarja so pričeli Nemci z ofenzivo zimski vihar. Brigada se je morala umakniti v Šid.

Sovražna protiofenziva ni uspela. Do srede marca 1945 ni bilo pomembnih bojev, razen manjših premikov naprej in nazaj po prvi črti. Brigada je bila takrat v drugi obrambni črti, v kateri se je izpopolnjevala in urila v ozadju fronte v vaseh Bapska, Novak, Berkasovo, Erdevik, Ilok, Šarengard, Komatinci, Tompojevci in Tovarnik.

Godba ni počivala. Igrali smo na pogrebih, prirejali ob večerih koncerte v krajih, kjer so bili naši borci. Tako smo osvajali srca krajanov.

Sredi marca so vsi komandanti armad odpotovali v generalštab v Beograd, kjer so dobili načrt za dokončno osvoboditev Jugoslavije. Iz Erdevika smo odšli na 250 km dolgo pot proti jugu. Na čelu brigade je bila ves čas godba. V zaledju smo bili godbeniki običajno dodeljeni transportu za pravočasen dovoz streliva in hrane borcem na prvi bojni črti.

Dne 12. aprila je ob 4. 45 začelo grmeti iz naših topov. V jutranjih urah so sovražnika razbila še letala. Padla je Županja, mimo nas so prihrumeli tanki 2. tankovske brigade. Sovražnik se je začel hitro umikati. Po osvoboditvi Slavonskega Broda 19. aprila je priplul iz Beograda vlačilec, ki je natovoril vse zaledje, konje, avtomobile, vozove. Z njim smo se čez Savo prepeljali tudi godbeniki. Nato je motorizirana enota šla za brigado.

Zadnji odpor sovražnika je bil na črti Koprivnica-Križevci-Vrhovec-Karlovec. Brigada je pri preboju imela velike izgube, vendar se je moral sovražnik umakniti. Od 9. do 11. maja se je brigada gibalala severno od Zagreba in nato od Stubičkih Toplic krenila proti Sloveniji. Mejo med Hrvaško in Slovenijo smo prešli 10. maja 1945. Čez Sotlo je godba zaigrala koračnico Osvobojenje.

V zgodnjih jutranjih urah smo prišli v slovensko vas Imeno. Bili smo presrečni, da smo spet na slovenski zemlji. V Imenu smo se zbrali in uredili, nato pa krenili proti Podčetrtku, Pristavi, Mestinju, Šmarju pri Jelšah, Grobelnem, Šentjurju, Štoram in Teharjam, kjer smo se po dolgem korakanju v vročini in prahu ustavili in prenočili. Navdušenje je bilo močnejše od žuljev. Zgodaj zjutraj 14. maja smo krenili ob igranju koračnice proti Celju, kjer je bilo veliko zborovanje. Na slavnostnem odru so bili naši štabni oficirji in predstavniki mesta Celja. Godba je igrala koračnice, brigada je opravila mimohod, za njo so šli prebivalci. Potem se je začelo ljudsko rajanje po ulicah. Tega navdušenja se ne da popisati z besedami. Naslednji dan je šla brigada proti Šoštanju obkoljevat in razoroževat sovražnika. Godba je ostala v Celju s štabom. Godbeniki smo priredili koncert na trgu. Ljudje so nas prisrčno pozdravljali in se nam zahvaljevali.

Po dveh dnevih smo se motorizirali. Godba je dobila majhen avtobus za 22 oseb in z njim smo naslednji dan krenili na čelu brigade v Zagreb ter od tam v dalmatinsko Zagoro, kjer je brigada sodelovala v manjših akcijah proti ustaškim skrivačem. Nato smo šli preko Mostarja v Sarajevo. V obeh mestih smo priredili parado, prebivalstvo nas je navdušeno pozdravljalo. Potovali smo naprej čez Višegrad v Srbijo. Dne 28. junija smo šli v Čačak. Spominjali smo se krvavih bojov. Prebivalci so nas prisrčno sprejeli. Brigada je naredila mimohod ob igranju koračnic. Po slavnosti smo nadaljevali pot proti Kragujevcu, kjer smo ostali mesec dni. Brigada se je naselila v zapuščenih vojašnicah, godba pa je dobila svoje prostore s štabom v mestu. Spet smo imeli vsak dan redne vaje. Po Šumadiji smo prirejali koncerte, zabave in igrali žalostinke na mnogih pogrebih borcev, ki so jih začeli prekopavati na domača pokopališča.

Po mesecu dni je brigada odšla v jugozahodno Srbijo, kjer so ljudi vznemirjali ostanki četnikov. Tam je ostala do srede oktobra. Potem se je vrnila v Kragujevac. In potem je prišla vest, da bo mesto obiskal Tito. Brigada se je teden dni pripravljala. Na predvečer je godba skozi mesto igrala koračnice. 20. oktobra zgodaj zjutraj so godbeniki očistili instrumente in do slavnostnega prostora igrali koračnice. Ljudje so se začeli zbirati. Točno ob desetih je pripeljala kolona s predhodnico. Avto s Titom se je ustavil na križišču, kjer je bil slavnostni prostor. Igrali smo koračnico generala Terzića. Tito je s štabom med pozdravljanjem

odšel na balkon hiše. Nato je prijahal štabni oficir brigade, pozdravil in raportiral, da je brigada pripravljena za mimohod. Tito je odobril, godba je zaigrala paradno koračnico in brigada je začela mimohod v paradnem koraku. Za pehoto so prišli avtomobili s topovi in nato tanki. Za vojsko so s slavaloki pozdravili Tita še prebivalci. Potem je Tito odšel v center mesta. Za njim je šla godba in igrala koračnice. Nato je bila zabava.

Novembra so večino borcev demobilizirali. Godba je bila premeščena v štab 5. udarne krajiške divizije in bila preimenovana v vojaško godbo 5. divizije. Tako se je končala pot godbe 1. jugoslovanske brigade, formirane v ZSSR.

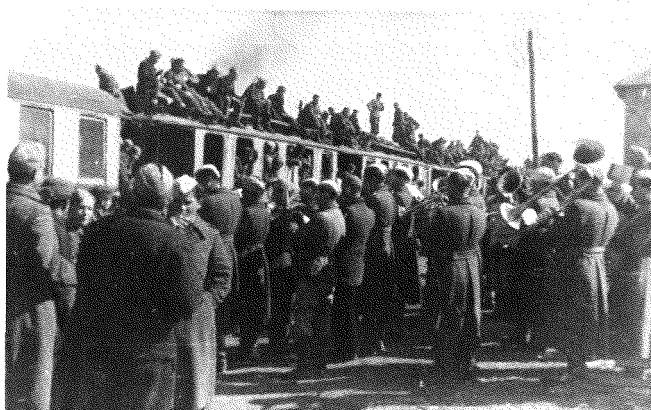
V SOVJETSKI ZVEZI, januar 1944

V SREMU, BABŠKA NOVAK, 12. februar 1945

**NA POGREBU BORCEV SLOVENSKEGA BATALJONA, SREM,
februar 1945**

NA ŽELEZNIŠKI POSTAJI V ŠABCU, 29. marec 1945

NA HRVAŠKO-SLOVENSKI MEJI, 10. maj 1945

NA ZBOROVANJU V ROMANJI, 22. junij 1945

Seznam 24 koračnic, ki smo jih dobili od Rdeče armade v Kolomni:

Pod Lojanom, Prebujenje, Paradni, Praznik oktobra, Fanfarni, 8. divizija, Fizkulturni, I. gardne divizije, Krasna zarja, Skozi marš 21, Skozi marš 22, Skozi marš 23, Skozi marš 24, Skozi marš 25, Zastavi, G. T. O. , Sovjetski heroji, Heroji Stalingrada, Povratek z manevrov, Ceremonialni, Rdečearmejski, Sinjebluznik, Kavalerijski, Rdeča flota.

Štirinajst koračnice je skomponiral kapelnik Spiridonov, pomagal pa mu je Josip Vošnjak:

Andulka, Naši Sokoli, Z naše obale, General Terzić, Oče komandir, Bosanci prihajajo, Škrjanček, Pozor, Junak iz Like, Borci za svobodo, Vse više, Partizanski, Primorski partizani in Artilerijski.

Igrali smo tudi šest kol:

Seljančica, Sremsko, Devojačko, Doktorsko, Srbijanka, Kukuješči.

Miha Kozole

MOJA »ANABAZA« PREKO KNINA, ŠTETINA IN KOLOMNE

Pisati o stvareh, ki so se dogajale pred 50 leti, je zdaj, ko je glava že sklerozna in so spomini obledeli, težko. Še posebej težko, če si bil v tistih časih majhno kollesce v večjem stroju. Vendar naj opišem svojo »anabazo«. Ta beseda je grškega izvora in pomeni vrnitev. Moja anabaza v drugi svetovni vojni je bila daljša kot Kirova in Švejkova skupaj. Potekala je takole. Rojen sem bil 29. septembra 1919.

V prvi Jugoslaviji sem bil rekrutiran v topništvo in maja 1940 vpoklican na služenje vojaškega roka. Služil sem v Kninu v 23. samostojnem topniškem divizionu. Oboroženi smo bili s 100 mm havbicami sistema Škoda, model 1928. Komandant divizona je bil Hrvat, podpolkovnik Stjepan Grlić, komandir 3. baterije, v kateri sem bil jaz, pa Slovenec, kapetan I. razreda, Anton Cerar. Grlić je bil za oficirje in vojake zadirčen človek in je ob razpadu Jugoslavije leta 1941 takoj prestopil k ustašem. V knjigi Petra Gozstonyja Hitlerjeve tuje vojske sem zasledil, da je bil v Paveličevem odredu, ki je bil poslan Hitlerju v pomoč Rusijo. Ostanke odreda so Rusi zajeli ob padcu Stalingrada. V brigadi, formirani v ZSSR, se Grlić ni pojavil. Najbrž je padel ali pa je končal v ujetništvu. Cerar je bil za vojake slab. Nad vojakom Poženelom je vpil: »Ovde če ti biti grob!« In bi mu res bil, da ga niso pravočasno rešili, ko se je v zaporu zastrupil. Na srečo so Cerarja kmalu premestili in 3. baterijo je prevzel Dragomir Trajković, ki je bil poslej komandir 2. in 3. baterije. Trajković je bil kasneje v nemškem ujetništvu, po vojni pa predavatelj na oficirski šoli v Zagrebu. Vod za zvezo je vodil Črnogorec, poročnik Gradimir Višnjić. Zelo samozavesten, strog, a pravičen oficir. Njegova lovska psa sta tekala po dvorišču kasarne. Nekoč je podpolkovnik Grlić zavpil nad Višnjićem, da ju bo ustrelil, Višnjić pa mu je ostro rekel, da bo potem tudi on njega. Grlić je brez besed odšel v štab. Če so vojaki na kakšni vaji kaj napravili dobro, je Višnjić, namesto da bi jih pohvalil, rekel: »Jesmo Turci il smo kurci«. Višnjića so aprila 1941. baje zajeli ustaši in ga ubili, ker ni hotel s kape sneti karkarde.

Kot rekrut v Kninu sem bil merilec pri havbici. Ko smo se rekruti dobro izurili, smo šli na streljanje. Najprej s 100 mm havbicami, potem pa s starimi topovi, še iz srbsko-turških vojn. Polnili so se sicer od zadaj, smodnik pa smo za granato potisnili zašitega v posebno vrečico. Topovska cev je bila nad vrečico s smodnikom prevrtana, v izvrtino se je potisnila cevčica s hrapavo žico, zalito z eksplozivom, občutljivim na trenje. Top se je sprožil ročno, s potegom vrvice, ki je bila s kaveljčkom pripeta na žično zankico. Topovi niso imeli nobenih zavor in vzmeti in so pri streljanju skakali kot kozli. Nekoč smo šli s 100 mm havbico Škoda in težko avstrijsko havbico 150 mm v Debelo brdo nad Zadrom, kjer je imela Jugoslavija pri jugoslovansko-italijanski meji postavljene betonske protitankovske »ježe« in piramide. Hoteli so gotoviti, koliko zadetkov je treba, da se »ježa« ali piramido razbije toliko, da lahko njih lahko zapelje tank. Najprej smo jih razstrelili s havbico 100 mm, potem pa se je preko njih skobacal mali tank. S

havbico 150 mm pa smo potem prešli na razbijanje piramid. Tedaj je šel za merilca poročnik Višnjić, ki je stal kar ob havbici. Prvič smo grdo zgrešili. Drugič je strašno zagrmelo, havbica se je skoraj postavila na lafeto. Granata je eksplodirala v cevi, ki je na Višnjićevo srečo zdržala. Havbica je bila uničena in streljanja je bilo konec. Zvečer me je Višnjić vzel s seboj v gostilno v Nadinu, kjer je prenočeval, da sem mu pomagal sezuti škornje. Plačal mi je dva deci dobrega dalmatinskega vina.

Merilne naprave na havbici sem hitro obvladal in dobro poznal tudi delovanje drugih instrumentov. Po tečaju za desetarja sem za božič 1940 prišel na dopust kot kaplar. Ko sem se vrnil v Knin, so nas razdelili po baterijah, sestavljenih iz rezervistov. Komandir 8. baterije je bil Črnogorec kapetan Miloš Dragičević. Na raportu je nad vojaki vpil kot črednik. V resnici pa je bil zelo dober človek. Dali so me ravno k njemu. Poslal me je v svoje vojno skladišče.

Ob prevratu 27. marca 1941 nas nihče ni obvestil, kaj se dogaja, le topništvo je streljalo z manevrsko municijo. Začele so se priprave na odhod na obrambne položaje in v skladišču sem imel ogromno dela. Pozneje me je kapetan Dragičević pohvalil, da sem dobro opremil bateriju in da bom dobil čin podnarednika. Iz Knina smo odšli proti Benkovcu. Topove so vlekli konji. Ne vem več, koliko časa smo bili na poti. Vojaki so bili oboroženi s puškami, a brez streliva. Pritožili so se mi, da gredo na fronto brez municije in me prosili, da dam vsaj 5 nabojev vsakemu. Brez vednosti Dragičevića sem jih nekaterim res dal, ko pa sem mu to povedal, sem jih moral pobrati nazaj. Prišli smo v Lisičice, hribovito območje zahodno od Benkovca. Vojakov po baterijah je bilo vsak dan manj. Izginjali so domov. Nekega večera je prišel ukaz, da se vračamo v Knin. Rezervisti, ki so sestavljali posadke havbic, so te havbice kar pustili in odšli peš, oboroženi le s pehotnim orožjem. Nekateri proti Kninu, večina pa proti domu. Na cestnih križiščih so oboroženi ustaši že pobirali orožje vojakom. V kasarno v Kninu smo prišli brez orožja. Tu nas je zbral neki poročnik in nam razdelil pehotno orožje. Na veliki ponedeljek 1941 je bila nočna straža okrog kasarne podvojena - za primer, če bi ustaši napadli kasarno. Naslednji dan smo se pod vodstvom omenjenega poročnika napotili proti Bosanskem Grahovu. V koloni smo bili tudi Slovenci, ki smo v Kninu služili vojaški rok. Bil pa je tudi komandir Dragičević in Franc Dragan iz trebanjske občine, ki je skrbel za njegovega konja. Pred Grahovim se je kolona ustavila in Dragičević mi je rekel, naj poiščem vojaške njegove baterije, da nam bo dal nekaj denarja. Našel sem samo Dragana. Šla sva k Dragičeviću in dobila vsak po 300 din. Konja je Dragan privezal k drevesu, preden pa se je vrnil, je konja že nekdo ukradel. Od naše baterije sva ostala edina vojaka. In Dragičević nama je rekel, da greva lahko tudi midva domov. Pot proti Drvarju smo nadaljevali večinoma Slovenci. Med nami je bil tudi rekrut, ki se je delal gluhega. Nobena komisija mu ni mogla dokazati, da sliši. Namesto na vaje so ga pošiljali na različna dela, domov pa ga niso spustili. Zdaj pa je veselo prepeval s skupini vojakov in se smejal. Na prelazu Oštrelj med Drvarjem in Bosanskim Petrovcem so nas ustavili orožniki v jugoslovanskih uniformah. Ne vem, v čigavi službi so bili. Pobrali so nam puške. Slišal sem, da so na Oštrelju ubili Slovenca Grobina, če se ne motim je bil Albin.

Potovali smo naprej. Jedli smo hladne golaževe konzerve brez kruha, ker ga nismo imeli. Vsi žuljavi smo prispeli v Bihač. Mi z ene strani, z druge pa kolona Italijanov. Sredi mesta smo se srečali. Ustavili so nas in z nami se je prišel pogovarjat oficir, ki je dobro govoril srbsko-hrvaško. Ponudil nam je, da se lahko naslednji z njihovimi kamioni peljemo do Karlovca.

Prespali smo v vojaški konjušnici. Drugo jutro smo z veseljem zlezli na pokrite kamione. Ko smo bili že vsi na kamionih, a potem sta na vsak kamion zlezla še po dva oborožena italijanska vojaka. Nam to ni bilo všeč, še posebej, ko so kamioni namesto v Karlovac krenili proti Senju. Tako smo prišli na Reko in potem v Trst. Povsod so nas kazali kot vojne ujetnike. Nato so nas odpeljali v Gorico ujetniško taborišče II. armade. Tu sem ostal 40 dni. Nekaj se je šušljalo, da nas bodo premestili v Palmanovo. Še danes ne vem, kje to je, a vedel sem, da bi od tam težko pobegnil. Zato sem pohitel z begom. V temni noči sem izkoristil kratko nepazljivost stražarja in preplezal dva metra visoko žično ograjo. Bilo je v četrtek, okrog 22. ure, pred binkoštnimi prazniki 1941. Od Gorice sem se napotil proti moji rojstni vasi Sremič. Civilno obleko sem dobil pri Feliksu Plesničarju, oglarju iz vasi Voglarji pri Trnovem. Brez nje ne bil prišel daleč. Zemljevida nisem imel in sem ljudi spraševal za pot. Vsi so mi radi pomagali, saj so bili sami Slovenci. Pot mi je prekrizal samo en italijanski vojak v Črnem vrhu. Hodil sem takole: iz Gorice v Voglarje, nato Črni vrh, Hotedrščica, Logatec, Borovnica, Zaplazu pri Čatežu nad Trebnjem, Mokronog, Sevnica, Sremič. Noč po pobegu sem preživel pod neko skalo v hribu Škabrijel nad Solkanom, naslednjo sem prespal pri Plesničarju v Voglarjih. Zjutraj mi je na pot dal kos kruha, kos slanine in 10 lir. Se danes se s hvaležnostjo spominjam tega dobrega človeka. Nikoli več se nisva videla. Tretjo noč sem prespal na kozolcu pri Pancerjevih na Zaplazu. To je bilo na binkoštno soboto zvečer. Domači sin je bil tudi vojni ujetnik v Gorici in pri njih sem se zgasil prav zato, da sem jim povedal, kje je Franci. Francetova sestra mi je zjutraj dala na pot tople hlebček belega kruha. Zgasil sem se tudi na Borovnici pri Serbečevih in jim povedal, kje je njihov sin. Četrto noč pa sem bil že doma. Dobri škornji, v katerih sem pobegnil iz Gorice, so imeli podplate dobro preluknjane. Po pobegu so me prišli domov iskat nemški žandarji. Naročili so, da se moram takoj po vrnitvi javiti na žandarmeriji v Krškem. Nemško nisem znal, zato je šel z menoj župan občine Videm Zvonko Ferenčak. V mojem imenu se je pogovoril z žandarji in spustili so me domov. Jugoslovanski del moje anabaze je bil končan. Naslednji del se je pričel aprila 1943. Ta je bil težji in nevarnejši.

Ivan Cankar je zapisal: »In kadarkoli se jim je zahotelo, so mi obesili tornistro na hrbet in velevali: Pojdi in umri za domovino«.

Od tornistre, ki so mi jo na hrbet obesili leta 1943, moja domovina ni imela nobene koristi. Tudi to je bil način, kako uničiti čimveč Slovencev. Nacisti so pač mislili: kjer pade Slovenec, ne bo padel Nemec.

Leta 1942 sem se zaposlil v Vidmu v tovarni celuloze, ki sem jo leta 1939 pomagal zidati. Direktor je bil že pred okupacijo Nemec Teodor Fritsch. Bil je v redu človek. Veliko naših ljudi je rešil, da jih niso izselili v Šlezijo, posebno tiste, ki so bili zaposleni v Celulozi. Govoril je tudi precej slovensko. Preden je prišel v Celulozo je bil zaposlen v celulozni tovarni v Drvarju v Bosni.

Moj predstojnik je bil zaveden Slovenec Silvo Zalar. Sredi tovarne je vihrala rdeča nacistična zastava s kljukastim križem. Zalar mi jo je pokazal in rekel: »Iz tega bom še jaz napravil sokolsko srajco.« Pa je ni. Odšel je v partizane in padel.

Dobil sem poziv, da moram ob nedeljah hoditi v Brestanico, k vermanšaftu na vaje. S tistim pozivom sem odšel k direktorju Fritschu in ga vprašal, ali res moram hoditi na te vaje. Fritsch se je ogledal si je tisti poziv in rekel nekako takole: »Ob nedeljah prihajaj v tovarno, da boš imel žigosano kartico. Boš že našel dela za dve uri.« Tako nikdar nisem oblekel uniforme vermanšafta.

Na naboru za nemško vojsko, so tistim, ki smo že služili v jugoslovanski vojski, odložili vpoklic. Nato pa smo jih le dobili. Iz naše vasi sva jih dobila dva: moj

sosed in dober prijatelj Martin Radej, in jaz. Martin je bil, mislim, poslan v Trauenstein, jaz pa v Stettin. Na potrdilu, ki sem ga dobil iz Berlina piše, da sem bil vpoklican 5. aprila 1943. Z Martinom se potem nisva videla vse do maja 1945.

V Stettinu se nas je zbralo precej Slovencev. Med njimi tudi moja sošolca Antona Agrež in Gregor Pleterski. Spominjam se še Kužnerja, Kurnika, Zupančiča, Žvara, Lipovška, Antona Kragla iz Sevnice. Lipovšek se je težko učil nemščine in nemških imen delov orožja. Vodja naše desetine je bil podoficir Werth, ki nas ni gnjavil. Nekoč je vprašal Lipovška, če bi bil rad na paradi zmage v Moskvi. Lipovšek pa je po slovensko zagodel: »Al' si ti neumen. Nikoli ne bova v Moskvi, ne ti ne jaz.« Werthu smo prevedli, da je rekel, da bi rad bil. Komandir čete je bil Kuck, za nas, Spodnještajerce, dober človek, še pred nami je odšel v Rusijo. Poveljnik voda je bil Hoope. Mislim, da je on sporočil moji mami, da sem pogrešan od 13. novembra 1943. Takrat sem bil že pri Rusih. Ko je mama dobila sporočilo, takrat je bila že stara in čisto sama, je odšla na občino v Brestanico, da ji dajo kakšno pomoč. Tajnik na občini je bil neki Sturm. Vprašal jo je, ali je dobila sporočilo, da sem mrtev, pa je rekla, da so ji sporočili, da sem pogrešan. Na to ji je rekel: »Mama, kar domov pojdite, saj bo prišel domov.«

Koncem oktobra 1943. so začeli formirati »marškompanije« za vzhodno fronto. V Stettinu je vsak vojak dobil novo opremo, edino uši smo potem dobili na fronti. Vsak je dobil tudi par dobrih rezervnih škornjev. Nekateri so se hitro spomnili, da takšne škornje potrebuje tudi kdo doma, pa so jih nemudoma zapakirali in po pošti poslali domov. Komur so potem na pregledu pred odhodom na vlak manjkali, je brez težav dobil druge.

Iz Stettina smo se čez Poljsko počasi cijazili proti Rusiji v predel Gomela. Tja smo prispeli, če se ne motim, 7. novembra 1942. Bil je meglen dan in vlak se je ustavil nekje sredi proge. Pobrali smo svojo opremo in orožje ter poskakali iz vagonov in odšli po terenu, poraščenem z nizkim grmičevjem. Opozorili so nas na ruske ostrostrelce. Pokazali so nam 7 mrtvih Nemcev, med njimi majorja, ki je bil v Stettinu. Vsi so imeli strel skozi čelo.

Slovenci smo se že na vlaku pogovarjali, kako bi se dalo od tod izvleči živo glavo. Na fronti so nas razdelili med Nemce. Mene so odredili k nekemu podoficirju v pionirski vod. Ta me je imel stalno na očesu. Po nekaj dneh sem srečal nekdanjega komandirja čete Kucka. Po nekaj besedah sva se razšla. Pozneje sem zvedel, da so mu Rusi v nekem napadu prestrelili obe nogi. Nemci so ga ranjenega pustili in na obvezovališče so ga prinesli Slovenci.

Okrog 10. novembra 1943 so Rusi pričeli z ofenzivo. Zjutraj je grmel še daleč pred nami, proti večeru pa že daleč za nami. Bili smo skoraj obkoljeni in pričeli smo se umikati. Hodili smo ponoči. »Moj« podoficir me je nenehno klical, kje sem. Rešil sem se ga tako, da sem ga spustil predse. Na nekem križišču, kjer je on šel naravnost, sem jaz zavil na levo. Nikoli več se nisva videla. Zjutraj sem prišel v manjše rusko naselje. Civilistov ni bilo. Ob poti je stala nemška vojaška kuhinja. Lačen sem stopil h kotlu in dobil pudinga. Ko sem pojedel, sem odšel spat v slamo v neko šupo. Pozno popoldne sem bil spet lačen. V prazni šoli je imel komandir minometne baterije opazovalnico. Šel sem k njemu in mu povedal, da sem izgubil svojo enoto in da sem lačen. Dal mi je štruco kruha in mi naročil, da moram v strelski jarek oziroma v zaklon za posameznega strelca. »Moramo Rusom pokazati zobe,« je rekel. Jaz pa sem šel za bližnjo zgradbo in zobe pokazal kruhu. Bila je megla, zato sem vedel, da me iz opazovalnice ne morejo videti, in krenil v smer, kjer je pokalo, takrat samo še pehotno orožje.

Puško sem imel obešeno na podlaket, roke v žepih in sem jo mahal skozi nemško obrambno črto, na kateri so bili na redko razporejeni vojaki z mitraljezi. Vprašali so me, kam grem, pa sem rekel, da k svoji četi. Zmeda je bila popolna in nihče ni vedel, kje je še kakšna nemška četa. Še veseli so bili, da je bila, in so me spustili naprej. Kmalu sem zagledal, da proti meni v strelskem stroju teče, leže, pa spete teče in leže kakšnih 10 do 15 vojakov. Nisem vedel, kdo so in šel naravnost proti njim. Ležali so v kritju za robom zemlje in naenkrat je eden zavpil: »Stoj«. Obstal sem in že je zavpil: »Odvrži puško! Pridi sem!« Odvrigel sem puško, nemški mitraljezec je za menoj spustil rafal. Vrgel sem se na tla in se privaljal k Rusom. Dne 14. novembra 1943 je bilo konec mojega služenja v nemški vojski. Stettinski del moje anabaze je bil končan.

Rusi so mi najprej strokovnjaško pobrali vse, kar sem imel. Razočarani so bili, ker nisem imel ure. Pustili so mi dokumente in nekaj papirnatih malenkosti. Tudi edine fotografije, ki sem jo imel iz nemške vojske, niso nikoli našli in sem jo prinesel domov. Vzeli so mi tudi škornje in dali stare, ponošene ruske, ki so mi bili povrh še premajhni. Pozneje sem jih zamenjal za čevlje. Zdržali so me do Kolomne. Neki Rus, ki je dobro govoril nemško, me je izpraševal. Hotel je vedeti, kje so Nemci, koliko jih je in kako so oboroženi. Nato so me v spremstvu starejšega vojaka poslali v štab. Nemško topništvo je obstreljevalo celotno območje, tako da sva kar naprej skakala v razne zaklone. Vsakokrat v zaklonišču je Rus vlekel iz žepa časopisni papir in mahorko ter si zvil debelo cigareto. Vsakokrat je tudi meni dal eno. V štab sva prišla ponoči. Po zaslišanju so mi dali potrdilo, da sem prišel k Rusom prostovoljno. Imel naj bi zato nekakšne privilegije, ki pa jih v resnici niso upoštevali.

Po zaslišanju so v štab prinesli kruha in žganja, namesto kozarcev pa čajne skodelice. Z njim sem jedel in pil. In pripovedoval, kako je pri nas, malo v nemščini, malo v srbohrvaščini. Potem sem jim moral peti naše pesmi. Po nekaj dneh je štab odšel. Ruska armada se je pomikala proti zahodu, za njo pa nepregledne kolone civilov beguncev, ki so se vračali v svoje kraje, ne v svoje domove, ker teh ni bilo več. Povsod, odkoder so se Nemci umikali, so požgali lesene hiše. Z starejšim ruskim vojakom ki me je spremljal, sva potovala skupaj s temi begunci. Niso se zmenili zame, čeprav sem bil v ruski uniformi, a z rusko kučmo na glavi. Po nekaj dneh se nas je nabralo več ujetnikov. Nekaj Nemcev, Avstrijcev, nekateri celo s potrdilom. Tedaj je prišel ukaz, da nas morajo poslati v zbirno taborišče. Odpeljali so nas v Unečo, za katero ne vem, kje leži. To je bilo majhno taborišče, bolj začasno zbirališče, v katerem je bilo tudi precej Italijanov. Nekateri med njimi so bili dobri kuharji. Iz skromnega živeža so pripravljali kar okusno hrano. Za božič 1943 sem prvič in zadnjič v Rusiji jedel bel kruh. Dobili smo kar zajetno štirioglato štruco. Da nas ne bi zeblo, so stražarji od časa do časa z nekaj ujetniki odšli v vrezov gozd po drva. Tistim, ki smo imeli potrdilo, so prizanesli.

Do kdaj smo bili v taborišču v Uneči, ne vem, saj se nismo zanimali za čas. Osrednja misel naših pogovorov je bila hrana. Nekoč je v Unečo prišel nekdo, ki je govoril nemško. Poizvedoval je za Jugoslovani. Kako nas je samo nekaj. Pozval nas je, naj se javimo v Titovo vojsko, ki se bori za osvoboditev Jugoslavije - takrat sem prvič slišal za Tita. Vsi smo se prijavili, razen enega, ki je bil poročen z Nemko.

Iz Uneče smo odrinili v večje taborišče Aleksej. Tudi za tega ne vem kje je. Potovali smo nekaj časa peš, nekaj časa pa na odprtem tovornem vlaku. Da nas ne bi v hudem zimskem mrazu preveč zeblo, smo polegali po tleh tesno drug ob

drugem. Ko so nas začele boleti kosti na boku, se je morala obrniti cela vrsta naenkrat. Hrane med potjo ni bilo. Kadar je na kakšni postaji vlak postal, so nam stražarji prinesli navaden krop. Spremljalo nas je le nekaj vojakov. Kam pa naj bi v Rusiji pobegnili, pa še pozimi. V neki požgani in porušeni ruski vasi, kjer smo se ustavili, so na hotele ženske pretepsti s palicami in burkljami. Stražar jim je to preprečil.

V ogromnem taborišču Aleksej so nam pobrali nemško uniformo in nam dali civilna oblačila, sicer ponošena in pokrpana, a čista in topla. Uši so nam odpravili že pred Unečo, a so nam vseeno vsake toliko časa obleko parili v dezinsektorjih, da je potem lep čas smrdela. Redno smo se kopali. V preprostih kopalnicah so nam toplo vodo nosile Rusinje v velikih lesenih vedrih. Važno so hodile med nami nagci, pa ni bilo nobenih »incidentov«. K temu je pripomogla slaba hrana - samo zelje, zelje, zelje. Najedel sem se ga za vse življenje in še danes zmrazi, če ga zagledam na mizi. Iz Alekseja so nas premestili v Krasnogorsk blizu Moskve.

Krasnogorsk je bilo veliko taborišče. Iz njega so pošiljali prostovoljce v češke, poljske in druge vojaške enote. Hitler je vse pomešal, Rusi pa potem pre-razporedili na novo in mu jih poslali za vrat. V Krasnogorsku je bilo veliko nemških oficirjev. Oni so imeli boljšo hrano in slamarice. Dasi je sčasoma iz slame nastal drobir, je bilo vseeno kot goli pogradi, na katerih smo spali navadni vojaki. Nekoč, ko so oficirji imeli slamarice zunaj na prezračevanju, sem vzel eno in jo odnesel na svoj pograd. Čez dan sem jo tako dobro prikri, da je niso našli, čeprav so hodili po sobah od enega pograda do drugega in jo iskali. Oficirji so dobivali cigarete, vojaki pa ne. Delati mi v taborišču ni bilo treba.

V marcu 1944 so nas prostovoljce za Titovo vojsko zbrali in z vlakom preko Moskve odpeljali proti Kolomni. V taborišče jugoslovanskega odreda pri Kolomni logor smo prišli zjutraj 14. marca 1944 in ta datum mi je v vojaških dokumentih vpisan kot datum vstopa v NOVJ. Za zajtrk smo dobili precejšnjo porcijo tople juhe, v kateri je bilo drobno zdrobljeno ribje meso. Lačnim, kot smo bili, nam je zelo teknilo. Dobili smo tudi precejšen kos kruha, bolj slabe kvalitete, pa saj tudi Rusi niso imeli boljšega. Tu je bilo vendarle bolje kot v ujetniških taboriščih in počasi smo dobili spet malo več moči. Preživeli smo. Iz naše vasi smo se v 1. pehotni brigadi našli trije - poleg mene še moj soimenjak Kozole Franc, in Peter Korbar-Pavle. Tisti Pavle, ki mu je stric rekel, ko je odhajal v nemško vojsko, da v ujetništvo niti k svoji materi ne. Ujeli so ga na Krimu. Pripovedoval mi je, da je skupaj z drugimi nemškimi vojaki do vratu v vodi porival čolne v morju pri Perekopu, s katerimi so Rusi prevažali material. Iz sosednjih vasi so bili v brigadi Zlatko Agrež, ki živi v Žalcu, Anton Špiler, ranjen v pri Čačku in menda so ga nato umorili četniki, pa Vili Sotler, ki je tudi padel pri Čačku. Za slednjega sestra nikoli ni dobila obvestila, da je padel in ga tudi ni v seznamu padlih v knjigi o bojni poti brigad, ustanovljenih v ZSSR. Z nekaterimi drugimi, s katerimi sem bil tudi skupaj v Stettinu, se v brigadi nismo videli, ker so bili v pehoti.

Ko sem prišel v brigado, so me tako kot druge najprej vprašali, kakšen rod vojske sem služil. Ker sem imel iz jugoslovanske vojske čin podnadrednika, so me kot mlajšega vodnika odredili za komandirja topniškega oddelka.

1. pehotna brigada je imela divizion 76 mm protitankovskih topov ZIS-3. Za vleko topov so bili ameriški terenci znamke Dodge. Divizion je imel štab, 1. in 2. baterijo, oddelek telefonistov, oddelek radistov, oddelek izvidnikov in spominjam se še divizijskega kemika Strniše.

Komandant divizion Slovenec je bil Slovenec, poročnik Anton Zgonc. Bil je oficir jugoslovanske vojske. Kot je sam pripovedoval, je bil ob napadu Nemčije na Jugoslavijo leta 1941 ujet. Iz nemškega ujetništva so ga poslali Paveliču. S Paveličevo enoto je bil nekega hrvaškega oficirja poslan v Rusijo in ob padcu Stalingrada ujet. Bil je umirjen človek, zelo sposoben in pogumen oficir. Komisar divizion je bil poročnik Hrvat Ivan Novković. Pravili so, da je nekoč bil žandar. Načelnik štaba je bil podporočnik Hrvat Ivan Tahtamišev. Oba sta bila iz Paveličeve enote. Komandir 1. baterije je bil podporočnik Žika Jovanovac. Komandir 1. voda je bil Ivan Črepinko, zastavnik. Komandir 2. voda je bil Vrabec. Komandir 2. baterije je bil posporočnik Slovenec Ignac Žibek. Komisar baterije je bil Hrvat Djuro Krnjajac, sprva navaden vojak, potem je dobil čin poročnika. Baterijski starešina je bil starejši vodnik Slavko Vujin, doma iz Banata. V Rusijo so ga poslali Madjari z delovnim bataljonom in je od tam pobegnil k ruskim partizanom. Komandir 1. voda je bil Hrvat, starejši vodnik Ivan Kramarič, komandir 2. voda pa Ličan, starejši vodnik Petar Lulić. Oba sta bila ujeta pri Stalingradu.

Komandir 1. topniškega oddelka sem bil jaz. Komandir 2. oddelka je bil mlajši vodnik Husein Senagić, Bosanec, ujet pri Stalingradu. Komandir 3. oddelka je bil Banatčan Ivan Gajicki, mlajši vodnik, poslan v Rusijo z madžarskim delovnim bataljonom, od koder je prebegnil k ruskim partizanom. Komandir 4. oddelka je bil Ivan Fulovka, mlajši vodnik, Hrvat, ujet pri Stalingradu.

V 1. oddelku so bili poleg mene še merilec Miha Kokalj, pomočnik merilca Cimet, tempirnika se ne spominjam več, polnilec je bil Milan Cindrić, Hrvat, ujet pri Stalingradu, prvi dodajalec Janez Šumi, drugi pa Ivan Godec. Šofer je bil Jaklič.

Vsi smo bili mobilizirani v nemško vojsko, razen Cinrića in morda Jakliča, ki je bil ali Prekmurec ali Zagorec ali Medjimurec. Od tistih, ki so bili v drugih oddelkih, se spominjam merilca Ivana Pirca in Rudija Cimerlajta. Spominjam se tudi šoferjev Ivana Cukjatija, Antona Drolca, Janeza Cvirna in Vašla.

Komandir telefonskega oddelka je bil mlajši vodnik Milenko Popov, komandir oddelka radistov vodnik Aco Bugarski, komandir izvidnikov pa vodnik Haler, po narodnosti Jud. Vse tri so Madžari z delovnim bataljonom poslali v Rusijo in so prebegnili k ruskim partizanom.

Takih, ki bi že prej bili topničarji, je bilo malo. Za komandirje vodov so organizirali tečaje, na katerih so dobili potrebno znanje. Po opravljenem tečaju so dobili čin starejšega vodnika, le Črepinko je dobil čin zastavnika. Posadke topov je bilo treba od začetka učiti vse, kar mora topničar znati. V 2. bateriji smo bili vsi komandirji oddelkov malo starejši in topničarji že od prej. Z oddelki smo mnogo vadili, posebno direktno streljanje na stalne in premikajoče se cilje. Na bojnem streljanju na premikajoče se cilje, makete tankov, smo imeli veliko zadetkov. Posebno dober merilec je bil Miha Kokalj. Pri bojih v Jugoslaviji je bilo streljanje večinoma indirektno. Včasih smo topove na vaje porivali kar na roke daleč od taborišča in sicer tudi takrat, ko je bilo še precej snega. To je bilo za posadke topov zelo naporno, ker si še iz ujetniških taborišč telesno nismo opomogli. Spominjam se, da smo za 1. maj dobili vsak stekleničko vodke. Prvič in zadnjič v življenju sem pil rusko vodko.

Transporta proti Jugoslaviji se bolj malo spominjam. Spominjam se, da je kompozicija na neki postaji v Romuniji dolgo stala. Videli smo veliko pijanih ruskih vojakov, ki so od nekod nosili velike steklenice vina. S sotovarišem sva se odpravila v tisto smer, od koder so prihajali. Usmerila sta naju dva na smrt pijana Romuna, ki sta nama dala tudi vedro. V vinski kleti so Rusi iz velikih sodov po

debeli cevi natakali vino v steklenice. Po tleh je bilo za dobre štiri prste vina. Našla sva nekaj vinskih steklenic, jih natočila, napolnila tudi vedro se vrnila k transportu. Komandir naju je pošteno ozmerjal. Potolažil se je, ko sva mu dala vsak steklenico vina. Drugo sva razdelila vojakom.

Na potovanju čez Romunije topniški divizion ni sodeloval v nobenih spopadih. Po prihodu v Jugoslavijo je sodeloval v bojih za Čačak in uničil veliko ciljev. Spet se je izkazal merilec Kokalj, ki me je takrat zamenjeval na mestu komandirja oddelka, ker sem bil jaz v Beogradu na kongresu Ljudske mladine Jugoslavije. Na kongresu sem prvič videl Tita živega. Delegatka na kongresu je bila Gordana, hčerka Draže Mihailovića. Pozneje sem na sremski fronti vozil na položaje municijo njenemu bratu Branku, ki je bil komandir baterije (komandant diviziona pa neki poročnik Peronja).

Po odmoru v Beogradu je bil divizion pred Božičem 1944 poslan na položaje v Srem blizu postaje Tovarnik. Tu nas je nemško topništvo nekajkrat obstreljevalo. Od tu je divizion odšel na položaj pri vasi Komletinci. Takrat sem bil komandir voda za preskrbo diviziona z bencinom in strelivom. Imel sem tri tovarnjake in tri šoferje: Kuzmana (ujet pri Stalingradu), Ivana Cukjatija, tretjega pa se ne spominjam, ni pa bil Slovenec.

V pehoti je bilo veliko novincev, ki še nikoli niso bili na fronti. Tudi topničarji neke topniške enote, ki je imela ruske havbice, so bili sami mladi, na hitro naučeni v ravnanju s topniškim orožjem. Ko so Nemci nekaj dni po novem letu 1945 na tem delu fronte napadli, so pehotne enote popustile, topništvo pa sploh ni dobilo povelja za umik. Zjutraj, ko so Nemci začeli s topniško pripravo napada, sem mojim šoferjem takoj ukazal, naj segrejejo motorje kamionov, na katerih smo imeli malo bencina in nekaj municije. Vedel sem, da če Nemcem napad ne bo uspel, bodo naši šli v protinapad, če pa jim bo uspel, se bomo morali umakniti. Zveze s komandantom Zgoncem nisem imel. Kmalu ztem, ko je prenehalo nemško obstreljevanje, so mimo mojega voda mladi vojaki nesli ranjenca, kmalu za njimi pa je šel še neki mlad vojak. Vprašal sem ga, v kateri enoti je bil, pa je odgovoril le, da se umika, ker so Nemci prebili obrambo. Povedal je tudi, da je iz enote z ruskimi havbicami. Ko sem ga vprašal, kje so havbice, je rekel: »Tam so ostale.« Takoj sem vedel, kaj se je zgodilo. Čakal sem še, da bom od komandanta Zgonca dobil kakšen ukaz, pa ga ni bilo. Nemška pehota se je vse bolj približevala, streljanje je bilo vse bližje, zato sem na svojo odgovornost ukazal umik proti naselju Nijemci. Sedel sem v kamion k Cukjatiju. Na poti proti Nijemcem sem na poti opazil ležati ranjenca. Bil je vojak, ki so ga kakšno uro prej nesli mimo mojega voda. Tovariši so ga pustili tam in pobegnili. Cukjatiju sem ukazal, da je ustavil, pobrali smo že nezvestnega ranjenca in nadaljevali pot. Ko smo prišli v Nijemce, je bil ranjenec mrtev. Poiskal sem vaškega odbornika in mu izročil mrtveca. Odbornik mi je povedal, da je v naselju štab neke divizije. Odšel sem tja, da jim povem, kaj se dogaja na fronti. V štabu sem naletel na štiri oficirje. To je bilo okoli 8. ure zjutraj, vsi pa so bili krepko pijani. Najmanj še obveščevali oficir, kot se mi je predstavil. Ko sem poročal o položaju, me je tisti z najvišjim činom nadrl, da sem panik in ukazal obveščevalnemu oficirju, da vzame moje podatke. Ta je to res storil, potem pa mi je natočil kozarec žganja, da sem ga popil. To je bilo vse, kar sem tisti dan dobil v želodec. Bil sem zelo razočaran nad oficirji. Komandant Zgonc od višje komande ni dobil nobenega dovoljenja ali ukaza za umik diviziona, zato je bil na položaju tako dolgo, da je bilo za umik prepozno. Umaknile so se samo posadke, topovi pa so ostali Nemcem. Edino komandirju 2. oddelka naše baterije Huseinu

Senagiću je po nekaj dneh, ko so bili Nemci že zaustavljeni, uspelo rešiti svoj top, ki so ga pri umiku nekaj časa vlekli s seboj, potem pa so vzeli le zapirac.

Nekaj naših topničarjev je utonilo v Bosutu, ker jih led na vodi ni zdržal, skozi naselje Nijemci pa niso več mogli. Ko smo se potem zbrali v vasi Tompojevci, se je komandant Zgonc držal za glavo in se spraševal, zakaj ni ukazal umik na lastno pest, pa čeprav bi ga potem ustrelili.

Našega topniškega diviziona je bilo konec. Preživele borce so razporedili v topniško brigado 21. Srbske divizije. Tam smo dobili nove topove, ruske »pukovce«. Komandant diviziona Zgonc je bil imenovan za načelnika štaba topniške brigade 21. Srbske divizije in je bil na tem položaju do konca vojne. Kdaj je bil odpuščen iz vojske, ne vem. V civilu je bil načelnik oddelka za ljudsko obrambo občine Kočevje. Videla sva se po vojni samo enkrat na nekem seminarju v Bohinju. Umrl je že davno, star komaj 62 let. Komandirja 1. voda naše baterije Kramariča so postavili za komandirja čete. Pozneje je v bojih padel. Tudi o vseh drugih naših topničarjih sem le po naključju kaj zvedel. Tako sva se tudi za Janezom Šumijem šele pred leti našla v Domžalah na zboru brigad.

Mene so za nekaj časa postavili za komandirja transportne čete, ki so jo potem z neko drugo enoto združili v Transportno eskadriljo topniške brigade 21. Srbske divizije. Komandant eskadrilje je bil poročnik Branko Bursać, bosanski Srb, bratranec prve narodne heroine Marije Bursać, ki je v partizane prišel potem, ko je iz tovarne v Drvarju ušel čez ograjo in si tako rešil življenje pred ustaškim pokolom. Komisar je bil Beograjčan poročnik Dimitrije Mitrović, jaz sem bil namestnik komandanta.

Naj omenim še zadnje dni vojne. Pred Zagrebom so nam najprej rekli, da mislijo ustaši Zagreb braniti, popoldan pa so za nami že prišli naši tanki, ki so bili v Vinkovcih na popravilu. Naenkrat se je začelo divje streljanje iz pehotnega orožja in zvedeli smo, da se je Hitler ustrelil ter bo Zagreb padel brez bojev, ker so se ustaši umaknili. Zvečer so me z nekaj vojaki poslali v patroljo po Zagrebu. Nikjer ni bilo žive duše, na oknih so bil spuščene rolete. Ob cesti pred Zagrebom smo našli pobitih kakšnih deset konj z odlično nemško vprežno opremo, ki smo jo pobrali. Velik zaboj za kruh sem napolnil s pisalnimi stroji, ki sem jih tudi našel ob cesti. Proti Sloveniji smo krenili preko Klanjca in prišli v Bistrico ob Sotli ter nadaljevali pot proti Podsredi. Tu sem zopet videl poročnika Zgonca, kot načelnika štaba topniške brigade 21. Srbske divizije. V oborožitvi brigade so bili tudi flaki-štiricevni protiletalski topovi. Od Senovega do proti Posredi prihajale bežeče kolone ustašev in drugih beguncev iz južnih krajev. V Podsredi smo jim zaprli pot proti Celju. Ustaši so bili na boljšem, saj so bili na hribu, mi pa v dolini. Bili smo brez pehote, ustaši so besno streljali, hoteli so izsiliti prehod skozi Podsredo. Zgonc je hladnokrvno stal na mostu čez Bistrico in razporejal flake. Mirno je kadi cigareto. Ustaši so jurišali na baterijo, ta pa je spustila cevi svojih flakov, ki so kosili kot strojnice. Napad je bil odbit. Medtem je topništvo za nami postavilo na položaje 122 mm havbice in razbilo kolono v predelu Veniše nad Podsredo. Tam sem potem videl, kaj napravi topništvo iz pehotne kolone, ki se nima kam umakniti. Ustaši so se razkropili, kar pa je ostalo civilnih beguncev, so se odpravili preko Podsrede proti jugu.

Ko je bilo vse končano, se je Zgonc spomnil, da sem nekje blizu doma, in mi rekel, da grem, če želim, lahko pogledat domov. Rad sem šel, posebno še, ker sem imel kolo, ki sem ga pokvarjenega pobral na poti in za silo popravil. Kolo je imel tudi Franc Balantič iz Blance, pa sva se odpeljala skupaj. Domov sem prišel 13. ali 14. maja 1945. Bil je topel in sončen dan. Mama je, čisto sama, sedela na

travi pod orehom. Prišel sem do nje, pa me ni spoznala, dokler nisem rekel: »Dobro dan, mama.«

Naslednji dan sem odšel za svojo enoto proti Celju, a sem že v Podsredi srečal 21. Srbsko divizijo, ki se je vračala na jug. Vojne je bilo konec.

Še pred naborom sem se vedno želel, da bi postal topničar. Po več letih pa sem bil vseh mogočih vrst topniških orožij sit vrh glave. Posebno še potem, ko so me po končani topniški oficirski šoli v JLA imenovali za predavatelja na topniški podoficirski šoli v Zadru, kjer sem med drugim poučeval merjenje. Od naših takrat na novo izdelanih topov B-1 sem oglušel. Toda to je že druga zgodba.

OD NEMŠKEGA MOBILIZIRANCA DO BORCA NOVJ

Junija 1942 je bil na Štajerskem nabor za letnike 1923. Naborna komisija je nas Slovence razvrščala samo v pehoto in med inženirce. Niso nas dodelili tankistom, letalcem ali mornarjem. Sam sem hotel biti letalec, saj bi potem z letalom laže pobegnil k zaveznikom.

Vpoklicali so nas 23. julija. Še istega dne popoldne je prvi transport odpeljal iz Maribora. Z vlaka je zadonela pesem »Sedaj gremo, nazaj še pridemo«. V Celovcu smo stali več kot dve uri. Vagoni so bili zaklenjeni. Transport so razdelili. Del je krenil proti Innsbrucku, drugi del pa proti Salzburgu v 137. rezervni lovski polk v Glashenbachu. Tri mesece in pol smo korakali, pozdravljali, se učili ravnanja z orožjem, streljali, napadali in se branili. Nato smo bili določeni za Afriko in poslani v Graffenberg pri Nürnbergu. Tam smo na velikem vežbališču imeli še zadnje vaje v napadu in obrambi. Po manevrih smo dobili tropske uniforme, cepili so nas proti malariji in tifusu.

Slovinci smo večkrat skrivaj razpravljali, kaj storiti v Afriki. Ker je bilo razmerje poveljujoči Nemci proti Slovencem 1:12, smo upali, da bomo v Afriki vzpostavili stik z zavezniki, pobili Nemce in dezertirali. Transport je bil pripravljen, vagoni natovorjeni z opremo. Zvečer so nam ukazali, da bo vstajanje ob treh zjutraj in da bomo ob petih krenili do Hamburga in od tam z ladjo v Afriko. Naslednje jutro pa so nas zbudili tako kot običajno, ob šestih. Po zajtrku so nas poslali nazaj v kasarno. Nismo vedeli, kaj se je zgodilo.

Na večer pred odhodom so bili dežurni v konjušnici trije Slovenci. Pili so in pozabili na previdnost. Pogovarjali so se o naših načrtih v Afriki. Niso opazili, da je vstopil »obergefrajtar«, ki je sicer vedno zahteval prevajalca. Dejansko pa je bil Hrvat iz Varaždina in je znal slovensko, saj je živel s starši v Mariboru. O pogovoru omenjene trojice je brž obvestil dežurnega oficirja. Vse tri so aretirali, jih postavili pred naglo vojaško sodišče, obsodili na smrt in takoj ustrelili.

Po zajtrku je bil zbor. Kogar so poklicali, je moral izstopiti. Več kot tretjino so nas poslali nazaj v kasarno. Komandant bataljona nas je vprašal, če vemo, kam gremo in kdo pride namesto nas. Povedal je, da so nas izločili kot nezanesljive, zamenjali nas bodo zanesljivi nemški vojaki. Nas bodo poslali v Rusijo, kjer ne bomo mogli prebegniti, češ da Rusi vsakega ujetnika ali dezerterja ustrelijo. Imeli smo samo 10 minut časa, da smo v vojašnici vzeli svoje osebne stvari. Potem so nas odpeljali v barake, kjer je bila prej konjušnica. Spali smo na tleh na slami. Ko sem dobil hudo gnojno angino s hudo vročino, so mi v barako na zdravnikovo zahtevo prinesli posteljo in mi postlali. Zdravnik me je vsak dan obiskal in peti dan ugotovil izboljšanje. Ker se nisem želel ločiti od tovarišev, sem rekel, da se počutim dobro. Nato so nas preoblekli v ponošene obleke in obutev in nas odpeljali do francoske meje. Tam so nas okopali, nam dali nova oblačila in opremo, orožja pa nismo dobili. Čez tri dni so nas naložili v živinske vagone in poslali čez Poljsko v Rusijo. Med potjo smo jedli salamo, kruh in ribje konzerve. Pri Katovicah smo stali tri dni zaradi porušene proge.

Petega decembra 1942 smo okoli 9. ure prišli v mesto Nevel v Belorusiji. Bilo je porušeno do tal. Šele med potjo nam je neki podoficir povedal, da so nas poslali na vzhodno fronto kot nezanesljive zaradi onih treh Slovencev. Iz Nevela smo hitro odšli, ker je tja na inšpekcijo prihajal Hitler. Po dogli poti smo prišli v Smolensk, in nato do Vitebska in potem šli proti Veliki Luki. Vsa naselja so bila porušena ali požgana. Pri Veliki Luki smo slišali hudo pokanje. Bili smo na neki planoti kilometer ali dva za fronto, veter je nosil sneg, bilo strašno mraz, ni se bilo kje skriti. Tu nam je spregovoril komandant delovnega bataljona. Dragi Spodnještajerci, je dejal nekako takole: »Ste v delovnem bataljonu. Od tu ne boste prišli živi. Če vas ne bodo pobili Rusi, boste zmrznili. Imeli ste raj, pogačo in med, pa ste tepci izbrali trnje, koprive in pekel. Ste tisoče kilometrov od doma, ki ga ne boste več videli. Sedaj pa na delo, kopali boste rove in zemljanke za rezervno frontno črto«.

Naleteli smo na kup zmrznjenih trupel ruskih civilistov in vojakov. Izkopavali smo jih s krampi in iz njih naredili zasilno skrivališče.

Začeli smo delati zemljanko. S krampi ni šlo. Zato smo zvrtili kak meter globoko luknjo in nato z razstrelivom napravili približno trimetrski krater. Eksplozija je opozorila Ruse na našo navzočnost in začeli so nas obstreljevati z minometi. Pet Slovencev je bilo ranjenih, eden ubit. Delali smo do večera, nato smo se vrnili v zaledje in postavili šotore. Zjutraj smo dobili črno kavo, kruh in nekaj margarine, kosilo na fronti ni bilo, večerja pa topla. Rove in zemljanke smo kopali vse do poraza nemške armade pred Stalingradom. Nato so nas Slovence oborožili in poslali na prvo bojno črto. Razdelili so nas tako, da je bil en Slovenec na 10 do 12 nemških vojakov. Kljub vsemu smo se obiskovali. Od našega prihoda do srede januarja nismo videli sonca. Samo meglo.

Veliko Slovencev je prebegnilo k Rusom ali pa so se dali ujeti. Nekateri smo se pridružili Rdeči armadi in bili tam do ustanovitve Jugoslovanskega odreda, nakar smo se prijavljali vanj. Sam sem bil od 21. julija 1943 v 2005. diviziji Rdeče armade. Ponoči sem hodil z ruskim oficirjem na prvo vojno črto in po zvočnikih pozival Slovence, ki so bili še na nemški strani, naj pobegnejo ali se dajo ujeti, ker je vojna za Nemčijo zgubljena. Pozive z enako vsebino smo pošiljali tudi Nemcem. Podnevi sem risal načrte nemške fronte, položaje topov, minometalcev, strojničnih gnezd, minskih polj. Nagradili so me s tem, da sem bil povišan v seržanta-vodnika. Leta 1988 sem prejel sovjetsko odlikovanje Orden domovinske vojne II. stopnje in medaljo zmaga nad fašizmom.

8. decembra 1988 sem prišel v jugoslovanski odred. Ko so me vprašali po činu, sem povedal, da sem vodnik. Vendar mi čina iz Rdeče armade niso priznali, ker nisem služil starojugoslovanske vojske in nisem znal ukazovati po srbsko. Uradni jezik v odredu je bil namreč srbskohrvaški. Med nami je bil tudi primorski Slovenec Gorice, poročnik Viktor Humer, ki je služil v italijanski vojski. Marko Mesić ga je vprašal, ali zna brati cirilico. Ko je odgovoril, da ne, je rekel, naj zapišejo, da je polpismen, čeprav je bil fakultetno izobražen.

Disciplina v odredu je bila taka kot v stari Jugoslaviji, samo pretepali nas niso. Za manjše prekrške si moral stati bos v snegu, se plaziti po trebuhu v blatu in snegu, počepati in vstajati držeč puško ali strojnico s stegnjenimi rokami.

Slovinci v odredu sprva nismo imeli priznanega nobenega čina. Egon Žitnik je bil po narodnosti Slovenec, bil je bivši jugoslovanski oficir, endehajevski prostovoljec. Po prihodu iz ZSSR v Jugoslavijo je bil ustreljen. Hrvaški oficirji so nas, Slovence, sovražili, češ da nismo vredni, da živimo, ker smo se prostovoljno pre-

dali Rusom. Srbski oficirji in podoficirji pa so nas zelo spoštovali in nas niso šikanirali.

Spoznavali smo rusko orožje, korakali, imeli strelske vaje, manevre. Urjenje je trajalo dnevno 9 do 10 ur. Trikrat na dan smo dobivali smo toplo in 800 gramov kruha na dan (ruski civilisti so ga dobivali 400 gramov). Vendar je bilo hudo, saj so bili mnogi prestradani še iz ujetništva, nismo bili navajeni hudega mraza.

Zjutraj smo imeli telovadbo, goli do pasu. Po telovadbi smo se morali zdrgniti s snegom, in šele ko se je koža toliko ogrela, da se je sneg začel topiti, smo se lahko oblekli.

Vsak večer smo se postrojili pred zemljankami. Cel odred je pred spanjem glasno molil. Ob nedeljah je bilo treba obvezno iti k maši. Najprej so se postrojili katoliki, ob njih pravoslavci in nato muslimani. Ker muslimanov ni bilo dovolj, so k njim odredili nekaj katolikov. Najprej je bil katoliški, nato pravoslavni in na koncu muslimanski obred. Prva dva sta bila s petjem in godbo. Vse skupaj je trajalo dve do dve uri in pol na velikem mrazu. Katoliki in pravoslavci smo imeli vsak za svoj božič in veliko noč prosto, dobili smo boljšo hrano in deciliter vodke. Za ramadan ni bilo nič posebnega.

Pogoste so bile tudi nočne vaje. Pri hudem mrazu smo imeli vaje na vodi. Minerci so minirali led, nato smo morali poskakati v vodo in nadaljevati vaje. Obleke so zmrznile na nas. V taborišče smo se vrnili zjutraj in dobili suho sveže perilo. Imeli smo tudi dolge pohode, na katerih smo jedli kar med hojo in kdor ni pojedel hrane v 15 minutah, jo je moral zavreči. Zato sem jo hladil s snegom, da sem lahko hitreje pojedel. Med pohodi sem bil večkrat na smučeh v predhodnici. Šli smo do kake hiše, popili čaj ali vodko. Postavljali smo tudi zasede. Na pohodu odredu sledilo pet kamionov in ambulanto vozilo. Če je kdo padel od utrujenosti, ga je zdravnik pregledal. Če je ugotovil, da kdo simulira, je bil kaznovan.

Nekoč smo pripravljali prostor za taborjenje, za vsako enoto kurišče in ogenj posebej. Snel sem rokavico in začel dihati v roko, da bi se ogrel. Inštruktor me je nadel in potem sem moral roko drgniti s snegom toliko časa, da se je segrela. Kdor tega ni storil, je tvegala hude ozeblin. Takrat je inštruktor ob pol enajstih zvečer nameril minusa 53 stotin. Tak mraz je trajal do pol osmih zjutraj, okrog desetih dopoldne pa je bilo minus 42 stopinj. Iz snega smo si napravili bunkerje in v njih prenočevali po trije. Rusi so na učili, da moramo biti dobro pripravljeni za zasledovanje zasledovali umikajočih se Nemcev.

Ko smo zapustili Kolomno in odšli v Jugoslavijo, je bilo v taborišču Krasnogorsk še okoli 2400 Slovencev, ki so se želeli pridružiti NOVJ. Toda namesto, da bi v Kolomni ustanovili še eno močno pehotno brigado, sp na Stalinov ukaz vse Slovence poslali na delo v ujetniška taborišča. Največ so v Sibirijo. Zaradi slabe prehrane, napornega dela in slabih higienskih razmer jih je veliko za vedno ostalo tam.

Na poti v Jugoslavijo smo poleg orožja nosili še po 35 kg vojaške opreme in streliva. V nočnem pohodu čez Karpate so med hudo nevihto dva Slovenca in en Hrvat v temi zgrešili cesto in padli v deročo reko. Nekajkrat smo slišali klic na pomoč, potem pa so izginili.

Ko smo prišli v Kladovo, smo imeli solzne oči. Pokleknili smo in poljubili jugoslovansko zemljo.

Po vojni smo prestali precej težav. Te so se v glavnem nehale potem, ko smo se udeležili partizanskega zborovanja v Velenju, na katerem je bil navzoč tudi Tito. Potem so nam priznali tudi posebno dobo, tako kot drugim borcem.

VOJAK DVEH ARMAD

Sem kmečki sin iz družine z desetimi otroki. Dokončal sem osnovno šolo v Makolah. Oče in mati sta imela posestvo, ki je bilo veliko, merilo je 15 ha. Zato sem po končani osnovni šoli ostal doma. Tako sem bil leta 1941, ko je prišel okupator, še vedno doma in pomagal pri delu na posestvu. Početje okupatorja sem težko prenašal. Prvi od moje družine je moral od doma na delo v Avstrijo starejši brat Andrej. Zato je bil mobiliziran šele leta 1944. Toda on ni šel v nemško vojsko, temveč je pobegnil k partizanom.

V okupatorjevo vojsko sem bil mobiliziran 13. oktobra 1942. Javiti sem se moral na Ptuj. Od tam so nas potem odpeljali v Maribor, kjer se nas je nabralo večje število. Iz Maribora so nas z vlakom odpeljali preko Salzburga v Metz v Franciji. Tu so nas namestili v staro vojašnico in nas preoblekli v nemške vojaške uniforme.

Odtod so nas nato premestili v enote po Franciji in Nemčiji. Skupaj z drugimi so me poslali v Idar-Oberstein blizu Frankfurta. Vendar so nas razdelili tako, da v nobeni enoti ni bilo po več kot dva Slovence. Tu sem ostal do 20. marca 1943. Bil sem dodeljen pehoti. Ker nisem znal nemško, sem doživel veliko ponižanja in zasmehovanja, kar je v meni še stopnjevalo mržnjo do okupatorja. In tako sem že takrat sklenil, da bom izkoristil prvo priložnost za pobeg in da se ne bom boril za Nemce.

V Idar-Obersteinu so nas urili z vso naglico. Med vojaki so bili tudi Francozi in med njimi sem spoznal nekega Alojza Dihajmaha, študenta agronomije, ki ni simpatiziral z Nemci. Postala sva dobra prijatelja. Večkrat sva se pogovarjala o tem, kaj okupatorji počenja v Franciji in Jugoslaviji. Bila sva nezadovoljna in nisva se nameravavala boriti za okupatorja.

Dne 20. marca 1943 sem bil premeščen v marškompanijo v Baumholder in 24. marca smo s transportom krenili na rusko fronto. Ustavili smo se v Varšavi, kjer smo si lahko ogledali mesto. Med drugim sem videl vozičke, v katerih so domačini prevažali ljudi po mestu za majhen denar. To so seveda izkoristili nemški oficirji kot v zasmeh slovanskim narodom.

Po nekaj dneh vožnje smo nato prispeli v manjši kraj Kurakino. Tu so nas razmestili po hišah, kjer smo prenočili. Naslednjo noč smo odšli na fronto v bližini Orla. To je bilo na srednji fronti. V mojo desetino s težko strojnico je bil dodeljen tudi prijatelj Alojz Dihajmah.

Ob našem prihodu na fronto je bilo mirno. Vojaki smo samo stražarili in vzdrževali jarke ter zemljanke, v katerih smo bili nastanjeni. Tisti, ki smo jih zamenjali oziroma jih srečali na fronti, so bili sami Nemci. Na splošno so bili nezadovoljni, saj so bili slabo oblečeni in slabo hranjeni ter zelo zanemarjeni. Vsi so bili ušivi. Tudi mi, ki smo prišli na novo, smo takoj dobili uši. Tretji dan bivanja na fronti sem v obleki našel že osemindeset uši. Z Alojzom Dihajmahom sva še naprej prijateljevala in tako sva se dogovorila, da skupaj pobegneva k Rusom. Ker je bilo na fronti mirno, sva si lahko dobro ogledala teren. Kakor sem že

omenil je bil moj prijatelj študent in zato bolj razgledan. Bil pa je tudi zelo drzen. Ko se mu je ponudila priložnost, je ukradel oficirju voda načrt minskega polja med strelskima linijama. Na hitro ga je prerisal in ga spet skrivaj vrnil nazaj, tako da oficir ni nič opazil. Na podlagi tega sva potem naredila skupen načrt za beg.

Nisva dolgo čakala. Sklenila sva, da bova pobegnila v noči od 17. na 18. april 1943, ko bo on na straži Alojz. Alojz naj bi stražil od polnoči do tretje ure. Preden sva odšla s stražarskega mesta, sva uničila strojnico in se tako zavarovala, da ne bi mogli streljati za nama, če bi ugotovili, da sva pobegnila. Bila je mesečna noč in s pomočjo načrta sva srečno prešla minsko polje skoraj do ruskih jarkov še pred svitanjem.

Ko se je zdanilo, sva opazila ruske vojake, ki so se premikali v svojem strelskem jarku. Z belim robcem sva jim pomahala iz svojega skrivališča. Rusi so takoj namerili orožje proti nama in nama zaklicali, da naj prideva do njih. Prvi sprejem je bil v redu. Vprašali so naju, ali sva Nemca. Ko sva jim pojasnila, da je Alojz Francoz in jaz Jugoslovan, so ravnali z nama prijazno.

Kmalu so naju odvedli v štab. Tam se je začelo zasliševanje in ko sva jih prepričala, da nisva vohuna in ne nemška izvidnika, so naju zaprli v neko hišo blizu štaba. Tu sta bila že dva prebežnika: neki podoficir in vojak. Pozneje so se nam pridružili še štirje. Tu smo se zadržali mesec dni. Medtem so snemali naše izjave in jih po zvočniku oddajali proti nemški fronti. Pozivali smo jih, da naj se ne bojujejo več za Nemčijo, ki je pred razsulom. Nadalje smo jih prepričevali, naj se predajo, saj z ujetniki Rusi dostojno ravnajo itd. Tako so nas uporabili za propagando.

Po enem mesecu se je fronta premaknila naprej. Zato so nas poslali v zbirno taborišče Libidjan ob reki Oki. Med potjo v taborišče in v taborišču samem so z nami lepo ravnali. V taborišču smo hodili na delo. Obdelovali smo polje, popravljali in gradili stavbe ter ceste. Seveda smo pribežniki tudi v tem taborišču uživali privilegije. Jaz sem dobil delo kuharja. Nekateri pa so bili vodje skupin pri delu, nasploh smo opravljali lažja dela.

Po nekaj mesecih se je taborišče prenapolnilo. Zato so nas naložili v tovarne vagone in nas odpeljali v Sibirijo. Potovanje od Libidjana čez Ural in v okolico Čeljubinska v Sibiriji je bilo zelo naporno in izredno težko. Vagoni so bili prepolni, bili smo brez redne prehrane in, kar je bilo najhuje, brez pitne vode. Ob prihodu v taborišče v Čeljubinsku smo naleteli na ujetnike iz Stalingrada. Tu smo pribežniki izgubili vse privilegije, ki smo jih imeli prej. Hodili smo na delo v rudnike. Tam so bili rudniki soli in železove rude ter veliki kamnolomi. Nas ujetnike so uporabljali za nakladanje na železniške vagone. Hudo nam je bilo tudi zato, ker je bila takrat že precej huda zima.

Med ujetniki je bilo precej Jugoslovanov, največ Hrvatov in Slovencev. Bili pa so seveda tudi drugih narodnosti. Med Jugoslovani je bilo že ob našem prihodu organizirano politično delo. Dobivali smo poročila iz Jugoslavije o bojih in zmagah NOV. Seveda smo tudi zvedeli, da zbirajo borcev za jugoslovansko enoto, ki jo bodo formirali iz jugoslovanskih ujetnikov. Že v novembru je v taborišče prišla delegacija iz Jugoslavije z nalogo, da nas seznanijo s tem. Jugoslovani smo bili oproščeni dela. Predavali so nam o dogodkih v Jugoslaviji in nas pripravljali za brigado. Precej prostovoljcev se nas je prijavilo in le nekaj zagriženih nemčurjev je še naprej ostalo v taborišču.

Vse, ki smo se prijavili, so prve dni decembra zbrali. Odpotovali smo iz Sibirije v Moskvo. Tam so nas že čakali z vojaškimi avtomobili in nas odpeljali v Kolomno. Jaz sem bil dodeljen v 2. pehotno četo. Imen starešin se ne spomin-

jam več, zapomnil sem si edino ime svojega komandirja voda Safeta Bečirovića. Doma je bil iz okolice Sarajeva. Padel je v borbah pri Čačku.

V bojih pri Čačku sem bil določen za četnega kurirja. Ko sem nekoč prispel v štab, ki je bil takrat v nekem gozdiču, z obvestili iz čete, je med nas padla težka topovska granata. Na srečo ni eksplodirala. Zarila se je v razmočeno zemljo. Drugi tak primer sem doživel, ko sem bil v zaklonišču v strelskem jarku. Nekaj metrov od mene pa je bil naš bolničar, njegovega imena se ne spominjam več. V trenutku, ko je padla granata, je stal tako, da je imel glavo in prsa nad rovom. Granata ga je odsekala tako, da je ostal samo spodnji del telesa s sanitetno torbico. Jaz pa sem ostal nepoškodovan. Tako sem tudi doživel, ko je sovražna granata padla na minomet in ubila tri vojake, težko ranila Matevža Plavčaka, ki je bil doma iz Loga in je umrl leta 1947. Jaz sem bil lažje ranjen v desno roko. Še en dogodek iz bojev. Med opravljanjem kurirske službe sem našel ranjenca. Imel je prestreljeni obe nogi. Skušal sem ga izvleči iz ognja. Naložil sem si ga na hrbet in ga plazeč se odvrlel v zavetje. Ko sem z njim došel tja, sem ugotovil, da je mrtev. Med prenosom, ko je ležal na mojem hrbtu, je dobil dve krogli skozi prsni koš. Tako je prestregel krogli, ki bi drugače zadeli mene.

Po bojih pri Čačku so našo brigado poslali v Beograd. Na poti tja sem zbolel na obeh očeh. Po nekaj dneh bivanja v vojašnici na Dedinju me je brigadni zdravnik napotil k očesnemu specialistu v glavno vojaško bolnišnico v Beogradu. Tam so ugotovili, da imam nevarno vnetje očesnega živca in me zadržali na zdravljenju na očesnem oddelku. Iz dneva v dan se mi je stanje slabšalo, tako da na desno oko nisem več videl. Razločeval sem samo še črno in belo. Bil je že določen dan za mojo operacijo, kajti bali so se, da se bo vnetje preneslo tudi na levo oko, ko mi je bilo spet namenjeno srečno naključje. Ta dan so bili zdravniki zasedeni z drugimi ranjenci, ki so jih pripeljali s fronte. Medtem pa se je moje stanje samo od sebe izboljšalo. Začel sem razločevati tudi rdečo barvo. To sem takoj povedal zdravniku, ki me je pregledal, in tudi on je ugotovil izboljšanje. Tako mi je ostalo moje desno oko in počasi sem ga pozdravil.

Po končanem zdravljenju so mi na oddelku ponudili, da ostanem v bolnišnici za bolničarja. Če bi se namreč vrnil nazaj v brigado, je bila nevarnost, da se mi ob morebitnem prehladu bolezen ponovi v še hujši obliki. Dali so me na sanitetni tečaj. Tako sem ostal na očesnem oddelku glavne vojaške bolnišnice v Beogradu. Tu sem dočakal konec vojne in demobilizacijo novembra 1945. Leta 1948 sem šel v službo k milici in ostal v njej do upokojitve leta 1974.

NA VZHODNI IN SREMSKI FRONTI

Aprila 1941, ko so pridrveli k nam Nemci, sem bil še mizarski vajenec. Pred tem sem v Kostrivnici končal osem razredov osnovne šole. Na veliki petek so Nemci prijeli mojega starejšega brata Andreja in njegova prijatelja Janeza Došlerja iz Spodnjega Gabernika in Marka Fajsa iz Drevenika. Ti mladi fantje so pobirali municijo, ki o jo odvrgli bežeči vojaki. Ko so jih Nemci prijeli, so pri vsakem našli nekaj puškinih nabojev. Takoj so jih vse tri vzeli s seboj do gostilne Kupnik v Podplatu. Nemci so jih vso pot do Podplata topli s puškinimi kopiti in porivali pod konje, a ti na srečo niso nobenega pohodili. V gostilni so takoj sestavili vojaško sodišče. Imeli so srbskega ali hrvaškega tolmača. Najprej so zaslišali Došlerja. Vprašali so ga, kaj bi z municijo. Odgovoril je: »Vrane bi streljal.« Tolmač mu je takoj rekel: »Usmrčen boš!«. Nato so so vprašali Marka Fajsa, kaj bo počel z municijo. Ta je rekel, da bi streljal verice. Tretji je bil na vrsti moj brat. Tudi njega so vprašali isto. Odgovoril jim je: »Patrone bi izpraznil, pa bi za veliko noč streljal z možnarjam.« Verjeli so mu in ga izpustili. Došlarja in Fajsa pa so odgnali kakih dvesto metrov proti Kostrivnici, ju postavili ob breg in ustrelili. Kupnikova je prosila za fanta, naj ju izpustijo, češ da sta nedolžna, a ni nič pomagalo. Brat je prišel domov ves pretepen in je povedal, kako je bilo. Tako smo že od prvega dne zamrzili Nemce.

V letu 1942 sem opravil pomočniški izpit in postal mizarski pomočnik. Delal sem še naprej v svojem poklicu. Julija sem bil vpoklican v nemški vermaht. Premišljeval sem, kaj naj storim, a sem kljub mržnji do Nemcev odšel v vojski, da ne bi morda preganjali mojih staršev, bratov in sestra. Sklenil pa sem že tedaj, da ko pridem na fronto, ob prvi priložnosti pobegnem.

V nemški vojski je bila zelo stroga disciplina. Za vsako malenkost si bil strogo kaznovan. Slovenski fantje smo se zmeraj zbirali in kovali načrte, kako bi jim kljubovali. Če je le bilo mogoče, smo prepevali slovenske pesmi. Od doma sem dobival pisma, v katerih so mi pisali, kako grdo delajo Nemci z našimi ljudmi. Koliko so jih že zaprli in usmrtili. Eno mojih pisem so odprli. Med nami je bil izdajalec, nemčur. Zagotovo je bil kulturbundovec. Doma je bil iz Maribora. Pisal se je Klipsteter. Moje pismo je prevedel v nemščino in ga izročil komandi. Takrat sem ravno ležal v ambulanti in obiskal me je neki Slovenec ter mi povedal, da so odprli pismo nekega slovenskega vojaka. Pismo je bilo polno oštevanja in zmerjanja Nemcev. Takoj sem pomislil, da je pismo moje. In res je bilo. Vsi so govorili, da bodo pisca pisma gotovo ustrelili, in res mi ni bilo lahko pri srcu. Začel sem premišljevati, kako bi pobegnil. A kaj naj bi naredil? Ko bi bil vsaj imel civilno obleko, potem bi bilo vse lažje, tako pa . . .

Še isti dan so me prišli zaslišat v ambulanto. Zališeval me je neki višji oficir, po rodu Čeh. V usta mi je položil besede, češ da sem pisal domov, da je v nemški vojski zelo slabo, zato, da bi mi od doma poslali kakšen paket s hrano. Potem sem se na vsakem poznejšem zaslišanju držal te izjave. V nedeljo so sklicali zbor bataljona, kar se prej ni nikoli zgodilo. Postavili so med pred bataljon ter

prebrali moje pismo, prevedeno v nemščino. Nato je komandant bataljona vprašal, kakšno kazen si zaslužim. Veliko nemških vojakov je zakričalo: »Schies-sen!« (Ustreliti!) Misli sem že, sedaj je konec. Vendar me niso zaprli, temveč so posebej pazili name.

Drugi dan smo šli na urjenje. Za nami se je pripeljal oficir, Čeh, ki me je zasliševal. Vprašal me je, ali sem zdrav, da bi lahko šel v zapor. Ko je omenil zapor, mi je bilo veliko lažje, saj sem si mislil: »Če bom kaznovan z zaporom, me mogoče le ne bodo ustrelili.«

Čez nekaj dni so me poklicali na raport. Poveljnik me je nekajkrat nagnal nazaj skozi vrata, češ da nisem pravilno pozdravil. Potem je začel brati obsodbo. Sam nisem mogel verjeti, da je to res. Bral je: »Soldat se kaznuje s tremi dnevi zapora.« Od same sreče bi se skoraj zasmel, a sem se zadržal.

Tako sem potem odsedel tiste tri dni, res da skoraj brez hrane, a srečen, da sem jo tako počeni odnesel. Vem pa, da bi bilo zagotovo čisto drugače, če tisti oficir ne bi bil Čeh. Seveda sem napisal domov pismo, in to skrivaj, da ni vse v redu in da naj vso mojo pošto zažgejo. Po odsluženju kazni so me še bolj nadzo-rovali, a sem se pazil. Moje pismo domov ni bilo zaman. Res so prišli domov in vse preiskali. Ničesar niso našli, ker so moji pravočasno vse odstranili. Od takrat smo si dopisovali tako, da smo tisto, kar je bilo bolj političnega, napisali z razto-pljenim galunom. Nevidne črk so postale vidne šele na vročini.

Maja 1943 so nas nagnetli v vagone in poslali na rusko fronto. Med vožnjo čez Rusijo smo videli, kakšno škodo so ruski partizani že prizadli Nemcem. Ob progi od Minska do Orla so ležali uničeni vagoni, nekateri polni konjskih okostij. vsepovsod pa je bilo toliko vran, da so v nekaj dneh požrle poginulega konja. Ponekod na postajah smo videli delati Žide. Na obleki so imeli našite zvezde. Bili so zelo sestradani, živi okostnjaki.

Z vlakom smo se pripeljali v mesto Orel. Bilo je porušeno od bombardiranja. Od tam so nas s tovornjaki pripeljali v bližino položajev. Sprejel nas je neki po-veljnik, ki nam je izrekel zastrašujočo dobrodošlico: »Ravno prav so vas dodelili to četo. Včeraj smo izgubili osemdeset vojakov.«

Tako smo se zavedli, da so nas pripeljali v klavnico. Na našo srečo je bilo tedaj in tudi še potem zatišje, saj se je ravno končala ofenziva. Do prihodnje ofenzive smo kopali strelske jarke in delali bunkerje. In vmes so še našli čas, da smo se tudi urili.

Julija 1943 smo zvedeli, da se začena nova odločilna ofenziva. Ponoči smo že krenili na položaje. Ob cesti smo videli mnogo mrtvih ruskih vojakov. Malo pred zoro so nam razdelili zajtrk. Potem smo zavzeli položaje. Ob zori so začeli Nemci napad s topovi, minometi in vsem težkim orožjem. Streljali so cele štiri ure. Ko so prenehali streljati, verjetno je zmanjkalo municije, so streljali Rusi, spet štiri ure. Njihov ogenj je bil tako silen in močan, da je bil vsak, ki ni imel dobrega zaklona, zagotovo zadet. Tistikrat je padlo lepo število Nemcev. Ko so Rusi prenehali s topovskim ognjem, so Nemci krenili v napad. Rusi so odgovorili z močnim streljanjem. Kljub silnemu ognju so se Nemci prebijali naprej, čeprav jih je pri tem veliko padlo. Zaradi ruske premoči smo se morali proti večeru umakniti nazaj.

Drugo jutro smo navsezgodaj dobili zajtrk, nato smo v koloni krenili po vasi. Računal sem, da bom lahko pobegnili k Rusom le, če bom neopazno zaostal. Ostal sem čisto zadaj, celo bolničarja sem pustil naprej, a tega ni nihče opazil. Sam sem taval po cesti, ko so se za mano naenkrat pripeljali trije tanki. Najprej sem mislil, da so nemški. Ko pa sem pogledal malo bolj natančno, sem videl, da

so ruski, saj so imeli rdeče zvezde. Hitro sem se skril za prvi grm, da so odpeljali mimo. Ko so bili že mimo, so začeli streljati po Nemcih. Ti so se razbežali na vse strani. Jaz pa sem preskočil cesto. Tam je bil nemški bunker, v njem so imeli ruski civili živino. V bunkerju je bil tudi Rus v civilu in temu sem rekel, da bom tu počakal in se predal Rusom. On pa je skomignil z glavo in dejal: »Hitler njet haroš, Stalin njet haroš.« Nato mi je rekel, naj grem še malo naprej, da je tam boljši bunker. Odšel sem torej v drug bunker in tudi v njem je bila živina in dve Rusinji. Rekel sem jima, da bom počakal ruske vojake in da se jim bom predal. Ni bilo dolgo, ko sem jih zaslišal. Vendar nisem šel takoj ven, saj sem se bal, da so pijani. Nemci so nam namreč govorili, da Rusi, preden gredo v napad, dobijo vodko. Tako so bolj korajžni. Medtem so Nemci odgovorili s streljanjem in okrog tistega bunkerja je padlo precej granat. En konj je bil hudo ranjen. Ko se je streljanje pleglo, sem pred bunkerjem spet zaslišal ruske glasove. Odločil sem se in odšel ven brez puške in z dvignjenimi rokami. Takoj sem povedal, da sem »Jugoslavce«. Ruski vojak mi je rekel, naj stopim k njemu. Pregledali so me, ali imam kaj orožja. Ura je takoj dobila novega lastnika. Med potjo, ko sta me dva Rusa gnala v zaledje, je prišel iz nekega bunkerja še en Slovenec. Bil je Vorina. Ko je prišel do nas, ga je eden od mojih prmljevalcev hotel ustreliti. Prosil sem ga, naj ne strelja, saj je tudi prišlek »Jugoslavce«. K sreči se je zanj zavzel tudi drugi spremljevalec. Čez nekaj časa smo prišli do ruskega štaba. Sprejela nas je neka oficirka. Nekaj je spraševala, potem pa naenkrat rekla, naj ji dam roko, da mi bo porezala prste. Pomolil sem roko, ona je potegnila bajonet in me nekaj časa gledala, nato pa porinila rezilo nazaj v nožnico, rekoč: »Mi tega ne delamo. To je nemška propaganda.« Z oklepnikom so naju odpeljali v zaledje, do štaba, kjer so naju spet zasliševali. Seveda so nam še enkrat obrnili vse žepe in pobrali še tisto, kar je ostalo.

Tu se je nabralo še več nemških ujetnikov, med njimi tudi Slovencev. Od tod so nas tri dni gnali v notranjost Rusije. Brez hrane. Bili smo čisto onemogli. Ko so stražarji so videli, da ne moremo več naprej, so nas pustili nekaj časa počivati. Dvema ujetnikoma so ukazali, da nam pripravita hrano. A ni bilo kaj jesti, zato sta natrgala koprive in jih skuhala v kotlu, ki so ga prinesli iz bližnje vasi. Bili smo tako lačni, da smo pojedli vse. Naslednji dan so nas naložili v živinske vagone. Vozili smo se tri dni. V vagonu nas je bilo sto ujetnikov. Vsak dan smo dobili vsak po dve rezini in pol kruha (suhorja) in za vseh sto ljudi kilogram mesne konzerve; komaj, da je vsak dobil malo mesa na noževi konici. Končno smo prišli v taborišče blizu mesta Koluga. Rusi niso delali nobene razlike med Nemci in Jugoslovani. Edino oficirji in piloti so imeli boljšo hrano, pa tudi delati jim ni bilo treba. Vse druge so razporedili na različna dela. Kdor je bil izučen za kaj, je lahko izbiral. Tako sem prišel v mizarsko delavnico. Tu so nam postavili nekakšno normo. Če si prekoračil predpisano, si dobil deset dekagramov kruha več na dan. Mojster in vodja delavnice je bil Nemec, zato so bili nemški ujetniki na boljšem. Mi, Slovenci, pa smo morali veliko delati, če smo hoteli dobiti tistih nekaj dekagramov kruha. Ker je bilo hrane zelo malo, se je seveda vsak zavzemal, da je dobil še tisti dodatek.

Kadar je bilo le mogoče, smo se Slovenci sestajali. Pogovarjali smo se tudi o tem, da bi se šli boriti proti Nemcem in da bi se preprosto javili recimo v češko legijo, saj takrat jugoslovanske vojaške formacije še ni bilo. Ko so Rusi to zvedeli, so vsakega vprašali, če bi se bil pripravljen boriti proti Nemcem. V našem taborišču smo bili vsi za to. V septembru 1943 so slovenske, češke in poljske

ujetnike prepeljali v taborišče Krasnogorsk. Tam je bila neke vrste karantena za vse, ki smo se javili za prostovoljni boj proti Nemcem.

Decembra so nas pripeljali v mesto Kolomno. Oddali smo nemške cunje in se okopali. Dobili smo nove uniforme in orožje. Ker sem vojsko služil pri inženirjih, so me vtaknili med inženirce. Spet se je začelo vojaško urjenje. Vsaka četa je imela jugoslovanskega komandirja in ruskega inštruktorja. Komandant brigade je bil podpolkovnik Mesić, a ruski komandant Bonder. Pripomnim naj še, da so bili ruski oficirji boljši od naših. Urjenje je bilo zelo naporno. Kar dobro smo skusili rusko zimo. Hrano v brigadi je bila dobra, le nekako se nisem mogel nasititi, ker sem bil še preveč sestradan iz ujetništva.

Julija 1944 smo krenili na pot proti domovini. Z brigado sem šel skozi boje pri Čačku. Naj tule omenim sremsko fronto. Zima je bila zelo mrzla in mokra. Akcije minercev so bile naporene in tvegane. Ko smo ponoči pred našimi položaji postavljali mine, smo morali priti čisto blizu sovražnika. Nekoč sem bil dodeljen enoti, ki je morala razminirati minsko polje pred nami. Ponoči smo se vlekli po razmočeni in mrzli zemlji in z golimi rokami iskali mine. Ko si naletel na mino, si jo moral razmontirati, to z od mraza otrplimi prsti ni bilo lahko. Priplazili smo se čisto do nemških položajev in padli v navzkrižni ogenj. Imeli smo imeli nekaj ranjenih. Naši borci namreč niso bili obveščeni, da smo pred njihovimi položaji.

V napadu pred vasjo Otok, dne 25. decembra 1944, sem bil hudo ranjen v levo nogo, tako da sem se zdravil vse do osvoboditve. Preživel sem več operacij in ena od njih je bila skoraj usodna zame. Zaradi zastrupitve bi bil skoraj podlegel. Po ozdravitvi sem se vrnil v svojo enoto in ostal v njej do demobilizacije.

Milan Šošter

PESMI

Pesmi sem začel pisati, ko so mi Rusi pobrali vsa druga izrazna sredstva, risalni pribor, fotoaparat, uro, vžigalnik, nalivno pero, nož, fotografije, papir, pisma, bloke itd. Na neki način je bilo treba pač registrirati vse, kar se je dogajalo okrog mene v novem okolju. S kolegom Holcem sva prišla v sovjetsko ujetništvo prostovoljno in sva imela tudi potrdilo o prostovoljnem prihodu, ki ga je izdala komanda v Permojasku. Nato so naju poslali v ujetniško taborišč v Kirovogradu.

Sprva sploh nisem imel papirja, da bi pisal. Potem sem dobil od nekega Čeha košček svinčnika. Snel sm plakat, ki so ga imeli Nemci nabitega na tabli in na hrbtni strani začel pisati svoj »kirovogram«. To je bilo aprila 1944.

*Nihče me ni učil, nihče nič popravljaj,
sam svoj sem mojster v stroki bil.
Kaj malo mi je bilo mar,
kaj so kolegi moji djali.*

*Ni žalil nikdo me nikdar,
če so se tud' smejali.
Komanda vedela ni nič,
kakšen tu se skriva tič.*

Videl sem veliko preveč, da bi lahko vse opisal, predvsem pa revščino socializma. Naredil sem si koledar. Raziskoval sem namreč njihov red, razmere, v katerih žive ruski ljudje in spoznal teror, revščino, ovaduštvo, predvsem pa silen pritisk oblasti, brezmejno mržnjo do vsega, kar ni rusko.

Težko, da bi bil pisal, če ne bi šel v Rusijo. Tam pa me je vse naravnost sililo k temu, da sem pisal. Seveda sem izbral obliko, ki je bila za tisti čas primerna. Podpisoval sem se navadno s čačko, ki je nihče ni mogel razbrati.

Sedaj ne pišem več, saj je drugih dovolj, ki znajo to bolje od mene. Razjezilo pa me je, ko je izšla prva knjiga o enotah, formiranih v ZSSR, pa v opisu prigod 1. pehotne brigade vsa naša kulturno umetniška skupina ni mogla priobčiti niti ene pesmice, prigode, skeča ali kaj podobnega.

Od vseh vojnih dogodkov mi je najbolj ostala v spominu kapitulacija Nemčije.

*Povelja dnevnega še ni,
kurir iz štaba pridvi:
»Kdor perfektно nemško govori,
naj takoj se nam zglesi !«
In sva z Maksitom odšla,
kaj neki v štabu prav jim ni?*

*Iz zvočnika hrešči,
Unbedingte Kapitulation Deutschlands unterzeichnet
heute früh um 2 Uhr.
Kurzist majorju raportira,
padla zadnja je ovira
Nemčija kapitulira,
u Zagrebu že banda svira,
vojska naša paradira.*

Pa ni bilo tako. Poveljnik Zagreba ni hotel izročiti mesta. Nezavisna država Hrvatska ni hotela končati vojne. V Zagreb smo vkorakali šele naslednji dan kot v mrtvašnico . . .

Umik

*Predaleč smo se zapeljali,
v Pjatigatki smo obstali,
pošastno se nebo žari,
gorele ruske so vasi.*

*Čez koruzna polja krdelo tankov se vali,
eskadrilja ruska svoj moreči tovor izpusti,
nekaj tankov se skadi,
ostalo pa naprej drvi.*

*Eksplozije vseuprek, bruhajo topovi,
pripode se tanki novi, vse naprej drvi.
Vračajo se ranjenci, v vagone so jih dali,
pri našem vlaku stroja ni,
Je odpeljal vlak z ranjenci.*

*Ostal je vlak s topovi,
naložen še z vozovi.
Stovorili smo konje vse,
nazaj nazaj kolona gre.*

*Tri dni se ta umik vrši
in v Krivoj Rog smo mi prišli.
Tam smo se za silo zbrali,
se v Aleksandrijo podali.*

*Komande od nikoder ni, kaj bomo pa sami?
Se je leutnant vrnil k nam,
marš povelje prinesel nam,
v Aleksandrijo, le kam drugam.*

*Čez štirinajst dni bomo že tam,
počasi teče čas, ponoči zebe nas.
konji so crkavali, bolehalo smo mi.
dež in blato nas pesti, pridružile so se uši.*

*Ceste polne so ljudi,
vse se na domove vrača.
Ponoči pa grmi grmi,
bojna sreča se obrača.*

*Dobro sliši se ponoči,
ko granata se razpoči,
ko avion mi čez leti,
k zemlji stiskamo se mi.*

*Na mrtvih dan smo pa že tam,
vlak pripelje nam topove,
drugi dan pa še vozove,
odidemo na položaje nove.*

*Sneg, dež in blato.
Zdržati tam za ceno vsako.
Rus pritiska, iz topov se bliska,
če je čas, pozno v noč so stiskali obroč.
Srečno zulekli smo se proč . . .*

Prihod v brigado

*Ponoči smo v brigado prišli,
kasarn tam videt mi ni,
v »zemljanki« smo stisnjeni bli,
le logor v gozdčku leži . . .*

*Prijatli so moji prišli,
oj fantje iz domačih vasi,
kak' dolgo se nismo
že videli mi.*

*Oj fantje z domačih vasi,
že leta narazen smo mi,
zdaj bomo skupaj spet vsi
v domovino na fronto odšli . . .*

*Paradno k prisegi smo šli
po četah na stadion vsi.
Na zastavo prisegli smo mi:
za Svobodo prelijemo kri.*

*Parada kaj dolgo trpi
in mi smo vsi filmani bli.
Kam pa ti filmi so šli,
nikdar nobeden videl jih ni.
(Sovjetski muzej jih v Arhivu drži.)*

*Moštvo se še pogosti,
v hrani priboljšek dobi.
Židane volje smo vsi,
Da prisego zapomnil bi si,
še deci si vodke nalij!*

Sličice iz Čačka

*Žalostno nam truba svira,
vojska na bojišče se pobira.
Takrat poslušal marsikdo,
je zadnjikrat trobento to.*

*Od Milanovca se pospešeno maršira,
po razriti cesti prva četa jo ubira.
Tam za griči artiljerija že bruha,
godlja vroča nam se kuha.*

*Ruske havbice na položaju,
četa ustavi se ob kraju.
Le kam se vam tako mudi,
Rus našega nagovori.*

*V napad nad Čačak gremo mi,
Za ofenzivo zdaj trenutek ni,
prazne naših so topov cevi,
Municija v Veliki Plani še leži
Transport je dolg in ceste slabe
topovi velike so porabe . . .*

*A naši so kar gluhi bli,
kar oficir jim ruski govori.
Tako komanda se glasi,
mi v ofenzivo bomo šli !*

*Prej ko se Rusi vrnejo s parade
Že Čačak v naše roke pade.
Brigada Čačak vzame,
pa kar stane, stane !*

*Ponoči napad smo začeli,
ponoči na tank tam zadeli.
Spopad je prav kratek se unel,
ni tank več posadke imel . . .*

*Zjutraj ob zori esesovci nori
krenili so v protinapad
brigado zasuli, kar s točo granat,
takega ognja ni b'lo za zdržat. . .*

*Na Čačku se je bila komisarska bitka,
tam komisarjem našim, migala je ritka.
Preveč od brigade so pričakovali,
preveč so tudi borcev ogenj gnali.*

*Ni bilo predstave prave,
kako SS so trde glave.
Akcija je spodletela,
ker je komanda stvar
prelahko vzela !!!!!*

*A tega kriv vojak pač ni
če se komanda zaleti,
napake drugih plačaš ti
Ko v borbi ti izteče kri . . .*

*Nad Čačak smo s parolo šli
brigada Čačak vzame,
najbolj glasni so komisarji b'li
do jutra vzamemo ga mi.*

*Ko mlado jutro se rodi
SS z uso silo navali
kdor more glavo reši si
komisar pa mrtev tam leži.*

Ripači

*O Ripači temni vi,
ste sedem fantov vzeli mi,
za vsakim grmom kdo leži,
življenja v fantih pa več ni.*

*Korajžno fantje so odšli,
nobeden niti slutil ni
da zasedo tam ustaš pusti,
do zadnjega vse pokosi.*

*Patrola druga je odšla,
le-ta je bolj pazljiva b'la,
prizor grozljiv je tam našla,
patrola prva mrtva usa.*

*Zastonj ste padli fantje mi,
zdaj svoboda nič bližja ni
zastonj prelili srčno kri,
le sedem fantov mi fali . . .*

*Pod fanti rahlo sneg rdi
slovenska kri ga napoji.
Tam hosta lepše zeleni,
s krujo smo jo zalili mi.*

*O Ripači temni vi,
kako ste pili našo kri
rdeči bagrem tam cveti,
je cvetje zrastlo iz krvi*

*Tam hosta lepše zeleni
s krujo smo jo zalili mi.*

Popotnik

*Je zla usoda me pognala
v širni in viharini svet,
za popotnico s seboj mi dala
grozote tistih vojnih let.*

*Oh, kako je dolga pot,
ko se iz tuje zemlje roma.
Tujec vedno si pousod,
a v srcu nosiš sliko doma.*

Popotnik sem domov ponoči
nad mano zvezdnato nebo se boči,
pod mano makadam se melje,
me še cesta kdaj domov pripelje?*

*Borec zdaj sem divizjona,
ki med vojno križem svet preroma,
Od Moskve pa vse tja do Haaga,
nazadnej iz Srema v Reich domov
s topovi Švabe jaga.*

*S topovi dajem jim podpih
in preganjam jim visok navdih,
jih oholost njihova počasi mine,
ko armada naša iz Srema jih pousem izrine.*

*Zdaj Herrenvolk kot stekel volk
s poslednjimi močmi ugrize svoje nam deli,
v Pleternici smo dolgo se mudili mi,
s topovi smo utihnili, zdaj v napad so tanki šli.*

*Zdaj odpora hujšega več ni,
v Zagreb smo zvečer prišli, domov,
kjer zdaj poglavnika več ni.
Le kam hudič nam ubeži?*

* Popotnik je Vlado Kraucer, komandir baterije topov 76 mm »Zagrebčan«.

Tale oglas je v resnici 3x večji

EUROIN FOND

Del denarja, namenjenega za reklamno akcijo, bomo porabili za darila, ki jih lahko dobite vi, ki boste certifikat zamenjali za delnice Krone Krone ali Krone Seniorja, zato pohitite do 31. 10. 94!

Med darili so tudi igrate. Če ne veste, komu bi jih podarili, se jim lahko odpoveste v korist slovenskih otroških bolnic. Podarjene prispevke bomo bolnicam v vašem imenu izročili ob koncu akcije.

**ČAS JE,
DA SE ODLOČITE**

Odločite se lahko tudi drugače. Svojemu darilu se lahko odpoveste v korist različne Kronine akcije: čiščenja obrežij slovenskih rek in morja, ki bo v teku do sredine novembra.

Pokličite (061) 9788. Tudi ob koncu tedna lahko dobite vse informacije o Kroninih skladih, najpreprostejšem načinu zamenjave certifikatov za delnice in seveda o darilih za vlagatelje.

IZ DNEVNIKOV 1. PEHOTNE BRIGADE

Dnevnik, ki govori o življenju v v I. jugoslovanski pehotni brigadi, ustanovljeni v ZSSR in obsega čas od 12. marca 1944 do 27. julija 1944, ko je brigada krenila na fronto, je pisal Ante Vajs, rimokatoliški duhovnik in eden od verskih referentov odreda, razporejen v propagandni oddelek.

V podnaslovu dnevnika je zapisano, da gre za drugi del odredne kronike, medtem kot Aleksander Krajačević trdi, da do 12. marca 1944 niso pisali takšnih dnevnikov. Morda pa niso ohranjeni, in to je prav verjetno, posebej glede na to, da je bil Ante Vajs kasneje obsojen kot partizanski nasprotnik. Aleksander Krajačević je zapisal, da so podatki v dnevniku verodostojni, da pa je treba kritično jemati komentarje, saj jih je pisec dnevnika verjetno pisal zato, da »bi se prikazal v zaželeni luči«. Prav zaradi te osebne note je dnevnik pomembno pričevanje o prehodu brigade, ki je bila ustanovljena kot starojugoslovanska kraljeva enota, v Titovo partizansko vojsko.

V dnevniku, ki ga je pisal poporočnik Juraj Spevak, odgovoren za kulturno-politično delo, od 28. julija 1944 do 20. decembra 1944, je nekaj več pozornosti namenjeno prav tem platem življenja v brigadi.

Operacijski dnevnik, ki sta ga pisala podporočnik Milan Šikić od 30. oktobra do 16. decembra 1944 in kapetan Nikola Tomić od 1. januarja 1945 pa do 27. junija 1945, pa posveča osrednjo pozornost vojaškemu delovanju brigade. To je posebej pomembno spričo dejstva, da zajema obdobje, v katerem je brigada bila svoje najpomembnejše bitke.

Dnevnike smo pripravili za objavo tako, da smo vpise za nekatere dneve prevedli v celoti, iz nekaterih smo povzeli najpomembnejše dogodke, dneve, v katerih ni bilo omembe vrednih dogodkov, pa smo izpustili. Prav tako nismo prevajali operacijskega dnevnika po 19. maju 1945, ko je brigada zapustila Celje. Pri imenih obsojencev in sodnikov pri sodnih obravnavah v odredu oz. brigadi objavljamo le kratice imen in priimkov. Nekaj prevodnih zadreg je bilo zaradi endehajevskega novoreka, ki ga je uporabljal Ante Vajs. Krajevna imena, ki so v dnevnikih pisana fonetično, smo, kolikor se je dalo, preverili in zapisali tako, kot so zapisana v geografskih atlasih.

Besedila dnevnikov nismo obremenjevali s pripombami razen s tistimi, ki bralcu olajšajo osnovno spremljanje pripovedi.

Ante Vajs

O ŽIVLJENJU IN DELU ODREDA

»Ukaz komandanta samostojnega jugoslovanskega odreda za 8. marec 1944 v 2. točki prinaša: Danes ob 15. uri naj se postrojijo vse enote in oficirji štaba (štab, kulturno-prosvetni oddelek, intendatura) razen dopolnilne čete in transportnega voda na prostoru, določenem za priseganje. Enote naj se postrojijo v celoti. Prostor posameznim enotam bo na kraju samem določil načelnik štaba.«

To je edini pisni dokument o prevzemu zastave in prisegi do 12. marca 1944. Naslednje dni so potekale živahne priprave na ta prelomni dan v življenju odreda.

»Pod zastavo svobodne Jugoslavije in prisego zvestobi svojemu narodu bomo kmalu pohiteli v sveto borbo za končno osvoboditev naše širše domovine izpod kopita prekletega fašizma. Rekel bi, da so se te besede razbrale skoraj vsakomur na zadovoljstva polnem nasmejanem obrazu.

Z zelenjem, pisanimi okraski in zastavami (jugoslovanskimi in Sovjetske Zveze) okrašena notranjost in zunanost zemljank bo gostom takoj padla v oči in opozarjala, da mi vemo, kako velik in slovesen dan je 12. marec 1944 za vse nas vojake odreda.

Dvorišče je očiščeno. Vsak posameznik je dobil nalogo za ta dan. Nekdo je že prej odbil nalogo, da okraši prostor, zemljanke, oficirske menaže, tribune itd., za jutri, 12. 3. 44., pa ima vsakdo svojo nalogo pri dežurstvu, straži, sprejemu gostov i. t. d. (...)

Prišlo je jutro 11. marca 1944. Zadnja vaja in poskušnja za slovesni ceremonial ob prevzemu in posvetitvi zastave je bila na komandantovo zadovoljstvo uspešna. Po obedu so najprej počakali na najavljene goste. To so naši, domači ljudje, jugoslovanski emigranti v Rusiji in borci ter junaki, pa novinarji, tudi fotoreporterji, strežniki na banketu, ki je pripravljen za goste in oficirje odreda. Prvi je k nam prišel naš rojak g. Velimir Vlahović, javni kulturni delavec v ZSSR, ta dan pa delegat maršala Tita in narodnoosvobodilne vojske. Takoj ga je sprejel Bil je gost g. podpolkovnik Mesić. Nekaj pozneje so prišli fotoreporterji Izvestij - Pravde in Tassa. Sprejeti so bili prav tako prisrčno in z obema rokama. Čas beži. V glavnem je vse pripravljeno za jutrišnji dan. Edina skrb je ureditev tribune, banket in oskrba, saj je pijača prihajala iz Moskve.

Na tribuni manjkajo zastave. Z veliko skrbjo in marljivostjo g. Ozrena Dragutina, poročnika iz kulturno-prosvetnega (oddelka, op. p.) odreda, gre delo k koncu. Rišejo zastave in jih po načrtu šivajo v delavnici enote, ki je zasuta z delom. Ampak naši mojstri delajo veselo in neutrudno, še pravijo: »To je en dan v našem življenju.«

Kapetan Georgijevič je iz Kolumne pripeljal mize in klopi. Pozno ponoči je prispel ves potrebni material iz Moskve. Major Aleksandrov, načelnik štaba generala Žukova, je bil v odredu že dva dni pred prisego in je pomagal pri pripravih.

12. marec

Veder in topel zimski dan.

»Zgodaj zjutraj opravijo zadnje priprave. Vojaki se v zemljankah oblačijo v novo jugoslovansko uniformo odreda. Krasna kokarda-vsak se postavlja z njo.

Ob 11. 30 se je na znak cel odred postrojil na mestu, določenem za prisego. Vse je v redu. Vsi so razporejeni. Krasne zastave na tribuni in velike okrog nje pozivajo vse Slovane in zaveznike, naj psolušajo našo prisego, da se bomo skupaj borili z ramo ob rami za skupne cilje svobode in pravice. Vreme je prijetno - toplo. Sneg se topi. Mesić čaka na goste. Skoraj 12 je že, gostov pa še ni. Zaradi visokega, zdaj vlažnega in na novo zapadlega snega na poti od Kolomne do taborišča je prihod gostov zadržan in otežen. Pot od Kolomne do nas so dan prej naši vojaki očistili. Kljub vsemu. Čez noč traktorji razrijejo pot, pa tudi sneg, ki je padal, je nametlo nanjo. Po nestrpnem pričakovanju so gosti le prišli z avtomobili. Tako so lahko točno ob 12. uri začeli proslavo. Točno ob 12. uri podpolkovnik Mesić, z načelnikom štaba g. kapetanom I. razreda Prišlinom in generalom Žukovim, žpooblaščenecem Sovnarkoma ZSSR po formiranju nacionalnih časti ZSSR' (za oblikovanje nacionalnih enot, ob jugoslovanskih npr. še poljskih in češkoslovaških, je bil odgovoren odsek za organizacijo tujih vojnih enot na ozemlju ZSSR pri Komisariatu narodne obrambe, op. p.), sprejme raport podpolkovnika g. Egona Žitnika. Vse je pripravljeno za ceremonijo prevzema zastave in prisego in vsi so tu na kraju samem.

Zbor vojakov in oficirjev, postrojenih na prostoru pred tribuno, obideta general in podpolkovnik, nato general Žukov pozdravi vojake v jugoslovanskem jeziku z vojaškim pozdravom : žPomoz Bog, junaci!' Gromek glas vseh vojakov: žBog ti pomogo!' odmeva v daljavo širom po ruski deželi.

Potem pridejo gosti in se po vrsti vzpenjajo na tribuno. Opazili smo: generala Žukova, general-leitnanta Gundurova, predsednika Vseslovanskega komiteja, večjo skupino sovjetskih generalov in oficirjev; komandanta Prvega poljskega korpusa, generalmajorja Berlinga; vodjo Češkoslovaške vojne misije v ZSSR, generalmajorja Pika; francoskega vojnega atašeja, brigadni general Petita, predstavnike ruskih in tujih novinarjev; profesorja Maslarića etc.«

Nato je Velimir Vlahović v imenu Avnoja in Vrhovnega štaba NOV in POJ predal odredu modro-belo-rdečo svileno zastavo s peterokrako zvezdo in zlatimi črkami Smrt fašizmu-svoboda narodu. Prebral jim je tudi sporočilo Josipa Broza-Tita:

»Borcem, komandirjem in političnim komisarjem Jugoslovanske enote NOV in POJ v ZSSR.

Bojna zastava, ki ste jo dobili danes, je zastava vaše herojske Domovine - nove, svobodne, bratske, federativne Jugoslavije. Pod to zastavo so 1941. leta šli v boj mali partizanski odredi Jugoslavije; pod to zastavo je nastajala, rasla in se utrjevala slavna Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije. Pod to zastavo se je ustvarjalo bratstvo narodov Jugoslavije. Pod to zastavo so narodi Jugoslavije v neenakih bojih imeli mnoge zmage. Pod to zastavo se ustvarja vaša nova, srečnejša Domovina.

Bodite vredni naše slavne nepremagljive zaveznice Rdeče armade!

Bodite vredni naše Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije!

Bodite ponosni, ker se borite pod vodstvom velikega stratega in vodje Stalina!

Čestitam vam, ker ste prejeli slavno zastavo svoje Domovine v dragi Sovjetski državi!

Smrt fašizmu-svoboda narodu!»

Mesič se je zahvalil, obljubil zvestobo zastavi in borbi ter med vzkliki Stalinu in Titu predal zastavo naredniku Bazarovu. Zastavo so blagoslovili katoliški duhovnik kapetan Ante Vajs, pravoslavni major Dimitrije Cvetkov in vršilec dolžnosti muslimanskega hodže Ahmet Čilindžić. Zatem je med igranjem godbe izvidniški vod z zastavo obhodil postrojene enote. Potem je sledila prisega, ki se je glasila takole:

»Jaz . . . prisegam pri časti svojega naroda, da bom v vrstah Jugoslovanskega prostovoljske enote na ozemlju Z. S. S. R. kot sestavnega dela Narodno-osvobodilne vojske Jugoslavije zvesto služil svojemu narodu, boreč se proti okupatorjem in izdajalcem domovine - sovražnikom narodne svobode in narodnih pravic, tako na sovjetsko-nemški fronti kot tudi drugje, če bo tako potrebno.

Prisegam, da bom discipliniran, da bom častno izvrševal svoje naloge in ukaze nadrejenih.

Prisegam, da ne bom izpustil orožja iz rok vse dotelj, dokle naša država ne bo očiščena od okupatorjev in dokler narodu ne bodo zagotovljene njegove pravice in svoboda.

Priljubljen sem sprejeti vsako kazen, če prekršim to svojo prisego.

Smrt fašizmu - svoboda narodu.«

Po blagoslovu in nagovoru duhovnikov so sledili govori Hrvata podporočnika Šikića, Srba deseterja Ranisavljevića in Slovenca deseterja Franca Jenčiča. Dnevniku je priložena objava Jenčičevega govora v glasilu enote Slobodni Jugoslaviji:

»Slovenski vojaki občutimo danes, ko prisegamo zvestobo svojemu narodu in stvari, za katero gremo v boj, globoko srečo. Spolnila se nam je tista edina mogočna želja, da stopimo pod zastave odločnega boja proti tlačiteljem našega naroda - nemškim fašistom. Ta želja nas je spodbujala v hitlerjanskih kasarnah, ob spominu na rodne kraje, kjer Nemec zasramuje in uničuje vse, kar je slovenskega, kjer priganja in pobija Slovence, ne samo aktivne borce, ampak sploh vsakogar, ki ni zatajil svojega slovenskega imena. Ob tej želji smo vztrajali, ko smo prišli na sovjetsko-nemško fronto. Raztreseni po raznih odsekih in enotah, skrbno opazovani od nemških oficirjev, smo samo čakali in čakali, da preidemo k bratom Rusom. Vedeli smo, da prehajamo na stran vojske, ki prinaša osvobodjenje našemu narodu. Vedeli smo, kaj se dogaja v domovini. Junaška Narodnoosvobodilna vojska Slovenije je osvobodila izpod Nemcev velik del domovine. In sedaj smo v svoji enoti, ki se bo z ramo ob rami borila z Rdečo armado za svobodo trpeče in boreče se domovine. Ko danes prisegamo, imamo pred očmi slovenske kraje in naše ljudi. Spominjamo se, da se je zbral pred dnevi na osvobojenem ozemlju prvi slovenski parlament, ki je potrdil voljo slovenskega naroda do boja in enotnost z brati Hrvati in Srbi. Tu nas prevevajo isti občutki, kot one naše rojake, ki so na svobodnem zborovanju pozdravljali maršala Tita: volja do boja in enotnost s hrvaškim in srbskim narodom. S to voljo in s tem bratstvom bomo vstopili v boj, z njima bomo zmagali!«

Po govorih je bila parada enot pred tribuno, potem pa so gosti in oficirji odšli na slovesno kosilo in banket. General Žukov je poudaril, da pričakuje, da bo jugoslovanski odred gardni odred. Govoril je tudi francoski general, nazdravili so predstavnikom Poljske in Češke. Zabava z glasbo in plesom je trajala do štirih zjutraj.

Boljšo hrano so dobili tudi vojaki, zraven pa še vsak 100 gramov vodke.

13. marec

Dan počitka in pospravljanja.

14. marec

Prisegli so vojaki, ki tega niso storili 12. marca (dopolnilna četa, transportni vod in še nekateri).

16. marec

»Delo enot po delovnem načrtu. Danes je komandant pregledal voznike, konje, pribor in vozove ter opazil veliko pomanjkljivosti in slabo opravljene naloge voznikov in veterinarja.«

17. marec

V enoto je prišlo še 200 vojakov in nekaj oficirjev. Dodelili so jih v dopolnilno četo.

19. marec

»Danes ob 15. uri se je izvršila obsodba hitrega sodišča tega odreda nad narednikom transportnega voda P. I. I.

Kraj izvršitve obsodbe je bil jarek za štabom odreda. Pri izvršitvi obsodbe so bile prisotne vse enote z vsem moštvom. Obsojenec se je držal zelo hrabro in hladno. Delo enot po delovnem načrtu.«

20. marec

»Delo enot po delovnem načrtu. Zelo grdo hladno vreme. Danes ponoči je bil nočni obhod odreda in poleg številnih nekorektnosti so našli veliko bunkerjev oz. zemljank brez oficirjev, ki so ponoči odšli v vasi.«

21. marec

»Danes je podpolkovnik Bonder imel izpite za komandirje enot in vodnike samostojnih vodov. Z rezultatom so zadovoljni vsi. Delo enot po programu dela. V glavnem čistijo orožje.«

23. marec

»Odred ima žzdruženo odredno vajo'. Zgodaj zjutraj pada sneg kot redko kdaj. Grozno vlažen dan. Veter s snežnim metežem spremlja dobro izurjene vojakke na vajo. Premik iz taborišča ob 8. uri zjutraj. Pohod z vso zaprego je ob spremstvu odredne godbe krenil v smeri taborišče - Vrhnje Oroševo, Gorbobo . . . Na koncu je tudi godba sama krenila na vajo. Naše taborišče je ostalo pusto, v njem je vse tiho, mrtvo. Bolniki, ki so ostali, se skrivajo v toplih zemljankah, medtem ko se njihovi tovariši borijo s strašnim vremenom. Odred je to noč prenočil v gozdu zahodno od Gorboba. Nekateri komandirji (oficirji) in vojaki so imeli srečo, saj so njihove formacije namestili po hišah v vasi Gorboba. Zahodno od Gorboba zavzemanje položajev, zjutraj ob 5. uri pa preganjanje sovražnika v smeri Kolotkino - Jakšino. Vse gre v redu. Druga naloga vaje je bil napad na sovražnika, ki je branil vas Jakšino. Napad je bil izvršen ob 7. 30 - konec vaje je bil 24. marca - vrnitev v taborišče v smeri Jakšino - Kamenka - Pavlijevo - Dubjonki - Golobovo - Sofnog Panovo - taborišče Karasovo.«

24. marec

»Skupine so se urejeno počasi vračale. Vsi so bili utrujeni - mokri ko miši - (. . .). Vojakom so zvestobo najbolj odpovedali slabi čevlji. Mnogi so prišli z odpadlimi podplati in mokri do kože. Ni čudno. Podplati so iz gume in pokajo, ker vojaki v gozdu neprevidno sušijo čevlje pri ognju.

Sicer pa so vsi veseli in zadovoljni. Vojaki govorijo: žHvala bogu - to je zadnja vaja pred odhodom na fronto.«

Podpolkovnik Mesić je z nekaj oficirji odšel na proslavo stopetdesetletnice borbe poljskega naroda za svobodo.

26. marec

»Tega dne sta ppolkovnik Mesić in kpt. Georgijević odšla na prisego v III. poljsko divizijo v vas Divovo. Po ukazu št. 22-59/III. je v odredni informacijski biro razporejena potporočnik Halijova Nina Petrovna. To je Rusinja in sploh prvi ruski oficir v našem odredu, ki je ženska. Delo v odredu je razporejeno po delovnem načrtu.«

27. marec

»Delo enot po načrtu dela. Hud mraz. Ampak naši vojaki marljivo opravljajo svoje vaje. Podpolkovnik Bonder je danes spet pohvalil vojake in oficirje. Mnogi vojaki odhajajo ponoči v vas. Zato so kaznovani z zaporom - vendar to ne pomaga. Še več, v nekaj primerih so dobili žtriper'. Kazni so vsak dan strožje, vendar ne pomaga dosti. Na žalost so pri tem tudi oficirji slab zgled. Sicer pa v odredu vsak dan pričakujejo premik.«

1. april

Objavili so več povišanj oficirjev kot podoficirjev, tako da jih je sedaj skupaj 82.

»Z današnjim dnem je prepovedano kuriti peči ves dan razen od 18. do 20. ure. Ukaz je upravičen. Vseeno pa je tu zelo hladno in vlažno. Recimo danes. Danes je zelo mrzlo in sneg pada na debelo.«

3. april

»Delo enot po delovnem načrtu. Vreme zelo slabo! Sneg neprestano pada kot sredi zime. Čeprav je že april, nas pravo sonce še ni obsijalo ali se nam nasmejalo. Danes je poginil konj iz sanitetnega voda. Vojak je brez dovoljenja ponoči šel po slamo s sankami, Zaradi slabega vremena in zaletavega priganjanja je konj crknil. Ne da bi komu kaj povedal o tem dogodku, se je vojak vrnil domov spat. Konja je pustil crknjenega na poti. In nikomur nič. Tako je mislil. No - zdaj je v zaporu, sodišče in komisija vodita preiskavo. Hud primer in neugoden za odred pred ruskimi oblastmi. Kaj bo, bomo videli.«

4. april

29 pripadnikov odreda s komandantom je šlo na jugoslovanski miting ob triletnici borbe Jugoslovanov proti Nemcem. V odsotnosti komandanta so se oficirji raztepli po vaseh, vendar je kapetan Vujičić med nočnim obhodom odkril njihovo odsotnost.

5. april

»Danes poslušamo po radiu prenos jugoslovanskega mitinga. Z radostjo in veseljem sprejemamo govornike in njihove govore.

Zadnje dni je opaziti veliko željo po novicah. Veliko je zanimanja za radijska poročila. Čim bolj se Rusi čez Romunijo bližajo Jugoslaviji, toliko bolj smo mi tu v mislih bliže domu. Vidna je velika želja tako oficirjev kot vojakov, da bi čim prej krenili v borbo.«

8. april

»Vreme precej slabo. Sneg pada. Ker je jutri katoliška velika noč, vsi molimo k Bogu, da bi bilo jutri lepo vreme zaradi proslave. Z današnjim ukazom komandant odreda čestita vsem oficirjem, podoficirjem in vojakom velikonočne praznike. Razpored dela po načrtu.«

9. april

»Z jutranjo zoro je bilo lepo sončno vreme. V taborišču se čuti, da je danes velika noč. Vojaki so zelo razpoloženi. Nanje posebej vplivajo radostne novice o

napredovanju Krasne (Rdeče, op. p.) armade in pričakovanje prihoda naše vojaške delegacije iz Jugoslavije. Pričakujemo tudi skorajšen premik. Navzoči so bili skoraj vsi oficirji, poleg vojakov katolikov pa tudi vojaki drugih veroizpovedi. Godba je igrala pred mašo, pa tudi Slovenci so peli. To je danes samo cerkvena proslava velike noči. Na 16., naslednjo nedeljo bomo slavili slovesno in zunaj uradno pravoslavno veliko noč in našo belo nedeljo dostojno v ljubezni in slogi. Ta veliki dan je ves minil v počitku in veselju.«

11. april

»Lepo vreme - sonce in toplo. V odredu slišimo veselo novico. Odesa je osvobojena iz rok Nemcev. Spet nekaj kilometrov bliže Jugoslaviji.

Iz Moskve prišla kpt. Georgijević in Ozren. S sabo prinesla program za proslavo Velike noči 16. aprila.

Danes so poklicali v Moskvo komandanta odreda, kpt. Georgijevića in kpt. II. raz. Perišića. Odšli so ob 9. uri zvečer z avtomobilom v Moskvo, da jutri ob 8. uri v Moskvi pričakajo prihod jugoslovanske vojaške delegacije, ki iz Jugoslavije preko Kaira in Teherana prihaja v Moskvo. Po tej novici splošno veselje v odredu. Vsi pričakujejo prihod naših iz Jugoslavije, da nam povedo novice in potem se bo zanesljivo odločilo, kdaj in kje bomo šli na fronto.

Sicer pa v odredu ni nič posebno novega. Sliši se le veliko pesmi. Po ukazu št. 75 od sedaj vojaki po urjenju vadijo koračnice.

Delo enot po delovnem načrtu.«

12. april

»Lepo vreme. Poteka sojenje nad vojaki S. R., R. P. in Č. F. Sojenje je javno. Predsednik sodišča je poroč. J. B., podporočnik N. I in desetar J. F. Sojenja je konec. Vsi trije so obsojeni na smrt z ustrelitvijo. Pričakujejo podpis in soglasje podpolkovnika Mesića, ki je v Moskvi. Videli bomo, kaj vse se bo zgodilo. Sicer v odredu ni nič posebnega. Delo enot po delovnem načrtu.«

14. april

Iz taborišča Krasnogorsk je v odred prišlo 83 vojakov in 14 podoficirjev in oficirjev.

15. april

Priprave na praznovanje pravoslavne velike noči. Kot gost je v odred prišel major Aleksandrov.

16. april

»Zdanil se je lep sončen dan. Prav velikonočni. V taborišču je čutiti prijetno razpoloženje. Ob 12. uri je začetek cerkvene proslave velike noči v odredu. Vsi vojaki, oficirji odreda so v zboru pred tribunami, kjer je bila prisega. Točno ob 12. uri sprejme komandant odreda raport podpk. Žitnika - gostje še niso prišli. Godba je zaigrala žMarš - častna četa je prinesla zastavo - po vojaškem povelju so ji izkazali čast. Vojaki so postrojeni v glavnem po veroizpovedih. Pravoslavni vojni duhovnik major Dimitrij Pavlovič Cvetkov je prvi začel liturgijo. Liturgijo je dobro odpel cerkveni zbor, ki je prispel že dan prej.

Po liturgiji je imel zelo lep govor. Potem je kat. vojni duhovnik odreda oče Mile Vajs imel sv. mašo s pridigo, med sv. mašo je vojaški cerkveni zbor pel slovenske cerkvene pesmi, saj so bili pevci večinoma sami Slovenci. Triglasno petje je ugajalo vsem. Za katoliškim duhovnikom je imel molitev za odredne muslimane pporočnik Čilindžić Ahmed, predstavnik muslimanov v odredu. Ko je pravoslavnim čestital veliko noč, je poudaril željo, da naj bo ta velika noč zadnja v vojni, naslednje leto pa naj tudi ostale naše praznike preživimo v miru in ljubezni v bodoči demokratični in svobodni Jugoslaviji. Vse ceremonije so bile

zvočno posnete na film, ki ga nameravajo poslati v Jugoslavijo na jugoslovansko osvobojeno ozemlje.

Potem je bilo slovesno kosilo. Gostje z generalom Ivanovim idr., ki so prišli z nekaj zamude med pridigo pravoslavnega duhovnika, so spremljali druge ceremonije s slovesno okrašene tribune. Kosilo je minilo v bratskem vzdušju in v židani volji zaradi pijače. V obednici je igrala godba. Do 12. ure ponoči so se oficirji zabavali s plesom, pesmijo v družbi tovarišev v menzi.

Po vojaškem obedu je bila za vojake slavnostna zabava z godbo, pesmijo, plesanjem kol itd. Veliko civilistov, domačinov Rusov iz bližnjih vasi je bilo ta dan navzočih na proslavi velike noči.

Vse je minilo mirno in brez škandala, čeprav bi lahko prišlo tudi do hujših napak, ker pijača vrže človeka iz normalnega tira. Tako smo torej preživeli veliko noč s pirhi, vsak vojak je dobil po enega. Vojaki so ta dan dobili vodko in posebej bolje skuhano hrano. Ta dan je ostal vojakom v lepem spominu.«

17. april

»Delo enot po delovnem načrtu. Dan deževen - slab. Številni oficirji so šibki. Bolni zaradi včerajšnje proslave. Sicer v odredu nič posebno novega. Mnogi so včeraj pričakovali, da bo prišel kdo od naše vojne misije iz Moskve - vendar na žalost ni prišel nihče. Še vedno upamo. Gotovo nas bodo obiskali, preden se bodo vrnili v domovino. Od naših, ki so bili z njimi v Moskvi, smo slišali, kako jim je težko in s kakšnimi težavami se spopadajo.«

18. april

»V odredu nič posebno novega. Po ukazu z dne 18. /IV. iz dopolnilne čete nastanejo 4. in 5. strelska četa, 2. baterija i. t. d. V odredu je že preveč ljudi, tako da pričakujemo, da se bo odred razširil v brigado. Vreme slabo. Deževno. Pri nas v taborišču strašno blato. Danes sta nas obiskala v taborišču g. generala Žukov in Cigankov.«

19. april

Ordredna vaja v deževnem in blatnem vremenu.

20. april

»Delo enot po delovnem načrtu. Podp. Mesic je odšel v Moskvo. Zastopa ga tovariš podpol. Žitnik. Od danes se morajo v odredu vsi oficirji, podoficirji, vojaki med sabo nagovarjati s žtovariš in z žVi' - po komandantovem ukazu št. 80. Tako je to tudi v narodnoosvobodilni vojski. Tako bo med nami večje tovarištvo, ki (ga, op. p.) je še zelo malo.«

21. april

»Po delovnem načrtu je danes poskusna vaja natovarjanja v dva vagona na postaji Karasevo. Vsaka četa gre posamično na postajo in opravi poskus natovarjanja in namestitve vojakov v vagon. Ta dan je po vsem taborišču slišati komentarje vojakov in oficirjev, da je to predznak našega skorajšnjega odhoda na fronto. Vsi zares komaj čakamo, da krenemo v boj.«

22. april

»Čiščenje in urejanje dvorišča. Lepo vreme. Sneg se topi. Še nekaj dni, pa bo povsem zginit. Sicer nič novega v odredu. Ker je tovariš Ozren, poročnik, prinesel iz Moskve številne časnike in časopise, ki so prišli iz domovine in so tiskani na osvobojenem ozemlju Jugoslavije, je vsakdo nekaj prebiral. Prebral sem skoraj vse in lahko rečem, da sem opravil šolo narodnoosvobodilnega boja ter preučil narodno zgodovino, kakšno je pravzaprav resnično stanje. Krasni primeri heroizma, požrtvovalnosti, bratske sloge so me globoko impresionirali, še bolj sem vzljubil tovariša Tita in njegovo vojsko ter svojo drago domovino Jugoslavijo.«

23. april

»Katoliški Jurjev dan - nedelja. Deževno vreme. Danes je bil ob 3. uri ponoči alarm za odredov kratki pohod. Ob 6. uri zjutraj so se vsi vojaki vrnili v odred. Sicer nič novega.«

24. april

»V odredu delo po delovnem načrtu. Sicer nič posebno novega. Danes, 24. IV., smo prejeli telefonsko vest, da bo jutri med 9. in 11. uro prišla iz Moskve naša vojna delegacija, ki je pripotovala iz Jugoslavije, na čelu z generalom Terzićem Velimirjem. Zato je na radost in veselje vojakov odložen tridnevni 120-km pohod. Sicer hudo deževje. Dvorišče se čisti in pripravlja za sprejem gostov.«

25. april

»Ob 10. uri je prišel podpolkovnik Mesić s prisega II. brigade češkoslovaške vojske v ZSSR. O tej prisegi s proslavo glej časnik Izvestija, št. 99/8401/str. 4, z dne 26. aprila 44.

Dvorišče odreda je vse okrašeno, očiščeno. Vojaki in oficirji, oblečeni v ljudsko uniformo, imajo blizu taborišča vojaško vajo. Častna četa z godbo in zastavo čaka s komandantom in nekaj oficirji na goste. Gostje pridejo z zamudo okoli 3. ure. S solznimi očmi so izmenjali iskrene bratske pozdrave z oficirji. Poleg generala Velimirja Vlahovića so z delegacijo prispeli general Đilas Milovan, polkovnik Pavičić Mile, por. Mesterović Đuro, polk. Velja Stojinović, ppk. Švob Vinko, major Savić Pavle, poroč. Popović Bogdan. Goste peljejo v obednico. Takoj po skromni zakuski so šli na obhod enot, se spoznavali z oficirji. Čuti se, da je danes v taborišču praznik. Vreme nam je naklonjeno. Vojaki in oficirji z velikim zadovoljstvom prav govtajo besede naših gostov. Posebej živo in nekako ljudsko opisuje borbe v domovini poročnik Popović Bogdan. Zvečer skupna večerja z oficirji in gosti. Tu se zabavni program z vojaško godbo, harmonikarjem, domačim vojaškim zborom - pevskim, solisti in skupnimi ljudskimi pesmimi, gromko smo jih zapeli tako gosti kot mi. Gosti so nam odpeli nekaj novih ljudskih narodno-osvobodilnih pesmi. General Terzić je imel sijajen govor, general Đilas je citiral prelepo Jugovićevo pesem: Kdo je Tito? Veselje se je potegnilo pozno v noč, do 2. ure zjutraj. Vojakom ta dan počitek.«

26. april

»Dan je bil deževen. Vendar hvala bogu, med mitingom v čast gostov, ki je bil ob 9. uri na ravnini pri topništvu, kjer je bil oder, t. j. tribuna, je posijalo sonce in zjasnilo se je. Miting je potekal z navdušenimi klici narodnoosvobodilni vojski maršala Tita in Stalinu. Sodelovali so naši govorniki, potem pa tudi naši dragi gosti.

Po mitingu so šli gostje na streljanje, ki ga je opravila minometalska četa. Gostje z izidi zelo zadovoljni. Sicer pa povsod izrekajo občudovanje naši vojaški opremi in disciplini, prav zavidajo nam zaradi tako lepega življenja. Zvečer ob 8. uri je imel general Terzić drugo imenitno štiriurno predavanje v dveh delih. V prvem delu je razložil historiat narodnoosvobodilnega boja v Jugoslaviji, v drugem pa, kakšni moramo biti mi v borbi in zunaj nje. Govornik je govoril tako silno in dokumentirano, s gorečnostjo narodnoosvobodilnega vojaškega asketa, tako da njegove besede ne bodo šle mimo brez številnih sprememb na bolje pri nas. Predavanje je bilo končano ob 1. uri ponoči. Ta dan so nekateri gostje odšli domov že popoldne, po vojaški zabavi.«

27. april

»Lep dan. Sončen. V odredu nič novega. Delo enot poteka po delovnem načrtu. General Terzić je dopoldne obiskal dopolnilno četo na opekarni. Ob 3.

uri popoldne je odšel v Moskvo s preostalimi gosti, ki so ostali. V naši enoti je edini ljubi gost tovariš Švob, podpolkovnik, za kulturno prosvetno področje. Prihaja v stik z vojaki in oficirji in odgovarja posameznikom na vprašanja.

Dan je potekal mirno v podoživljanju vsega, kar smo slišali od gostov. Gostje so prinesli polno tega, kar je treba popraviti in kar moramo še bolj utrditi. Povsod je čutiti in videti, da smo v marsičem zaostali za vzorno herojsko NO (narodnoosvobodilno, op. p.) Vojsko.«

30. april

»Nedelja. Delo enot po delovnem načrtu. Taborišče čistijo in pripravljajo za jutrišnji praznik proslavo prvega maja. Podpolkovnik Mesić, kpt. Georgijević, poročnik Kovač so odšli s podpolkovnikom Švobom, ki je še vedno med nami, na konferenco v Moskvo.

Danes zjutraj ob 9. uri je bila izvršena smrtna obsodba nad vojakom Č. F. Streljanje je bilo opravljeno na opekarni javno pred zborom dopolnilnih enot. Druga dva, ki sta bila obsojena na smrt, R. S. in R. P., sta oproščena. Eden je obsojen na 5 let, drugi pa na 7 let, pogojno.

Še eno sojenje, tokrat H. H., ki je kradel krompir v vasi. Bil je prav tako obsojen na smrt z ustrelitvijo. Vojaki se kljub tako strogim ukrepom nočejo spametovat. Še vedno se dogajajo kraje, pobegi v vasi i. t. d.«

1. maj

»Lep dan. V taborišču se čuti, da je velik praznik. Vsi so oblečeni v praznične obleke. Na dvorišču igra godba. Ob 3. uri popoldne je bil prvomajski miting, na katerem so se vrstili govorniki. Po mitingu je bila vojaška zabava z nogometno tekmo - igrata dve skupini: žDedinje' (v glavnem topništvo, mitralješka četa, minometalci) in žPalilula' (pehota). Tekma je prinesla prijetno zabavo in dopolnila program, da se vojaki niso razšli po vaseh. Ta dan je prispela tudi kantina s pijačo za tovariše oficirje. Zvečer je bilo v taborišču v oficirskih zemljankah zaradi tega čutiti vedrejšo razpoloženje.

Lepo smo praznovali ta dan z mislijo in željo, da bi naslednji 1. maj bil res srečen v naši novi domovini.«

2. maj

»Odred ima danes prosto, ker je drugi dan praznika. Podpolkovnik Mesić in drugi tovariši oficirji prišli iz Moskve. Godba in pevski zbor so odšli na koncert v Kolumno. Tam bodo sodelovali s svojim programom. Sicer v odredu nič posebnega. Vreme lepo.«

3. maj

»Zelo lepo sončno vreme, vendar hladen veter. V odredu odmevajo od ust do ust vojakov in oficirjev vesti o uvajanju komisarjev/političnih v odred in enote. Oficirji to sprejemajo z globokim razumevanjem in odobravanjem. Sliši se, da bomo kmalu šli na fronto. To posebej dviguje moralo naših vojakov, ki komaj čakajo premik.

Ob 6. uri popoldne je tovariš podpolkovnik Švob Vinko pred tribuno pri topništvu predaval celemu odredu o zverinstvih Nemcev, ustašev in četnikov v Jugoslaviji. Predavanje so pazljivo poslušali. Na trenutke so posamezniki kazali znamenja globokega maščevanja takim banditom. Znamenje protesta proti Madžarom, ki so zmogli tako zverinsko mučiti in ubijati Srbe. Po končanem predavanju so vojaki, pri katerih je opaziti veliko zanimanje za stanje v državi, postavili več vprašanj. Na vprašanja je odgovarjal tovariš Švob. Po končanem predavanju je godba odigrala nekaj koračnic.

V odredu se naši letalci in mehaniki pripravljajo na odhod k letalstvu in tankistom, ki se bosta oblikovala tukaj v Rusiji iz tukajšnjih Jugoslovancev in dodatno prispelih mladeničev - borcev iz domovine. To vse veseli, posebej naše letalce, ki bodo kmalu v svojem elementu. V odredu se je danes delalo po delovnem načrtu.«

4. maj

»Razdelitev dela po načrtu dela. V odredu nič novega. Po ukazu z dne 4. /V. 44 se uvajajo vojaški čini pri nas tako kot v NOVJ. Od danes se uvajajo v vseh enotah politični komisarji, ki so enakovredni poveljnikom enot. Poudarja se najširše sodelovanje med poveljniki. Vse oficirje politične komisarje morajo od sedaj imenovati žtovariš komisar', ne pa tovariš podporočnik, poročnik itd.

V čin majorja se poviša poročnik tov. Kovač Lovro, politični komisar - namestnik tovariša komisarja - majorja Georgijeviča, komisarja odreda. Oba velika odličnika sta v odredu priljubljena in pravična oficirja. Čestitamo! Mnoge reforme, ki so uvedene ali bi jih bilo treba še uvesti v odredu po vzoru NOVJ, so sprejete z veseljem, in to prispeva k zorenju za asimilacijo k matici bodoče jugoslovanske vojske.«

5. in 6. maj

»Odred je opravil zelo naporen 100-km pohod. Vojaki so odlično prenesli. Res jih je treba občudovati. Ves čas pohoda je bilo lepo vreme. Odpovedala je edino prehrana. Veliki ameriški žstudbächerji' (Studebaker, op. p.) so zaradi velike teže obtičali v blatu in niso prispeli pravočasno s hrano, ker jih je šele naslednji dan traktor izvelkel iz blata. Vrnili smo se ob 8. uri zvečer; 6. (maja, op. p.) - iz taborišča pa smo odšli na vajo 4. (maja, op. p.) - ob 10. uri zvečer.«

9. maj

»Kopanje za vojake. Delo enot po delovnem načrtu. Danes so letalci razrešeni svojih tukajšnjih nalog v odredu in pričakujejo odhod. Tako tudi tankisti. V odredu nič novega. Močni majski nalivi nas te dni spremljajo po blatnih poteh.«

10. maj

»Delo enot po delovnem načrtu. Danes naši vojaki dobivajo škornje. Čevlje vračajo. Veliko veselje pri vojakih.«

13. maj

V odred je prišlo 66 novih vojakov iz taborišča Krasnogorsk.

14. maj (nedelja)

»Zelo lepo poletno vreme. V odredu dan počitka. Splošno snemanje odreda za žTass'. Snemanje je bilo končano do 12. ure dopoldne. Ob 1. uri popoldne poslovilno kosilo v čast naših letalcev, ki nas zapuščajo. To so tovariši Vujičić Bogdan, kptan; Cvikić, kpt.; Berko Supek, kpt.; Starc Albin, poroč.; Žanić, ppr.; Boroša, pdporočnik (gre za letalce, ki so prebegnili k sovjetom iz endehajevske enote na vzhodni fronti, op. p.). Med kosilom je imel tovariš podpolkovnik Mesić kratek in zelo lep govor V njem se je zahvalil letalcem, ker so se pri delu izkazali kot najboljši. Poleg tovariša podpolkovnika Žitnika, letalca veterana, ki ostaja tu, je govoril tovariš Ozren Drago, poročnik KO (verjetno bi moralo pisati KA-Rdeča armade, op. p.), ki je posebej poudaril, da to vsi ti letalci tisti, ki so prostovoljno preleteli v ZSSR in ki bodo temelj, na katerem se bo gradilo novo moderno mlado jugoslovansko letalstvo. Prav tako je tovariš Jevremović Branko v šaljivem tonu povedal nekaj prizorov iz družabnega življenja naših letalcev v odredu in poudaril, da naj ne pozabijo pehote, saj vedo, kako trpijo pešaki,

medtem ko oni sedeč v letalu letijo med nebom in zemljo. Za popestritev teh zadnjih uric je sta igrala hramonikar in violinist.

Po kosilu so nekateri oficirji odšli na tekmo v vas Suiči z 214. topniškim polkom. Naši so prvič nastopili v modrih dresih in jih premagali z 2:0. Igra je bila lepa, ampak precej surova. Posebej je bilo to čutiti na strani Rusov, ki so huje poškodovali enega našega igralca, tako, da so mu zlomili nogo.

Drugi so odšli v Kolomno na koncert v bolnico, kjer sta naša godba in pevski zbor izvedla lep program.

Naš kino je to nedeljo imel predstavo v vasi Karasevo. Sicer v odredu nič novega. Danes je zbiranje prostovoljnih prispevkov za posojili KA (Rdeči armadi, op. p.) v SSR. Po izjavi tovariša komisarja Kovača je odziv lep.

15. maj

Letalci so odšli v Moskvo.

16. maj

Pionirski vod prve čete odšel na desetdnevni pionirski tečaj.

17. maj

»V odred je prišlo 17 partizanov (Vojvodinci, ki so dezertirali k sovjetskim partizanom, op. p.). V odredu nič posebno novega. Delo enot po delovnem načrtu. Danes ob 9. uri zvečer je bil zbor za vse oficirje v menaži. V svojem govoru je tovariš podpolkovnik Mesić opomnil na nekatere napake med oficirji. Za njim je govoril tovariš Kovač, komisar, namestnik komisarja Georgijeviča, ki je tudi poudaril nekatere napake in prosil, da naj jih več ne bo. Kar je bilo, je bilo, naj ne bo več. Tovariš podpolkovnik Bonder je prav tako poudaril svoje pripombe in se silovito spravil na nekatere napake v obnašanju oficirjev ter pri delu v enotah in z njimi. Na koncu je tovariš komisar Georgijevič poudaril, da naj se vsi zdramimo in naj bomo vredni časti, da smo vojaki - oficirji Narodnoosvobodilne armade.

Zbor je bil končan okoli 11. ure zvečer, na njem so bili navzoči vsi oficirji.

18. maj

»V odredu nič posebno novega. Delo enot po delovnem načrtu. Danes je javno sojenje A. L., ki se je kot Nemec prikriil in pod lažnim imenom prišel v odred, lažno prisegel, odvrigel orožje in agitiral za fašizem, poudarjajoč, da je on fašist in da ne more poteptati prisege Hitlerju. Poleg tega je govoril proti Sovjetski zvezi, kar se pa discipline tiče, je bil najslabši vojak v četi. Ta L., imenovani A. L., je bil obsojen na smrt, ker je priznal vse, in to bahavo. Sodili so mu tovariš poročnik J. B., komisar K. in vojak iz čete.

19. maj

Lepo vreme. Delo enot po delovnem načrtu. Ob 3. uri je bila pred celim odredom izvršena smrtna kazen z ustrelitvijo nad L. Od 6. 30 do 7. 30 igrajo vojaki iz jurišne čete nogometno tekmo s topničarji. Dobili so jo topničarji z 2:0. Takoj potem so odigrali naslednjo tekmo med našimi enotami I. bataljona in dopolnilno četo, ki se je končala s 3:1 za I. bataljon. Od predvčerajšnjim je v odredu ob 5. uri jutranja telovadba, med katero igra godba. Tudi znak za nočni počitek se zaigra bolj zgodaj ob 9. 30 zvečer, ker je uvedeno preštevanje v zboru, potem pa godba igra žvečernice. Sicer v odredu ni nič novega.

21. maj

»Zelo lepo sončno vreme. V odredu dan počitka. Oficirji in vojaki dobivajo pisna dovoljenja za izhod iz taborišča. Naši najboljši igralci v odredu so odšli v Kolomno igrati nogometno tekmo s Kolomniškim zavodom, s klubom

‚Džerdžinski‘, ki se je končala v našo korist s 4:1. Potem je bilo športno tekmovalje v teku in skokih, kjer so naši prav tako dosegli zmago.

Tovariš podpolkovnik Mesić in komisar major Kovač sta se vrnila iz Moskve, kjer sta bila pri naši vojni delegaciji. Vojna delegacija je bila dan prej (19. V.) sprejeta pri maršalu Stalinu in se je zadržala pri njem okrog uro in 15 minut v prisrčnem pogovoru. Maršal Stalin je obljubil, da bo naš odred kmalu odšel na fronto. To nas vse posebej veseli. Sicer v odred ni nič posebno novega.«

23. maj

»V odred ni nič novega. Vreme mrzlo in deževno. V odred je prišla zdravniška komisija, ker je bil v dopolnilni enoti primer tifusa (flek). Hočejo nas spraviti za 20 dni v karanteno. Podpolkovnik Mesić Marko, major Georgijević, poročnik Ozren so odšli v Moskvo h generalu Žukovu in k naši vojaški misiji. Komandanta zastopa tovariš podpolkovnik Žitnik. Naš odred dobiva uradni naziv Jugoslovanska vojna enota (JVE). Delo v odred po delovnem načrtu.«

26. maj

»Komandant podpolkovnik Mesić se je s komisarjem Georgijevićem vrnil iz Moskve. S seboj prinesla načrt razširitve JVE v brigado. Sicer v enoti nič novega. Delo po delovnem načrtu.«

27. maj

Odred se spreminja v brigado z dvema bataljonom.

28. maj

»Preoblikovanje enot v brigado. Zaradi pomanjkanja častnikov naloge opravljajo podčastniki. Danes so v Kolomni odigrali tekmo med žDžerdželesom‘- iz 1. učnega topniškega polka, in našimi reprezentanti z našo zmago 2:0. Sicer v brigadi nič novega.«

29. maj

»Hladno vreme. Delo v brigadi po delovnem načrtu. V glavnem se selijo v šotore in prerazporejajo vojake. Danes je v brigado spet prišlo 7 novih partizanov. V Kolomni smo danes pokopali vojaka Kaiser Franca, ki je umrl zaradi JAC v bolnici. Desetina izvidniškega voda z oficirjem - njegovim poveljnikom, mu je izkazala čast. Na pogrebu je bil duhovnik. General polkovnik Artjemov iz Moskve je prišel pregledat brigado. Opazil je mnoge stvari, ki jih bo treba popraviti ali ustanoviti na novo. Sicer je bil z delom v brigadi zadovoljen. Podpolkovnik Mesić je s komisarjem brigade odšel v Moskvo zaradi številnih brigadnih zadev.«

30. maj

»Hladno vreme. V brigado prihaja z vsakim dnem nov material za brigado. Tako so prišli novi konji, novi veliki šotori, telefoni itd. V brigadi poteka poleg vaj namestitve novih brigadnih enot. Sicer nič posebno novega. Delo enot po delovnem načrtu.

Iz Moskve sta prišla komandant brigade in komisar Georgijević. Z včerajšnjim ukazom se uradno oblikuje 1. brigada JSVE (Jugoslovanske samostojne vojaške enote na ozemlju ZSSR).«

Opomba na robu: Glej ukaz št. 2/1. junij 1944 o preoblikovanju bataljona v brigado. Glej »Svobodna Jugoslavija«, časopis, št. 10, »Prva brigada NOV v ZSSR«.

31. maj

»V brigado prihaja veliko število avtomobilov z materialom. Prišli so novi ruski oficirji inštruktorji. Delo enot po delovnem načrtu. Skoraj vse enote so se namestile v šotore. Hladno in deževno vreme.«

1. junij

»Zelo hladno vreme in deževno. Delo enot poteka po delovnem načrtu. Nenehno prihaja različen material za brigado. Danes sta prišla dva velika kamiona sanitetnega materiala.

Danes prvič zaseda častno sodišče v zadevi poročnika D. I. , ki je trgoval s podrejenimi oficirji. Častno sodišče je polnih pet ur zasliševalo priče in obtoženega in ga obsodilo na odvzem čina.« Sodišče je bilo štiričlansko.

2. junij

»Hladno vreme. Delo enot se opravlja po delovnem načrtu. Danes se začne tečaj za vodnike - oficirje in komisarje z desetdnevno vajo. Ker nam v brigadi manjka precej oficirjev, vodniške naloge v enotah opravljajo podoficirji, ki bodo nato napredovali v oficirje. Zato tudi je ta tečaj.

Ob 20. uri so odvzeli čin poročniku, načelniku intendantske službe JVE, D. I. v navzočnosti brigadnih oficirjev. Komisar tov. Kovač je prebral obsodbo, komandant brigade tov. podpolkovnik Mesič pa mu je v navzočnosti vseh oficirjev snel epolete in oficirsko značko.«

3. junij

»Delo enot po delovnem načrtu. V brigadi nič posebno novega. Nenehno prihaja material, ki je potreben za formiranje brigade. Ves material je nov in prvovrsten.«

5. junij

Nedeljska pravoslavna maša. Nekaj vojakov je z mrežo odšlo na ribolov na reko Oko. Odigrani dve nogometni tekmi.

6. junij

»Precej lepo vreme. Delo brigadnih enot po delovnem načrtu. Danes sta se iz Moskve vrnila podpolkovnik Mesič in major Georgijević. Z njima je prišel tovariš polkovnik Pavičić, da bi zbral 70 mladih vojakov za naše letalstvo, ki nastaja tu, v ZSSR. V brigadi nič posebno novega.«

7. junij

»Zelo lepo vreme. V brigadi delo enot po delovnem načrtu. Dela zdravniška komisija za sprejem mladeničev v letalstvo. Prijavlja se jih veliko, vendar jih zdravniška komisija odklanja. Zanimivo je, da se pri tako mladih ljudeh pojavlja vitium cordes.«

8. junij

»Delo enot po delovnem načrtu. V brigadi nič posebno novega. Danes je v brigado prišla prvi ženski jugoslovanski vojak naše brigade tovarišica Turner Ružica Adolfa, študentka, Hrvatica iz Osijeka, ki je 1939. leta prišla iz Poljske v Rusijo. V brigado je sprejeta kot zastavnik in dodeljena v sanitetni vod brigade. To je prvi primer, da je med oficirji zastavnik. V brigado skoraj vsak dan prihajajo Jugoslovani iz ZSSR. Sicer je danes lepo vreme. Je katoliško telovo.«

9. junij

»Delo enot po delovnem načrtu. Tovariš polkovnik Pavičić in komisar major Georgijević sta odpotovala v Moskvo. V brigadi je mnogo malarije. Sicer poteka zelo živo delo z enotami. Ruski intendantje so zelo agilni in na razpolago z inštrukcijami, ki jih naši oficirji s pridom izrabljajo. Vsak dan sprejemamo nove vojake, ker jih v brigadi zelo primanjkuje. Tako v topniškem divizionu sploh ni strežnikov pri topovih, ampak so samo strokovnjaki pri topu, kot vojaki merilci.«

10. junij 1944

»V brigadi delo enot po delovnem načrtu. Danes je v brigado prišel tovariš komisar Georgijević z novo uniformo NOV. Zelo lepa je in naši oficirji in vojaki jo

čakajo z veliko nestrpnostjo. Danes je skupna vaja štabnih oficirjev (. . .) do 11. ure na terenu zunaj taborišča. V brigadi navdušenje, ker so zavezniki odprli fronto v Franciji. S še večjo nestrpnostjo se pričakuje ruska ofenziva na južni fronti v Romuniji.«

11. junij

Nedelja. Nogometna tekma med radiotelegrafisti in brigado se je končala z 2:1. V brigado je prispelo 100 konj.

12. junij

»V brigado je prišla zdravniška komisija iz Moskve za mladeniče, ki so se javili v letalstvo. Komisija ima pet članov zdravnikov/ic. Zelo so strogi. Precej mladeničev so zavrnili zaradi srca. Danes vaja 1. bataljona, ki je bila po izjavah inštruktorjev zelo dobro izvedena. V brigado sta s komisijo prišla tovariš polkovnik Pavičič in podporočnik Bogdan Popović. Sicer v brigadi nič posebno novega.«

13. junij

Skupna vaja I. in II. bataljona na terenu z obrambo in napadom.

14. junij

Končan je pregled kandidatov za letalstvo. Brigada se pripravlja na veliko vajo 15. in 16. junija, na katero bo prišel general Artjemov iz Moskve.

15. junij

»Danes je cela brigada odšla na vajo. Generalmajor Rjabov s še nekaj višjimi oficirji inšpicira delo vojakov in oficirjev. Premik je ob 9. uri zvečer. Dan je lep - topel. Vojaki z bojno opremo čakajo na premik na 30-km pohod do kraja vaje.«

16. junij

»Brigadni maneuver. Vaje dobro potekajo. General je posebej pohvalil vojake za vzdržljivost in disciplino. Vreme nam je bilo naklonjeno. Po vaji je bila vojaška zabava v vasi z igranjem vojaške godbe, vojaškimi nastopi s šalami in recitacijami pesmi - pa tudi pevskim zborom. Vojaki so zelo dobro razpoloženi, veseli. Po vaji so se imeli priložnost okopati v reki Oki. Nekateri enote se vračajo domov ponoči in prihajajo naslednji dan,

17. junij

da počivajo in spiyo. Dan počitka za brigado. V brigado je prišlo 37 novih ljudi - večinoma Slovencev, ki so bili pred kratkim ujeti. Vsi so zdravi in močni. Ker potrebujemo moštvo, nam pridejo prav, saj pričakujemo še 1000 ljudi, da dopolnimo brigado in II. bataljon. Zelo lepo vreme. Ob 11. uri je generalmajor Rjabov imel kritiko vaje v oficirski menaži in pohvalil ter poudaril delo tovarišev oficirjev. Na splošno je vaja zelo odobrupsela.

Danes je odpotovala v Moskvo nova skupina 54 mladeničev (. . .).«

18. junij

»Zelo lepo vreme. Danes ponoči je spet prišla skupina vojakov, 70 po številu. Tudi oni so ujetniki šele od nedavna, pred kratkim so bili v domovini. To so zelo prijetni in zelo disciplinirani mladeniči. Nedelja je. Dan počitka v brigadi. Zelo lep program vojaške zabave. Prišla je skupina (15 članov) delavk Leninevega kluba Obrambnega zavoda iz Kolomne. Popoldne so nastopile z zelo lepim programom ruskih ljudskih pesmi, plesov in kol. Tovarišice delavke so lepo izvedle program in večkrat pozele aplavz. V programu so sodelovali tudi naši vojaki diletanti in naša vojaška godba. Po programu je godba igrala razne ples in kola, poleg oficirjev in vojakov so bili navzoči tudi civilisti iz okolice taborišča. Potem je bila odigrana tekma med prvo ekipo brigade in moštvom radiotelegrafistov z zmago ekipe brigade 9:1. Tako je ta nedelja minila z lepim pro-

gramom, vojaki so se lepo zabavali. Še do večera je v taborišču slišati pesem in godbo.«

19. junij

»Zelo lepo vreme. Delo v brigadi po delovnem načrtu. Danes je spet prispelo 27 mladeničev iz taborišča v brigado. V brigadi se enote kopajo. Zgodil se je nemil dogodek. 3 vojaki so pobegnili iz taborišča. Takoj so jih šli iskat. Uspeh ni znan. Vendar se vojaki nimajo nad čim pritoževati. Hrana odlična - oskrba dobra, vaje niso težke - prenaporne. Zdravstveno stanje brigade je po zdravniški izjavi zelo dobro. Bilo je nekaj primerov avitaminoze. Zato bolniki dobivajo najboljše vitamine.«

21. junij

»Deževno vreme. Delo enot po delovnem načrtu. Danes ob 10. uri je sojenje skladiščniku K. C. V., podnaredniku v javni službi, ki je v mestu Kolomni kradel in prodajal državne stvari. Obsojen je na 2 leti ječe, ker je bilo ugotovljeno, da je kriv. Čaka se, kaj bosta odločila komandant in komisar brigade. Komandant se je strinjal. Današnje številčno stanje brigade je 1. 610 ljudi (tisoč šeststo deset). V brigadi in II. samostojnem bataljonu je do danes 75 oficirjev.«

22. junij

»Delo enot po delovnem načrtu. Dopoldne enote delajo. Popoldne je voljno. Danes je 3. obletnica vojne Rusije z Nemčijo in ustanovitve (zasnovanja) NOV Jugoslavije. Popoldne je bil ob tem prirejen miting na prostoru, kjer se igra nogomet. Tja so prenesli tribuno. Kot gosta in udeleženca mitinga sta prišla iz Moskve tovariš polkovnik dr. Mešterović Djordje in tovariš ppolkovnik Švob Vinko. Program mitinga je:

1. Miting je začel komandant I. brigade NOVJ v ZSSR podpolkovnik tovariš Mesić Marko. Po pozdravu gostov daje besedo

2. tovarišu majorju Kajgorodovu Ivanu, kandidatu zgodovinskih znanosti (kot predstavniku Rdeče armade) - govornik je poudaril noro vojno igro Nemčije s Rusijo, ki danes tolče Nemce do popolnega zloma. Poudaril je bratstvo ruskega in jugoslovanskega naroda v orožju in slovanstvu.

3. Potem je tovariš vojak Emil Dugaflić recitiral pesem kmečkega pesnika Stanka Škare, posvečeno Rdeči armadi.

4. Kot četrta točka je bil govor delegata vojne misije NOVJ tovariša podpolkovnika Vinka Švoba. Posebej je poudaril junaštvo in heroizem NOVJ v teh treh letih v borbi s fašisti in hvaležnost Rdeči armadi, ki ni pustila, da Germani uničijo male slovanske narode. Pozval je vse junake in tovariše naše brigade, naj se dobro pripravijo za vojaški boj kot tudi potem za politični boj za socialna načela, ki smo se jih tukaj naučili in se jih učimo.

5. Besede tovariša Kudrina Ivana, seržanta Rdeče armade, heroja Sovjetske zveze, so udeleženci mitinga posebej pozdravili, saj nam je zaželel, da vsi postanemo heroji Sovjetske zveze v skorajšnjem boju.

6. Zatem je govoril poročnik tovariš Kučan Koloman, Slovenec, v slovenščini, nagovarjajoč Slovence, da naj se borijo za svojo svobodno Slovenijo po vzoru borcev NOVJ za svobodo vere in naroda.

7. Potem je govoril pred Hrvati tovariš vodnik Mate Stilinović,

8. Pred Bosanci, muslimani, tovariš vojak Nail Jogić.

9. Pred Vojvodinci je govoril ml. vodnik tovariš Djoko Drapšin.

10. Na koncu je komisar tovariš Josip Luča prebral pesem našega znanega pesnik Radovana Zogovića 'O biografiji tovariša Tita'. -

Mitinga so se udeležili tovariši vojaki in oficirji brigade in II. s. (samostojnega, op. p.) bataljona. Naša godba je odigrala nekaj koračnic in tudi himno Sovj. zveze.

Po mitingu so pehota in topničarji odigrali nogometno tekmo, ki se je končala s 4:1 za pehoto. Gostje so se razšli in nas zvečer večinoma zapustili.

V brigadi kot tudi v odredu ni nič posebno novega.«

23. junij

»Danes ob 7. uri zjutraj sta s 3 kamioni prišla pionirska četa in strelski vod iz 4. čete II. bataljona brigade z dela iz Butova, kamor so odšli 16. VI. zaradi minerskih zadev - dela. Minersko delo, za katerega so računali, da bo končano v 10 dneh, so vojaki opravili v 5 dneh. Potem so v Butovu pomagali pri regulaciji reke, zgradili so jez.«

Vojake so pohvalili. Stanovali so v zasebnih hišah. Na kraju njihovega bivanja je bila izobešena jugoslovanska zastava.

»Do danes imamo v brigadi 86 avtomobilov, tako tovornih kot luksuznih.

Ob 6. uri zjutraj je naše nogometno moštvo z vlakom odšlo v Ozero (mesto) na nogometno tekmo. Igrali so z oficirsko šolo (rusko). Tekma se je končala z 2:2. Igra je bila groba in naš kapetetan ekipe poročnik Užarevič je bil že v prvih minutah huje poškodovan. Sicer so jih neobičajno prijazno sprejeli. Danes sta prispeli dve skupini novih vojakov. Večji del so Slovenci iz leningrajske oblasti. Prva skupina jih šteje 27, druga 7. Fantje so zdravi in kondicijsko močni, tako da so jih lahko takoj razporedili v enote.

Danes so Rusi začeli poletno ofenzivo pri Vitebsku in napredujejo. To je rodostno odmevalo med našimi mladeniči - vojaki.«

25. junij

»Nedelja. Ob 9. uri sv. maša za katolike. Na mašo lahko po ukazu pridejo vsi, ki to želijo. Ni obvezno. Veliko jih pride. Sodeluje tudi godba. Odslej bodo vsako nedeljo verski obredi za vse vere. Nedelja je dan počitka. Danes je bila v Kolomni v KYAL-u nogometna tekma s 1. topniškim učnim klubom v Kolomni. Končala se je z 2:0 za naše moštvo. Odigrali so še tekmo v odbojki z istim moštvom z rezultatom 7:14 za Ruse. Potem je bila v Gosbanku Kyala skupna zabava Jugoslovancev in Rusov, na kateri je sodelovala naša vojaška godba, igrali so plese, igral je harmonikar i. t. d. Povsod je opaziti, da so Jugoslovani prikljubljeni pri Rusih, naša godba sijajno igra. V taborišču je preostali del vojakov imel kino predstavo. Veliko vojakov je v zboru odšlo navijati na tekmo. Sicer pa to nedeljo niso dajali dovoljenj za izhod v vas in so zato nekateri vojaki zapustili taborišče, tj. pobegnili so iz taborišča. Prav sedaj poteka sodna preiskava nad vojaki, ki so pobegnili iz taborišča in so jih ujeli. V celem taborišču odmeva pesem - naši vojaki pojejo domoljubne pesmi in igrajo harmonike. Nogometaši in godba so se vrnili ob 11. uri zvečer.«

26. junij

»Uvajajo se oddelčni zapori v bataljonih in topniškem divizionu. V brigadi obstaja brigadni zapor za vojake, ki so v brigadi in so v sodni preiskavi. Sočasno je z današnjim ukazom št. 28/44 normiran postopek njihovega prehranjevanja in to takole:

A.) vojaki, kaznovani z navadnim zaporom, dobijo en dan poln obrok kruha in 1 liter vode, drugi dan pa hrano kot drugi vojaki.

B.) Vojaki, kaznovani s strogim zaporom, dobivajo 2 dni po 200 dkg kruha in 1 liter vode, tretji dan pa normalno hrano.

C.) Vojak v sodnem priporu dobiva vsak dan 350 dkgramov kruha in trikrat samo juho.

Vaja I. bataljona. V brigadi nič posebno novega.«

27. junij

»Delo enot po delovnem načrtu. II. bataljon je imel skupno vajo s topniškim divizionom. Vaja je zelo dobro uspela. Po današnjem ukazu se sodi vojaku D. I. N. , ki je samovoljno zapustil svoj položaj v 2. strelski četi in pobegnil iz taborišča, ker mu je, tako je rekal, presedlo vojaško življenje. Razprava je bila javna ob 12. uri v I. bataljonu. Po opravljeni razpravi je bila ob 3. uri popoldne izrečena sodba s smrtno kaznijo z ustrelitvijo. Čaka se potrditev tovariša podpolkonika Mesića in komisarja brigade.

Danes je po ukazu št. 30 vojak Dobos Stjepan napredoval v podporočnika. V Rdeči armadi je bil pomočnik komandirja čete za politično delo, sicer pa Jugoslovan.«

Poleg njega je en vodnik napredoval v zastavnika, 6 mlajših vodnikov v vodnike, 7 desetarjev v mlajše vodnike in 7 vojakov v desetarje.

Pregled konj. Od 87 jih je 50 v dobrem stanju, 35 v povprečnem.

28. junij

Ponovljeno sojenje mlajšemu vodniku K. C. V. (glej 21. junij, op. p.), ker je bila prvič v odsotnosti prič izrečena preblaga kazen - 2 leti. Sojenje ni bilo končano.

29. junij

Slavnosten sprejem 99 Jugoslovanov iz Teherana, ki so se tam prostovoljno odločili z vstop v brigado.

30. junij

»Danes je bil končan proces proti K. C. V. Obsojen je bil na smrt.

V brigado so v tankovsko četo prispeli 3 tanki žT34' za pouk tankistov. V brigadi delo po delovnem načrtu in pregled orožja in opreme.«

1. julij

»Začeli smo sedmi mesec taborjenja v Karasovu. V tem času je bilo veliko sprememb z našo najprej samostojno enoto Samostojnega jugoslovanskega bataljona v ZSSR, nato brigado. Število moštva je z vsakim dnem vse večje in večje. Danes nas je okoli 1850 ljudi. V I. brigadi je formiran II. samostojni bataljon, ki bo od 5. t. m. deloval samostojno, samo disciplinsko in pri urjenju bo pod poveljstvom komandanta brigade tovariša podpolkovnika Mesića. Glej pov. št. 015/30. VI.

V 2. samostojni bataljon je dodeljen tovariš poročnik Harović Arpad. V brigado so prišle nove kokarde. Po ukazu komandanta morajo vse stare vrniti, od jutri 2. VII. morajo vsi nositi nove kokarde, ki so enake za vojake, podoficirje in oficirje.

Danes je bil izpit podoficirjev, ki so razporejeni na oficirske naloge. Komisije niso zadovoljne z rezultatom. Mnogi bodo morali na izpit še enkrat, medtem ko bodo tisti, ki so izpit naredili, povišani v čin zastavnika, drugi pa v mlajše vodnike. Glej ukaz z dne 29. junija 44, št. 32. Bil je tudi izpit za podoficirje topniškega divizona. Prav tako slab uspeh. Sicer v brigadi nič posebno novega. Delo enot po delovnem načrtu.«

2. julij

Nedelja. Maša za rimokatolike ob 9. uri. Nogometni klub je v taborišču igral tekmo z moštvo oficirske šole in zmagal s 7:0.

»Z današnjim ukazom, za 2. julij, št. 35, je bila razveljavljena smrtna kazen z ustrelitvijo za skladiščnika ml. vodnika K. C. V., ki je bil obsojen zaradi kraje v skladišču v Kolomni in se spreminja v kazen 10 let ječe, s tem da bo kot borec premeščen v pehotno četo in da bo moral plačati uničeno opremo. Če pa se bo v boju tako dobro izkazal, da bi zaslužil nadaljnjo ublažitev kazni, bo njegova zadeva spet obravnavana. Obsojenec je vložil pisno prošnjo, da naj se mu kazen ublaži, ker se bo z orožjem v roki boril proti nemškim okupatorjem - fašistom.

Med kosilom so se ob 2. uri od nas poslovili tovariš Latišev A., tovarišici Lavrova A. N. in Ilijina M. M., ruski študenti Inštituta tujih jezikov, ki so pri nas na praksi našega jezika prebili mesec in nekaj dni. Komandant tov. pp. Mesic jih je pohvalil za vzorno vedenje in marljivost ter jim zaželel, da bi se kmalu videli v naš domovini Jugoslaviji. Rusi študentje so nas zapustili in ob 8. uri odšli z avtom v Moskvo, kamor jih je napotilo njihovo poveljstvo KA.«

3. julij

Tankisti se že vozijo s tanki okoli taborišča.

4. julij

Brigado sta obiskala adjutant in načelnik štaba generala Žukova. V brigado je prispela nova skupina sedmih vojakov.

5. julij

»V brigadi delo enot po delovnem načrtu. Potekajo brigadne vaje za štabne oficirje. Vsi inštruktorji so z delom zadovoljni. Danes so vsi oficirji dobili nove uniforme, ki so prvorazredne in zelo lepe z zaprtimi ovratniki in oznakami na rokavih, kakršne imajo oficirji v NOVJ. Obenem so nam podarili dva para zelo lepih nogavic. Rusi res skrbijo za nas in nas bogato oblačijo. S tem je konec z uniformami stare jugoslovanske vojske, ki se je tako sramotno obnesla v času napada Nemčije na Jugoslavijo.«

Zabava v čast novincem, ki so prišli iz Teherana.

6. julij

Napredovanje podoficirjev, ki so opravili izpite, v čin zastavnika.

»V čast novopečenih oficirjev in podoficirjev, ki jih je po številu okoli 100, je bil ob 7. uri izveden lep program v topniškem divizionu z godbo in imenitnim skečem ter pesmijo naših diletantov.

Danes so tovariši oficirji iz I. in II. bataljona prvič jedli s svojimi enotami iz vojaških kuhinj. Ker je jedilnica premajhna za tolikšno število oficirjev brigade, so ločili tovariše oficirje I. in II. bataljona in topniškega divizona in odslej se hranijo v svojih enotah s hrano za vojake, vendar v skupnem prostoru - jedilnici. Nekateri oficirji so takoj izjavili, da je tako bolje, ker dobivajo več in je vojaška hrana boljša. Za zdaj se posebej kuha za oficirje brigade v stari in prvotni štabni jedilnici. Oficirji plačajo za hrano vsak mesec po 10 Rb. (rubljev, op. p.) na dan. Poleg redne oskrbe dobivajo oficirji vsakih deset dni dodatno maslo, piškote, ribe in cigarete, za kar plačujejo 130 Rb. mesečno. Sicer v brigadi nič posebno novega, Vreme je dovolj lepo, vse zeleni. Dovolj toplo je, čeprav so noči hladne.«

7. julij

Iz odreda sta z avtomobilom pobegnila mlajši vodnik z avtomatom in vojak. Zasledovalci ju še niso odkrili. Ob 7. uri je vojaški klub priredil zabavo za radio-telegrafiste.

8. julij

Okoli 50 kandidatov opravlja šoferski izpit.

10. julij

Topniški divizion ima dnevne in nočne strelske vaje.

11. julij

»Delo enot po delovnem načrtu. Topniški divizion se je vrnil z vaj oz. streljanja. Uspeh, pravijo Rusi, zelo dober. S streljanja so se vrnili ob 3. uri zjutraj. Vojaki spijo do 11. ure. Ob 11. uri so prišli iz Moskve general lajtnant Terzić Velimir, hrvaški kipar Avgustinčić, pporočnik Marko Popović.

Ob 3. uri je general Terzić s tovarišem podpolkovnikom Mesićem obiskal celo brigado in 2. samostojni bataljon. Ugajala sta mu čistoča in disciplina pri vojaki. Sicer v brigadi nič posebno novega.«

12. julij

»V brigadi poteka danes skupna vaja s I. in II. bataljonom in z dvema tankoma. Na vaji je bil general Terzić. Pohvalil je delo vseh vojakov. Po vaji je bil ob 12. uri v II. bataljonu zbor oficirjev za vse brigadne oficirje. Na njem je zelo lepo govoril tovariš general Terzić. Posebej je poudaril slogu in disciplino, ki morata vladati med nami. Med nami ne sme biti nikakršnih in tudi ne nacionalnih trenj, niti očitanja eden drugemu, kje je kdo bil in kaj je bil. Posebej je obsodil tiste partizane, ki želijo posebne zборе, družbo i. t. d. Poleg drugega je imel dolg in lep politični referat o današnjem položaju v svetu in dogodkih v domovini i. t. d. Potem so tovariši postavljali vprašanja in general Terzić je odgovarjal nanje. Zborovanje je bilo končano okoli 2. 30, potem pa so tako gosti kot oficirji odšli na kosilo. Po kosilu je okoli 5. ure general Terzić s svojim spremstvom odšel v Moskvo. V brigadi je bilo popoldne čiščenje orožja. Sicer nič posebno novega.«

15. julij

»V brigadi je bila včeraj skupna vaja s tanki od 7. ure zjutraj do 12. ure popoldne. V napadu je bil I. bataljon. Vaja je zelo dobro uspela. Danes popoldne so se vojaki šli kopat. Ob 5. uri zjutraj je odšla skupina oficirjev in vojakov v Moskvo na miting grinvaldske bitke. Sicer v brigadi ni nič posebno novega. Danes ponoči je v brigado prišlo 23 Slovencev.«

16. julij

»Nedelja. V brigadi v enotah počitek. Danes so vojaki dobili dovolilnice za izhod v vas, oficirji pa za izhod v mesto Kolomno. Popoldne je bila vojaška zabava z lepim diletantskim programom z godbo, potem pa je bila odigrana nogometna tekma med I. in II. moštvom brigade, ki se je končala s 6:0 za prvo. Danes je prišla iz Kolumne kantina. Bila je tudi pijača - vodka za 113 Rb. liter, dalo se je kupiti tudi vino in šampanjec. Nedelja je lepo minila in komaj čakamo, da bomo šli na fronto.«

17. julij

»Delo enot po delovnem načrtu. Naši udeleženci mitinga so se vrnili iz Moskve zvečer ob 10. uri vsi veseli, da so videli Moskvo. Mnogi od njih so videli skupino 57. 000 ujetih Nemcev z generali na čelu, ki so šli skozi Moskvo. Spet vzor za naše vojake, kakšen je rezultat današnje borbe - vojne. Na žalost bi morali to videti tisti vojaki, ki še vedno ne verjamejo v resničen položaj na fronti. Po taborišču se sliši novica, da gremo v nekaj dneh na fronto. To nas vse posebej veseli. Imeli bomo priložnost, da dokažemo, kdo smo in kako tolčemo fašiste. V brigado so prišli neki ruski višji oficirji, da bodo nadzirali brigadne vaje, ki bodo te dni.«

18. julij

»V brigadi so stalne vaje. Delo brigade je prišel nadzirat generalmajor Kovalenko, nač. (načelnik, op. p.) vojaških priprav Rdeče armade (v rokopisu piše Crvene vojske, op. p.) s še nekaj višjimi oficirji. Sicer v brigadi ni nič posebno novega. Razpoloženje vojakov spriča sijajnih uspehov Rdeče armade,

pa tudi to, da bomo kmalu šli na fronto, dviguje duha in moralo. Vsi komaj čakajo, da gredo.«

19. julij

Uspešne štabne vaje.

20. julij

Prišlo 134 novih vojakov, večinoma Slovencev in Vojvodincev. I. bataljon opravil streljanje 20 km od taborišča, rezultati slabi.

21. julij

»V brigadi je na strelskih vajah II. bataljon, prav tako na terenu 20 km daleč od taborišča. Sicer v brigadi nič novega. Danes premeščajo nekatere oficirje, ki bodo ostali z 2. sam. (samostojnim, op. p.) bataljonom. Komandant 2. s. bataljona postane podpolkovnik Žitnik. Danes je prišlo 59 novih vojakov iz taborišča 27 s tovarišem prof. Vojinovom. Tovariš Vojinov je bil predavatelj v antifašistični šoli za Jugoslovane. Pred več kot dvajsetimi leti je prišel v Rusijo iz Jugoslavije. Želel bi priti v brigado, pa ga ne pustijo. Novi vojaki so bili takoj razporejeni v brigado. So skoraj sami Slovenci. Sicer v brigadi ni nič posebno novega. Spričo novic, da bodo kmalu krenili na fronto, so vojaki zelo razpoloženi.«

22. julij

Strelske vaje I. bataljona in topniškega diviziona z dobrim uspehom.

»Danes je prišlo v brigado 180 novih vojakov - večinoma sami Slovenci in to zelo mladi - nekateri so celo letnik 1927. Številčno stanje brigade se je skoraj povsem popravilo. Sicer v brigadi ni nič posebno novega.«

23. julij

»Nedelja. Tokrat delovni dan. Imajo strelske vaje. Vojake premeščajo v čete. Novinci gredo takoj na strelske vaje. Pospešeno organizacijsko delo. 27. VII. bo dan prisega za tiste vojake in oficirje, ki še niso prisegli, in to bo tudi dan slovesa za hiter odhod brigade na fronto. Danes sta prišla dva vagona novih poletnih uniform za oficirje in vojake. Poslej bodo vsi enako oblečeni.«

24. julij

»V brigadi nič posebno novega. Delo enot po delovnem načrtu. Danes so razdelili nove poletne obleke, ki so včeraj prišle v brigado. Zelo lepe in za vse enake. Tako za oficirje kakor za vojake. Bilo je javno sojenje vojaku I. str. čete S. H. H., st. vodniku Ž. P. in vodniku G. M. Vsi trije so bili obsojeni na smrt. Vidna je bila njihova protisovjetska in fašistična usmerjenost. Zares so zaslužili smrtno kazen, če so na strani fašistov - krvolokov celega človešta, naše domovine pa še posebej (28. julija sta jih komandant in politkomisar brigade pomilostila in jim smrtno kazen spremenila v 10 let ječe, op. p.). Sicer v brigadi nič posebno novega. Vsi se pripravljajo na odhod in tudi na proslavo prisega 27. VII. - pride na četrtek.«

25. julij

Prišlo 15 novih vojakov.

26. julij

Dež pada že drugi dan dan in noč. Priprave na prisego. Prišli prvi gosti, med njimi prof. Maslarič, ki je v avtu pripeljal napravo za snemanje radijskih plošč in je posnel godbo in pesmi. Vojaki in oficirji oddajajo odvečno opremo, ostaja jim samo bojna.

27. julij

Prisega v deževnem vremenu. Med gosti so bili general Velimir Terzić, Velimir Vlahović, gsp. Simić (veleposlanik kraljeve Jugoslavije v ZSSR, op. p.), sovjetska generalmajorja, angleška polkovnika, češkoslovaški brigadni general.

General Terzić je v svojem govoru oficirjem na banketu posebej poudaril, »da je prepričan, da bo naša brigada na fronti prva med najboljšimi brigadami. V spomin na ta veliki dan je kot znamenje posebne pozornosti podaril tovarišu ppolkovniku Mesiću svojo pištolo, ki je bila zaplenjena Nemcem in ki jo je dobil kot spominsko darilo od svoje brigade.«

28. julij

»Zelo deževen dan. Vendar v brigadi delo poteka korektno in hitro. V ob 5. uri popoldne je vse pripravljeno za premik. Prva kolona je zapustila taborišče ob 8. uri zvečer. Vojaki, čeprav mokri do kože, so zapuščali taborišče veselo, s pesmijo, ker se jim je končno izpolnila želja: oditi in priti na fronto - dokazati in pokazati, da Jugoslawec zna biti borec v boju proti svojemu najhujšemu sovražniku v zgodovini - proti zakletemu sovražniku hitlerizmu. Druge kolone so odrinile ponoči in šele okoli 10. ure zjutraj je odšla zadnja, 2. bataljon, na postajo v Kolomni, kjer se vkrcavajo v ešelone. Nekateri, veseli ker gredo, pojejo, drugi, ki pa ostajajo v 2. samostojnem bataljonu, pa žalujejo. Vse spet postaja pusto - tiho - čaka se dan, ko bo spet oživel ta gozd, v katerem je bilo 8 mesecev tako lepo življenje, veselje, družabnost, vojaško delo naše najprej Vojaške enote, nato 1. bataljona in na koncu brigade, ki bo, kot smo vsi prepričani, prinesla svojemu rodu ime in čast.«

OD KOLOMNE DO SREMSKE FRONTE

29. julij

»Kolomna. Na postaji smo. Vkrčavamo se. V I. ešelon brigadni štab, propagandni biro, posebne enote pri brigadnem štabu, četa za zvezo, jurišna četa, inženirci, saniteta, premična delavnica in kamioni brigadnega štaba. Izredno razpoloženje. Vsi želijo kreniti proti Moskvi. Na postajo prihajata generallajtnant Velimir Terzić, šef naše vojne misije v Moskvi in tovariš polkovnik Vinko Švob. Odideta med borce, se pogovarjata z njimi, jih sprašujeta po njihovem zdravju in počutju. Borci jima veselo odgovarjajo, da se počutijo kot da bi šli naravnost domov, še enkrat jima zagotavljajo, da se bodo borili kot naši partizani doma. Prišlo je nekaj meščanov, da nas pospremiijo. Nasmějani obrazi, veselo mahanje rok in vzkliki pričajo, da smo se dobro spoznali z ljudmi tega velikega industrijskega mesta. Ž Jugoslavci adježdut na front. Do svidanje, tovarišči! Prvi ešelon je pripravljen za premik. Telefonisti so vzpostavili zvezo z vsemi vagoni. Propagandni biro je izdal jutranje novice, ki jih takoj razdelijo po vagonih in prebirajo. Razvijajo zemljevide in jih pribijejo na stene vagonov. Premaknili smo se. Pot v Moskvo. Ob 16. 40 smo prišli na neko postajo nedaleč od Moskve. Zapeljemo na krožno železniško progo okrog Moskve in prihajamo na kijevski vogzal (postajo). Stojimo na neki železniški postaji, delijo večerjo. Nasplah je med borci izredno razpoloženje. Neki tovariš iz zaščitne čete reče: žNavdušen sem, zdi se mi, kot da grem domov. Godba igra kola, ruske koračnice, borci plešejo, vpijejo in so izredno dobre volje. Ob 24. uri se naša kompozicija premakne in preko Naro-Fominska se peljemo proti jugu.«

30. julij

Vožnja: Malojaroslavec, kosilo na postaji Suhiniči.

31. julij

»Ponoči smo se peljali skozi Brijansk. Zdanilo se je lepo poletno jutro. Povsod naokrog porušene vasi pričajo o hudih bojih v teh krajih. V naših srcih raste ogorčenje. Vidimo ljudi, ki stojijo pred zemljankami, nam mahajo z rokami. Vidi-mo sovjetske ljudi, žene in otroke, kako bivajo v vagonih, bunkerjih. Vas Hutor-Mihajlovski, ura je 12, od postaje so ostale samo ruševine. Skozi postajo gredo vlaki, natovorjeni s starim železom, razbitimi nemškimi tanki, uničeno nemško tehniko. To prihaja s fronte, to je pozdrav fronte izmučenemu zaledju. Podira se blodna nemška moč. Maščujejo se velike žrtve sovjetskih narodov. Kmalu bo zgrajena železniška proga Hutor-Mihajlovski, kmalu bodo zgradili sovjetske vasi in ljudje bodo spet pošteno živeli. Kot vedno se sliši naša godba. Okoli nas so se zbrali ljudje, pogovarjamo se z njimi, pripovedujejo nam o strahotah, ki so jih preživeli. Politični komisarji imajo politične ure, pojasnjujejo poročilo sovjetskega informbiroja. Zahodno od Brestlitovska so uničene 3 nemške divizije. Preboj fronte od Njemena proti vzhodni Prusiji. In tako Rdeča armada prodira proti srcu fašistične zveri.«

Ob 5. uri popoldne postanek v Konotopu, ob 8. uri prihod v Bahmah.

1. avgust

Ponoči so potovali skozi Pirjatin. Ob 4. uri popoldne so v Čerkasih prešli Dnjeper.

2. avgust

Ponoči so se peljali skozi Smelo, zjutraj so prišli na postajo Novomirgorod. Ob 14. 30 so prispeli v Ponošmaj, ob 18. 30 na postajo Pervomajsk.

3. avgust

»Vlak stoji, jutro je in smo približno 40 km pred mestom Kotovsko. Postaja je polna uničene nemške tehnike. Stotine razbitih nemških kamionov in tankov. Pot do Kotovska je posejana z njimi, razmetani so po poljih. Prišli smo v mesto Slobotko. Je skoraj porušeno. Postaja zbuja samo spomin, da je bila nekoč živa. Stojimo, ešelon poje, sliši se glasba in ponovno gremo na pot. Ob 13. uri smo prišli v Ribnico na Dnjestru. Ogromen lesen most v višini tudi morda 50 m preči Dnjestar. Zraven njega je dvakrat porušeni most, železne konstrukcije zlomljene ležijo v peneči se vodi. Ribnica leži sredi kamnitih hribov. Ima lepo lego. Na eni in drugi strani Dnjestra. Tudi hiše so nekako drugega tipa, prav tako ljudje. Smo že v Moldavski SSR. Začel je padati dež. Govori se, da bomo kmalu izstopili. Fronta je blizu. Morda 40 kilometrov proč. Vse je pripravljeno, tudi obramba iz zraka. Popolnoma smo se zamaskirali. Postaja kot tudi druge naprave ponujajo isto sliko - same ruševine. Naokrog so stene, kamenje, strma pobočja. Po nepreglednih ravninah prihajamo v hribe, v Moldavsko SSR. Ob 16. 10 smo prišli v vas Kobilovo. Dan je bil ukaz za iztovarjanje. Povsod pospešeno raztovarjajo kamione in drugo. Odhajajo četne kolone in naša motorizacija. Nekaj več kot 80 (osemdeset) kamionov žStudebakerjev' (Studebakerjev, op. p.) se premakne. Ustavimo se v nekem gozdu, nedaleč od vasi Kobilja - Veka. Tu bomo ostali nekaj časa in ponovno bomo postavili vojaško taborišče. Ukazuje se, postavljajo se šotori, vse hiti delati. Ob 6. uri je prišel tudi drugi ešelon. Zveze med štabi so že vzpostavljene, začelo se je novo življenje. Gozd je visok, gost. Naokoli pa sadovnjaki, ljudje iz moldavskih vasi.«

4. avgust

»Danes postavljamo taborišče. Urejajo se šotori. Živahne priprave, vkopavamo kamione. Maskiramo jih, kopljemo protiletalske rove, maskiramo šotore. Danes je prišel tudi tretji ešelon. Cela brigada je zbrana. K nam je prišel sovjetski oficir z II. ukrajinske fronte, v sestavo katere smo prišli z današnjim dnevom. To nam nalaga nove dolžnosti, neposredne priprave za borbo. Z letalom je prispel tudi predstavnik štaba II. ukrajinske fronte podpolkovnik Viljugov. V našem štabu daje navodila za delo in namestitve, obiskuje enote in se pogovarja z borci.«

5. avgust

»Končali smo z urejanjem taborišča in takoj se prične vojaško urjenje. Narejen je bil delovni načrt, ravno tako kot pred premikom vojaško delo in izpopolnjevanje v vojaški veščini. Borci resno delajo. To ni več vaja nekje daleč v zaledju, ampak za fronto in začelo se je živeti nekako drugače. Nič ni težko. Dela se z voljo in dosegaajo dobri rezultati.«

6. avgust

»Začelo se je redno vojaško delo. Vse enote so odšle na delo na določena območja, po gozdovih, obronkih, hribcih. V brigadi so množični izbruhi želodčnih obolenj, driske, v celi brigadi 21 (enaindvajset) primerov.

Vse je bilo storjeno, da se ta bolezen odpravi. Bila so nenehna opozorila, da naj ne jedo umazanega in nezdravega sadja in naj ne hodijo v vas. Sadje bodo

kupovali skupinsko. Politično delo teče normalno. Nocoj je bil dan znak za alarm, nad našim taboriščem je letelo sovražno letalo.«

7. avgust

Strelske vaje I. bataljona.

8. avgust

»Danes je na streljanju drugi bataljon. Življenje v taborišču je normalizirano. Stanje borcev se je zelo popravilo. Čeprav še nismo na fronti, dobivamo hrano po frontnih normah. 800 gr kruha, dodatek vseh jedi. Po delu je v taborišču na večer živahno, sliši se pesem, harmonika, razpoloženje je odlično. Podpolkovnik Nikitin se je vrnil iz štaba II. ukrajinske fronte. Prinesel je dobre novice. Kmalu bomo šli na fronto.«

9. avgust

Redno delo. 2. bataljon se je šel kopat v Kobiljo Veko, v 1. bataljonu je propagandni odsek brigade priredil ustni časopis.

10. avgust

Cerkveni pogreb umrlega borca Bogomira Švarca, ki ga je zadela kap. Ustni časopis v 2. bataljonu.

11. avgust

Brigado je obiskal generalmajor Burinjin, namestnik načelnika štaba II. ukrajinske fronte. Ogledal si je taborišče, obiskal enote in ostal na prireditvi kulturne skupine topniškega diviziona. V brigado je prišel podpolkovnik Kuprijanov, sovjetski oficir za zvezo. Ostal bo v brigadi.

12. avgust

»Danes so se vrnili nekateri tovariši iz našega brigadnega štaba, ki so bili v divizijskem štabu, ki mu pripadamo. Komandant divizije generallajtnant Gerpakov se je živo zanimal za enoto, njeno sestavo, bojno sposobnost, za Jugoslavijo in Tita in je skušal na vsak način zadovoljiti vse potrebe, ki jih ima naša brigada v materialnem in kulturnem smislu. Ukazal je, da se nam pošlje vse, kar je potrebno. Polno tiska, zvezkov, papirja, časopisov, da se zagotovi hrana in vse drugo. Sploh imajo ruski višji pa tudi nižji oficirji zelo ljubezniv odnos do brigadnih potreb, kar kaže na občudovanje sovjetskih oficirjev do naših narodov, ki so dali toliko žrtev v boju proti fašizmu. Danes je bil izdan ukaz, da naj se uredi taborišče, ker bo verjetno prišel sam komandant divizije. Povsod se živahno dela. Polepšujejo se šotori, urejajo se poti, poglobljajo rovi, kopljejo higienska stranišča itd.«

13. avgust

»Urejanje taborišča se nadaljuje. Ima videz pravega parka. Povsod potekajo konference o političnih temah, o uspehih Rdeče armade in borbi naših narodov, o osvobojenem ozemlju in ljudski oblasti. Popoldne so imeli zdravniki konferenco o problemu, ki še traja, to je diareja. Kupovanje sadja na lastno pest je prepovedano.

Zvečer je naš 1. bataljon na svojem prostoru pod vedrim nebom organiziral kino. Predvajali so film iz domovinske vojne Dva bojevnika. Sploh v našem taborišču živimo živahno kulturno življenje. Imamo vse, kar potrebujemo.«

14. avgust

Nekaj brigadnih enot je šlo iskat nemške padalce, ki so se spustili v okolici. Niso jih našle. Predvajanje filma Dva bojevnika v 2. bataljonu.

15. avgust

»Danes je oblačno in hladneje. Enote opravljajo redno delo. Brigadni štab in odseki so polno zaposleni. Kulturno-prosvetno delo postaja normalno. Gradi se

,gorodok', vadišče za gimnastiko. V 2. bataljonu so nedaleč od kuhinje zgradili pravo jedilnico z mizami iz vej, stebel itd. Po vseh enotah potekajo politične ure o najpomembnejših dogodkih današnjega dne. Zjutraj so se zavezniki izkrcali v južni Franciji. Danes smo po radiu poslušali reportažo o naši brigadi. Vse to, kar je bilo posneto na plošče med dajanjem prisega 27. VII. 1944., ko smo bili še v Rusiji, neposredno pred odhodom na fronto, vse to je bilo posneto na plošče in pospremljeno z živim komentarjem in danes v naši domovini poslušajo o nas.«

16. avgust

»Naša brigada je dobila svojo konjenico. Izvidniški konjeniški vod. Vojaško delo poteka kot običajno. Prvi bataljon gre na kopanje na železniško postajo. Tam je cela kompozicija, sanitetni vod s kopalnicami in vsem potrebnim. Izredna zadeva. Vse je odlično organizirano.«

17. avgust

Predvajali so ameriški film o heroizmu ruskih ljudi Bitka za Rusijo.

19. avgust

»Bataljoni so šli na redno delo. Bataljonski štabi so danes imeli vajo na sektorju Kobilja. Na vaji so bili navzoči vsi komandirji in komisarji. Trajala je do večera. V vseh enotah se nadaljuje intenzivno delo. Naši inženirci so dobili gumi-jaste čolne in obleko in popolnoma novo opremo. Postajamo enota, ki se sposobna voditi vojne operacije.

Zvečer so v brigadi predvajali nov film, ki smo ga danes dobili od naše fronte, Profesor Mamlok, o usodi nekega židovskega profesorja po prihodu Hitlerja na oblast. Film je dokumentaren in je vzgojno zelo dobro vplival na borce.«

20. avgust

Ob 5. uri je bila prireditev v počastitev dneva sovjetskega letalstva z godbo, petjem in recitacijami. Slovenci so odrecitali slovensko borbeno-zborsko recitacijo.

21. avgust

Brigadna vaja v okolici Kobilje - Veke s pehoto, posebnimi enotami in topništvom.

22. avgust

Tečejo priprave na vajo, in sicer za forsiranje reke. Inženirska četa in deli štaba so šli pripravljat vajo na Dnjester.

23. avgust

Po vstajanju ob 3. uri zjutraj je brigada v bojnem razporedu krenila do Dnjestra. Pripravili so se na forsiranje reke s priročnimi sredstvi (plavanje na šotorskih krilih, splavih, deskah, gumijastih čolnih ipd).

24. avgust

»Smo nad Dnjestrom. Posamezni bataljoni v skupinah žforsirajo Dnjester'. Voda je neverjetno hitra, nosi šotorska krila, napolnjena s slamo, deske, na hitro narejene splave, vendar se forsira. Učitelji v isti sapi pojasnjujejo forsiranje, njegov pomen v vojni. Vaja se je končala z uspešno, vsakomur je bilo lahko jasno, koliko ogromnih naporov je stalo Rdečo armado, ko je forsirala tako ogromne reke, kot so Dnjeper, Bug, te dni tudi Brut in zdaj prodira proti Romuniji. Dobro razpoloženi se vračamo z vaje. Pride vest: Romunija je kapitulirala. Mimogrede smo pripravili navdušene mitinge tej ogromni zmagi Rdeče armade. Navdušeni vzkliki Rdeči armadi, maršalu Stalinu. Fronte pred nami ni več.«

25. avgust

Ob 6. uri je prišel ukaz za premik. Krenili so ob 21. uri.

26. avgust

»Pred jutrom so prešli reko Reut, zahodno od vasi Kotozani Mare. Pohod je trajal 9 ur, prišli so v gozd blizu vasi Cutulesti. Počitek. Vesel zajtrk in potem malo spanja. Medtem propagandni odsek divizije dela in izda novice. Napredovanja II. ukrajinske fronte ni mogoče ustaviti. Dvanajst nemških divizij je obkoljenih. To pred pohodom povedo borcem, da okrepi duha, saj so ponoči prehodili 40 km. Danes je tople poletni dan in oskrba z vodo je otežena. Kuhajo čaj in ga delijo vsem borcem. Poteka zdravniški pregled tovarišev, ki so dobili žulje na nogah. Vojska je plegla v gozdu in spi. Ob 16. uri je vstajanje, kosilo ob 17. uri Premik. Enote se razvrstijo in gredo z mirnim korakom mimo komandantov bataljonov. Korak je čvrst, čutita se disciplina in red. Nadaljujemo pot, pohod proti mestu Belci(Balti).«

27. avgust

Počitek ob 6. uri pri vasi Sindzerei. Borci se umivajo v jezeru. Premik ob 15. 00. Polovico borcev peljejo s kamioni, drugi gredo peš 40 km.

28. avgust

Počitek pri vasi Resipjani. Ob 19. uri prireditev kulturno-prosvetnega odseka.

29. avgust

»Celo dopoldne se brigada pripravlja za premik, pripravljajo se za dolg pohod. Tovariši Slovenci so se od 10. - 11. ure dopolne zbrali na občnem zboru. Na zboru so tovariši Slovenci enodušno izrazili, da bodo zdržali za vsako ceno in premagali vse težave na pohodu. Celo brigado bodo s kamioni prepeljali do Pruta. Borci so odlično razpoloženi. Spet glasba, pesmi o Titu, pesem o Moskvi itd. Pred premikom politični komisarji po četah obveščajo borce o novih zmagah Rdeče armade. Zavzeta sta Braila, Sulinu, napredovanja Rdeče armade ne more ustaviti nihče.«

S kamioni so prevozili 30 km. Ob 19. uri so krenili iz Pruta proti Jasiju. Točno ob 20. uri so prešli sovjetsko-romunsko mejo na mostu čez Prut.

30. avgust

Ob zori so vkorakali v Jasi in ostali tam čez dan.

»Borce, ki so na tem pohodu pokazali izredno vzdržljivost in vztrajnost, so fotografirali in pohvalili na letaku. Vsem tovarišem, ki so ostali na poti, so ponudili pomoč, naložili so jih na kamione, saj so pred nami še dolgi in naporni pohodi.«

Ob 19. 30 so krenili naprej.

31. avgust

Pred jutrom so prišli pred Vulturesti. Ob 21. uri so prispeli oficirji NOVJ (major Djuro Lončarević, Mašan Milutinović, kapetana Gojko Žarković in Luka Božović ter mladinski vodja Sulejman Mehmedbašić). Ob 19. uri pohod proti Vasluju.

1. september

»Nocoj smo šli skozi Vaslui, v katerem so bili boji pred štirimi dnevi in ob 7. uri zjutraj prišli v vas Seku. Ponoči je našo kolono napadla razbita nemška skupina. Dva tovariša sta ranjena, eden površinkso, drugi huje. Oba tovariša sta Slovenca. Takoj so sledili vojaki ukrepi. Izvidniška četa se je razvrstila v strelce, pregledala okolico, nadaljnji premik so ustavili. Kolikor so mogli ugotoviti, se je skupina 15 sovražnikov gibala po grebenu in so hoteli ovirati naš pohod. Vendar so jih razgnali. Kar se tiče ravnanja borcev v koloni, lahko ugotovimo, da je prvo srečanje s sovražnikom povzročilo zmedo in negotovost med moštvom, ali lahko sprejme boj v vsakršnih pogojih. Zaradi pospešenih pohodov teh nekaj dni imajo

borci žulje. V prvem bataljonu jih ima nekaj nad 40 ljudi, v 2. bataljonu več kot 80. Ob 19. uri je bil izvršen premik brigade. V predhodnici je drugi bataljon.«

2. september

»Ob 8. uri zjutraj smo prišli na položaj v vasi Zorleni, večji kraj proti mestu Birlad. Naocojsnji pohod je bil eden najnapornejših. 40 kilometrov po predhodnih napornih pohodih. Veliko tovarišev je zaostalo in so jih prepeljali s kamioni. Množičnih odstopov ni bilo. S kamioni so prepeljali okoli 280 ljudi. Današnji dan je namenjen počitku. V vseh prištabskih enotah in bataljonih so bile konference s komisarji in komandirji čet. Ni bilo dovolj pohodne discipline. Voditelji niso bili na svojih položajih, posledica tega je veliko žuljev in izločenih iz vrste. Pripravili so organizacijo naslednjih pohodov: nabaviti čimveč konj in osebno opremo naložiti na vozove ter s tem enotam olajšati pohod. Po vseh enotah je bil zdravniški pregled. Ugotovljeno je: 161 ljudi je telesno šibkih, 119 jih ima hude žulje.

Danes so tovariši Lončarevič, Mehmedbašić, Božović, Milutinović in Žarković prevzeli svoje naloge. Major Djuro Lončarevič je postal politkomisar brigade, kapetan Milutinović namestnik komisarja top. diviziona, tovariš Luka Božović namestnik komisarja II. bataljona in tovariš kapetan Žarković Gojko namestnik komisarja I. bataljona.«

3. september

Počitek brigade v mestecu Birlad. Borci so dali plinske maske na kamione, vsaka četa je dobila 1 do 2 voza za prevoz plaščev, čelad in druge osebne opreme. Ob 16. uri je bila predstavitev oficirjev NOVJ brigadnim oficirjem, ob 16. 15 pa predstavitev brigadnemu zboru. Po govorih so izvedli skeč Švejk v norišnici, ki ga je napisal Vrgović. Ob 20. uri je brigada krenila na pohod.

4. september

Zjutraj so po 35-km pohodu prišli v vas pri Tekuciju. Izvidnica je naletela na 3 sovražnike, ki so pobegnili. Trčila sta dva kamiona brez hujših posledic. Ujeli so enega Nemca. Ob 19. uri se je začel nov pohod.

5. september

Brigada je opravila najdaljši pohod - 51 km. Ob 9. uri dopoldne so prišli v vas Cusnja. Ob 13. uri so krenili na pot s kamioni v dveh transportih.

6. september

27 km pohoda do vasi južno od Focsanov. Počitek.

7. september

»Ob polnoči je brigada dobila povelje za pohod. Krenile so pehotne in posebne enote. Topniški divizion in komora so odšli zjutraj. Smer pohoda proti Rimincu-Saratu. Lepa ohranjena vasica v centralni Romuniji. O, kako je vojna prizanesla romunskim mestom, kakšno nasprotje v primerjavi s porušenimi mesti v Sovjetski zvezi. Romuni niso občutili grozot vojne, ki so jo sami zasejali na sovjetskih tleh. Poti so kot povsod posejane z uničeno nemško tehniko. Približujemo se mestu Buzau. Pehota se ustavi 6 km za Rimincu-Saratom. Za njimi 30-km pohod. V vseh enotah je dobro vzdušje. Nadaljnih 30 km se bomo peljali na kamionih. Danes moramo priti v Buzau. Pred Buzauom so se odigrale silovite borbe. Povsod so uničeni nemški kamioni, razmetani tu in tam. Topovi, tanki, pontoni, protiletalski topovi, nemški vojni stroji ležijo onesposobljeni v žalostnih kupih. Sovjetski tanki so teptali nemške kamione. Bitka je bila pred mostom, prepolnim nemške motorizacije. Boji so potekali pred 7 dnevi. Kot povsod se tudi tu širi po zraku smrad konjskih trupel in nemških vojakov, zakopanih nekje v jamah. Buzau je industrijsko mesto - industrija petroleja, precej

umazana in neurejena. V centru so ruševine. Nemci so uničili naftne zavode in javne zgradbe. Izropana so vsa skaldišča, vendar v mestu teče normalno življenje. Trgovine so odprte, meščani nas lepo sprejemajo. Naš pohod nadaljujemo z vlakom. Gremo v treh ešelonih. Prvi ešelon se je začel vkrcavati ob 18. uri. Z njim gredo štab in vse prištabne enote.«

8. september

Odhod ob 0. 30. Ob svitanju so bili v Ploiestiju, mimo Bukarešte so se peljali ob 15. uri.

9. september

Ob 9. uri so prispeli v Craiovo. Rdeča armada je vdrla v Bolgarijo, v brigado prispejo novice o ljudski vstaji v Srbiji. S postaje Filiasi so krenili proti severu k mestu Tirgu Jiu. Tja so prispeli zvečer in prespali v vagonih.

10. september

Ob 5. uri zjutraj so odšli skozi Tirgu Jiu in se utaborili v gozdu ob reki Jiu. Major Lončarevič se je vrnil z obiska pri maršalu Malinovskem, komandantu II. ukrajinske fronte.

11. september

Dan počitka. Borci se umivajo, perejo perilo. Premik ob 18. uri proti severu ob reki Jiu. Okoli 22. ure je začelo močno deževati. Grmenje, naliv skoraj celo noč. Pohod v transilvanske hribe je bil dolg 51 km, vseskozi navkreber.

12. september

Zjutraj ob 10. uri je brigada vsa mokra prispela v vas pri mestu Petrosani. Potem so počivali in se sušili. Ob 19. uri premik. Paradno razvrščeni in ob zvokih godbe so šli skozi Petrosani. Ob 21. uri so se natovorili na vlak in se odpeljali. Motorizacija, komora, topništvo in štab bodo krenili zjutraj.

13. september

Zjutraj ob šestih so prispeli v mesto Deva. Počivali so in čistili orožje in opremo.

14. september

Počitek v Devi. Zaradi preletov nemških letal je bilo ta dan šest zračnih alarmov. Nekateri so se v mestu napili, tri je štab brigade kaznoval zaradi pijančevanja.

15. september

Pregled orožja in opreme v Devi. Ob 16. uri so se začeli pripravljati za pohod, na vlak so se natovorili ob 19. uri. Prvi ešelon je krenil na pot ob 0. 23.

16. september

»Vlaki vozijo počasi - železniške proge so prenatrpane, morda je tudi nekaj sabotaze. V glavnem gremo neposredno proti fronti. Na postaji Faget enote izstopijo, dobijo ukaz za premik v smeri Dumbovice, od koder je do fronte vsega 15-20 km. Možno je, da bomo sodelovali v teh bojih. Štab brigade se je namestil v vasi Bedesti. Ob 19. uri sta dve lovski letali tu bombardirali železniško postajo. To je bil prvi ognjeni krst. Na poti proti Dumbovici so letala napadla dva romunska kamiona. Eden je bil zadet in je zgorel.«

17. september

Dobili so ukaz za premik nazaj proti Devi. Spet nalaganje na vagone. Ob 15. uri premik prvih dveh ešelonov.

18. september

Ob 11. 30 so se peljali mimo mesta Alba-Iulija, ob 17. uri pa so šli skozi veliko postajo Blaj.

19. september

Ob 16. uri so prispeli na postajo Sibiu v transilvanskih hribih.

20. september

Nadaljujejo pot. Zaradi zatrpanih prog so skoraj cel dan stali na postaji Piatra/Olt. Ob 16. 45 premik proti Craiovi.

21. september

Opoldne so prispeli v Craiovo, ob 15. 25 pa so se ustavili v vasi Isalnita.

22. september

Brigada počiva.

23. september

Brigadni komandant je obšel bataljone. Brigado so obiskali predstavniki nove Jugoslavije. Predvajali so film Peter Veliki in filmske vesti 57. 000 Nemcev skozi Moskvo.

24. september

Redno delo, popoldne je bila parada brigade pred predstavniki NOVJ. Intenzivno politično delo. I. bataljon je odšel na kopanje v kopalni vlak.

25. september

Urejanje opreme, čiščenje, pranje. Na kopanje je odšel 2. bataljon. Popoldne ob petih je bila vojaška zabava, na kateri je bilo okoli 1200 borcev in poveljnikov.

26. september

»Nadaljuje se redno delo. Vendar dopoldne pada dež. Popoldne je bila konferenca vseh poveljnikov. Po četah oblikujejo udarne skupine iz najboljših borcev. Udarniki so tisti, ki najbolj ubogajo ukaze. Vse storijo za to, da bi uresničili organizacijo udarniških skupin. Politično delo v vseh enotah postaja intenzivnejše, po nekaj ur dnevno. Brigadni list žVjesnik' vsebuje novice s celega sveta in domovine in je pravi mali časopis. Izhaja vsak dan na 6 do 7 straneh. Nismo še odbili časopisov iz domovine. Zvečer ob 20. uri je kulturno-prosvetni odbor pripravil prireditve za prištabne enote v mestni šoli. Na prireditvi so bili komisar brigade, komandant in ruski oficir za zvezo podpolkovnik Kuprijanov.«

27. september

Kljub dežju se delo nadaljuje. Nekaj enot se je preselilo v stanovanja. V 1. bataljonu je bilo zaradi nesreče pri eksploziji ročne bombe ranjenih nekaj borcev. 1. bataljon je imel večerno vajo.

28. september

2. bataljon je imel večerno vajo. Predvajan film Peter Veliki.

29. september

»Redno delo je ustavljeno, vse enote so šle na večerno vajo od 6. do 12. ure. Izvajali so napad, obrambo in izvidništvo ter orientacijo. Naši inženirski mečejo v zrak romunske utrdbe, zgrajene okrog Craiove. Danes je našo brigado obiskal polkovnik Božič, namestnik komandanta Srbije. Zvečer je maršal Sovjetske zveze izdal povelje, da se poroča o novih uspehih Rdeče armade na pribaltiški fronti. Danes je objavljen sporazum med maršalom Titom in vlado Sovjetske zveze o vstopu Rdeče armade v Jugoslavijo. Ta dogodek je zbudil izredno navdušenje v naših vrstah.«

30. september

»Delo poteka po delovnem načrtu. Ni nobenih sprememb niti posebnih težav. Zveza s predstavniki narodno-osvobodilne vojske postaja vse tesnejša in mi dejansko vsak dan bolj prehajamo v sestavo Narodnoosvobodilne vojske. Danes sta prišla polkovnik Obradović in polkovnik Djurić. Prvi bataljon je bil na večerni vaji.«

1. oktober

Nedelja, prost dan.

2. oktober

»Delo po delovnem načrtu. Od 8. -11. ure dopoldne in od 2. -7. ure popoldne. Intenzivnost dela se kljub deževnemu jesenskemu obdobju ne sme zmanjšati. Izvajajo se redne štiriurne nočne, večerne vaje do 12. pa tudi do 1. ponoči. Vojaki so vzdržljivejši kot prej, vaje vplivajo na telesno kondicijo. Morajo se pripraviti na težje pohode, ki bodo zagotovo prišli. Enote se oskrbujejo z grozdičem, kupujejo sadje od kmetov, in to cele vozove.

Danes je obiskal našo enoto Titov sin Žarko Broz. Obiskalo nas je tudi nekaj ruskih oficirjev.«

5. oktober

Pospešene priprave na odhod v domovino. Ob 11. uri je bil miting cele brigade. Navdušenju ni bilo konca. Prvi ešelon je krenil ob 20. , drugi pa ob 22. uri. Ponoči so prispeli v Turnu-Severin.

6. oktober

»Naše enote so ob 6. in 10. uri prispele v romunsko mesto Turnu-Severin in bile takoj poslone proti pristanišču na Donavi. Začel se je doživljaj, ki ga nihče od nas ne bo pozabil celo življenje. Na nasprotni strani so videli zvonik in hiše našega Kladova, videl se je delček željno pričakovane domovine. Med nami in nasprotno obalo je veličastno tekla Donava, motna in resna, kot so

dnevi, ki jih preživljamo. Naš dobra stara znana Donava. Kakšne misli so nas vse prevzemale, ko smo gledali ta sivi nepomembni pas zemlje z malim mestecem, za katero nas večina niti ni vedela, da obstaja, ki pa je bilo zadnje čase tolikokrat omenjeno zaradi tega, ker je tukaj Rdeča armada, osvoboditeljica, prvič prišla do meja naše junaške domovine. V tem trenutku sta se v srcih vseh, tudi najmanj občutljivih, razlila ogromna ljubezen in hvaležnost do Sovjetske zveze, Sovjetske zveze, ki nas je sprejela kot rodne brate, ki nam je bila dobesedno druga domovina in ki nam je dala orožje, da se maščujemo fašistom za vse trpljenje in ponižanja. Moštvo, oborožitev in komora 1. bataljona se vkrcava na 2 vlačilca, ki vlečeta našo, jugoslovansko, ladjo žNehaj'. žNa svidenje v Jugoslaviji,' se šalijo mnogi, poslavljajoč se od tistih, ki bodo čez pol ure krenili za njimi. Ladja z vlačilcema se počasi bliža drugi obali. Vidimo, kako se v pristanišču zbira množica ljudi s cvetjem, mahajo z rokami, vzklikajo srečanju z nami. Oči mnogih borcev zalijejo solze veselja. To sramežljivo skrivajo pred tovariši, nekje na ladji neki borec tiho poje žKaži vsem družjam, što tak padrugu, ja rodinu ljubim svoju. ' Na ladji je vsa posadka naša. Prvi hip se nam zdi čudno, da vsi govorijo po naše. Začne se izkrcavanje. Naša godba igra koračnice. Enote se zbirajo na cesti in v pristanišču. Prebivalstvo nam meče cvetje. Vzklikajo nam. Nekdo prihaja z znancem, objema se, ganljivo govori. Po izstopu z ladje je bil kratek miting na domačih tleh. Komandant 1. bataljona tovariš poročnik Jevremović je imel kratek pozdravni govor borcem in meščanom mesta Kladova. Potem so govorili borci, ki so izrazili svoje občutke v tem slovesnem in radostnem trenutku in se spet zarotili, da se bodo do zadnje kaplje krvi borili za končno osvoboditev naše dežele. Dve osnovni misli vejeta skozi njihove besede: bratstvo in enotnost naših narodov, skovana v boju in hvaležnost veliki Sovjetski zvezi. Pozdravljamo svobodno in demokratično Jugoslavijo, ki se rojeva v ognju N. O. (narodnoosvobodilne,op. p.) borbe. Potem je prvi bataljon v stroju odšel skozi mesto, skozi špalir borcev N. O. vojske in prebivalstva. Vsi vzklikajo, mahajo in pozdravljajo. Naša brigada z dobro opremljenimi, oboroženimi in discipliniranimi

borci vzbujajo dobre vtise pri meščanstvu. 'To je eden najsrečnejših dogodkov v mojem življenju, odkar živim tukaj,' je rekla učiteljica iz Vojvodine. Vsi nam pripovedujejo, kako so radi sprejeli Rdečo armado in kako so jo pričakali.

Ne ustavimo se v Kladovu, ampak nadaljujemo pot proti Negotinu. Modra Donava je ostala za nami, v daljavi se sliši grmenje topov, ki nas kliče, naj čim prej stopimo v boj. Borci so odlično razporejeni. Tovariši naprej! Ta dan smo opravili pohod, dolg več kot 30 km. Ob 10. uri zvečer gremo skozi Brzo Palanko. Brigada in naš bataljon se namestita 6 km od mesteca v vasi Mihajlovac. Drugi bataljon še ni prišel, pričakujemo ga jutri.«

7. oktober

Borci se spominjajo včerajšnjih prizorov, ko jih je prebivalstvo pozdravljalo, jim ponujalo hrane in pijače (nekaj se jih je preveč napilo). 2. bataljon je prispel v Turnu-Severin ob 18. uri, ob 19. uri so ga prepeljali v Kladovo, nato je krenil na nočni pohod.

8. oktober

2. bataljon je prispel v Mihajlovac ob 8. uri. Ob 18. uri je bila prireditev v Mihajlovcu z množično udeležbo civilnega prebivalstva. Dve pesmi v programu je odpel tudi slovenski zbor.

9. oktober

Ob 8. uri je brigada krenila proti Negotinu, za njo pa ob 12. uri topništvo, štabne enote, komora. Ob 2. uri popoldne so prišli v vas Miloševo pred Negotinom. Čakala sta jih komisar 14. korpusa polkovnik Raja Nedeljković in podpolkovnica Julka Pantić-Mešterović, namestnica načelnika sanitete za Srbijo. S tem je brigada dejansko postala del 23. divizije 14. korpusa NOVJ. Uredili so enote in krenili v Negotin. Prebivalstvo jih je slovesno sprejelo s cvetjem, transparenti. Pred komando mesta je bilo veliko ljudsko zborovanje. Po zborovanju je bil defile brigade pred zbranimi in štabom 14. korpusa, zatem pa v parku koncert brigadne godbe in ljudski ples. Kulturna skupina je nastopila zvečer v kinu. Brigada je šla naprej do vasi, 10 km od Negotina.

10. oktober

Dežuje. 1. bataljon je šel na položaje, a ni prišel v stik s svoražnikom. Motorizirane enote so krenile proti Boru in prispele tja zvečer.

11. oktober

Pehota je proti Boru krenila zgodaj zjutraj. Poti so bile polne vojaštva in pohod je bil težak. 2. bataljon so s kamioni prepeljali do Žagubice, potem pa je prišel ukaz za vrnitev v Bor.

12. oktober

Brigada ostaja v Boru. Dežuje. Načrtuje se redno delo. Zvečer v mestnem kinu brigada predvaja prvi del filma Peter Veliki.

14. oktober

Vsa oskrba brigade s hrano in denarjem še vedno poteka preko II. ukrajinske fronte. Šest mladincev iz brigade je šlo na prvi kongres srbske mladine. Pokrajinskemu komiteju Komunistične partije za Timoško krajino so izročili tiskarno, ki so jo dobili od II. ukrajinske fronte.

15. oktober

Nedelja. Ob 10. uri dopoldne projekcija obeh delov filma Peter Veliki. Ob 19. uri je brigada pred številnim občinstvom priredila koncert v dvorani kulturnega doma.

17. oktober

Brigada se pripravlja na vaje. Popoldne so v mestni kazini pripravili ustni časopis.

18. oktober

Enote v bojni opremi so izvedle brigadno vajo 4 km od Bora. Potek vaje: napad na utrjene položaje, skupno delovanje inženircev in pehote.

20. oktober

Veliko veselje, ker je bil osvobojen Beograd. Vest je prišla ob 20. uri. Ob 20. 30 je brigada organizirala množični miting ljudstva in vojske v mestni kazini.

21. oktober

Ob 10. uri je brigada zbrana za skupni defile s partizani in prebivalci v počastitev osvoboditve Beograda. Zborovanje je bilo na velikem trgu. Ob 15. uri je brigadna nogometna ekipa igrala z mestnim športnim klubom in izgubila z 2:5. Zvečer je kulturna skupina pripravila program in zabavo v mestni kazini.

22. oktober

Po dolgem deževju lepa nedelja. 1. bataljon je ob 11. uri pripravil ljudsko zborovanje v vasi Slatina. Nastopili so tudi rdečearmejci. Udeležba prebivalstva je bila skromna.

23. oktober

»Premik! Po daljšem odmoru gredo bataljoni spet v bojnem redu z vso svojo opremo. Točno ob 7. uri so prvi in drugi bataljon ter prištabne čete krenili na pot proti Žagubici. Pred nami je 50 km dolg pohod, vendar to nič ne pomeni. Samo da ne stojimo več. Med borci je ogromno navdušenje. Jesenski dan je, vreme je deževno. Pot je blatna in težka, gremo čez planinski predel. Na vseh straneh gozdovi in blato. Gremo skozi Bukovičko Banjo, ki samo spominja na to, da je bila »banja«. Vse večje stavbe so porušene. Ob 17. uri smo prišli v Žagubico. Pohod, čeprav je bil težak, smo opravili.«

24. oktober

Premik iz Žagubice ob 6. uri. Pohod dolg 50 km. Do Petrovca na Mlavi so prišli pozno ponoči.

25. oktober

Počitek v Petrovcu na Mlavi. Okoli 40 borcev je ožuljenih. Zvečer ima godba koncert, na trgu je ljudsko rajanje. V kinu brigada predvaja film Peter Veliki.

26. oktober

Odhod ob 6. uri. 35 km pohoda do Žabarja. Vseskozi je padal dež. Komora in motorizirane enote s topništvo so nadaljevale pot in prišle v Kragujevac ob 13. uri.

27. oktober

Ob 6. uri odhod proti Kragujevcu. Pred mestom so enote uredili za organiziran pohod skozi mesto. Defile se je začel ob 16. uri.

28. oktober

Počitek. Namestili so se v kasarni in otroškem zavetišču. Enote so se skopale v mestnem kopališču.

29. oktober

»Ob 7. uri je bil ukaz premik proti Gornjemu Milanovcu. Prvi bataljon je v predhodnici. Imamo bojno zavarovanje. Naše enote gredo s pesmijo. Zdaj gredo v boj. Današnji pohod je dolg 50 km. Dobro korakajo. Vojaki se dobro držijo. Srečujemo ali gremo vzporedno s kolonami partizanskih enot. Poti so polne voz, vse se zliva v en potok proti fronti. Vaščani nam mahajo, nas pozdravljajo. Zvečer ob 19. uri pridemo v Gornji Milanovac, kot vedno s pesmijo. Dolg pohod smo odlično prenesli. Razporedili smo se po šolah, za počitek. Fronta je oddaljena vsega 13 km pred Čačkom. Slišimo topove, tudi mitralješki ogenj. Ponoči preletavajo letala, slišati je protiletalsko topništvo in mitraljiranje. Danes so iz

naše brigade odpoklicali vse tovariše oficirje, ki so bili pri nas kot inštruktorji ali zdravniki. Pristrčno se poslavljamo od njih. Spoštovali smo jih, spoštovali smo njihovo ljubezen do nas, njihovo požrtvovalnost. Pri nekaterih je bilo opaziti solze v očeh. Ločujemo se in morda se ne bomo več videli.«

30. oktober

»Premik iz Gornjega Milanovca na položaj. Gremo po poteh, ozkih, blatnih, povsod okrog nas so gosto nanizane ruske baterije. Neutrudno vkopavajo topove. Zasedemo položaj na desnem krilu ruskih topov. Štab brigade je nedaleč od vasi Vranjiči. Zemljišče je posekano, gozdnato, neprimerno za bojevanje, vendar prihajamo v stik s sovražnikom in dosegamo prve uspehe. Natančna poročila so v operacijskem dnevniku brigade. Borci se v glavnem dobro držijo.«

31. oktober

»Danes smo začeli silovite boje s sovražnikom. Prvi spopad in prve izgube. Morala ni omajana. Sovražnik se silovito brani, na življenje in smrt brani komunikacije. Je vrsta primerov požrtvovalnosti borcev in poveljnikov, vendar niso dosegli pomembnih uspehov. Nekaj ur traja neprekinjen ogenj iz vseh vrst orožja. Rusko topništvo neprestano strelja, streljajo tudi žkatjuše'. Te dvigajo moralo. Boji se nadaljujejo celo noč, njihova silovitost se niti malo ne zmanjša. Peklensko streljanje minometalcev, mitraljezov traja nekaj ur.

Vsi ti vojaški momenti, ki so imeli težo v spopadu v tem sklopu operacij, so opisani v operacijskem dnevniku brigade.«

1. november

»Nadaljujejo se neverjetno siloviti boji. Ob 3. uri ponoči se je začel protinapad naše brigade. Prvi bataljon je hitro napredoval in zavzel koto 244 jugovzhodno do Trbušarov ter v eni uri prodrl prav do železniške postaje v Čacku. Razbiti Nemci so se umikali v neredu, in ko je bilo treba zadati odločilni udarec, je bataljon, ki je prešel kakih 7 km od izhodiščnih položajev, ostal brez streliva. Nemci so to začutili, se uredili in prešli v protinapad. Takrat je prišlo do neurejenega umika, to je bil nekakšen obupan umik, tako da niso izvlekli niti ranjencev. Naše topništvo, ki je prišlo zelo blizu prve bojne črte, se je začelo naglo umikati, niso pa izvlekli enega topa. Prvi bataljon je imel velike izgube, mrtve in ranjene. Drugi bataljon ni deloval skupaj s prvim in v teh operacijah tudi ni vidneje sodeloval. Vendar rezultat. Uničen je en nemški tank, en kamion in zaplenjen en nemški avto. Vendar pri umiku ni dovolj discipline in prevladuje strah.

Naše topništvo se odlično drži. Gre na položaj in z neposrednim merjenjem sodeluje v bojih. Posebej se je izkazal tovariš Kramarič, komandir topa. Vendar tudi tukaj manjka bojnih izkušenj. Hitra orientacija, iskanje ciljev in vzajemno delovanje s pehoto. Popoldne se je stanje na celem odseku poslabšalo. Prvem bataljonu je uspelo urediti svoje vrste po brezglavem umiku in ob 17. uri so zavzele izhodiščne položaje na dominantnem grebenu. Zapustili smo cesto in železniško progo proti Čacku, vendar pa je pod nadzorom našega topništva in pehote. Po današnjih hudih bojih je prišla noč, precej mirna.«

2. november

»Pred jutrom so Nemci udarili na levo krilo, kjer so ruske enote. Rusi so se umaknili in zato se je moral umakniti tudi naš drugi bataljon, saj mu je grozil sovražni ogenj v bok. Nemci so se vklinili v našo razporeditev, vendar ta klin uničujemo z udarnim delovanjem naših in ruskih enot. Dopoldne so bili Nemci v protinapadu odbiti. Bataljoni prihajajo na svoje izhodiščne položaje, opravlja se topniška priprava in priprava z minometalci. Naši borci so samopožrtvovalni. Je vrsta primerov izjemnega poguma. Popoldne preidejo v protinapad, medtem pa

Nemci udarjajo z bokov in nekatere naše enote, ki so bile zelo izpostavljene, so obkoljene. Tridnevni siloviti boji brez počitka so izčrpali vojsko. Veliko mrtvih in ranjenih je oslabilo enote. Naloga, da presekajo pot umika nemškim enotam, ni bila izvršena. O vseh teh bojih, ki bodo šli v zgodovino brigade kot njena zelo težka stran, je izčrpno zapisano v operacijskem dnevniku. Bitka za Čačak ostaja v zavesti vsakega borca. Ob 17. uri pride ukaz za umik enot s položaja. Prvi bataljon je obkolen in se spretno in urejeno umika. Ponoči so se vse enote izvlekle nekaj kilometrov v zaledje fronte in se lahko po nekaj nočeh naspale in odpočile.«

3. november

»Dan po bojih je v vseh enotah čutiti potrto zaradi izgub. Naše izgube so 139 mrtvih in 340 ranjenih, 72 izginulih. To je trenutno. Sovražne izgube so trikrat večje. Sovražniku je bilo do tega, da za vsako ceno obdrži položaje in ni varčeval življenj. Preformirajo se enote in orožje, da bi bila brigada čimprej sposobna za nadaljnje boje. V teh bojih se je izkazalo veliko borcev in posameznikov in 28 jih je predlaganih za odlikovanje. Splošno razpoloženje se je preneslo na vsakega borca. Sprašujejo se, kje so bile napake, govorijo o njih, da bi se jim v bodočnosti izognili.

Naša bolnica je v Gornjem Milanovcu v gimnaziji. Polna je ranjencev tudi iz drugih enot. Meščani pomagajo našim ranjencem in se trudijo, da bi jih čimprej evakuirali za nadaljnje operacije. Vsi podatki o operacijah na bojišču so v operacijskem dnevniku.«

4. novmeber

»Preformacija enot je opravljena. Moštvo je na počitku po hišah in začelo se je deževje, dolgočasno jesensko deževje. Med borci se je stanje znatno popravilo. Začenjajo postopno pozabljati na doživete neuspehe.«

5. november

»Enote še počivajo, končujejo čiščenje svoje opreme in orožja in izvaja se politično delo. V vseh enotah so konference, na katerih hvalijo posamezne borce, njihovo zadržanje, njihove pogum, njihove izkušnje prenašajo na druge, da bi se v prihodnosti izognili enakim napakam. V enotah je staro dobro razpoloženje. Slišati je pesem in šalo. Po nekaj prespanih nočeh se vse ureja. Ponovno želijo premik, samo naprej, da maščujejo padle tovariše.«

6. november

Premik ob 11. 30. Brigada prehaja na sektor severovzhodno od Čačka, vzhodno od Ljubića, in sicer na položaje, ki so jih prej branile enote Rdeče armade. Komore so v vasi Prislonica, zaledne enote, pekarna, avtočeta in delavnica pa v Gornjem Milanovcu.

7. november

Enote so se bolje vkopale. Oskrba s hrano in strelivom je možna le ponoči, saj sovražniki streljajo na vse, kar se premakne. Morala enot je slaba, strah iz prejšnjih bojev se jim je zavlekel v kosti. Moštvo je utrujeno zaradi neprespanosti in neprestanega dežja. Po dva delegata iz vsakega bataljona sta šla na miting v počastitev obletnice oktobrske revolucije v Gornji Milanovac.

8. november

Brez sprememb. Zjutraj je spet začelo deževati, dež zaliva rove, da so neznosno blatni.

9. november

Še kar dežuje. Ob 21. uri brigado, ki odide v Gornji Milanovac, zamenjajo sovjetske enote.

10. november

Pehota se v Gornjem Milanovcu natovori na vlak, topništvo in motorizacija potujejo po cesti.

11. november

Nadaljuje se natovarjanje prištabnih enot, druge enote čakajo na vlak. Pada sneg z dežjem.

12. november

»Topništvo z drugo motorizacijo odhaja ob 7. uri zjutraj iz Gornjega Milanovca preko Kragujevca v Beograd. Torej gre brigada v Beograd. Ob 10. uri se je prvi bataljon vkrcal na postaji v Gornjem Milanovcu in krenil proti Beogradu. Istega dne je krenil tudi drugi ešelon. Motorizacija je prišla v Beograd ob 3. uri popoldne. Brigada je nastanjena v kasarnah, t. j. v oficirskih stanovanjih in v domu garde na Topčideru. Popoldne sta prišla tudi oba ešelona s prištabnimi enotami in prvim bataljonom. Kasarne, v katerih je naša brigada, so popolnoma neurejene. Treba je opraviti generalno čiščenje in urejanje. Borci so začeli delati in do večera imamo urejena stanovanja. Po dolgem času smo v Beogradu. Naš Beograd, ki so ga porušila sovražna bombardiranja, nam je neobičajno ljub in blizu. Je prestolnica naše nove demokratične in federativne Jugoslavije. V njemu je Tito, v njemu je vlada.«

13. november

»Prišla sta tudi tretji in četrti ešelon in vsa brigada je skupaj. Marljivo urejajo stanovanja in dvorišče okrog kasarne, v kateri smo, odvlekli so razbite kamione, pometli steze, poti in očistili stavbe. Vse sobe imajo postelje, slamnjače, vojaki stanujejo udobno. S prihodom v Beograd nismo več v sestavi XXIII. divizije XIV. korpusa in smo na razpolago Vrhovnemu štabu. Vse naše delo prilagajamo novemu okolju, sestavljajo program dela in uvaja se tipično kasarnsko življenje. Izhod v mesto je možen samo z dovolilnico. Izhod je omejen, zato prihaja do nesporazumov. Borci in poveljniki so navajeni, da odhajajo brez vprašanj, naenkrat pa stroga disciplina. Ob 11. uri dopolne je menjava straže. Je ceremonialna, z godbo.«

16. november

»Iz naše brigade odhajajo kapetan Gojko Žarković, major Kovač, kapetan Dregić in Ozren. Njihove naloge prevzemajo Mašan Milutinović, pomočnik komisarja brigade, podporočnik Spevak, šef kulturno prosvetnega oddelka, zaljedje pa podporočnik Trek. S prihodom v Beograd postaja politično delo zelo intenzivno. Redna je oskrba s časopisi in raznimi brošurami, ki nam služijo kot politično gradivo. V vseh enotah potekajo konference, na katerih razpravljajo o minulih bojih in sedanjih nalogah v kasarni.«

17. november

»V današnjem povelju brigadnega štaba je objavljeno: brigadni komandant podpolkovnik Mesić in načelnik štaba brigade kapetan Prišlin sta premeščena na druge naloge v I. korpusu, za komandanta naše brigade je imenovan tovariš major Mikšić Stevo, dosednji pomočnik komandanta ene od naših brigad, za načelnika štaba pa kapetan Nikola Tomić. Z današnjim dnem je brigada vstopila v sestavo I. proletarskega korpusa.«

18. november

»Ob 9. uri je cela brigada v zboru in uradno je bila opravljena primopredaja dolžnosti komandanta in načelnika brigadnega štaba. Za to slovesnost so prinesli zastavo. Najprej je bil pozdrav zastavi. Sodelovala je tudi godba. Komandant I. bataljona Jevremović je raportiral. Podpolkovnik Mesić je imel krajši go-

vor, za njim je govoril novi komandant Mikšić, ki je rekel, da ima naša brigada znanje Rdeče armade, ki naj ga ohranimo in uporabljamo v boju. Potem je govoril kapetan Prišlin, z našo brigado se je seznanil novi načelnik štaba kapetan Tomić. Na koncu je komisar brigade major Lončarević izrekel priznanje podpolkovniku Mesiću in Prišlinu za delo, posvečeno brigadi. Potem je brigada odšla na opravljanje svojih vsakdanjih nalog.«

19. november

»V naši brigadi je vrsta sprememb, ki težijo k temu, da se čimprej priključimo splošnemu gibanju, ki je nastajalo v naši deželi tri leta in pol. Sam duh, ki je vladal v enoti, ni ustrezal zahtevam v naših enotah NOVJ. Zato se je treba lotiti novih načinov, da bi se ta v celoti uresničil. Za komandanta II. bataljona je bil imenovan tovariš kapetan Kosanović Aleksander, dosedanji namestnik komandanta III. krajiške brigade. Za obveščevalnega oficirja je postavljen podporočnik Petković Slavko, dosedanji obveščevalni oficir III. krajiške brigade. Danes je dan sovjetskega topništva in o tej temi so konference po vseh četah. Popoldne je v topniškem divizionu manjša proslava. Pojejo zborovske pesmi, izvajajo godbene točke in recitacije.«

21. november

Organizirali so prireditev za vojsko v domu garde. Pripravljajo radijsko oddajo.

22. november

»V brigadi ni nobenih sprememb, razen da je bila razpuščena jurišna četa. Zvečer smo imeli na beograjskem radiu oddajo z našim programom, ki je bil sestavljen iz ruskih pesmi, glasbenih točk našega orkestra. Radijska oddaja se je v glavnem posrečila in je med najpomembnejšimi kulturnimi dogodki v naši brigadi. Pevski zbor je bil zelo dober, solo pesmi dobro izvedene.«

23. november

Kolektivni ogled filma v kinematografu Beograd.

24. november

»Ni bilo nebenih sprememb, samo kulturno življenje v brigadi je vse aktivnejše in v splošnem delu se mu posveča več pozornosti. Danes je 250 tovarišev obiskalo kino žJadran ž in si ogledao film Ona brani domovino. Nasploh sovjetski filmi navdušujejo borce, posebej, ker jih sami razumejo, saj jih večina zna rusko. Politično delo je vse intenzivnejše in bolj vestransko zaradi spremenjenih razmer za politično delo.«

26. november

Program v Češkoslovaškem domu za naše ranjence.

5. december

Ustni časopis, posvečen sovjetski ustavi, so priredili v dvorani doma garde. Med drugimi je nastopil Slovenec Jurij Gustinčič in recitiral pesem Majakovskega v izvirniku in prevodu.

8. . december

»Brigada je dobila ukaz za premik. Opomogli smo si in oživeli, precej zbrani gremo na sremsko fronto. Prečkamo Savo, korakamo skozi Zemun. Na poti doživijo naši borci zgodovinski trenutek. V Batajnici, ko je kolona stala kot strela, se je med borci prenesla vest žMimo gre tovariš Tito. ' Borci so nenavadno vznemirjeni pogledovali proti skupini ljudi, ki ga je sprejela, to je bil maršal Tito s spremstvom iz generalštaba. Borce je prevzelo neobzdržano veselje. Vzklikali so maršalu Titu, on pa se je ustavljal pri posameznih četah, spraševal, kako se imajo borci? Smejal se je in jim zaželel uspehov v bodočih bitkah. To srečanje z

maršalom je prevzelo vse borce in naredilo nanje globok vtis, ki ga nosijo s seboj. Po dolgem in napornem pohodu, ki ga je na koncu spremljal dež, prenočili v Golubincih.«

9. december

»Nadaljuje se pohod od Golubincev čez Rumo do Sremske Mitrovice. Ves čas je padal dež in poti so bile blatne in težko se je hodilo. Vseeno so premagali pot, dolgo 50 km. V Sremsko Mitrovico so prišli ob 18. uri zvečer, mokri, blatni.«

10. december

Pohod od Sremske Mitrovice do Šida, ki je trajal od 7. do 16. ure.

11. december

Namestitev v Šidu, urejanje, umivanje.

12. december

»Naše enote se dopolnjujejo. Danes je bil oblikovan III. bataljon naše brigade. Mobiliziranih je bilo več kot 150 ljudi iz Šida in okolice, ki so bili razvrščeni v glavnem v III. bataljon. Z današnjim dnevom smo prešli v sestavo V. divizije.«

13. december

Kulturni program za nove borce.

14. december

Dopolnjuje se III. bataljon. Iz krajiških brigad prihajajo predvsem politični voditelji.

15. december

Brigada se pripravlja za odhod. Topništvo je že odšlo.

16. december

»Tečejo priprave za pohod. Ureja se material, vojaki se urijo, da bi bili popolnoma vojaško in politično pripravljeni za uresničitev nalog, ki jim jih postavljajo nadrejeni. V času našega bivanja v Šidu je bilo več disciplinskih prekrškov. Nekateri vojaki so se napili, kar je bilo takoj ožigosano na konferencah.«

17. december

»Ob 6. uri premik iz Šida na fronto. Preko Male Vašice in Ilincev ter Nijemcev v zelo težko prehodnem blatu so se prebijali čez Bosut, skozi Podgrade v odročno vas Apševci na Bosutu. Ta pohod je bil eden najtežjih, posebej za konje, ki so se pogrezale v sremsko blato. Konji so obnemogli, rabili so pomoč, tako da so na cilj prišli ponoči ob 9. uri, nekateri deli pa še niso prišli.«

19. december

Namestitev v Apševcih, počitek. Komora je v Nijemcih.

21. december

Ob 16. uri premik nazaj v Nijemce.

22. december

Priprave za odhod na prvo bojno črto. Ob 15. 30 so bataljoni šli prevzeti svoje položaje.

OPERACIJSKI DNEVNIK I

30. oktober

»**Splošen položaj:** Nemci so odrinili enote Rdeče armade v boju za komunikacije Čačak-Vidovski predor in zavzeli vasi Trbušani-Vranići in Prijedor.

Naloga enote: Izvesti napad v smeri Prijedor-Trbušani, pretrgati sovražni promet v smeri Čačak-Vidovski predor.

Odločitev komandanta: Z izhodiščnega položaja zahodno od cerkve in jugovzhodnega dela Mijokovca napasti sovražnika v smeri Prijedor-Trbušani z obema bataljonoma I. bojne črte, ga pregnati in uničiti, zavzeti v. Trbušani, minirati cesto in porušiti železniško progo ter se potem utrditi za obrambo in onemogočati sovražni promet v smeri Čačak-Vidovski predor.

Opis bojnega delovanja: I. strelski bataljon na desnem krilu brigadnega razporeda se je potem, ko je naletel na močnejši sovražni odpor, okoli 22. 00 ustavil 800 m severno od Trbušanov. Napad se je začel ob 15. 00.

II. strelski bataljon od vsega začetka in do 24. 00 vodi neprestan ogorčen boj s sovražnikom. Izvedli so dva protinapada, bataljon je napredoval za 1 km in vs-topil v v. Prijedor.

Podatki so vzeti iz bojnih povelj in poročil enot in štaba brigade za ta dan.«

31. oktober

»**Splošni položaj:** Kot prejšnjega dne.

Naloga enote: Kot prejšnjega dne.

Odločitev komandanta: Za vsako ceno zasesti cesto in železniško progo v rajonu Trbušani.

Opis bojnega delovanja: Okoli 1. 00 je sovražnik prebil fronto levega soseda tako, da je razbil njegovo desno krilo, na katerem je bila 7. četa. Ostanke sosedove 7. čete, ki so ostali na levem krilu našega II. bataljona, so zavili fronto skupaj z levim krilom našega bataljona, da so ščitili levi bok našega razporeda. Medtem je bil poslan 2. vod jurišne čete na levo krilo našega razporeda, odbil sovražnika nazaj in do neke meje vzpostavil prejšnjo sosedovo fronto.

Okoli 2. 00 je I. bataljon nadaljeval izvrševanje svoje naloge, zlomil je odpor manjših sovražnih skupin in okoli 4. 00 presekal pot in železniško progo v srednjem delu v. Trbušani. Pionirji, dodani I. bataljonu, so porušili železniško progo na tem delu in minirali cesto pred fronto bataljona in za njo. Tu se je I. bataljon s fronto, obrnjeno proti Čačku, utrdil za obrambo z eno četo, ki je varovala proti Moravi, južno od ceste. Hrbet I. bataljona ščiti s smeri Vidovski predor 9. brigada 23. divizije, vendar brigada ni zavarovala prostora proti Moravi. I. bataljon je tako v celoti opravil svojo nalogo. Čeprav je večkrat prestal hud topniški in pehotni ogenj in odbil več sovražnih poskusov, da bi se prebili k predoru, je ostal na svojem položaju do konca dneva. V teh bojih je I. bataljonu veliko pomagala dodeljena mu 1. baterija našega diviziona, ki je uničevala sovražna mitralješka gnezda in onemogočala napade sovražnih tankov.

Medtem so se bili na fronti II. bataljona ogorčeni boji. Sovražnik je ponoči

opravil še dva protinapada proti levemu krilu bataljona, vendar je bil obakrat odbit in II. bataljon je napredoval še 4-500 m, prodrli na južni rob v. Prijevor, kjer se je utrdil in ostal do konca dneva, čeprav je cel dan prestajal hud topniški in pehotni ogenj in napade sovražnih udarnih skupin. Levi sosed je ostal na svojih prejšnjih položajih, 4-500 m zadaj in levo od II. bataljona.

Podatki so vzeti iz bojnih povelj in poročil enot in štaba brigade za ta dan.«

1. november

»**Splošni položaj:** Sovražnik je prejšnji dan imel velike izgube, vendar ne-prestano dobiva okrepitve iz smeri Čačka. Naša IX. brigada nam ščiti hrbet s tem, da zapira Vidovski predor.

Naloga enote: V sodelovanju z enotami Rdeče armade očistiti teren med komunikacijami Ljubić-Trbušani ter r. Moravo in Čačkom. Preprečiti prehod sovražnika iz smeri Čačka in mu onemogočiti prehod z desne obale r. Morave na levo.

Odločitev komandanta: Napasti s sedanjih položajev, obvladati k. 244, potem s l. s. (strelskim, op. p.) bataljonom zapreti prostor med k. 244 in r. Moravo in nadzirati prehode preko nje, z II. str. bataljonom pa se obrniti frontno k vzhodu, da se prepreči sovražno prodiranje v smeri od Čačka k v. Trbušani.

Opis bojnega delovanja: Z ukazom 23. Udarne divizije, z dne 31. X. 1944. I., je dobila brigada naslednjo nalogo: Danes, 31. t. m., bodo vse naše enote takoj po sprejemu tega ukaza napadle v svojih smereh s ciljem, da likvidirajo nemške grupacije na levi obali r. Morave v okolici Čačka, in to:

„I. brigada bo ponoči očistila ves prostor med komunikacijo Ljubić-Vranići-Morava-Čačak. Na levem krilu bo terjala sodelovanje ruskega topništva in ruskih enot na sektorju svojega levega krila. Po likvidaciji tega prostora bo z enim bataljonom zaprla izhod iz Čačka k Trbušanom, z drugim pa prehod preko Morave, namreč postavila ga bo med Trbušane in Moravo tako, da lahko prepreči vsak poskus Nemcev z desne strani Morave. Vsekakor bodo med akcijo posvetili pozornost morebitnim poskusom Nemcev, da bi prešli z desne obale na levo.“

Ob 1. 00 je brigada po kratkem topniškem naskoku, ki je trajal 2 minuti, z obema bataljonoma prešla v napad. V medprostor med I. in II. bataljonom, ki se je v dotedanjih bojih povečal na več kot 1 km, so poslali naprej 6. četo, nato pa tudi III. bataljon IX. brigade. Med napadom bataljonov, od katerih je I. napadal proti vzhodu, II. pa proti jugu, bi morali ta medprostor likvidirati in izvleči III. bataljon IX. brigade, ko bi I. in II. prišla v stik. Še pred začetkom napada je sovražnik skušal prodreti v medprostor, vendar sta ga odbila 6. četa in vod jurišne čete.

I. bataljon je bil takoj v začetku napada pod močnim topniškim in mitralješkim ognjem, vendar je premagal vse ovire in s precej velikimi izgubami obvladal k. 244 in železniško postajo Trbušani ter s tem popolnoma izpolnil svojo nalogo.

II. bataljon, ki je napadal s severa, je kljub ogorčenemu odporu sovražnika prodrli v v. Trbušani in dobil zvezo s I. bataljonom.

Levi sosed, III. bataljon 266. polka Rdeče armade, ki bi moral prav tako napasti v smeri jug v povezavi z našim II. bataljonom, sploh ni krenil v napad. Ponoči je levi sosed na naša vprašanja odgovarjal žuspešno napredujemo, ob svitu pa, ko sta naša bataljona opravila svoje naloge in ko je II. bataljon dobil ogenj v bok, je sosed na naše vprašanje odgovoril, da ponoči sploh ni napadal. Brigade NOV, ki so napadale v svojih smereh, niso bile uspešne. Tako je bila

brigada, ki je opravila svojo nalogo, preveč potisnjena naprej in izpostavljena sovražnemu ognju tako frontalno kot bočno.

Takoj po obvladanju k. 244 je sovražnik dobil okrepitev iz smeri Čačka in prešel v protinapad. Za desnim krilom I. bataljona je sovražnik začel v skupinah prehajati čez Moravo, ki se jo da tam prebroditi. Izvidniški oddelki, ki so se pomaknili k temu delu r. Morave, niso bili dovolj močni, da bi odbili prodiranje sovražnika. V tem trenutku je I. bataljonu zmanjkalo še streliva in ni mogel ohraniti položaja ter se je umaknil na stari položaj v srednjem delu v. Trbušani, kjer se je ustavil okoli 10. 00. II. bataljon je izpostavljen močnemu ognju frontalno in z obeh bokov, počasi se umika na stari položaj. Rezerva III. bataljona IX. brigade je malo koristna, ker tudi njej zmanjkuje streliva.

Na teh položajih sta bataljona izpostavljena močnemu topniškemu in minometnemu ognju. Sovražnik napada levo krilo II. bataljona in levega soseda. Okoli 12. 00 se I. bataljon pod pritiskom daleč močnejšega sovražnika spet umika. Sovražni napad se razširi tudi na fronto II. bataljona.

Ob 14. 00 se bataljona umikata še naprej in okoli 15. 30 sta na grebenu vzdolž poti jugozahodno in zahodno od cerkve v jugovzhodnem delu Mijokovičev. Tukaj se enote uredijo in spet zasedajo obrambne položaje na grebenu južno od poti. Ta položaj ostane v naših rokah do konca dneva.

Napisal po podatkih iz bojnih povelj, poročil enot in štaba brigade za ta dan.«

2. november

»**Splošni položaj:** Sovražnik v manjših skupinah stalno izvaja protinapade. V predhodnih bojih je brigada imela hude izgube. Slaba pomoč od levega in desnega soseda. Brigada na položaju, ki ga je zasedla prejšnjega dne.

Naloga enote: Obdržati sedanje položaje.

Odločitev komandanta: Do konca braniti greben jugozahodno od cerkve v Mijokovičih.

Opis borbenega delovanja: V noči od 1. /2. 11. 1944 je bilo na brigadni fronti precej mirno. Pred zoro Nemci spet napadajo. Uspelo se jim je prebiti med II. bataljonom in levim sosedom, ogrožajo hrbet II. bataljona. S to skupino se borijo tudi jurišna četa in izvidniški vodi brigade. Ob 6. 00 Nemci napadejo tudi I. bataljon. S topniškim ognjem strahovito tolčejo oba bataljona. Levi sosed je obrnil svoje desno krilo nazaj, se umaknil na levo obalo Čemernice in s tem povsem odkril levi bok našega II. bataljona, kjer Nemci vse bolj prodirajo.

Ob 7. 55 se Nemci prebijajo v rajonu in gredo naokrog desnega krila II. bataljona. Obstaja nevarnost, da bo II. bataljon popolnoma obkoljen. Ob 8. 00 je I. bataljon prešel v protinapad, potisnil sovražnika nazaj in nevarnost je do neke mere odstranjena. Ob 10. 00 so Nemci znova napadli in se vklinili med 1. in 2. četo. Oba naša bataljona sta imela velike izgube, posebej med poveljniškim osebjem. Okoli 11. 30 pridejo v zaledje in na desno krilo naše brigade enote 14. brigade in en bataljon gre v protinapad na Nemce desno od našega I. bataljona. S tem se je položaj na desnem krilu nekako izboljšal. Rusi levo od nas prav tako izvajajo protinapad in nekako uspevajo, vendar so predaleč od našega II. bataljona, da bi mu lahko res pomagali, zato se je ta pod pritiskom Nemcev začel umikati. Položaj II. bataljona je v svojih izvidniških vodov in jurišne čete.

Okoli 13. 30 se II. bataljon spet vrne na prvotni položaj, prav tako tudi I., ki je bil porinjen nazaj do poti. Enot XIV. brigade pomagajo. Sovražnik neprestano tolče naše položaje z močnim topniškim in minometnim ognjem.

Okoli 15. 00 sovražnik spet napada, brigada ima hude izgube. I. bataljon gre

spet v protinapad in se pomakne malo naprej. Pri moštvu obeh bataljonov je čutiti preutrujenost zaradi nepretrganih silovitih bojov brez počitka. Okoli 15. 30 se II. bataljon ne more več obdržati na svojem položaju in se umika k desnemu boku I. bataljona. Sovražnik prodira vse močneje.

Ob 16. 00 je brigada dobila ukaz, da se umakne v smeri Miličevcev, se zbere v rajonu Obradovići-Radulovići-Nikolići in se reorganizira. Z mrakom se je začelo umikanje. Prvi se je izvelel II. bataljon pod zaščito jurišne čete, ki je šla v protinapad, nadaljnje umikanje I. bataljona pa so ščitile enote XIV. brigade, ki so nas zamenjale na teh položajih.

Konec dneva so vse brigadne enote prišle v določeni rajon, ker se je 3. t. m. začela reorganizacija enot.

Sklep: Moštvo brigade, kakor vojaki tako tudi oficirji in polit. komisariji so se v tem boju izkazali kot čvrsti, vztrajni in hrabri, kar dokazujejo tudi žrtve, ki jih je imela brigada v 4 dneh bojov. Rezultati boja bi bili daleč večji, če bi bilo več sodelovanja in pomoči sosedov, posebej če bi pomagalo topništvo, ki je v bojih zaradi pomanjkanja streliva malo sodelovalo.

Med temi boji v času od 30. X. do 2. XII. 44 je bilo:

1. Izgube sovražnika:

a) Ubityh 508, ranjenih 820, ujetih 15 vojakov in oficirjev.

b) Uničenyh 8 kamionov, 64 pušk, 19 avtomatov, 16 mitraljezov, 7 topov, 4 tanki, 1 radijska postaja, 2 82 mm minometa, 2 oklepna avtomobila, 44 mitraljeških gnezd, 2 betonski utrdbi, 1 kuhinja.

c) Zaplenjeno: 1 potniški avto, 28 pušk, 10 avtomatov, 2 mitraljeza, 2 radijski postaji, 1 iskalec min, 4 pištole.

2. Lastne izgube:

a) Padlih 135, ranjenih 324, pogrešanih neznano kje 88 vojakov in oficirjev.

b) Uničeno ali izginilo pri padlih, ranjenih in pogrešanih pušk 295, avtomatov 98, puškomitraljezov 37, mitraljezov 16, 50 mm minometov 10, 82 mm minometi 3, protiolepnih pušk 9, top 1, signalnih pištol 9.

Komandant 93. strelske divizije gardni polkovnik Saličev je za opravljeno delo in tako hrabro držanje izrekel brigadi svojo hvaležnost.

Vse je zapisano po podatkih iz bojnih ukazov in poročil enot in štaba brigade za ta in predhodne dneve.

3. , 4. , 5. november

Počitek in reorganizacija v rajonu Obradovići-Nikolići-Radulovići.

6. november

Pohod do Prislonice, kjer so ob 5. 30 začeli prevzemati položaje 51. strelskega polka 93. strelske divizije Rdeče armade.

7. november

Ob 5. 00 je brigada prevzela položaje 51. strelskega polka. Brigada brani pododsek, ki sega desno od zahodnega rova Šebičev, levo pa do ovinka ceste v gozdu med Preljino in Mojsinjem. Imeli so nekaj prask s sovražnikom, 1. topniška baterija je uničila kamion.

8. november

Brez sprememb. Ranjen 1 desetar.

9. november

Po ukazu maršala Tita bo brigada premeščena v Beograd. V mraku se je 51. strelski polk vrnil in do 24. ure prevzel brigadne položaje.

10. , 11. , 12. , 13. november

Pohod do Gornjega Milanovca, od koder so pehota in skladišča hrane in

streliva nadaljevali pot z vlakom, avtomobilska kolona pa po cesti preko Kragujevca in Mladenovca. 13. novembra ob 7. uri so bile vse enote zbrane v Beogradu na Topčideru.

Od 13. novembra do 7. decembra

Počitek in reorganizacija. Za komandanta brigade je bil imenovan major Stevo Mikšić, za komisarja Aleksander Krajačević, za načelnika štaba pa kapetan Nikola Tomić.

8. , 9. , 10. december 1944

Pehotna kolona je krenila 8. decembra po poti Beograd-Zemun-Stara Pazova-Golubinci, kjer je prenočila, in 9. decembra ob 6. uri nadaljevala pot v smeri Popinci-Ruma-Sremska Mitrovica, kamor je prispela ob 17. uri. Prva motorizirana kolona je isto pot opravila 9. , druga pa 10. decembra. Slednja je nadaljevala pot do Šida.

10. , 11. december

Pehotna kolona je prišla v Šid 10. decembra ob 17. uri, motorizirana topniška kolona pa 11. decembra ob 14. uri.

12. december

Topniški divizion je s pionirsko četo krenil v borbo in obtičal na cesti pri Banovcih.

13. december

Topniški divizion je zasedel položaje na poti med Ilačo in Orolikom. Ima dovolj streliva - 1060 granat.

14. december

Topniški divizion pomaga pri napadu pehote. Sovražniku so prizadejali nekaj izgub in izstrelili 251 granat.

15. december

Izstrelili so 39 granat na sovražni top.

16. december

Izstrelili so 81 granat na Berak in Orolik.*

*Med 16. in 31. decembrom 1944 operacijskega dnevnika niso pisali.

Nikola Tomić

OPERACIJSKI DNEVNIK II

1. januar

Brigado so na položajih zamenjali in zbrala se je v vasi Nijemci. Le topniški divizion deluje v sestavi 31. divizije.

2. januar

Brigada se je v dveh kolonah premaknila iz Nijemcev v vas Tompojevci.

3. januar

Brigada je v noči od 3. na 4. januar gradila frontno črto na severnem robu Tompojevcev.

4. januar

Brigada se je z vsemi deli, razen topniškega divizona, ki je bil razbit (oborožitev in kamioni so padli v roke sovražniku), zbrala pri svojem štabu. Oblikovali so inženirsko četo in zapisegli nove vojake.

5. januar

Brigada je imela vajo z dvema bataljonoma v napadu in enim v obrambi. Ob 22. uri so nadaljevali z gradnjo obrambne črte. Pri štabu se je zbralo moštvo topniškega divizona. 2. januarja je divizion imel 165 ljudi, od teh se jih je rešilo 131 zdravih in trije ranjeni. Izginilo jih je 27, eden se je utopil v reki Bosut, dva sta padla, eden se je sam ubil, ker ni hotel ranjen pasti v roke sovražniku.

6. januar

Od topniškega divizona se je do danes zbralo 148 ljudi. 13 je še vedno pogrešanih.

7. januar

Izvidniška dejavnost, enote opravljajo vaje. 3. bataljon je zamenjal četo pri težkem topniškem divizionu.

8. januar

Izvidniška dejavnost, redno delo. Cel dan je snežilo.

9. januar

Gosta megla, prišlo je do manjšega obstreljevanja. Porabili so 1700 mitraljskih nabojev in 9 minometnih min.

10. januar

»Brigada z vsemi svojimi deli razen topniškega divizona.

1. Čez dan ni bilo pomembnih sprememb.

2. Čez dan je bilo pred našim III. bataljonom, ki meji z VIII. Črnogorsko brigado, opaženo gibanje sovražnika po rovih.

3. Podnevi se je naša patrolja, ki deluje pred položaji, prikradla bliže sovražniku in ga obstreljevala ter ubila dva sovražna vojaka. Niso ju mogli odnesti, ker so bili pod sovražnim ognjem. Na naši strani ni bilo izgub.

4. Na položajih ni bilo premikov.

5. Pred našim I. bataljonom nismo opazili nobenih sovražnih premikov.

6. Poraba streliva: za puške 720, za p. mitraljeze 520, za avtomate 836, za mitraljeze 40, za 82 mm minomete 15 granat.

7. Ni bilo niti naših niti sovražnih letal.

8. Vreme oblačno, hladno.

9. Morala moštva dobra - hrana dobra.

10. Zveze s sosedi vzdržujemo osebno in po telefonu.«

11. januar

Brigada z vsemi enotami. Ponoči je sovražnik z manjšimi skupinami, po 10-15 vojakov, skušal napasti predstraže 3. bataljona, a so bili odbiti. 1. bataljon je na desnem krilu v izvidnici zaplenil 60 minometnih min in en kilometer kabla. Brigada ima dva laže ranjena.

Porabili so 1800 nabojev za puškomitraljeze, 370 za puške, 1000 za avtomate, 150 za mitraljeze, 13 za protitankovske puške.

2. bataljon, ki je v rezervi, opravlja redno urjenje.

12. januar

Ob 17. 30 je 2. bataljon zamenjal 1. , ki je odšel v rezervo. Obstreljevali so sovražnika v vasi Grabovo. Z ostrostrelsko puško so ubili sovražnika, ki je kopal rov.

Porabili so 1440 nabojev za puškomitraljeze, 440 za puške, 1110 za avtomate, 350 za mitraljeze, 82 minometnih min in 3 mine za protioklepno puško.

13. januar

Ob 22. uri se je pojavila skupina sovražnikov na desnem krilu in bila odbita. Ob 12. uri je sovražnik streljal na naše položaje z minometi. Izvidniki, ki so šli pred položaje 3. bataljona, da bi ujeli kakega sovražnega vojaka, so se morali pred ognjem umakniti. 1. bataljon v rezervi je danes opravil dezinfekcijo, čiščenje orožja in opreme. Šli so tudi na kulturno prireditev, ki jo je pripravila kulturna skupina 5. U. divizije (udarne, op. p.) .

Padel je en brigadni vojak na predstraži 3. bataljona.

Porabili so 2000 nabojev za puškomitraljeze, 410 za puške, 1060 za avtomate, 39 za težke mitraljeze, 3 defenzivne bombe.

Od 4. Krajiške brigade so dobili 6 puškomitraljezov in 6 avtomatov.

14. januar

Izvidniški oddelki bataljonov in izvidniški vod brigade so šli ponoči loviti sovražne vojake, a brez uspeha. So pa odkrili nekaj zabojev minometnih min in jih prinesli s sabo.

Porabili so 858 nabojev za puškomitraljeze, 190 za puške, 130 za avtomate.

15. januar

Sovražnik je obstreljeval bataljon z granatami. 3. bataljon je z minometi obstreljeval vas Grabovo. Izvidniki in mrtve straže so stalno v stikih s sovražnikom. Izvidniki so našli 1100 nabojev 7. 9 mm.

Enega borca 1. bataljona je ranila granata.

Porabili so 1056 nabojev za puškomitraljeze, 95 za puške, 235 za avtomate, 200 za težke mitraljeze, 45 minometnih min.

16. januar

Sovražnik je ponoči večkrat streljal na brigadne predstraže in z minometi obstreljeval položaje 3. bataljona. 3. bataljon je na položajih zamenjal 1. bataljon. Zamenjali so vodnika izvidniškega voda, ker zaradi njega izvidnikom ni uspelo ujeti sovražnih vojakov.

En borec 3. bataljona je bil ranjen v roko.

Porabili so 1365 nabojev za puškomitraljeze, 155 za puške, 308 za avtomate, 82 minometnih min.

17. januar

»Brigada z vsemi enotami.

1. Brigada z vsemi pripadajočimi enotami tako kot 16. t. m. z istim razporedom.

2. Sovražnik, ki je okrepil svoje sile z namenom, da napade na vsej fronti, in je sedaj tudi začel napadati, je na istem prostoru kot 16 t. m. Ob 5. 15 se je začel sovr. top. ogenj na položaje IV. Kr. brigade (Krajiške, op. p.) in I. Kr. brigade, kot tudi po v. Mikluševci. Ob 6. 45 sovražnik z večjim številom pehote napade omenjeni brigadi in posreči se mu poriniti brigadi s sedanjih utrjenih položajev in ju vreči na južno stran močvirja Djordjačev slš (salaš, op. p.), opekarna, Tako da je naše desno krilo v nevarnosti pred ognjem v hrbet. Sovražnik z močnimi silami prodira po močvirju in napada dve naši četi 2. bataljona bočno in v hrbet, vendar je z močnim protinapadom odbit proti Zlopolju. Med napadom se je četa, ki je bila na desnem krilu, pod zelo težkimi pogoji umaknila na položaje minometov (oznaka in položaj minometov), ki so predstavljeni na priloženi skici. Med napadom posadka težkega mitraljeza neustrašno tolče sovražnika, padajo eden za drugim, vendar se ne umaknejo in tako pade cela posadka, četa pa se uspe pod hudim ognjem umakniti na novi položaj. Med tem bojem je bil hudo ranjen tudi komandant II. bataljona. Ko so odbili sovražnika iz močvirja, je nastal velik medprostor med I. in IV. Kr. brigado, v katerega smo takoj prestavili eno četo III. bataljona, ki je bil v rezervi. Ob 7. 00 velika skupina sovražnih vojakov na prostoru Zlopolje - opekarna, zato ukažemo težkemu divizionu, da obstreljuje ta prostor. Na položaj komandanta II. bataljona pošljemo ob. (obveščevalnega, op. p.) oficirja brigade. Ob 7. 55 je krenila skupina sovražnih vojakov (okoli 50) od vasi Grabovo v smeri našega I. bataljona, pustili so jih v neposredno bližino, nato pa odprli nanje močan ogenj, tako da jih je okoli 10 padlo ali so bili ranjeni, preostali pa so se razbežali in vrnili nazaj v smeri Grabova. Ob 8. 15 se je zaradi velikega sovražnega pritiska umaknila četa, ki je bila na položaju minometov na južnem robu močvirja, severovzhodno od k. 105. Sovražnik je močno pritisnil na cel sektor našega II. bataljona. Ob 9. 45 se pojavijo konjenica (kakih 50 konjenikov) in 3 kamioni s topovi, nanje so streljali iz težkih minometov. Okoli 10. 35 je sovražnik ponovno močno pritisnil na II. bataljon, t. j. na desno krilo našega sektorja, vendar so ga odbili in bataljon je ohranil svoj prvotni položaj. Okoli 11. 30 je sovražnik v rovih IV. Krajiške brigade, iz katerih jo je potisnil. Nanje smo odprli minometni ogenj, medtem so močne sovražne sile krenile po cesti proti gozdu Panjik in jo ob 12. 00 zasedle. IV. Kr. brigada se prebija proti v. Tompojevci, usmerjena proti gozdu Panjik. Zato okoli 13. 00 umikamo II. bataljon in četo III. bataljona, ki je bila na njegovem desnem krilu. II. bataljon se premakne na prostor sev. vzh. od v. Mikluševci, levo od mosta Grabovo-Mikluševci. Ob 13. 10 ukažemo umik I. in II. bataljona po jarku zah. od v. Mikluševci. Ob 13. 10 ukažemo umik I. in II. bataljona na vzhodni strani v. Mikluševci. III. bataljon določimo za bočno zaščito na vzhodni strani v. Mikluševci z nalogo, da zadrži sovražnika toliko časa, da se I. in II. bataljon izvlečeta iz v. Mikluševci. Bije se silovit spopad, sovražnik z 200 vojaki napada, da bi ju odrezal, vendar ima v jarku zahodno od roba gozda Panjik velike izgube in se umakne nazaj. Okoli 14. 10 pod močnim sovražnim ognjem umikamo III. bataljon v v. Tompojevci. VIII. Črnogorska se z veliko hitrostjo umika od v. Čak-

ovci. Ob 16. 40 dobimo ukaz za umik proti Ilači, saj je nevarnost, da bi nas odrezali. Umikamo se po jarku od v. Tompojevci-k. 104 in po poti za gozd Boksić-Ilača. Tudi med tem umikom določimo III. bataljon za bočno zavarovanje in ga premaknemo na vzhodni rob v. Tompojevci. Ker pa so deli IV. Kr. brigade prej rokirali na desno, sovražniku uspe priti v neposredno bližino in po premiku naš bataljon pričaka z močnim ognjem ter ga vrže s položajev, kjer je bataljon imel hude izgube. Prav tako so odprli nanj močan ogenj s pokopališča vzhodno od v. Tompojevci, kjer je padel komandant IV. Kr. brigade. Med umikom je sovražnik napredoval do proge severno od vasi Boksić in od gozda Panjik iz namero, da nam preseka umik. Onesposobili so nam nekaj ljudi, med njimi je bil hudo ranjen politkomisar brigade. Potem, ko smo prišli v v. Ilača, smo krenili proti Tovarniku, vendar je bil sovražnik že tam, zato smo ga obšli po progi na južni strani in se prebili na k. 92, na pot Tovarnik-Šid, ter po ukazu nadaljevali proti v. Berkasovo. Tja smo prišli 18. I. ob 3. uri. Razporedili smo brigado in zavarovali sev. stran vasi.

3. Sovražne izgube: mrtvih 85, ranjenih 118.

Naše izgube: mrtvih 15, ranjenih 36, pogrešanih 139.

Od orožja je bil uničen en težki mitraljez, pri katerem je padla posadka. Streliva je ostalo za puške samo 9000, za minomete 80 in za p. o. p. (protioklepne puške, op. p.) 20.

4. Poraba streliva: za puške 1700, za p. mitraljeze 7800, za mitraljeze 2100, za automate 5000, min za 50 mm minomete 10, za 82 mm minomete 180, za p. o. p. 10 in defenzivnih bomb 18.

5. Sovražnih letal ni bilo.

6. Naše letalstvo je bilo zelo aktivno, zelo je ovirala sovražno napredovanje.

7. Vreme lepo in jasno.

8. Hrana dobra, le II. bataljon ni mogel dobiti zajtrka, ker je bil pod močnim ognjem.

9. Morala srednja.

10. Brigadni štab je na položaju na komandnem mestu.

11. Sekcija žVukovar' 1:100000.«

18. januar

Po ukazu so zasedli položaj od k. 200, Teleka, do prvih severnih hiš v vasi Berkasovo in vzpostavili zvezo z desnim krilom I. Proletarske divizije. I. bataljon je prevzel levo, II. desno krilo, III. pa je ostal v rezervi. Pri razvrščanju za premik na položaje je prišlo do zmede, ker se je v bližini pojavil sovražnik. Ob 9. uri je sovražnik zavzel Šid, v brigadnem sektorju pa ni bilo bojev. Na brigado je streljalo lastno topništvo. 2 borca sta padla, 13 jih je izginilo.

19. januar

V noči od 18. na 19. januar je sovražnik zavzel v. Bapska. Okoli 10. ure je sovražno topništvo s hitrim ognjem vžgalo po položajih I. bataljona in po vasi Berkasovo. Ob 10. 20 je sovražnik napadel s 4 tanki. O tem so obvestili divizijo in ob 10. 50 so ruska letala z mitraljiranjem in bombardiranjem prisila tanke, da so se ustavili. Ob 11. 30 se je brigada umaknila na koto 143. Ob 12. 30 so se po ukazu umaknili na koto 212 in se po novem ukazu vrnili na koto 143 ter napadli vas Berkasovo in pregnali sovražnika proti Šidu. Ponoči so dograjevali utrdbe.

Sovražnik je ta dan izgubil 18 mož in imel 29 ranjenih. Brigada je imela 4 mrtve in 23 ranjenih.

Uničen je bil mitraljez maksim, 1 puškomitraljez. 1 tank je zadel borca s protioklepno puška, da mu je odneslo glavo.

Porabili so 3800 nabojev za puškomitraljeze, 1500 za mitraljeze, 370 za puške, 800 za avtomate, 55 minometnih min.

20. januar

Sovražnik je poskušal napasti predstraže, a brez uspehov, imel je 16 padlih. Ob 0. 30 je 1. bataljon napadel zahodni rob vasi Berkasovo in prisilil sovražnika k umiku. Zaplenili so svitek telefonskega kabla. Izvidniška četa divizije je pred 1. bataljonom postavljala mine.

Brigada je imela 1 mrtvega in 3 ranjene.

Porabili so 1810 nabojev za puškomitraljeze, 400 za mitraljeze, 270 za puške, 480 za avtomate, 87 minometnih min.

Od tistih, ki so bili pogrešani od 17. januarja, se jih je danes vrnilo v brigado 45.

21. januar

Ponoči raziskovanje celotnega sektorja. Ob 1. uri je četa 2. bataljona krenila proti gozdu Cerje in se prebila do kote 150 in Gabičovega salaša, medtem pa je četa 1. bataljona napadla jugovzhodni rob Berskasova, vendar se je sovražnik ubranil. Ob 4. uri je še ena četa odšla k zahodnemu robu gozda Cerje. Ob 8. uri se je sovražnik umaknil proti Tovarniku in cel 3. bataljon je šel v prodor proti cesti Tovarnik-Sotin, kota 136, četa 2. bataljona pa je bila poslana na levo na cesto Šid-Tovarnik. Napad je podprl 2. divizion topniške brigade, vključili so tudi protitankovske topove. Zavzemali so hišo za hišo. Pri tem so trije padli, šest je bilo ranjenih. Kljub dogovoru ni bilo pomoči iz 32. Srbske brigade. Šele po ukazu komisarja divizije so se vključili in poslali bataljon za okrepitev sektorja proti cesti Tovarnik-Sotin. Ob 11. uri so opazili prodor sovražnika od Šida proti Tovarniku. Po njem je vžgal 2. divizion in ga prisilil k umiku. Na zahtevo diviziji so sovražnika napadla še letala. Umik sovražnika ščitijo tanki in preprečujejo napredovanje II. bataljona proti cesti Šid-Tovarnik. 3. bataljon je prodril do ceste Tovarnik-Sotin in ob 11. uri zasedel prostor od Pavlovca naprej proti cesti. Na telefonski ukaz komandanta divizije so ob 13. uri vrnili 1. bataljon na začetni položaj. Okoli 14. uri so 2. bataljon močno obstreljevali sovražno topništvo in tanki. Nato so začeli utrjevati položaje, izvidnice pa so pregledovale črto Šid-Tovarnik.

Sovražnik je imel okoli 20 mrtvih in 29 ranjenih, brigada je izgubila 7 mrtvih (2 vodnika, 5 borcev) in 22 ranjenih (3 desetarji in 19 borcev).

Porabili so 11200 nabojev za puškomitraljeze, 770 za mitraljeze, 2000 za puške, 2830 za avtomate, 30 minometnih min 50 mm, 127 minomentih min 82 mm in 15 min za protioklepne puške.

Prehrana dobra in redna. Vreme hladno, cel dan je padal sneg.

22. in 23. januar

Ponoči od 22. na 23. januar je 3. bataljon zamenjal bataljon 1. Krajiške brigade. 3. bataljon je prišel v Berkasovo. Ob 21. 40 je četa 1. bataljona z dvema četama 32. Srbske brigade in ob podpori minometov napadla in zavzela severni rob vasi, križišče poti. 11. divizija je osvobodila Šid. 2. bataljon je prodril desno proti Tovarniku, kota 136 (desno od njega je delovala 3. Krajiška brigada, levo pa 13. Proleterska divizija). Med prodorom je bil iz smeri Demnerovega salaša na bataljon uperjen močan pehotni in topniški ogenj. Obvestili so divizijo, da je tja usmerila delovanje letalstva in topništva. Ob 10. 50 je 2. bataljon prodril za-

hodno od kote 136 pred križišče poti, ker pa je bila to smer gibanja 1. Proleter-ske divizije, so bataljon umaknili v gozd Cerje. Ob 15. uri sta 1. in 3. bataljon krenila v napad, 2. je ostal v rezervi. Po prihodu na izhodiščne položaje niso mogli narediti kaj posebnega, ker je bilo veliko vojske in nakopičenega snega. Poskušali so prebiti prvo linijo, a so se potem, ko so imeli izgube, umaknili v gozd proti koti 141. Ob 13. uri so dobili ukaz za umik brigade proti Berkasovu in nato proti Bapski, tam so se namestili.

Sovražnik je imel 24 mrtvih in 12 ranjenih. Brigada je imela 10 mrtvih (1 komandir, 2 desetarja, 7 borcev) in 41 ranjenih (1 komandir, 2 vodnika, 5 desetarjev, 33 borcev).

Porabili so 4267 nabojev za puškomitraljeze, 1300 za mitraljeze, 1260 za puške, 1280 za avtomate, 38 minometnih min 50 mm, 40 minometnih min 82 mm.

24. januar

Premik Inocev dvor-Ljuba-Erdevik.

25. januar

Brigada je opravila dezinfekcijo, čiščenje opreme in orožja. Dopolnili in za-menjali so poveljniški kader. Vreme jasno in toplo. Hrana dobra. Morala dobra.

26. januar

Začelo se je urjenje enot (zjutraj vojaški pouk, popoldne politične ure) in posebej podoficirjev (popoldne od 13. do 17. ure).

27. januar

Dobili so ukaz za utrjevanje črte zahodno od Erdevika. Pri pregledu terena sta pisec dnevnika in komandant 2. bataljona na konjih naletela na minsko polje. Oba konja so mine ubile. Pouk se nadaljuje po načrtu.

28. januar

Brigada se je ob 8. 30 zbrala na zbornem mestu, da so slovesno izročili od-likovanje borcem in poveljnikom, nato pa je bil paradni marš pred komandan-tom in pomočnikom politkomisarja divizije. Zbrali so okoli 80 prebivalcev Erde-vika, da so z inženirsko četo gradili utrdbeno črto.

29. januar

Pri utrjevanju delalo okrog 150 civilov. Zaradi mraza so delo prekinili. Obveščevalni center brigade zbira poročila o sovražniku.

30. januar

100 civilistov je delalo pri utrjevalnih delih. Delo ovirata mraz in pomanjkan-je orodja. 11 pripadnikov brigade je šlo na podoficirski tečaj v Sremsko Mitrovi-co.

1. februar

Čez dan so bataljoni v glavnem dokončali obrambno linijo. Dokončno bo rove in mitralješka gnezda uredila inženirska četa. Danes je delalo okrog 130 civilistov.

Številčno stanje brigade: na seznamu 1544, odsotnih 408, prisotnih 1136, od teh 68 oficirjev, podoficirjev in borcev 1068.

Morala dobra. Dobra hrana dvakrat na dan. Zdravstveno stanje zadovoljivo, lažji primeri ozeblin. Vreme jasno in lepo.

3. februar

Stražar je huje ranil soborca, ki se ni ustavil na poziv stoj.

Namestnika komandirja čete za zveze so poslali na telegrafski tečaj.

5. februar

Dezinfekcija oblek.

6. februar

Po ukazu št. 110, z dne 5. februarja, je bil napovedan prihod Slovenskega bataljona, pa še ni prišel (glej Kronologijo, ki je objavljena zgoraj, op. p.).

7. februar

V sestav brigade je prispel Slovenski bataljon z vsem moštvom in orožjem. Številčno stanje brigade: na seznamu 1732, odsotnih 527, prisotnih 1241, od teh 78 oficirjev, 136 podoficirjev ter 1030 borcev.

9. februar

Brigada je ob 4. uri dobila ukaz za premik v vas Babsko. Tja so prispeli ob 17. uri. Komora z avtomobili je v vasi Molovin, avtočeto pa so priključili motorizaciji V. divizije.

10. februar

Razmestitev bataljonov na drugo bojno črto. Ker je bila komora v vasi Molovin predaleč, saj bi glede na blatne ceste konji preveč trpeli in redna oskrba ne bi bila možna, so jo premaknili vzhodno od Bapske.

12. februar

Ponoči od 11. na 12. februar sta 3. in 4. bataljon s pomočjo inženirske čete utrjevala obrambno črto. Naredili so okoli kilometer rovov. 1. in 2. bataljon sta imela redno urjenje. Po ukazu so ob 17. 30 krenili in od 20. do 21. ure zamenjali na položajih enote IV. Krajiške brigade. Protiklepna baterija IV. Krajiške je ostala na položajih, pridružili so ji brigadni vod protitankovskih pušk.

13. februar

Ponoči so kopali poti in rove. S težkimi minometi so opravili poskusno streljanje na posamezne točke pred brigadnimi položaji. Sovražnik redko strelja, so pa aktivni ostrostrelci.

Sovražne izgube: 3 mrtvi, 5 ranjenih.

Brigadne izgube: 1 mrtev, 2 ranjena.

14. februar

Ponoči so enote z inženirsko četo utrjevale bojno črto. Okoli 23. ure je kombinirana četa 3. bataljona nepričakovano napadla sovražnika in pri tem naletela na žične ovire in minska polja, takoj nato je sovražnik odprl nanjo močan ogenj. Kljub temu mu je četa prizadejala hude izgube in se umaknila. Izvidniške desetine in brigadni izvidniški vod so skušali ujeti sovražne vojake, pa jim ni uspelo. Izvidništvo in opazovanje opravljajo vse dni. 4. bataljon je dopoldne z godbo sodeloval na mitingu v čast sporazuma Stalin-Roosevelt-Churchill na Krimu in v čast osvoboditve Budimpešte.

Sovražne izgube: 16 mrtvih, 19 ranjenih, 1 zaplenjena puška.

Brigadne izgube: 1 mrtev, 9 ranjenih, 1 izgubljena puška.

15. februar

Izvidniška dejavnost ponoči in podnevi. Ponoči enote utrjujejo obrambno črto.

Sovražne izgube: 6 mrtvih.

Brigadne izgube: 1 mrtev, 3 ranjeni (huje komandant 3. bataljona)

Številčno stanje brigade: na seznamu 1761, odsotnih 514, prisotnih 1250, od tega 91 oficirjev, 129 podoficirjev ter 1030 borcev.

16. februar

Sovražnik se utrjuje, občasno obstreljujejo brigadne položaje z avtomatskim orožjem, aktivni so tudi ostrostrelci. Z napadom so hoteli presenetiti levo krilo 1. čete 3. bataljona, pa jim ni uspelo. Brigadna inženirska in divizijska pionirska četa sta ponoči kopali rove in poti.

Sovražne izgube: 4 mrtvi, 7 ranjenih.

Brigadne izgube: 1 ranjen.

17. februar

Glavna sovražna utrdvena črta je od brigadne oddaljena 1500 metrov. Dokončali so kopanje rovov in poti. Ponoči so minerji izkopavali mine pred sovražnimi položaji. Izkopali so jih 12.

Sovražne izgube: neugotovljene.

Brigadne izgube: 1 desetar.

Hrana je dobra. Moštvo na položajih jo dobiva ponoči.

18. februar

Minerci so pri koti 136 izkopali 12 min. Njihovo dejavnost je sovražnik opazil in ponoči občasno izstreljuje svetlobne rakete. Okoli 16. ure se je rusko letalo spustilo za položaji 3. bataljona. Sovražno topništvo ga je obstreljevalo s kakimi 12 granatami in ga zažgalo.

19. februar

Brigada je zamenjala položaje in se nahaja na levi od kote 136 (pristava brez imena) in na desno do jarka pri Grabljanovem salašu. Utrjevali so obrambno črto, sovražno topništvo je obstreljevalo 2. bataljon.

20. februar

Z opazovanjem so odkrili 7 položajev, od koder sovražnik obstreljuje, minska polja in žične ovire. 3. in 4. bataljon v rezervi sta dopoldne imela vojaško urjenje, popoldne pa politične ure.

21. februar

Prišel je en borec za Slovenski bataljon.

22. februar

Opazovanje, kopanje rovov. Z minometi so obstreljevali skupino 12 sovražnih vojakov, ki so kopali rove.

Številčno stanje brigade: na seznamu 1766, odsotnih 493, prisotnih 1272, od teh 89 oficirjev, 133 podoficirjev in 1053 borcev.

26. februar

Brigada v pripravljenosti. Popoldne so bile politične ure. Ob 17. uri je bila brigada v zboru in je prisostvovala ustrelitvi borcev T. R. in A. R.

Topla hrana trikrat na dan.

2. marec

Dopoldne redno delo. Delo po desetinah: razdelitev in preštevanje, gibanje in obračanje, postrojitev in poravnavanje, delo s puško. Preučevali so ukaz vrhovnega komandanta NOV in POJ, z dne 18. februarja 1945. Popoldne politične ure.

Med 14. in 15. uro so uničili sedem min, ki so plavale po Donavi.

Številčno stanje brigade: na seznamu 1819, odsotnih 446, prisotnih 1372, od teh 96 oficirjev, 137 podoficirjev in 1143 borcev.

3. marec

Redno delo. Uničili so 9 min na Donavi.

6. marec

Razformirali so 4. bataljon in ga razdelili po brigadnih enotah.

8. marec

Komandant brigade je odšel v 13. proletersko brigado, za namestnika komandanta je prišel Miloš Bajič iz 1. Konjiške brigade.

Številčno stanje brigade: na seznamu 1824, odsotnih 398, prisotnih 1406, od teh 97 oficirjev, 138 podoficirjev in 1171 borcev.

9. marec

Ob 22. uri je brigada prevzela nove položaje od 4. Krajiške brigade. V rezervi v vasi Babska so četa in vod 2. bataljona ter bataljon 4. Krajiške brigade.

10. marec

Brigadni minerji so polagali mine pred položaji.

Brigadni ostrostrelci so ubili 4 sovražnike.

Hrana dobra. Topla hrana dvakrat na dan.

Na vojaški in politični tečaj so poslali 23 borcev.

11. marec

Prišel je ukaz, da pošljejo na tečaj 40 podoficirjev, desetarjev in borcev in tudi skupino na topniški tečaj. 1 podoficirja so poslali na intendantski tečaj.

Okoli 23. ure je četa 1. bataljona na čelu s komandantom bataljona poskušala presenetiti sovražnika. Bilo je zelo mračno in naleteli so na minsko polje. Komandantu bataljona je odbilo desno stopalo, amputirati so mu morali roko, enemu podoficirju je odbilo desno stopalo, drugemu pa raztrgalo desno nogo. Komandant bataljona priznava, da je naredil napako. Sovražnik je odgovoril z močnim ognjem. Brigada je s streljanjem iz avtomatskega orožja zažgala eno zemljanko.

Brigadne izgube: 4 ranjeni.

Topla hrana trikrat na dan.

12. marec

Na radiotelegrafski tečaj so poslali 4 borce, na topniškega pri topniški brigadi pa 16. 1 borec se je vrnil s tehničnega tečaja pri diviziji.

Sovražne izgube: 1 padel.

Brigadne izgube: 1 padel, 3 ranjeni.

Topla hrana dvakrat na dan.

14. marec

Dosedanji namestnik komandanta major Miloš Bajić je odšel v 4. Krajiško brigado, za komandanta brigade je bil imenovan podpolkovnik Marko Srđić, za namestnika komandanta pa major Pero Pilipović.

V noči od 13. na 14. marec so ob 23. uri predali položaje 1. Krajiški brigadi. Po 12. uri so sprejeli 2. bataljon 10. Krajiške brigade v sestavo brigade in ga razdelili po bataljonih. Ob 18. uri so poslali 2. bataljon v vas Šarengrad. Ponoči od 13. na 14. marec je okoli 19. ure s kamionom pobegnil vojak šofer.

Sovražne izgube: niso znane.

Brigadne izgube: 1 padel, 1 prebegnil k sovražniku.

15. marec

Čez dan so v brigado sprejeli 3. bataljon (10. Krajiške brigade) s protiletasko četo, minometno četo, vodom protioklepnih pušk in spremljajoči tankovski vod 45 mm topov, ki so jih razporedili po brigadnih enotah.

Sovražne izgube: neznane.

Brigadne izgube: 1 mrtev, 1 ranjen.

Topla hrana trikrat na dan.

16. marec

40 borcev so poslali na podoficirski tečaj pri štabu 1. armade.

Številčno stanje brigade: na seznamu 2514, odsotnih 487, prisotnih 2044, od teh 138 oficirjev, 172 podoficirjev in 1734 borcev.

17. marec

Brigada je predala položaj 12. Poleterski brigadi 1. Proletarske divizije in

se ob 16. uri premaknila v vas Kukujevci, tja je prišla ob 1. uri ponoči 18. marca.

Iz brigade je 24 bork odšlo v divizijo.

1 borec se je po nesreči ranil s puškomitraljezom.

18. marec

Ob 16. uri se je brigada zbrala za zbornem mestu in nagovorila sta jo komandant in politkomisar. S tem se je novi komandant predstavil brigadi. Sledila je kratka zabava.

Topla hrana trikrat na dan.

20. marec

49 mož voda 45 mm topov je odšlo na tečaj pri topniškem odseku divizije.

22. marec

Brigada se je premaknila do Iloka.

24. marec

Iz bolnice se je vrnilo 22 borcev, ki so imeli garje. 35 borcev so poslali k štabu divizije za nastajajoči desantni bataljon.

25. marec

Redno delo. Ob 16. 30 je priseglo 55 nodovošlih vojakov.

Številčno stanje brigade: na seznamu 2648, odsotnih 520, prisotnih 2126, od teh 139 oficirjev, 165 podoficirjev in 1822 borcev.

26. marec

2. bataljon je zavaroval desno obalo Donave od kote 129 do Iloka. Vod mitraljezov maksim je varoval pristanišče. 3. bataljon so ob 24. uri prepeljali čez Donavo, da je varoval desni breg reke. Na desno obalo so namestili tudi vod protiklepniških pušk in vod protiletalske obrambe ter 76 mm baterijo. 1. bataljon so ob 12. uri poslali varovat pristanišče Ilok-Bačka Palanka. Okoli 23. ure sta se pojavila dva sovražna motorna čolna, nanju niso streljali. Okoli 1. ure so streljali na sovražnika, ki je hotel z motornimi čolni po Donavi in ga zavrnili. Okoli 4. 30 je prišlo do spopada s sovražnikom, ki se je vračal iz vasi Neštin. Ogenj 2. bataljona in ruske rečne oklepnice je uničil en sovražni motorni čoln s posadko. Zjutraj so se brigadne enote vrnile na svoje položaje.

6 borcev je šlo na izvidniški tečaj, 1 pa na tečaj v Rusijo.

28. marec

Brigada se je premaknila do vasi Erdevik.

3 borci so se vrnili z veterinarskega tečaja.

29. marec

Premik brigade od Erdevika do Sremske Mitrovice.

30. marec

Premik brigade od Sremske Mitrovice do vasi Platičevo.

Številčno stanje brigade: na seznamu 3002, odsotnih 475, prisotnih 2534, od teh 145 oficirjev, 165 podoficirjev in 2224 borcev.

31. marec

Premik brigade od Platičeva do Šabca.

1 borec je dezertiral.

1. april

Brigada se je premiknila od Šabca do vasi Borina v treh ešelonih. Prva dva sta šla z vlakom do železniške postaje Koviljača in nato peš do Borine. 3. ešelon je krenil 31. marca ob 19. uri in prispel na cilj 1. aprila ob 16. uri.

3 borce je ranila ročna bomba, ki se je odpela borcu od pasu in eksplodirala.

2. april

Pohod od vasi Borina do vasi Jardan.

3. april

Pohod do Brijesnice.

4. april

Pohod do vasi Srednji Dragaljevac.

5. april

Pohod do vasi Stanovi. Poslali so več izvidnic, ki so naletele na sovražne enote.

6. april

»Brigada z vsemi svojimi deli.

1. Prejet je bil ukaz tega štaba K. O. št. 57, z dne 5. IV. 45. I., ki se nanaša na delovanje brigade med napadom. Ukaz je bil v tem štabu sprejet 5. IV. 45 ob 22. 30.

2. I. in II. bataljon sta sinoči ob 22. 00 pri bojnem izvidništvu prišla do črte desno od k. 141-Stanišiči-Kobilić njive-Gabela-prihodi k v. Mariči, levo Gabela-prihodi k v. Šokčiči; nato sta se ustavila in se utrdila. Čez noč ni bilo nobenih sprememb.

3. Sovražnik se je na našem sektorju utrdil in brani prihode k Brčkemu. Njegova moč ni ugotovljena, ugotovljeno pa je, da so na našem sektorju deli 22. gorske divizije, en bataljon belogardistov, četniške bande in določeno število domobrancev.

4. Po ukazu tega štaba je bilo pod gornjo številko izdano bojno povelje enotam z nalogo, da naj obvladajo komunikacijo Brezovo Polje-Brčko, k. 107, kjer naj se utrdijo in potem v sodelovanju s sosedom pritisnejo proti Brčkemu in ga zasedejo. Bojni razpored enot: desno I. bataljon, levo II. bataljon, s tem da se bosta levo in tesno trdno stikala s sosedoma. III. bataljon je določen v brigadno rezervo 1500 m za I. in II. bataljonom. Cona delovanja: desno r. Sava, levo pa v. Grčice, črka žč' od Grčice in potem napadati središče mesta ter prodreti do križišča poti Bijeljina-Brčko-Tuzla, Brčko-Gorica. Začetak napada ob 4. 00. Točno ob določenem času so bataljoni krenili v napad. I. bataljon se je v svojem prodoru pod precej močnim ognjem in proti odporu prebil v v. Šokčiči in prišel v bližino tovarne čevljev žBata'. Zaradi močnega pritiska so se posamezni deli bataljona morali umakniti na položaj južno od v. Mariči-Šokčiči. V protinapadu je bataljon ob podpori top. ognja ob 11. 00 prodril na cesto Brčko-Brezovo Polje severozah. od v. Šokčiči, kjer se je ustavil in vkopal, ob 12. 15 je bataljon s podporo topništva zasedel opekarno. Tu se je bataljon ustavil. II. bataljonu je v prodoru kljub močnemu odporu uspelo zasesti omenjeno komunikacijo. Nanj so nekajkrat močno pritisnili, vendar je s pomočjo topništva obdržal položaje. Tu se je bataljon ustavil in se utrdil. Ob 13. 45 so od komandanta divizije prejeli ukaz za napad. Brigada je dobila nalogo, da prodre med komunikacije Brčko-Brezovo Polje, Brčko-Pukić. Na podlagi gornjega je bilo dano ustno povelje komandantom bataljonov po telefonu, III. bataljonu pa ustno. V zvezi s to nalogo sta se I. in II. bataljon obrnila na levo na določeni rajon delovanja. Razpored enot: isti. III. bataljon je bil dodeljen v brigadno rezervo, s tem da naj se I. bataljon po preboju in zazvetju prednje sovražne linije na svojem odseku obrne na levo do komunikacije, III. bataljon pa prodre k središču mesta in potem k pristanišču. Ob 15. 45 se je začela kratka, a močna top. priprava, po kateri so bataljoni krenili v napad. I. bataljon je med svojim prodorom ponekod naletel na močnejši odpor,

vendar se je bataljon ob podproi topništva in ognja iz svojega težkega orožja prebil in zlomil sovražni odpor ob 18. 00 ter prišel v višino v. Grčice. II. bataljon je na začetku prodora zaradi dobrega delovanja našega topništva naletel na šibkejši odpor. Pri nadaljnjem prodiranju se je odpor krepil, kljub temu se je bataljon prebijal naprej in ob 17. 30 prodril do višine v. Grčice.

4. Rezultati operacij:

Sovražne izgube: število ni znano, po izjavi ujetih so bile znatne, tako padli kot ranjeni. Ujeti: 2. Plen: 2 žsarca, 4 daljnogledi, 1 signalna pištola s torbo in raketami in večja količina streliva.

Naše izgube: mrtvih 18, ranjenih 227. Izgube materiala so dosedaj neznane.

5. Sovražnega letalstva ni bilo videti.

6. Naše letalstvo aktivno. Bombandirali in mitraljirali so sovražne položaje pred Brčkom in v njem, kakor tudi v Sremu.

7. Vreme spremenljivo.

8. Morala moštva je dobra.

9. Hrana dobra, dvakrat na dan topla hrana.

10. Brigadni štab je na položaju (poveljniški položaj) v v. Stanišići.

11. Sekcija Bjeljina-Brčko 1:100000.«

7. april

Za prodor v Brčko so že 6. aprila ob 19. uri med 1. in 2. bataljon namestili 3. bataljon. Sovražnik se je žilavo upiral. Na dobro utrjenem sektorju, ki ga je napadala brigada, je bilo vsaj šest močnejših bunkerjev, po brigadi so tolkli s topovi in minometi.

»3. Vsi trije bataljoni, okrepljeni s p. l. o (protiletalsko obrambo, op. p.) in četo p. o. p. in s pionirsko četo, so delovali celo noč in današnji dan. 6. t. m. ob 19. uri se je začelo prehajanje bataljonov preko r. Grčice in z močnim ognjem borcev prebijanje v določeni smeri. Ponoči in podnevi se je vrstil napad za napadom in bataljonu se je uspelo prebiti: levo južno od kapelice, okoli 400 m desno od prve skupine hiš na komunikaciji Brezovo Polje - Brčko. Levo in desno krilo brigade upoštevamo kot normalno cono delovanja. Med napadom smo neprestano uporabljali topništvo, ki je dosti dobro sodelovalo z našo pehoto. Edina pomanjkljivost, ki je bila tudi pri nas, je slaba oskrba s strelivom. Tako je bilo tudi okoli 15. 00, ko je prvi bataljon ostal brez vsega minometnega streliva (mine) in je zato četo, ki je prodirala, ustavil ogenj iz sovražnih rovdov, ker ga nismo imeli s čim nevtralizirati. Okoli 16. 30 smo ukazali bataljonom, naj se oskrbijo s strelivom in se pripravijo za napad, ki se bo začel zvečer ob 20. uri. Ker smo ugotovili, da topništvo z neposrednim delovanjem ne more likvidirati sovražnih gnezd, smo od komandanta topništva zahtevali dve bateriji topov ,ZIS', ki nam ju je dal in se bosta premikali s pehoto.«

Sovražne izgube: padlih okoli 216 (od teh 1 kapetan), ranjenih okoli 190, ujetih 18. Dva ujetnika (podoficirja iz I. bataljona 47. polka 22. Gorske divizije in enega vlasovca) so poslali v divizijo, druge so ustrelili. Zaplenili so 5 mitraljezdov šarcev, 3 telefone, 10 pušk, 3 pištrole, 1 daljnogled, 1 sanitetno torbico z materialom in nekaj municije.

Hrano je moštvo dobilo dvakrat. Morala je dobra.

Brigadne izgube: 51 mrtvih (1 pomočnik komisarja, 2 delegata, 1 vodnik, 1 desetar in 31 borcdv in 15 pogrešanih) in ranjenih 113 (3 politkomisarji, 4 komandirji čet, 7 vodnikov, 1 adjutant bataljona, 16 desetarjev, 82 borcdv).

8. april

Vse enote so bile pripravljene za napad ob 20. uri. 2. strelska četa 3. bataljona, ki je krenila naprej, je brez odpora prodrla v sovražne rove. Nato so takoj krenile naprej še druge enote in brez odpora prodrle do reke Save. Sovražnik se je umaknil na levi breg Save in za sabo razstrelil most. 1. bataljon je zavaroval desni breg Save, četa 3. bataljona je pomagala Komandi mesta Brčko vzpostaviti red. 2. in 3. bataljon sta se namestila v Brčkem.

Sovražne izgube: okoli 45 padlih, okoli 60 ranjenih, ujetih 21.

Brigadne izgube: skupaj je bilo 5. , 6. in 7. aprila 88 padlih, 372 ranjenih in 49 pogrešanih.

Med padlimi so bili 4 vodniki, 10 desetarjev, 1 pomočnik politkomisarja, 3 delegati, 70 borcev. Med ranjenimi so bili 1 komandant bataljona, 20 vodnikov, 1 adjutant, 5 komandirjev čet, 5 politkomisarjev, 29 desetarjev, 4 pomočniki politkomisarja, 9 delegatov, 298 borcev. Med pogrešanimi sta 2 desetarja in 49 borcev.

Številčno stanje brigade: na seznamu 2968, odsotnih 808, prisotnih 2160, od teh 140 oficirjev, 133 podoficirjev in 1887 borcev.

9. april

Čiščenje in pregled orožja, urejanje in čiščenje osebne opreme, pranje perila in urejanje enot. Inženirska četa je odšla na delo ob 17. uri. Od pogrešanih so se vrnili 3 vojaki.

11. april

Naloga brigade je bila preiti reko Savo med mostom pri Brčkem in Rajevim selom. Forsiranje je začel 3. bataljon, okrepljen z vodom protioklepnih pušk in protizračno obrambo. Predhodnica je prešla v največji tišini in neopažena. Nato so postavili manjše mostišče, preko katerega so nato prešli cel 3. bataljon z vodom 45 mm topov, izvidniška četa brigade in četa z avtomatskimi puškami. Ne da bi naletel na sovražni odpor, je prišel do križišča poti Đurići-Drenovci. Tu se je vkopal. Ob 12. uri ga je zamenjala 11. divizija, bataljon pa se je premaknil na levo.

Izvidniška četa je prodrla do vasi Drenovci, četa z avtomatskimi puškami s topovi obtičala na cesti med železniško postajo Gunja in Rajevim selom.

2. bataljon, okrepljen z vodom protioklepnih pušk in protiletalsko obrambo, je po prehodu Save ob 4. uri dosegel črto Rajevo selo-križišče poti Gunja-Gajić in se vkopal. Pri pregledu gozda Desićevo so naleteli na močnejši odpor sovražnika. Z okrepitvami so sovražnika porinili z roba gozda v globino.

Sovražne izgube: 10 mrtvih, 12 ranjenih, 216 ujetih. Zaplenili so 4 skladišča streliva, 1 minomet brez podloge, 94 pušk, 10 strojnic, 1 pištolo, 1 motorno kolo, večje količine raznega materiala.

Brigadne izgube: 3 mrtvi, 12 ranjenih, 1 kontuzija.

12. april

Ni bilo posebnih akcij, le dejavnosti izvidniških oddelkov.

Sovražne izgube: okoli 15 mrtvih in 25 ranjenih.

Brigadne izgube: 3 mrtvi, 2 ranjena.

13. april

Premik brigade do vasi Bošnjaci.

14. april

Razbiti sovražnik se je umikal, razstreljeval mostove za sabo. Brigada je opravila pospešen pohod od vasi Bošnjaci do vasi Gundinci, kjer je naletela na

sovražnika in ga pregnala v bližino vasi Beravci, ki jo je sovražnik branil. Ob 18. 30 so s pomočjo tankov in topništva napadli vas, vendar jim je ni uspelo zavzeti. Napad se ni posrečil, ker se je brigada preveč vklinila in je bila izpostavljena frontalno in z boka, pa tudi tanki niso mogli prodreti zaradi porušenih mostov.

Sovražne izgube: 20 mrtvih, ranjenih okoli 45, ujetih 15. Dobili so 10 pušk. Izvidniška četa je zajela 20 voz, ki jih je odvzela 6. Liška divizija za popravilo mostu.

Brigadne izgube: 4 mrtvi, 54 ranjenih.

15. april

Čez noč je sovražnik okrepil posadko v Beravcih. Čez noč je brigada z danih topništvom šla dvakrat v napad, vendar brez uspeha. Ob 5. uri zjutraj so s sodelovanjem topništva močnejše napadli, a neuspešno. Okoli 10. 30 so s topništvom in tanki napadli na vzhodnem delu vasi, vendar so zaradi močnega sovražnega ognja imeli več izgub. Uničena sta bila tudi dva tanka (iz 2. tankovske brigade, ki je prišla iz ZSSR, op. p.). Po napadu so se brigadne enote utrdile na zasedenih položajih. Ker levo ni bilo partizanskih enot, so tja poslali 1. bataljon, ki je bil v rezervi. Ponoči je pionirska četa s četo inženirskega bataljona zgradila most preko kanala vzhodno od vasi, ki je prenesel tudi tanke. Od vasi Gundinci do bližine Beravcev se je kljub temu, da je pionirska četa odstranjevala mine, ponesrečilo več oseb. Topništvo je delovalo dobro, vendar je primanjkovalo streliva. Tanki so bili prvič v tako težkem boju, moštva neizkušena. In bili so celo preveč pogumni, kar kaže primer uničenih tankov, ki sta zapeljala v vas brez ukaza.

Sovražne izgube: okoli 72 mrtvih in 128 ranjenih.

Brigadne izgube: 11 mrtvih (1 namestnik komandirja, 1 delegat, 9 borcev), 38 ranjenih (1 komandir čete, 1 politdelegat, 3 desetarji, 33 borcev). 2 borca kontuzija, 1 borec pogrešan.

16. april

Brigada je ob 19. uri s podporo topništva krenila v napad. 2. bataljon na levem krilu je imel nalogo zasesti pristavo, 3. bataljon na desnem krilu pa severni del Beravcev. 2. bataljon je prispel desno od pristave in se moral tam spričo močnega sovražnega ognja vkopati. Ob 23. uri je krenil levo in ob 3. uri prišel v gozd vzhodno v Beravcev in prešel v brigadno rezervo. 3. bataljon zaradi močnega sovražnega odpora ni prišel daleč in se je moral vkopati.

Sovražne izgube: 45 mrtvih, 73 ranjenih, 1 ujet in poslan v divizijo.

Brigadne izgube: 33 mrtvih, 81 ranjenih.

17. april

16. aprila od 19. ure do 24. ure so poskušali z več napadi presenetiti sovražnika, brez uspeha. Napad, ki bi ga brigada morala izvesti 16. aprila ob 16. uri, je bil odpovedan zaradi zamenjave enot na položajih. Izmena je bila namesto ob mraku 16. aprila izvedena ob 3. uri 17. aprila, in sicer v neredu in nevojaško. Kriva je bila prihajajoča enota. Potem je brigada krenila do vasi Gundinci in v dveh kolonah naprej v vas Mikanovci - in tja prišla ob 11. uri. Po postanku je šla naprej do vasi Cajkovci, tja je prišla 18. aprila ob 2. 30.

Sovražne izgube: okoli 10 mrtvih in 25 ranjenih.

Brigadne izgube: 9 mrtvih, 18 ranjenih, 3 pogrešani.

18. april

Ob 12. 30 primik brigade do Vrgalovića stanova. Od tod je 3. bataljon kot predhodnica šel po progi do zavoja južno od Ravan. Ob 17. 30 je krenil naprej in

ob 18. 30 naletel na sovražnika. V boj so poslali še 1. bataljon, 2. je ostal v rezervi. V vas Lapovci so poslali izvidniško skupino. Pri zavoju proge, kjer je bil podrt most čez Duboki potok, so zgradili nov most.

Rezultati operacij niso znani.

Ta dan ni bilo evakuacije ranjencev, je pa to do tedaj odlično funkcioniralo.

19. april

Sovražnik se je ponoči silovito branil na črti Novo Topolje-Lapovci. Ob 4. 30 se je po več napadih 1. in 2. bataljona brigade razbit panično umaknil na črto Ježevik, koda 192-Podvinsko Bukovlje, koda 146. 2. bataljon je po prihodu v vas Šušnjevci šel v boje, 3. pa je ostal v rezervi. Ob 17. uri je sovražnik z močnejšimi silami napadel desno krilo brigade in vrgel bataljona s položajev. Oster boj je trajal do 19. 50, ko je brigada spet osvojila položaje.

Sovražne izgube: mrtvih 110, ranjenih 135, ujetih 10. Zaplenili 1 puškomitraljez, 1 strojnico, 3 puške, 1 kolo, nekaj streliva in telefonskega materiala.

Brigadne izgube: 23 mrtvih, 101 ranjen, 3 pogrešani. izgubili 2 puški.

20. april

Ponoči od 19. na 20. april se je brigada premaknila, in sicer 3. bataljon desno od kote 192, 1. in 2. bataljon pa levo. Med 1. in 2. bataljon so namestili še 3. bataljon 1. Krajiške brigade. Ob 12. 45 je 3. bataljon s krajišniki zasedel vas Ježevik in gnal sovražnika proti vasem Rastušje in Tomica. Nato se je prodor ustavil, sovražnik je prešel v protinapade, ki so trajali od 16. 30 do 17. 50. Ob 17. 50 so vse razpoložljive enote s podporo topništva prisilile sovražnika k paničnemu begu.

Sovražne izgube: okoli 280 mrtvih in 450 ranjenih. Zaplenili 10 kosov avtomatskega orožja, 40. 000 nabojev za puške, uničili 1 flak.

Brigadne izgube: 99 mrtvih, 210 ranjenih, 3 pogrešani. Zgubili 1 puškomitraljez, 1 avtomat, 15 pušk, poškodovan je bil mitraljez maksim.

21. april

Brigada je na celem sektorju od 20. uri preganjala sovražnika. 1. bataljon je prodril v Brod ob 24. uri, 2. pa ob 23. 50. Ob 8. uri se je brigada zbrala v vasi Podvinsko Bukovlje in odšla v vasi Grabarje in Pocrkavje. Od 11. ure so čistili orožje in opremo ter počivali.

Sovražne izgube: 15 mrtvih, 25 ranjenih, 3 ujeti.

Brigadne izgube: ni bilo izgub.

Številčno stanje brigade: na seznamu 3024, odsotnih 1288, prisotnih 1739, od teh 134 oficirjev, 119 podoficirjev ter 1486 borcev.

22. april

Od 5. 30 do 14. 30 pohod brigade do vasi Novoselci-Trapari.

23. april

Od 6. 30 do 14. 35 pohod brigade do vasi Pasikovci-Rasinja.

Vodnika 1. bataljona Živa Strahinića je nehote ranil borec Alojz Zelenko.

24. april

Do 15. 20 pohod brigade do vasi Kusionje.

Od 6. ure do 21. 30 (tako dolgo zaradi zastoja v Pakracu) je trajal pohod brigade do vasi Brestovac, kjer so prevzeli položaje od Virovitiške brigade. 1. bataljon je ostal v rezervi, inženirski bataljon je šel gradit most preko reke Ilove.

Iz brigade je odšlo 77 Slovencev (preostali borci Slovenskega bataljona).

26. april

Ko je bil zgrajen most preko llove, je 3. bataljon ob 3. 30 prešel reko in zavzel vas Klokočevac ter se utrdil na robu vasi. Napad je nadaljeval ob 9. uri in ob 11. 40 je osvojil opekarno ter se utrdil na rebri na obeh straneh ceste. Sovražnik ga je večkrat napadel in ga ob 18. 30 potisnil do roba gozda Zdenački gaj. 2. bataljon je po prehodu čez most šel levo od 3. bataljona. Ob 16. 30 ga je sovražnik napadel z močno topniško in minometno podporo in ga pritiskal do severozahodnega roba vasi Klokočevac. Vendar sta 1. in 2. bataljon z bataljonom 4. Krajiške brigade v protinapadu spet zavzela izgubljene položaje. 1. bataljon je iz rezerve prišel ob 8. 30, ko je zavaroval mostišče.

Sovražne izgube: 50 mrtvih, 95 ranjenih. Zaplenili 1 puško.

Brigadne izgube: 5 mrtvih, 39 ranjenih.

27. april

3. bataljon so prestavili na levo krilo. Ob 1. uri je 1. bataljon prodril do črte potoka Tomašica, vendar je bil izpostavljen bočnemu in frontalnemu ognju in se je bo 3. uri umaknil na izhodiščne položaje. Ob 10. 30 je brigada pomagala odbiti močan sovražni napad na sosednje enote. Ob 10. 30 je 1. bataljon spet prodril naprej do višine potoka Tomašica, vendar se je zaradi sovražnega pritiska spet umaknil.

Sovražne izgube: 225 mrtvih, 430 ranjenih. Zaplenili 1 avtomat, 1 ostrostrelsko puško, 1 pištolo in nekaj streliva.

Brigadne izgube: 21 mrtvih, 53 ranjenih. Izgubili 4 puške in 2 avtomata.

28. april

Sovražnik je ob 4. uri zapustil vas Hercegovac, ki jo je nato zasedla brigada. Ob 7. uri je sovražnik v protinapadu vas spet zavzel. Napad se je posrečil, ker je brigadi primanjkovalo streliva za težko orožje. Sovražni napad je trajal cel dan in ob 16. 10 so umaknili celo brigado preko reke llove do vasi Imsovc. Posebej se je izkazala četa z avtomatskimi puškami, ki je ob sovražnem protinapadu na Hercegovac onemogočila sovražniku prodor v Imsovce, čeprav je pri tem imela precej izgub.

Sovražne izgube: okoli 150 mrtvih, 317 ranjenih.

Brigadne izgube: 15 mrtvih, 98 ranjenih, 9 pogrešanih. Izgubili mitraljez maksim, 1 pištolo, 8 avtomatov, 6 pušk.

29. april

Večino sektorja, ki ga je imela napasti brigada, so od sovražnika očistile že enote 6. Liške divizije in Makedonskega korpusa. Brigada se je zjutraj zbrala v vasi Dežanovac.

Sovražne izgube: okoli 30 mrtvih in 65 ranjenih.

Brigadne izgube: 2 mrtva, 8 ranjenih, 2 pogrešana.

26 borcev se je vrnilo s podoficirskega tečaja.

30. april

Divizijsko sodišče je 29. aprila obsodilo na smrt s streljanjem borca brigade G. S. in J. V., ker sta se sama ranila. Smrtno obsodbo so izvršili pred zbrano brigado.

1. maj

Od 6. uri do 17. 30 pohod brigade do Velikih Zdencev. V brigado je prišlo 486 novih borcev.

Številčno stanje brigade: na seznamu 3243, odsotnih 1278, prisotnih 1965, od teh 127 oficirjev, 114 podoficirjev ter 1781 borcev.

2. maj

Pohod do vasi Pavlovac.

3. maj

3. bataljon je ob 7. uri po mostišču za 1. krajiško brigado prečkal reko Trnovitico in prišel pod močan sovražni ogenj ter imel izgube. Ob 10. 10 je prišel severno od vasi Mala Trnovitica, ki bi jo moral zavzeti. Ustavil ga je močan sovražni topniški ogenj. Ob 15. 25 se je zaradi sovražnega pritiska premaknil južno od Mala Trnovitica, kjer je ostal do 17. ure, nato je začel preganjati sovražnika, ki se je umaknil. 2. bataljon zaradi sovražnega ognja sploh ni prešel reke Trnovitice in se je vključil šele v preganjanje sovražnika.

Sovražne izgube: 45 mrtvih, okoli 65 ranjenih.

Brigadne izgube: 19 mrtvih, 74 ranjenih, 15 pogrešanih, 1 kontuzija.

4. maj

Brigada je preganjala sovražnika, se spopadla z njim ob 16. 30, nato napadla vas Štefanje, jo ob 18. uri zasedla ter se vkopala.

Sovražne izgube: 10 mrtvih, 25 ranjenih. Zaplenili 4 puške.

Brigadne izgube: 1 ranjen.

5. maj

2. bataljon je nadaljeval preganjanje sovražnika in preko vasi Siščani prodril do reke Česme in se utrdil na njenem levem bregu. 3. bataljon je ob 18. 40 prodril do vasi Berek, do 3. ure pa do vasi Zdenčac, kjer je ostal. 2. bataljon je za prehod enot čez reko ob 6. 30 uredil mostišče na desnem bregu. Prodril je na severno stran vasi Kabal, potem pa dobil močan ogenj v hrbet in imel hude izgube. V preganjanje sovražnika sta se vključila tudi 1. in 3. bataljon. Ob 17. 30 so prispeli na zahodno stran vasi Srpska Kapela, in na levi do poti za vas Habjanovac. Potem je prišlo do silovitih spopadov s sovražnikom, ki se je prebijal v smeri vasi Habjanovac-Tuk-Gradec. Do 22. ure so bili trije do štirje protinapadi, ki pa so jih odbili.

Sovražne izgube: okoli 100 mrtvih, 235 ranjenih, ujetih 19. Zaplenili so 2 minometa, 2 mitraljeza šarca, 2 avtomata, 1 ostrostrelsko puško, 10 pušk, 3 pištole, 1 raketno pištolo, 100 minometnih min, 1 telefonsko centralo, 10 konj, dva vozova.

Brigadne izgube: 11 mrtvih, 39 ranjenih, 33 pogrešanih. Izgubili 5 puškomitraljezov.

6. maj

Brigada je nadaljevala pregon sovražnika. Ob 16. uri so prišli v vas Gradec in nadaljevali pot proti Lipnici.

7. maj

Brigada je nadaljevala pregon sovražnika. Ob 1. uri so prodrli v Lipnico. Četa 1. bataljona je v vasi Hudovo zajela 5 Nemcev, med njimi nekega majorja. Ob 12. 30 sta 1. in 2. bataljon neuspešno napadla vas Kolenoc. Obšli so jo in brez boja zasedli vas Dvorišče.

Sovražne izgube: 270 mrtvih, 370 ranjenih. Zaplenili so 4 šarce, 20 pušk, 1 radijsko postajo, 3 telefone, 5 konj, 4 sedla, orodje, 1 aparat za preizkušanje min, 1 55 mm top in določeno količino streliva.

Brigadne izgube: 14 mrtvih, 57 ranjenih.

8. maj

Po zavzetju vasi Kolenica so celo noč in cel dan do 15. uri še naprej preganjali sovražnika. Od 22. do 24. ure je bilo ponekod kritično, ker je sovražnik še napadal. Zajeli so štab nemškega bataljona z majorjem in petimi oficirji, drugega

majorja in 10 oficirjev pa so pobili, ker se niso hoteli predati. Po čiščenju terena se je brigada zbrala v vasi Valetič in ostala tam do premika ob 17. 30.

Sovražne izgube: 380 mrtvih, 460 ranjenih, ujetih 21. Zaplenili 52 pušk, 12 šarcev, 6 minometov, 4 vozove, 14 telefonov, 2 dajnogleda, 7 pištol, 22 koles, 3 radijske postaje, 1 telefonsko centralo, 1 akumulator, 1 top, 1 tromblon, 9 voz za strelivo, 9 konj, 7 avtomatov, 3 signalne pištole, 150 raket, 4 merilne naprave, 2 koluta kabla, strelivo.

Brigadne izgube: 32 mrtvih, 58 ranjenih, pogrešanih 14. Izgubili 2 puški in 1 avtomat.

9. maj

Brigada je kot divizijska rezerva iz Valetiča odšla do vasi Široki Brijeg, kamor je prišla ob 23. uri. Po pregledu terena so ob 5. uri odšli naprej. Ob 22. 30 so prišli v Stubiške Toplice.

9 borcev je bilo ranjenih po nesreči.

10. maj

Brigada je z dvema bataljonoma in izvdiniško četo cel dan lovila in razoroževala sovražnika. Borci, ki niso bili na položaju, so se kopali v Stubiških toplicah.

Sovražne izgube: 20 mrtvih, 45 ranjenih, 680 ujetih. Plen: 2 minometa, 1 puškomitraljez, 2 šarca, 310 pušk, 16 italijanskih pušk, 2 avtoamta, 1 signalna pištola, 17 nožev za puške, tromblonska puška, 1 protiletalski mitraljez, 27 velikih lopat, 25 kg razstreliva, 6 krampov, 9 sekir, 11 ročic, 2 veliki kladivi, žaga, 1 iskalec min, 2 stroja za požiganje, 2 napravi za ocenjevanje vode, 250m kabla, 2 koluta kabla, 2 radijski opostaji, 5 telefonov, 2 akumulatorja, večja količina streliva.

Brigada ni imela izgub.

11. maj

Prečesavanje terena v smeri Celje-Dravograd. Ob 23. 30 so prišli v vas Imeno.

12. maj

Pohod od vasi Imeno do Celja, kamor je brigada prišla ob 16. uri in se namestila.

Ujeli so nemškega generala Markula in to v civilni obleki v Št. Vidu.

Številčno stanje brigade: na seznamu 3227, odsotnih 1558, prisotnih 1675, od teh 120 oficirjev, 100 podoficirjev ter 1445 borcev.

13. maj

1. in 2. bataljon sta bila v Creti pri Celju, 3. bataljon v vasi Donja Stubica. Ena četa 1. bataljona je spremljala ujetnike v Zagreb. Nadaljevali so razoroževanje sovražnikov in jih pošiljali v zbirna taborišča. Zbiranje raznega materiala, čiščenje, parjenje obleke.

14. maj

2. bataljon se je s kamioni odpeljal v Šoštanj, da bi tam prevzel naloge 1. in 4. Krajiške brigade. Za njim bi moral kreniti še 1. bataljon in četa z avtomatskimi puškami, vendar je bil premik ustavljen. 3. bataljon je pustil eno četo v Donji Stubici, da je zavarovala letala, preostalo moštvo pa je šlo v Veliko Trgovišče varovat divizijsko bazo.

15. maj

1. bataljon se je vrnil in se nastanil v Ljubljanski ulici v Celju. Dva voda jurišne čete sta šla na križišča poti v vaseh Hudinje in Lojnica, da sta usmerjala promet in zbiralaa ujetnike.

16. maj

2. bataljon zbira vojni material.

19. maj

Brigada je krenila na pot v treh ešelonih. Motorizirana kolona je odšla iz Celja ob 9. uri in prišla v Vrabče ob 19. 30. Drugi ešelon je krenil ob 5. uri in prišel v vas Sp. Pohanče, kjer so prenočili. 3. bataljon je z vlakom odšel v Veliko Trgovišče in od tam v Vrapče, kamor so prišli ob 15. uri.

OD VZHODNE FRONTE DO SLOVENIJE:**Slovenci v enotah Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije, ustanovljenih v ZSSR****Borec, Ljubljana, XLVI/1994, št. 532-533, str. 477, slov. (angl.)**

V enotah Titove Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije, natančneje v 1. pehotni brigadi, 2. nepopolni pehotni brigadi, 2. tankovski brigadi, pri vezistih, letalcih, ki so bile ustanovljene v ZSSR v letu 1944, je bilo več kot 2000 Slovencev, kar je bila skoraj polovica moštva teh enot. Veliko večino so jih, preden so se prostovoljno prijavili v Narodnoosvobodilno vojsko Jugoslavije, na območju Slovenije, ki ga je zasedla Nemčija, protipravno mobilizirali v nemško vojsko, od koder so pobegnili ali bili ujeti. Posamezniki pa so prišli iz madžarske in italijanske vojske, nekaj je bilo državljanov ZSSR, eden pa iz Irana. V enotah niso imeli pomembnejših poveljniških položajev, izkazali pa so se kot disciplinirani in zanesljivi borci.

Najhujše boje je pri Čacku prve dni novembra 1944 in na sremski fronti leta 1945 prestala 1. pehotna brigada, ki je šela ob vstopu v Jugoslavijo oktobra 1944 1950 borcev. Imela je okoli 380 padlih, skoraj 900 ranjenih in okoli 150 pogrešanih. Slovencev je padlo okoli 190, ranjenih pa jih je bilo blizu 400. 2. tankovska brigada se je vključila v preboj sremske fronte aprila 1945 in izgubila okoli 75 borcev, med njimi okoli 30 Slovencev. Nekaj izgub je imela tudi 2. nepopona pehotna brigada, katere 450 mož so januarja 1945 razdelili po drugih jugoslovanskih partizanskih enotah. Njihove izgube niso znane. Med šolanjem je izgubilo življenje tudi nekaj letalcev.

Po sporu Tita s Stalinom leta 1948 se borcev, ki so prišli iz ZSSR, skoraj ni omenjalo. Prva pomembnejša objava o njih je bila leta 1984. Ob petdesetletnici prihoda prvih borcev v taborišče Jugoslovanskega odreda v ZSSR v Kolomni je bila 9. decembra 1993 okrogla miza v Celju. V reviji objavljamo prispevke s tega pogovora, dodali pa smo kronologijo in dnevnike 1. pehotne brigade.

Vsebina:**UVODNA BESEDA**

Jože Dežman in Janez Železnik: V SENCI MEDNARODNE DIPLOMACIJE

Iris Hertiš: KRONOLOGIJA

Bogomil Budič: 2. PEHOTNA BRIGADA

2. TANKOVSKA BRIGADA

Valentin Dežman: VEZISTI

Ludvik Smonker: VSTOP NA VOJAŠKO LETALSKO AKADEMIJO V ZSSR

Stane Butolen: RANJENCI 1. PEHOTNE BRIGADE

Ivan Sršen: KRONIKA GODBE NA PIHALA 1. PEHOTNE BRIGADE

Miha Kozole: MOJA »ANABAZA« PREKO KNINA, ŠTETINA IN KOLOMNE

Ivan Račnik: OD NEMŠKEGA MOBILIZIRANCA DO BORCA NOVJ

Stanko Hajšek: VOJAK DVEH ARMAD

Alojz Zorin: NA VZHODNI IN SREMSKI FRONTI

Milan Šoster: PESMI

DNEVNIKI 1. PEHOTNE BRIGADE

Avtorski izuleček

FROM THE EASTERN FRONT TO SLOVENIA:**Slovenes in the units of National liberation Army of Yugoslavia formed in the USSR****Borec, Ljubljana, XLVI/1994, No. 532-533, p. 477, Slovene/English**

There were more than two thousand Slovenes in the units of Tito's National Liberation Army of Yugoslavia formed in the USSR in 1944; that is in the 1st Infantry Brigade, the incomplete 2nd Infantry Brigade, the 2nd Tank Brigade, and among the wireless operators and pilots; this amounted to almost one half of the total strength of these units. Before they volunteered for the National Liberation Army of Yugoslavia on Slovenian territory occupied by Germany, a great majority had been unlawfully mobilized into the German army from which they escaped or were caught. Some individuals also came from the Hungarian and Italian armies, some of them were citizens of the Soviet Union, one came from Iran. They did not hold positions of rank of any significance, but they did prove to be disciplined and reliable fighters.

The most severe was experienced at Čačak in the first days of November 1944 and on the Srem front in 1945 by the 1st Infantry and 2nd Tank Brigades. On entering Yugoslavia in October 1944 the 1st Infantry Brigade joined the breakthrough on the wounded, around 150 went missing in action. Of those killed 190 were Slovenes and of the wounded, around 400. The 2nd Tank Brigade joined the breakthrough on the Srem front in April 1945 where it lost around 75 fighters, among them 30 Slovenes. The incomplete 2nd Infantry Brigade, whose 450 men were distributed among other Yugoslav partisan units in January 1945, also suffered some losses. The losses of these units are not known. Some pilots lost their life during training.

After Tito's rift with Stalin in 1948 the fighters who had come from the Soviet Union were hardly ever mentioned. The first significant publication about them came in 1984. A round-table discussion was organised in Celje on the 50th anniversary of the arrival of the first fighters in the Yugoslav detachment camp in Kolomna on 9 December 1993. Contributions to this discussion were published in a review, with an added chronology and diaries of the 1st Infantry Brigade.

Content:**INTRODUCTION**

Jože Dežman in Janez Železnik: IN THE SHADOW OF INTERNATIONAL DIPLOMACY

Iris Hertiš: CHRONOLOGY

Bogomil Budič: THE 2ND INFANTRY BRIGADETHE 2ND TANK BRIGADE

Valentin Dežman: WIRELESS OPERATIONS

Ludvik Smonker: JOINING THE PILOT MILITARY ACADEMY IN THE USSR

Stane Butolen: THE WOUNDED OF THE 1ST INFANTRY BRIGADEIvan Sršen: A CHRONICLE OF THE BRASS BAND OF THE 1ST INFANTRY BRIGADE

Miha Kozole: MY »ANABASIS« ACROSS KNIN, STETIN AND KOLOMNA

Ivan Račnik: FROM A GERMAN MOBILIZED SOLDIER TO A COMBATANT IN THE NATIONAL LIBERATION ARMY OF YUGOSLAVIA

Stanko Hajšek: A SOLDIER OF TWO ARMIES

Alojz Zorin: ON THE EASTERN AND SREM FRONTS

Milan Šošter: POEMS

DIARIES OF THE 1ST INFANTRY BRIGADE*Author's abstract*

532-533 REVIJA ZA ZGODOVINO, LITERATURO IN ANTROPOLOGIJO *julij 1994*

USTANOVITELJ

Republiški odbor Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije

IZDAJATELJ

Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije

UREDNIŠKI ODBOR

Tilka Blaha, Jože Dežman, dr. Božidar Jezernik, dr. Lev Kreft, mag. Boris Mlakar, dr. Božo Repe,
Milena Štrajnar, Rapa Šuklje

GLAVNI UREDNIK

Jože Dežman, telefon (064) 221 071

OBLIKOVNA IN TEHNIČNA UREDITEV

Darja Cjuha

LEKTORICA

Sonja Likar

UREDNIŠTVO IN UPRAVA

61001 Ljubljana, Vrtača 11, poštni predal 195, telefon (061) 216 475

Cena te številke v prosti prodaji 1.600 SIT, za naročnike 1.400 SIT

Letna naročnina za tujino je 180 USD

ŽIRO RAČUN

50100-678-000-0093214

TISK

Tiskarna Tone Tomšič, Ljubljana, Gregorčičeva 25 a

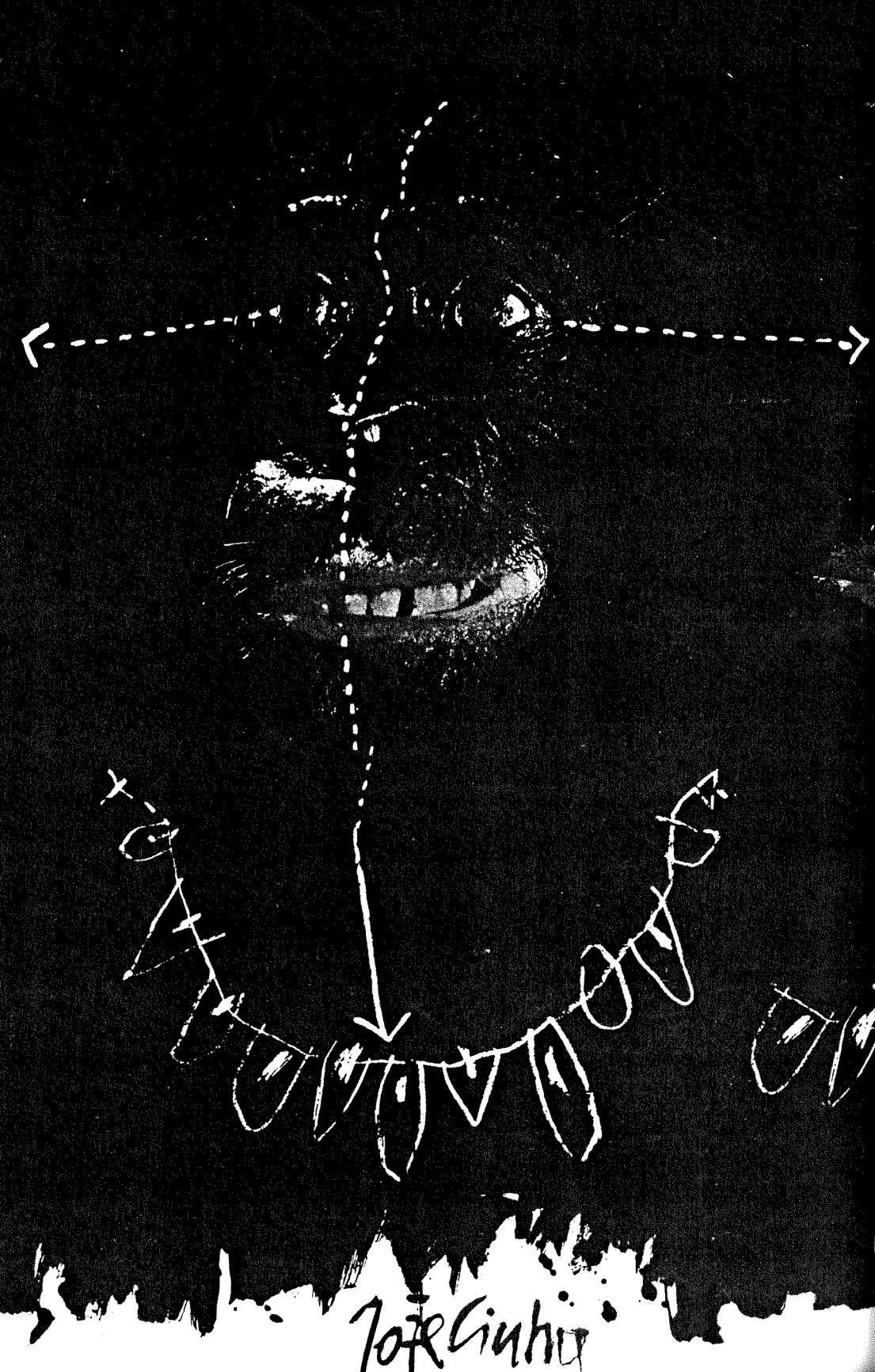
Revija izhaja ob denarni podpori Ministrstva za kulturo Republike Slovenije in
Ministrstva za znanost Republike Slovenije

UDK 949.712+82(05)

ISSN 0006-7725

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije št. 415-649/92 z dne 27. 10. 1992 šteje ta knjiga po 13. točki tarifne številke 3 Tarife davka od prometa proizvodov in storitev (Uradni list RS, št. 4/92) med proizvode, za katere se plačuje 5 % davek od prometa proizvodov in storitev.

Na naslovnici: *Jože Ciuha*: VARIACIJE NA TEMO XIV, 1983

João Cunha